fondată în 1895
bpt
serie nouă

bolesław prus

anielka

Ilustrația copertei : *Maria Dinulescu Niță*

bolesław prus

anielka

NUVELE

TRADUCERE ŞI PREFAŢĂ DE STAN VELEA

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI • 1973
EDITURA MINERVA • BUCUREŞTI

Pentru versiunea românească
toate drepturile rezervate
Editurii MINERVA (B.P.T.)

Nuvelele din acest volum au fost traduse după ediția de *Scrieri alese (Wybór pism)*, apărută la Varșovia în anul 1955, astfel :

În luptă cu viața (W walce z życiem) ; vol. I, *Nowele* ;

Michałko : Valul care se întoarce (Powracająca fala) ; Antek ; Vesta (Kamizelka) : vol. II, *Nowele.*

Umbre (Cienie) : vol. III, *Nowele.*

Anielka : vol. IV. *Anielka Placówka.*

PREFAȚĂ

A doua jumătate a secolului al XIX-lea debutează în Polonia cu evenimente care vor repercuta schimbări radicale în realitatea social-istorică a țării. Timp de cîteva decenii protestele înflăcărate ale romanticilor polonezi pentru eliberarea patriei rămăseseră fără ecou în fața „națiunilor civilizate", Franța și Anglia, care își „asumaseră", spiritual, obligația nobilă de a nu îngădui existența sclaviei naționale în Europa secolului al XIX-lea. A treia încercare disperată — aceea din 1863 — de a cuceri cu arma în mînă libertatea Poloniei împărțită pentru ultima dată în 1795 între Rusia, Austria și Prusia este, de asemenea, înăbușită în sînge, în vreme ce mințile înaintate, însuflețite de idei umanitare, militau pentru emanciparea omului de culoare, desființarea iobăgiei ori eliberarea țiganilor. Înfrîngerea răscoalei din 1863 a marcat eșecul subiectivismului romantic în practica socială, accelerînd totodată declinul relațiilor feudale. Ca urmare, aristocrația nobiliară, funciară prin excelență, închistată în anacronice prejudecăți de castă, care-i paralizează posibilitățile de acțiune în noile împrejurări, cedează treptat locurile fruntașe din vîrful

piramidei sociale altei clase care se înalță de jos cu impetuoase energii constructive, impunînd încet dar sigur o conduită socială schimbată, bazată pe etica muncii și a capacităților individuale și arborată la început pe un deziderat prestigios și cu intenții mobilizatoare : îmbunătățirea vieții întregului popor prin înfăptuirea prosperității economiei naționale pe fundamente industriale.

Noua clasă socială care se infiltrează energic spre conducerea statului, burghezia, era stînjenită în dezvoltarea ei de principiile romantice cu puncte de plecare în filozofia idealistă germană (Hegel, Fichte ș.a.). Tinzînd să imprime societății polone o orientare care să-i favorizeze dezvoltarea, burghezia nu numai că va renunța la idealurile romanticilor, sacrificîndu-le intereselor proprii, ci, implicit, va căuta să-și lămurească filozofic poziția opusă și rolul ei social, apropiindu-și ideologia pozitivistă. Deși de scurtă durată — dominația lui se înscrie cu aproximație între anii 1870—1890 — pozitivismul [1] ia o amploare deosebită în Polonia, determinînd o mișcare de idei cu implicații complexe și profunde în viața socială. Pornind de la premiza că după reprimarea violentă a insurecției din 1863 — în condițiile măsurilor represive întreprinse de țarism pentru „liniștirea spiritelor" — continuarea luptei fățișe pentru eliberarea națională era, chipurile, imposibilă și fără sorți de izbîndă, burghezia polonă, sub înrîurirea ideilor pozitiviste, a întrezărit o altă cale pentru „întărirea statului", anume aceea a investirii tuturor eforturilor în

[1] Curent ideologic și social prin excelență, pozitivismul coincide în timp cu perioada realismului critic în literatură ; influențînd puternic concepția scriitorilor epocii, nu se confundă totuși cu înfățișarea realistă și critică a vieții, care este o modalitate de prezentare artistică. Chiar dacă unii istorici literari denumesc etapa respectivă din cadrul literaturii polone : pozitivism.

direcția dezvoltării economiei. Așadar, unul dintre idealurile cele mai scumpe romanticilor revoluționari polonezi — lupta necurmată pentru o Polonie neatîrnată, ideal care le-a adus recunoștința necondiționată a întregului popor, cu toate mijloacele utopice de acțiune care au împiedicat realizarea acestui țel — a fost convertit în raport cu interesele burgheziei.

Realizarea redresării economice presupunea însă participarea tuturor claselor sociale, deci și a țărănimii rămase în obscuritatea neștiinței și a superstițiilor, așa că pozitiviștii polonezi au lansat lozinca ridicării celor de jos la un nivel de cultură corespunzător noilor sarcini istorice. Această inițiativă de iluminare a generat, la rîndul ei, direcții de acțiune, precum dezvoltarea științelor, emanciparea femeii, egalitatea cetățenească indiferent de origine și religie etc., toate menite, în fond, să înlăture piedicile care frînau dezvoltarea capitalismului. Toți marii scriitori ai epocii : H. Sienkiewicz, M. Konopnicka, E. Orzeszkowa ș.a., s-au arătat deosebit de receptivi față de ideologia pozitivistă, însușindu-și mai ales punctele din program care se refereau la ridicarea culturală și materială a celor asupriți. Principiile teoretice și consecințele practice cuprinse în acest program, judecate astăzi la modul critic, vădesc caracterul îngust, deslușindu-se de la început limitele și carențele acestui curent. Lipsa esențială a pozitivismului polonez ca ideologie a fost că, deși a întrezărit dezvoltarea proletariatului industrial, nu i-a înțeles rolul istoric în mișcările sociale care vor avea loc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Tocmai aceste mișcări, care ating proporții de masă în Polonia de după anii 1880, zguduie încrederea creatorilor în idealurile burgheziei, ușurîndu-le eliberarea de sub influența pozitivismului și devansarea limitelor lui.

Printre scriitorii care și-au făcut ucenicia literară sub auspiciile ideior pozitiviste se înscrie și Bolesław Prus,

pe adevărul lui nume Aleksander Głowacki. A văzut lumina zilei într-un orășel din regiunea Lublin, Hrubieszów, la 20 august 1845, într-o familie de nobili scăpătați. Mărturiile privind copilăria și adolescența, mai ales, sînt foarte sărace. Aluziile autobiografice răspîndite sporadic în creația literară, îndeosebi în nuvelistică, ne ajută cu greu să fixăm o curgere unitară și continuă a vieții lui Prus. Rămas orfan de ambii părinți de la o vîrstă fragedă, Głowacki trăiește un timp la bunica sa din Puławy, apoi la o mătușă din Lublin. Înțelegerea adîncă cu care participă la tribulațiile încercate de eroul nuvelei *Soartă de orfan* (1876), ne determină să credem că autorul nu a păstrat prea multe amintiri plăcute din această vreme. Povestirea *Păcatele copilăriei*, care egalează farmecul inedit al *Amintirilor* lui Creangă, reînvie ilustrativ clipele în care copilăria însorită de veselia necenzurată încă de grijile vieții trudnice începe să fie întunecată de condiția socială umilă. În 1863, la 18 ani, părăsește școala din Kielce și, antrenat de fratele său Leon, membru în organizația conspirativă a „roșilor" și cu mare influență asupra lui, participă cu mult entuziasm la luptele răsculaților, pe care le va descrie parțial în povestirea *Greșala*.

După reprimarea revoltei, Głowacki, rănit, este întemnițat doi ani la Lublin, unde, după ce este eliberat din închisoare, își termină și liceul în 1866. Simțindu-și înclinația spre studiul științelor exacte, ascultă îndemnurile pozitiviste și se înscrie la facultatea de matematică și fizică din Varșovia, unde urmează doar doi ani. Aci are prilejul să cunoască cele mai noi cuceriri ale științei, pe care le va aprofunda printr-o pasionată muncă de autodidact și care îi vor servi ca suport conceptual în opera sa literară. Dar mijloacele materiale precare, despre care ne putem face o idee din nuvelele *Visul*, *Uniți* și unele fragmente din romanele *Păpușa* (1887—1889), și *Emancipatele* (1891—1893), ca să nu le

pomenim decît pe acestea, îl silesc să-şi întrerupă studiile. Încercarea de a le relua după o vreme sfîrşeşte cu un eşec şi, de astă dată, Prus renunţă definitiv la cariera ştiinţifică. Viaţa se înăspreşte tot mai mult. Doi ani îndeplineşte funcţia de educator într-o familie avută, e apoi pe rînd funcţionar şi fotograf, după care ajunge simplu muncitor, lăcătuş, la fabrica Lilpop şi Rau din Varşovia. Timpul petrecut printre adevăraţii făuritori ai bogăţiei sociale îl va ajuta mai tîrziu să înţeleagă justeţea problemelor care frămîntă proletariatul, clătinîndu-i încrederea în „prosperitatea" socială oferită de „starea a treia". Este o experienţă preţioasă, pe care o va fructifica în descripţia mediului muncitoresc din nuvela *Valul care se întoarce* (1880), şi care îşi are, probabil, aportul său în evoluţia concepţiei lui Prus.

Începînd din 1872, Głowacki se consacră publicisticii, iscălind în periodicele vremii cu pseudonimul Bolesław Prus. Chiar dacă iniţial autorul nu acordă o prea mare importanţă acestor articole cu ţel moralizator şi propagandistic — este determinat de înclinaţia spre superficialitate a claselor avute, „intelectuale", să semneze „cu pseudonim, fiindu-i ruşine că scrie asemenea prostii" — cu încetul tonul satiric dens şi adîncimea ideilor expuse îl impun ca pe un publicist de seamă, temut. Dar nu numai atît. Contribuţiile sale nu rămîn la foiletonul strict gazetăresc, ci vădesc certe posibilităţi literare, prevestind pe scriitorul talentat de mai tîrziu. Colaborează stăruitor la un mare număr de publicaţii : *Kolce*, *Mucha*, *Przegląd Tygodniowy*, *Kurier Świąteczny*, *Kurier Warszawski*, *Kurier Codzienny*, *Gazeta Polska*, *Ateneum*, *Nowiny*, *Wędrowiac*, *Tygodnik Ilustrowany* ş.a. care, deşi cu profiluri foarte variate, promovau într-un fel sau altul ideile curentului pozitivist. Din această strălucită activitate de publicist, amintim doar volumele masive de *Cronici săptămînale*, consacrate celor mai di-

verse probleme la ordinea zilei. Activitatea de gazetar constituie o remarcabilă şcoală realistă pentru prozatorul de mai tîrziu. Ca ziarist, urmărind atent, la sursă, viaţa tuturor mediilor sociale, are posibilitatea să cunoască direct şi în amănunţime preocupările şi direcţia de evoluţie a societăţii poloneze din timpul său, fapt care-i va fi de un folos nepreţuit în elaborarea nuvelelor şi a romanelor sale de moravuri — adevărat *„observatorium"* social, cum îi plăcea să aprecieze.

După 1874, Prus, întemeiat pe observarea nemijlocită a realităţii, începe să publice primele încercări literare: schiţe, povestiri şi nuvele, în care îşi fixează atenţia asupra oamenilor mărunţi şi a copiilor, disecîndu-le cu migală universul psihologic şi valorificîndu-le potenţele umane. Ca în *Soarta de orfan, Michalko* (1880), *Antek* (1881) etc. În operele apărute ulterior, scriitorul va continua să dezvolte principiile pozitiviste, depăşindu-le chiar sub multe aspecte. Căci marii creatori nu rămîn niciodată închingaţi în tiparele unei singure mişcări spirituale. De cele mai multe ori intuiţia talentului, dacă nu o concepţie unitară, le descoperă realitatea în manifestări complexe şi contradictorii, care nu pot fi înrămate în cadrul strîmt al unui curent. Rolul pe care trebuia să-l aibă burghezia în dezvoltarea societăţii polone este descris magistral în cel mai bun dintre romanele sale, *Păpuşa*, iar necesitatea pregătirii culturale a maselor şi scoaterea lor din promiscuitatea socială constituie un leit-motiv prezent în romanele *Avanpostul* (1885—1886), *Faraonul* (1895—1896), şi în cele mai multe dintre nuvele. Tot aşa, problema dezvoltării ştiinţelor o dezbate Prus în romanele *Păpuşa* şi *Faraonul*, iar emancipării femeilor îi consacră romanul-pamflet *Emancipatele*. Creaţiile pomenite prezintă, desigur, unele mărginiri care se identifică, de fapt, cu ale pozitivismului, mărginiri pe care le depăşeşte însuşi scriitorul, după cum o arată unele opere concepute mai tîrziu. De

exemplu, ultimul roman, revelator prin conținutul său, din care a scris doar începutul, *Transformări* (1912), unde ajunge la concluzii de-a dreptul revoluționare.

Odată cu afirmarea în cîmpul literaturii, situația materială se îmbunătățește simțitor, ceea ce-i permite să facă în 1895 o instructivă călătorie, singura de altfel, prin Elveția, Germania și Franța. După această dată, intervine o pauză în creația literară, scriitorul dedicîndu-se iarăși activității publicistice. Abia în 1908 apare romanul *Copiii*, un pamflet la adresa revoluției din 1905, pe care n-o înțelege.

Moare la Varșovia în primăvara anului 1912, la 10 mai.

*

În istoria literaturii polone, Prus se bucură de aprecierea de *„cel mai iscusit zugrav"* al timpului său. Diversitatea bogată a ipostazelor umane prezentate în opera sa, grefată pe o problematică abordată cu temeritate polemică, și complexitatea tablourilor sociale, zugrăvite la un înalt nivel artistic, alcătuiesc o monografie temeinică a societății polone din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Genului scurt îi revine un aport însemnat în ansamblul creației, e adevărat, dominată de romane de renume, ca *Păpușa*. *Faraonul*, *Emancipatele* etc.

Un loc aparte în acest vast tablou social îl ocupă țăpturile neajutorate, nedreptățite și asuprite de soartă sau de oameni, care abundă în special în straturile de jos de la țară sau de la oraș, deși pot fi întîlnite adeseori și în cele de sus. În primele două romane de mai scurt suflu epic, *Anielka* și *Avanpostul*, precum și în multe din nuvelele ce aparțin vîrstei de început a activității sale literare, observația lucidă a marelui clasic polonez se va îndrepta asupra realităților sătești, pe care le va descrie, cum era și firesc, cu penelul pozitivistului.

Alături de alți scriitori ai timpului, Prus va înregistra realist schimbările survenite în mediul rural în urma „binefacerilor" săvîrșite de țarism prin împroprietărirea din 1864. Desființarea servituților feudale și împroprietărirea înfăptuită de guvernul țarist de teama răscoalelor țărănești înlătură ultimele piedici din calea statornicirii treptate a producției capitaliste în agricultură. Asistăm astfel, după 1870, la o destrămare tot mai accentuată a proprietății feudale. Aristocrația funciară, neputînd face față noilor condiții de întreținere a pămîntului, se ruinează repede, își vinde moșiile și așa grevate de ipoteci, și pleacă la oraș, unde continuă viața organică, acomodîndu-se cu greu imperativelor programatice ale burgheziei. Împroprietărirea nu satisfăcuse însă nici pe departe nevoile țărănimii. Căpătaseră pămînt abia 100.000 de țărani și mai mult de jumătate din suprafața arabilă a țării se afla încă în posesia latifundiarilor, astfel că o mare parte din țăranii eliberați, care nu pleacă să-și găsească de lucru în întreprinderile industriale, trăiesc de azi pe mîine, constituind o pradă ieftină pentru cei îmbogățiți prin cumpărarea pămînturilor boierești. Este, așadar, un moment de cotitură în viața satului polonez, cînd creșterea rapidă a relațiilor capitaliste operează diferențieri caracterologice și sociale tot mai vizibile în mediul țărănesc.

Bolesław Prus surprinde acut acest proces, reliefînd promiscuitatea socială în care sînt siliți să-și ducă viața cei fără avere. Mama lui Antek, din nuvela cu același titlu, muncește pînă la epuizare, dar abia are cu ce înșela foamea copiilor, ajungînd în cele din urmă să-și alunge feciorul iubit la oraș, ca să nu moară cu toții de foame. Este o situație care amintește de moartea prin inaniție a celor doi tineri țărani care se iubesc din *Tablou din anii de foamete* de E. Orzeszkowa, ori de poezia Mariei Konopnicka *Jaś n-a mai așteptat*, în care copilul bolnav sucombă și din pricina alimentației

proaste. Owczarz, argatul lui Ślimak din *Avanpostul*, deşi are un picior amputat, trudeşte de dimineaţă pînă seara pe ogorul stăpînului, duce tot greul gospodăriei, dar abia are cu ce se îmbrăca şi doarme în grajd cu vitele. Zilerul Michałko, plecat la oraş, are în fond aceeaşi viaţă mohorîtă. Gonit din loc în loc, este la discreţia tuturor, întocmai ca *Zilerul liber* dintr-o poezie de M. Konopnicka. Greutăţile, adesea supraomeneşti, cărora trebuie să le facă faţă pentru a putea trăi, îi determină să-şi părăsească satul natal şi să se angajeze aiurea ca lucrători. Este o hotărîre profundă, tragică, dacă ne gîndim la legătura, patologică aproape, a ţăranului din rînduielile trecute cu locurile unde s-a născut. Unii pleacă la oraş, ca Michałko sau Antek, alţii în Prusia, ca ţăranul din povestirea *Din amintirile unui ciclist*, iar alţii, disperaţi, îşi iau lumea în cap şi emigrează în America (*După pîine* de H. Sienkiewicz şi *Pan Balcer în Brazilia* de M. Konopnicka). Literatura vremii abundă în episoade de acest gen.

Şi mama lui Antek şi Michałko sînt consideraţi liberi *de jure*, în fapt, însă, sînt nişte sclavi a căror viaţă de cîine este asemănătoare cu cea a ţăranului rob din romanul *Faraonul*, care îşi blestemă zilele cînd soldaţii îi astupă canalul la care osteni zece ani : *„Înghiţi-m-ar pămîntul ! Blestemată fie ziua în care am văzut lumina soarelui şi noaptea cînd s-a spus : «S-a născut un om». În hlamida dreptăţii nu-i nici un colţişor pentru robi. Şi nici măcar zeii nu se mai uită la o astfel de făptură care are mîini ca să muncească, ochi ca să se plîngă şi spinare pentru nuiele. O, moarte, preţă-mi trupul în pulbere pentru ca nici acolo, pe cîmpiile lui Osiris, să nu mă mai nasc rob a doua oară !“* Suferinţa lui e zguduitoare. Stăpînul îi promisese că dacă va izbuti să aducă apă într-o vale stearpă, îl va elibera împreună cu cei trei copii ai săi şi-i va da a cincea parte din recoltă.

Cu toată viața abrutizantă pe care o trăiesc, obidiții satului păstrează valori umane, pe care Prus se străduiește cu deplin succes să le reliefeze în prim plan. Au o sensibilitate dezvoltată care îi face capabili să vibreze puternic la impulsurile afective. Gajda, țăranul care locuiește lîngă curtea moșierului din *Anielka* — roman pe care unii specialiști îl socotesc o nuvelă mai amplă — este adînc impresionat de rugămintea fetei de boier de a nu-și mai bate fetița nevinovată și, într-un elan de bunătate generoasă, promite că n-o va mai pedepsi niciodată, iar Michalko resimte dureros purtarea sălbatică a unei calfe față de fata care îl iubea. Sînt milostivi, luînd parte la nefericirile altora, și capabili de sentimente statornice. Lui Gajda îi pare rău de soarta copiilor boierului ruinat și risipitor, pe care îl urăște din tot sufletul pentru nedreptățile îndurate, Owczarz se înduioșează de orfana lăsată în casa lui Ślimak de mama-i nebună, o ia și o îngrijește ca pe propriu-i copil, iar Michalko e gata să-i dea fetei tot ce are, ca să-i aline durerea.

Impasul lor material provine dintr-o inechitate socială, adîncită de evoluarea proprietății particulare pe făgașele capitalului. Sînt vrednici, ca Owczarz și Magda, slugile lui Ślimak, sînt înțelepți. Deșteptăciunea naturală cu înclinații practice, care îi ajută să înțeleagă, mai adînc decît s-ar părea, pricinile pentru care sînt siliți, de pildă, să plece în Prusia după muncă și posibilitățile imaginative bogate îl fac pe autor să exclame entuziast: *„Iată adevăratul reprezentant al poporului nostru: sărman, umil, înțelept și atît de plin de o poezie stranie“ (Din amintirile unui ciclist).* Mulți dintre ei vădesc de la o vîrstă timpurie capacități deosebite în diferite domenii de activitate. Antek uimește împrejurimile cu jucăriile lui sculptate în lemn și visează să meșteșugească mori de vînt, Felek, băiatul crîșmăriței dintr-un orășel de lîngă Varșovia, are o adevărată pa-

siune pentru invenții mecanice *(Din amintirile unui ciclist)*, iar Walek se arată destoinic la toate *(Uniți)*. Un umor sec, în forme adesea nu prea lesne perceptibile, degajă, parcă, o fină, dar amară persiflare a situațiilor de acest fel, sugerînd nepotrivirea dintre sloganurile teoretice și realitatea dură a vieții. Pledoaria convingătoare a lui Prus — aducîndu-ne în minte nuvela *Janko muzicantul* de H. Sienkiewicz — este îndreptată împotriva irosirii acestor talente într-o epocă ce se dezvoltă sub primatul științelor pozitive. Căci cei mai mulți se uzează cu încetul, fără perspectivă, și dispar meteoric, neavînd putința să-și dezvolte aptitudinile prin învățătură. Rostul lor — sugerează autorul în subiect — este pe băncile școlilor și facultăților tehnice, unde să se pregătească temeinic pentru a deveni utili societății.

In lumea aceasta cernită de grijile sărăciei înfloresc virtuți etice. Oamenii și-au păstrat curățenia sufletească neîntinată de strălucirea înșelătoare a banului. Sentimentele lor nu sînt atinse de stigmatul viciului. Michalko își apropie sufletul de fata nedreptățită fără gînduri perverse. Tot așa face Antek, îndreptîndu-și dorurile candide ale primei iubiri către tînăra soție a primarului hîrbuit, ademenit fiind de aceasta, iar Owczarz adoptă orfana fără să se gîndească la vreun folos ulterior. Sînt cinstiți și generoși ; nici Owczarz și nici Magda, deși au în seama lor întreaga gospodărie a lui Ślimak, nu fură niciodată nimic, mulțumindu-se, modești, cu ce le dau stăpînii. În cumpătarea lor e prezentă totdeauna o anume sfiiciune, care duce la umilință față de cei din jur. E și aceasta o urmare psihologică determinată de conștiința neputinței lor materiale, o schilodire pe care Prus o remarcă deliberat. Oamenii aceștia, care par primitivi ochiului superficial, dovedesc în clipe dramatice un eroism înălțător, aruncîndu-se fără să stea pe gînduri în mijlocul primejdiei pentru a salva semeni de-ai lor. Și fapte de acestea

întîlnim la tot pasul în creaţiile pomenite. Gajda salvează din conacul incendiat pe soţia şi copiii nobilului, o fetiţă de numai cincisprezece ani scoate un copil dintr-o casă în flăcări *(În vacanţă)*, Michalko riscă să fie strivit sub dărîmăturile unei clădiri, purtînd afară un lucrător, al cărui picior fusese prins sub o grindă etc. Eroismul lor este cu atît mai impresionant cu cît este spontan, fiind considerat de către protagonişti ca un lucru cu totul obişnuit; nici unul nu are în vedere vreo răsplată.

Pentru ca o aristocrată de felul Justynei Orzelska din romanul *Pe Niemen* de E. Orzeszkowa să îndrăgească viaţa pastorală, autoarea a trebuit să prezinte ambianţa sătească printr-o optică întrucîtva sărbătorească. Nu tot aşa procedează Prus care nu-şi idilizează ţăranii, zugrăvindu-i la modul cît mai obiectiv cu putinţă. Printre tipurile care populează lumea rurală din nuvelele şi romanele sale vom găsi şi lacomi, ca bogatul Grzyb şi tîzul lui din *Anielka* şi *Avanpostul*, şi cruzi, ca cel care biciueşte nemilos o femeie cu un copil în braţe *(Din amintirile unui ciclist)*, şi nehotăriţi şi greoi, cu tendinţe spre lenevie, ca Ślimak etc. Defectele încuibate în mediul ţărănesc sînt relevate realist de prozatorul îndrăgostit de adevăr. Ślimak, tîrguind o vacă, se îmbată şi doarme, iar Owczarz, cum îşi primeşte simbria, bea pînă rămîne fără o leţcaie. Tabloul consfătuirii ţăranilor din crîşma lui Szmul este ilustrativ în această direcţie *(Anielka)*. Mizeria şi totala lipsă de cultură îi fac superstiţioşi şi fatalişti, devenind astfel o pradă lesnicioasă pentru doftoroaiele satului. Mama lui Antek aprinde focul la cuptorul în care îşi închisese fata, la îndemnul babei, ca s-o lecuiască de boală. Toate acestea se întorc, desigur, împotriva lor. Lui Ślimak i se îneacă un copil într-o groapă pe care tot amînase s-o astupe, iar cernoziomul de pe pămîntul aflat pe un deal se scurge cu apa ploilor în lunca boierului, pentru

că nu-l îngrădise la vreme. Owczarz, adormit cu narcotice strecurate în băutură, nu simte cînd hoţii fură caii stăpînului, ceea ce are ca urmare izgonirea lui şi a orfanei în timpul iernii.

Reliefînd calităţile morale şi umane care sălăşluiesc latent în lumea satelor şi dezvăluind racilele împotriva cărora trebuie să se lupte prin îmbunătăţirea condiţiilor de trai şi prin culturalizare, Prus demonstrează, la modul pozitivist, că ţărănimea este capabilă să-şi îndeplinească sarcina istorică în dezvoltarea economică a ţării. Poate să facă aceasta, deoarece în faţa primejdiei se prezintă, în vederile timpului, unitară. Talentul îl obligă pe Prus să distingă diferenţierea socială a ţărănimii, dar nu apasă asupra ei. Conflictele dintre proletarii agrari şi bogaţii la care slujesc, dintre cei cu pămînt puţin şi cei înstăriţi sînt schiţate doar întîmplător, spontan şi, în cele din urmă, aplanate în faţa pericolului „comun". Ataşamentul faţă de ţarina moştenită constituie pîrghia de căpetenie, pe care se reazimă rezistenţa lor faţă de expansiunea coloniştilor nemţi. Aceasta este, de fapt, ideea fundamentală în *Avanpostul* şi una din cele principale în *Faraonul*. Remarcăm, în treacăt, că în *Faraonul* romancierul evidenţiază pregnant conflictul dintre popor, deci şi ţărănime, şi reprezentanţii sacerdoţiului : casta marilor preoţi, ceea ce, surprinzător pentru un adept al ştiinţelor, nu transpare în nici una dintre celelalte creaţii. Şi tot legătura cu pămîntul, cimentată de intemperiile sociale de-a lungul timpului, îi ajută pe ţărani să se împotrivească boierimii feudale, faţă de care nutresc o ură profundă cu rădăcini ancestrale.

Realitatea sătească este completată de existenţele episodice în cadrul ei ale moşierilor. Prus a surprins cu fineţe evoluţia lor inexorabilă spre destrămare. Prejudecăţile de castă, morala decrepită, dispreţul feudal faţă de muncă şi înclinaţia spre lux şi risipă îi vor face

repede să vîndă ce mai pot vinde şi să ia drumul oraşului. Această schimbare, esenţială în viaţa lor, declanşează adesea tragedii zguduitoare. Moşierul Jan din *Anielka*, de exemplu, fuge la Varşovia pentru a-şi continua viaţa de petreceri, lăsîndu-şi soţia bolnavă şi copiii muritori de foame. O spaimă organică, cu puncte de naştere în huzur şi lipsa de griji, îl condamnă la o pasivitate primejdioasă faţă de tăvălugul nenorocirilor care-l îmbulzesc la un moment dat din toate părţile. Aşteaptă mereu rezolvări din afară, mizînd totul pe ajutoare incerte care, în cele din urmă, se dovedesc iluzorii. De aceea, în situaţiile fără ieşire, alege fuga care, adevărat, îl fereşte un răstimp de asprimea hidoasă a vieţii, apropiindu-l, în schimb, cu fiecare zi tot mai mult de căderea din urmă. Căsătoria cu avuta „baroneasă" Weiss îl absolvă de grijile materiale şi de creditori, dar îl obligă să renunţe la el ca individ, la obiceiurile lui de feudal petrecăreţ, şi să accepte „cuşca" conjugală. Naraţiunea se desfăşoară vioaie, dominată de factologie, fără diluante întîrzieri descriptive, într-o tonalitate stilistică sobră — specifică, de altminteri, lui Prus — de o simplitate cucerito are, atît de potrivită cu cele mai multe din personajele înfăţişate.

Tot aşa Adam, din foarte izbutita nuvelă intitulată simbolic *În luptă cu viaţa*, depăşit de timp, nu se gîndeşte decît la revenirea strălucirii de odinioară a neamului, dar, personal, e incapabil de vreo acţiune mai energică cu repercusiuni directe asupra comodităţii lui. Se căsătoreşte din calcul cu o tînără bogată şi bolnăvicioasă şi, în loc să folosească zestrea soţiei pentru redresarea moşiei ruinate, risipeşte cea mai mare parte din bani în străinătate, investindu-şi apoi toate nădejdile în capacităţile excepţionale ale fiului. Din cauza creşterii iraţionale, acesta îşi pune capăt zilelor în timpul studiilor de teama de a nu înnebuni, pulverizînd planurile de înavuţire ale tatălui care îl logodise

cu fiica foarte bogată a unui parvenit. Ultima speranță i se destramă cînd îi moare fiica — un suflet de mimoză — pe care voia s-o însoțească, în disperare de cauză, cu idiotul și bănosul Zenon, neîngăduindu-i să-l iubească pe Grodek, medic și profesor universitar, pe motiv că era fiul fostului său administrator. Și Jan, dar mai ales Adam, reprezintă intenționat tipuri de moșieri întîrziați, „strigoi", care nu se pot adapta noilor împrejurări de viață; incapabili de vreun efort constructiv, nu pot să întoarcă spiritul vremii în folosul lor, preferînd să i se pună împotrivă. Lupta cu viața e însă o încercare prea brutală pentru ei; neavînd resursele caracterologice necesare și nici înțelegerea complexității relațiilor sociale proprii timpului lor, sînt repede frînți de șuvoiul vieții. Jan e nevoit să renunțe la escapadele nonșalante ale tinereții și să se resemneze la un trai tihnit, redus, evoluînd treptat, sub iubirea oblăduitoare, călduță și moleșitoare, deși energică și perseverentă, a soției în perspectiva filistinului de rînd. Iar Adam sfîrșește și mai trist; odată visurile spulberate, nu mai întrezărește nici o lumină care să-l țină în viață, crezînd că moartea care-l va depărta de infecția vremurilor și a oamenilor noi este singura soluție.

Firește, personaje ca Jan și Adam, handicapate de cerințele unei epoci, pe care n-o receptează ca atare, nu pot fi utili societății în nici un fel. Mai mult, pretențiile exclusiviste și viața pe care o duc, cu totul anacronice, sînt de-a dreptul păgubitoare în primul rînd pentru cei din imediată apropiere. De pe urma extravaganțelor de viață sau de concepție ale lui Jan și Adam suferă mai întîi familiile lor.

Tabloul obidiților din nuvelistica lui Prus își împlinește expresivitatea și prin povestirea *Valul care se întoarce*, în care, plecînd de la un caz întîmplat aievea, descrie cu competența unui martor ocular situația disperată a muncitorilor dintr-o fabrică de textile. Stăruind

cu precădere asupra unora dintre pricinile care provoacă suferința și nenorocirile în lumea proletarilor industriali, scriitorul subliniază convingător urmările nefaste pentru ambii termeni ai opoziției sociale ; își structurează materia epică aproape exclusiv pe sisteme factologice binare, implicînd relația dialectic contrastantă cauză-efect. Patronul Adler reduce sistematic salariile prin diverse metode, pentru a recupera năstrușniciile costisitoare ale fiului său, Ferdynand, un chefliu iremediabil. Singurul medic al fabricii este concediat, iar felcerul pleacă și el. Indemnizațiile micșorate mereu îi obligă pe muncitori să lucreze un număr de ore din ce în ce mai mare. Strungarul Gosławski, fruntaș, ținut în umbră de Adler pentru cinstea lui exemplară, se epuizează repede, muncind în ficcare zi de la cinci dimineața pînă la unsprezece noaptea. Într-un moment de oboseală, strungul îi prinde mîna și i-o zdrobește. Doctorul adus cu întîrziere de la oraș nu mai poate decît să-i constate moartea apropiată din cauza sîngelui scurs prin pansamentul prost făcut la repezeală de tovarășii de muncă. Autorul ilustrează rădăcinile conflictului dintre patron și proletari printr-o scenă deosebit de sugestivă. Pe cînd se întorcea mahmur cu trăsura de la petrecere, Ferdynand întîlnește cortegiul lucrătorilor care-l duceau acasă cu targa pe Gosławski plin de sînge. Vizitiul le spune să se dea la o parte din drum, dar muncitorii încep să se agite în fața josniciei stăpînului. Bătrînul Adler nu se sperie de avertismentele fataliste ale pastorului Böhme, care-i spune că răul se plătește cu rău : *„Tu ți-ai crescut fiul și l-ai aruncat în lume ca pe acest bețișor în apă. El a făcut datorii, și ăsta e primul val. Apoi ai micșorat salariile muncitorilor și ai îndepărtat medicul, iar acesta este valul al doilea. Moartea lui Gosławski — al treilea. Dezordinile din fabrică și articolele din ziare —*

al patrulea. Concedierea muncitorilor şi procesele sînt al cincilea val... Care va fi al şaselea şi al zecelea?" Şi nu-l intimidează nici împotrivirea muncitorilor. De ameninţările lui Böhme îşi bate joc, iar pentru lucrători are la îndemînă mijloace represive eficace. Toţi cei care participă la înmormîntarea lui Gosławski, fără să fie delegaţi, sînt amendaţi, pe cei mai violenţi îi concediază, iar pe fochistul care propusese să arunce cazanul în aer şi să părăsească fabrica, îl dă în judecată. Ferdynand moare într-un duel, iar Adler dă foc fabricii şi arde odată cu ea.

De semnalat că în *Valul care se întoarce* apare reflectat pentru prima dată în creaţia literară a lui B. Prus mediul proletar. Deşi protestele muncitorilor se manifestă în forme spontane şi anarhice, solidaritatea de acţiune de care dau dovadă la înmormîntarea lui Gosławski prefigurează semnele incipiente ale conştiinţei de clasă a proletariatului care începuse să se organizeze. După numai doi ani de la apariţia povestirii, în 1882, studentul Ludwik Waryński înfiinţează primul grup socialist din Polonia.

Şi în operele consacrate ambianţei orăşeneşti, atenţia lui Prus, deşi stăruie la modul critic în descripţia burgheziei şi a nobilimii, se apleacă cu suficientă pondere şi asupra celor de jos. Mizeria inumană pe care trebuiau s-o îndure cei ce voiau să se ridice prin învăţătură, de exemplu, solicită din plin simpatia prozatorului care, cu ani în urmă, fusese nevoit să-şi întrerupă studiile din cauza lipsurilor. Toţi aceşti tineri îndrăzneţi şi entuziaşti care îşi croiseră singuri drumul în viaţă manifestă o voinţă nezdruncinată pentru a-şi atinge scopul. Sînt inteligenţi şi desfăşoară o abilitate neobişnuită în lupta cu greutăţile pe care le au de înfruntat. Din cei trei studenţi care locuiesc în casa lui Łęcki din *Păpuşa*, unul nu plăteşte chiria în lunile pare, altul în cele impare şi toţi trei niciodată, motivînd că societatea

nu le asigură condițiile unui trai omenesc. Și pe bună dreptate. Posibilitățile lor materiale sînt atît de reduse, încît nici pomeneală să mai poată satisface și cerințele în progres continuu ale proprietarului pe care, de altfel, nici nu vor să-l recunoască în această calitate. Cu toate suferințele care le constituie hrana zilnică, nici unul dintre ei nu-și pierde elanul acestei vîrste de aur în viața omului, nici Kotowski din *Emancipatele* și nici ceilalți din nuvelele *Uniți* și *Povestirea unui medic*. Ba mai mult. Continuînd o idee care a stat și la temelia romantismului mesianic, Prus crede că zbuciumul acesta îi călește și le dezvoltă spiritul, perfecționîndu-i *(Visul)*. În alte nuvele, autorul dezvăluie tragediile pe care le dezlănțuie această încleștare spasmodică cu mizeria. Reflectînd cu talent truda și lipsurile care bîntuie în lumea lipsită de orice ostentație spectaculară a celor mărunți și anonimi, secătuind-o de vlagă, Prus, care gustase și el copios din amarul și obida acestei vieți, atrage atenția celor puternici asupra măsurilor imediate, concrete, pe care trebuie să le întreprindă pentru a realiza acea mult trîmbițată „fericire a tuturor". Singura soluție pe care o vedea autorul pe atunci, cînd mai credea încă în urmările optimiste ale dezvoltării burgheziei, era aceea preconizată de Wokulski din *Păpușa*: societatea să dea tuturor posibilitatea de a-și cîștiga mijloacele de subzistență printr-o muncă onestă, bine remunerată. Practica socială a dovedit fără putință de tăgadă utopia acestui ideal pozitivist. Burghezia, progresistă la început, avea să alunece repede pe făgașul reacțiunii, adîncind și mai mult mizeria claselor de jos și mărind bogățiile celor privilegiați. Nu peste multă vreme, Prus avea să se convingă și el de aceasta.

Creația literară, profundă și complexă, îl plasează pe Prus printre clasicii de frunte ai literaturii polone. Multitudinea tipurilor umane aparținînd celor mai variate medii sociale — cu insistențe vădite asupra celor

oropsiți îndeosebi în nuvelistică — pictura realistă a moravurilor și frămîntarea de idei, răsfrîntă în opera sa, împlinesc o imagine globală care exprimă direcțiile principale pe care evoluează societatea polonă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Aprecierea de „*cel mai iscusit zugrav*" al epocii sale este astfel pe deplin îndreptățită.

STAN VELEA

TABEL CRONOLOGIC

1845 ***20 august.*** Se naște într-un orășel din regiunea Lublin, Hrubieszów, în Polonia, Aleksander Głowacki, cunoscut ca scriitor sub numele de Bolesław Prus.

În mișcarea spirituală a timpului continuă să domine ideologia romanticilor revoluționari : A. Mickiewicz (1798—1855), J. Słowacki (1809—1894) ș.a. E. Dembowski (1822—1846), gînditor democrat-revoluționar, publică *Scurt tratat de istorie a literaturii polone*, conceput pe baze materialiste. Cartea constituie un pas important în formarea criticii marxiste poloneze.

Continuă măsurile represive inițiate de țarism după înăbușirea insurecției din 1830—1831 ; codul penal polonez este înlocuit cu cel țarist.

1846 Este înfrîntă răscoala țăranilor din Galiția, condusă de activiști democrați-revoluționari. Moare, luînd parte la răscoală, E. Dembowski.

În trecere prin Varșovia, țarul ordonă închiderea gimnaziilor poloneze.

1848 Au loc izolat acțiuni revoluționare, repede înăbușite.

1851 Se desființează granița vamală dintre Polonia și Rusia.

1853—1856 Războiul Crimeii.

1861 Mișcările țărănești determină înfăptuirea reformei agrare în Rusia; desființarea iobăgiei și împroprietărirea țăranilor.
La ființă, la Varșovia, Comitetul orășenesc, transformat ulterior în Comitetul central național pentru organizarea unei noi insurecții.

1862 Conducătorii mișcării de eliberare a Poloniei, J. Dabrowski, G. Sierakowski, W. Wróblewski ș.a. întrețin legături cu organizația ofițerilor ruși *Zemlia i volia* și cu Herțen, care va publica la Londra, în *Kolokol*, cunoscuta *Scrisoare către ofițerii ruși*, în care îi îndemna să sprijine insurecția.

1863 Detașamentele revoluționarilor polonezi sînt învinse.

Prus, care participase la lupte, este rănit și arestat la Lublin.

1864 Se decretează eliberarea și împroprietărirea țăranilor polonezi.

1866 B. Prus termină liceul la Lublin și se înscrie la Facultatea de fizică și matematică din Varșovia.

Începe să apară la Varșovia *Revista săptămînală (Przeglad Tygodniowy)* editată de tinerii pozitiviști polonezi.

1868 Prus părăsește facultatea din pricina lipsurilor materiale.

1870 Devin dominante ideile pozitiviste: renașterea Poloniei prin redresarea economiei, dezvoltarea științelor, culturalizarea maselor, emanciparea femeii, egalitatea cetățenească, indiferent de naționalitate, religie și sex etc. Scriitorii mari ai vremii își însușesc ideologia pozitivistă: M. Konopnicka (1842—1910), E. Orzeszkowa (1841—1910), B. Prus, H. Sienkiewicz (1846—1916) ș.a.
1870—1871 Războiul franco-prusian.

1872 Se consacră activității publicistice, semnînd cu pseudonimul Bolesław Prus. (Amintim cele cinci volume masive de *Cronici săptămînale.)*

E. Orzeszkowa publică romanul *Marta*, un îndemn către societate de a pregăti femeia pentru ocupații practice.

1874 B. Prus se dedică creației literare.

1877—1878 Războiul ruso-româno-turc.

1880 Apare nuvela *Valul care se întoarce*, în care Prus stăruie realist asupra vieții și a frămîntărilor muncitorilor.

Asociația iluminării populare lansează lozinca culturalizării poporului, înțelegînd prin popor țărănimea. De la această dată, mișcarea muncitorească, spontană pînă aici, începe să se manifeste organizat, atestînd zădărnicia iluziilor pozitiviste.

1882 Ia ființă primul grup socialist polonez, condus de studentul Ludwik Waryński.

1882—1883 Prus redactează revista *Noutăți (Nowiny).*

1883 Schița de program în condițiile actualei dezvoltări a societății, pledoarie propozitivistă pentru programul economic al burgheziei.

B. Białobłocki (1861—1885) începe să publice în *Revista săptămînală* și *Ateneum* articole în care continuă ideile lui Cernîșewski și Dobroliubov.

1884. Apare primul roman al lui Prus : *Avanpostul,* o demonstrație artistică a ideii potrivit căreia expansiunea coloniștilor nemți poate fi stăvilită numai de atașamentul țăranului față de pămînt.

Se tipărește primul volum din trilogia istorică a lui H. Sienkiewicz : *Prin foc și sabie.*

1886 Începe să apară la Varșovia revista poporaniștilor polonezi *Vocea (Głos).*

Potopul de H. Sienkiewicz.

1887 Săptămînalul *Viața (Życie)* începe să răspîndească la Varșovia arta nouă.

E. Orzeskowa susține, prin romanul *Pe Niemen,* că nobilimea ruinată nu se poate regenera social decît prin apropierea de țărănime.

1887—1888 Ultimul volum al trilogiei lui H. Sienkiewicz : *Pan Wołodyjowski.*

1887—1889 B. Prus publică în *Curierul zilnic (Kurier Codzienny)* cel mai bun dintre romanele sale, *Păpușa,* un tablou magistral al mediului orășenesc polonez din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

1888 În romanul *Kaśka Kariatyda*, G. Zapolska prezintă situația femeii ca victimă în societatea burgheză.
1891 Sienkiewicz scrie romanul *Fără ideal* în care critică aristocrația pentru absența unor idealuri ferme.

1891—1893 Tot în *Curierul zilnic* apare *Emancipatele*, un pamflet împotriva emancipării prost înțelese a femeilor.

1892 Se înființează Partidul Socialist Polonez.
1894 Romanul *Familia Polaniecki* de H. Sienkiewicz ; autorul face elogiul energiei burgheze, propunînd salvarea aristocrației prin întoarcerea la proprietatea funciară.

1895 Prus întreprinde singura lui călătorie în străinătate, cu ruta : Elveția, Germania, Franța.

1895—1896 În *Săptămînalul ilustrat (Tygodnik Ilustrowany)* Prus publică *Faraonul*, roman istoric, cu rezonanțe contemporane.

1896 Quo vadis de H. Sienkiewicz ; *Comedianta* de Wł. Reymont, un protest împotriva filistinismului înăbușitor al burgheziei.
1897 La Cracovia își începe apariția revista *Viața și Frămîntări* de Wł. Reymont, o continuare a *Comediantei*.

1899 Pămîntul făgăduinței de Wł. Reymont, frescă poporanistă a urbei industriale.

St. Przybyszewski (1868—1927) publică la Cracovia în lunarul *Viața* articolul *Confiteor*, un manifest al artei pure.

1900 *Cavalerii teutoni* de H. Sienkiewicz.

1902—1908 *Țăranii* de Wł. Reymont, epopee a țărănimii poloneze.

1905—1907 Revoluția burghezo-democratică din Rusia. A stîrnit ecouri largi în Polonia.

1908 *Copiii*, un pamflet împotriva revoluției din 1905—1907, pe care Prus n-a înțeles-o.

1911 Apare în *Săptămînalul ilustrat* începutul romanului *Transformări* care atestă evoluția concepției lui B. Prus într-o direcție revoluționară. Romanul rămîne neterminat.

1912 *10 mai.* Bolesław Prus moare, la Varșovia.

ST. V.

Capitolul I

Autorul face o trecere în revistă a personajelor, ferm convins că așa îi va fi mai bine.

Anielka este o fetiță frumoasă ; nu e nici săracă și nici orfană. Are toate condițiile pentru a fi fericită : are părinți, o guvernantă învățată, un cîine numai al ei și trăiește la țară.

Mai ales în timpul verii, satul este locul cel mai potrivit pentru copii. Acolo sînt sănătoși, liberi și se joacă mai bine decît la oraș.

Pe o întindere de numai cîteva sute de pogoane întîlnesc priveliști foarte variate care le umplu sufletele tinere cu impresii simple și liniștite. Acolo cerul nu este golul dintre case, ci bolta de sine stătătoare pe care bunul Dumnezeu a întins-o deasupra lumii, sprijinind-o de cîmpul vălurit. Acolo sînt lunci aromitoare, pîraie limpezi și răcoroase, în care înoată o mulțime de peștișori. Vîntul leagănă ca o doică neobosită lanurile spicelor de secară de un verde deschis, cîntînd cu jumătate de glas : „Aa... a !... aa... a !...“ — învăluindu-le cu florile purpurii de mac și cu măturica albastră.

Printre lanuri se vede o cărăruie pe care merge încet un copil îmbrăcat într-o cămașă de tort,

purtînd două oale cu fiertură pentru tata. Mai încolo se întinde șoseaua, pe care nisipul plictisit de odihna îndelungată se ridică din cînd în cînd în vălătuci de praf și se preface în călător ca să orbească oamenii de pe cîmp. Și mai departe se văd brazdele de cartofi, unde picotește iepurele sperios, întinderile cenușii ale pîrloagelor, pe care pasc cîrduri de vite îngîndurate, ciulind din urechi și — hăt! la marginea lumii — pădurile întunecate și aspre pe dinafară, pline de zarvă și vesele înăuntru...

Satul se întinde de-a lungul drumului pe două rînduri cotite, la cîțiva stînjeni de conacul boieresc înconjurat de o grădină mare, largă, bogată. Într-o aripă a conacului, Anielka învață sub privegherea guvernantei, iar în balconul cu pereții de sticlă dinspre grădină, Józio, fratele ei, se joacă lîngă mama. El mai are voie să se joace în timp ce toți muncesc, fiindcă e încă mic, are abia șapte ani.

Frumos mai e satul în care trăiește Anielka. E tare frumos cînd ciocîrliile ciripesc deasupra cîmpurilor, cînd dinspre lunci se aude hîrșcîitul coaselor ascuțite, cînd copiii arși de soare aleargă lărmuind pe drum, cînd la curte, după terminarea lecțiilor, mama iese cu Anielka și Józio în grădină, ca să privească de pe colină cîmpul, luncile și pîraiele, drumul și pădurea îndepărtată.

Poate că-și spun cu un sentiment de mîndrie îndreptățită : toate, cîte le poți îmbrățișa cu privirea de aici, prind viață din gîndurile și voința părintelui nostru — sînt ale noastre! Dacă n-ar fi el aici, n-ar fi nici atît de frumos și nici atîta îndestulare !...

Dar poate că nici una dintre ele nu urcă pe colină, de unde se vede întreaga moșie, ca să nu-și

aducă aminte că în curînd pădurea nu va mai exista, fiindcă a fost vîndută, că pe lunci sînt tot mai puțini cosași, vitele n-au ce să mănînce pe locurile părăginite și ogoarele sînt rău semănate.

Ici și colo prin grîul boierului rătăcește cîte o vită de-a sătenilor, în pădurea nepăzită intră căruțe străine. Șurile goale, clădirile dărăpănate, în hambar abia cîțiva pumni de grăunțe risipite pe podeaua putrezită. Cei cîțiva cai de ham nechează în fața ieslei goale, argații umblă fără rost prin curte, iar în bucătărie se aud țipete. Un rîndaș strigă că n-o să mai mănînce arpacaș la cină, pentru că a mîncat de două ori astăzi, altul se plînge că pîinea e plină de tărîțe și mai mică decît ar trebui să fie.

Unde-i chelăreasa ca să potolească zarva de la bucătărie! Poate că-i plecată la tîrg să se trateze de dureri de dinți sau să-și caute altă slujbă. Unde-i vechilul ori administratorul care să supravegheze munca pe cîmp și să nu îngăduie încălcarea moșiei boierești? Administratorul nu mai este de un an, iar vechilul a plecat să-și vadă de treburile lui.

Dar stăpînul moșiei unde-i?...

Despre asta se știe cel mai puțin. Chiar atunci cînd vecinii își petrec toată ziua pe cîmp, el e musafir în casa lui. Ultima dată plecase cu zece zile în urmă să-și încheie afacerile. Vînduse pădurea, nu de mult, și luase trei mii de ruble arvună. Dar pădurea era grevată de servituți, cărora trebuia să le pună capăt la Sf. Ion. În caz că obligațiile nu vor fi onorate, boierul nu va putea să vîndă pădurea și va trebui să renunțe la moșia, ce e drept, plină de datorii. Nemții încheiaseră cu el un asemenea contract, pe care îl iscălise rîzînd

cu o jumătate de an în urmă, sigur că... se va descurca într-un fel.

Să dea Dumnezeu — proverbele sînt bune !... Dar Anielka nu se pricepe încă nici la proverbe și nici la afaceri.

Acum boierul era plecat să sfîrșească treaba cu pădurea la Comisia agricolă. Și o încheiase cu succes, fiindcă la Sf. Ion avea să vie un împuternicit care să asiste la ultima înțelegere cu sătenii. Probabil că țăranii se hotărîseră să ia fiecare cîte trei pogoane de pămînt pentru a renunța la drepturile lor, așa că toate vor merge bine.

Din această cauză, boierul, domnul Jan, nu se grăbea să se întoarcă acasă. Acum tot nu mai putea să îndrepte nimic în gospodărie ; era luna iunie. Se va apuca de treabă abia după ce va termina afacerea cu pădurea. Deocamdată trebuie să se vadă cu o rudă care pleacă în străinătate și să dea cîteva sfaturi unui prieten care se căsătorește.

Boierul era un om cu inima ușoară, cel puțin așa susțineau agricultorii pedanți. Lăsa baltă cea mai bună afacere pentru a petrece în tovărășia oamenilor de *bon ton*, iar pentru evitarea unei supărări, numai Dumnezeu știe la ce n-ar fi fost în stare să renunțe. O voce lăuntrică îi șoptea că totul se va face fără participarea lui ; din copilărie nutrea convingerea că oamenii cu poziția lui nu pot să se afunde în munca și grijile zilnice.

Să se distreze, să strălucească prin *bon ton*, să facă glume și să întrețină relații cu lumea aristocrată — acestea erau scopurile vieții lui. Altele nu cunoștea și poate din această pricină în timpul ultimilor zece-doisprezece ani i se topise în mînă averea proprie, iar acum zestrea soției.

Nădăjduia să recîştige totul cîndva, cînd societatea zdruncinată se va restabili. Dacă l-ar fi întrebat cineva în ce fel, ar fi zîmbit numai şi ar fi schimbat vorba. Se vede că oamenii din sfera lui înţelegeau această posibilitate, alţii nu-l înţelegeau pe el, aşa că la ce bun să mai discute cu ei ?

Cîteodată, cînd în familie bărbatul este o fiinţă care, datorită educaţiei şi relaţiilor ulterioare, n-a atins niciodată pămîntul cu picioarele, se nimereşte ca soţia să fie energică şi înţeleaptă. Din nenorocire, aici nu erau astfel nici unul, nici celălalt.

Doamna Janowa, mama Anielkăi, încă de pe vremea tinereţii înfloritoare se distingea printr-un farmec deosebit, prin felul plăcut de a fi şi prin purtările alese în societate. Ştia să se îmbrace, să primească oaspeţi, să cînte şi să vorbească franţuzeşte mai bine decît limba maternă. Cîţiva ani după căsătorie zburdase fără grijă, ca un copil, şi soţul se prăpădea după ea. Mai tîrziu, cînd iubirea soţului s-a răcit, a devenit o soţie model ; stătea ziua întreagă în casă, plictisindu-se într-un mod cît mai uşor cu putinţă, dar virtuos. În cele din urmă, începuse să bolească şi de trei ani se înconjura cu tot felul de medicamente.

În acest timp boierul călătorea — ca un poznaş — cum spune poporul. Uneori trecea grăbit pe acasă şi o ruga pe soţie să iscălească nu ştiu ce hîrtie. Aceasta i se plîngea de singurătate şi lipsă de confort, dar cînd soţul îi făgăduia că de la Sf. Ion toate se vor schimba în bine, se liniştea şi iscălea orice.

Oamenii din sat o cunoşteau numai de la biserică ; la bucătărie nu fusese văzută niciodată. Lumea ei era conacul şi din cînd în cînd parcul. Medicamentele, păzirea de influenţele dăunătoare ale climei, amintirea distracţiilor de altădată şi plicti-

seala de acum îi umpleau viața pe care o suporta mai de grabă cu apatie decît cu resemnare.

Nu înțelegea situația și nu se gîndise niciodată la posibilitatea pierderii moșiei. Cînd soțul ajunsese să-i amaneteze bijuteriile, plînsese și îi făcuse reproșuri. Cu toate acestea, se mira că nu mai sînt atîția slujitori ca odinioară și își formula dorințele ca în timpurile bune : „Cumpără-mi una" — „adu-mi alta" — „ia asta..." — iar cînd soțul nu-i făcea pe voie, nu se înfuria și nici nu se îngrijora de teama viitorului întunecat.

„Jaś nu vrea să-mi cumpere" se gîndea fără măcar să presupună că Jaś nu putea într-adevăr să-i aducă lucrul dorit, ca un candidat sigur la faliment ce era. Józio crescuse sub influența nemijlocită a mamei. Pînă la patru ani îl hrăniseră cu lapte, cașa și zahăr, nu-i îngăduiau să iasă prea des afară, ca să nu transpire sau să răcească ; nu-l lăsau să alerge, ca să nu-și rupă ceva.

Cu acest fel de viață, copilul rămăsese firav, și pentru că în acel timp mama începuse să se trateze, îl tratau și pe el. În următorii trei ani băiatul învățase puțină franceză, în al șaptelea an de viață încercase o mulțime de medicamente și era socotit bolnăvicios ; o credea și el. Copil nu prea rău din fire și nici prost, ajunsese o ființă plictisitoare, temătoare, care se mișca puțin și arăta ca un idiot.

Józio sau tăcea, sau vorbea despre bolile sale, ca un ipohondru adult. Asupra oamenilor străini făcea o impresie ciudată, dar ai casei se obișnuiseră cu el.

Sora mai mare, Anielka, avea treisprezece ani. Venise pe lume încă în perioada cînd mama trăia numai pentru distracții. O dăduseră deci în seama doicilor și a îngrijitoarelor, din care nici una nu

slujiseră la curte mai mult de un an. Din ce pricină ? Probabil că numai boierul știa. Și pentru că bonele, iar mai tîrziu guvernantele se ocupau prea puțin de educația Anielkăi, copila crescuse mai mult singură. Alerga prin grădina imensă și se cățăra prin copaci, se juca cu cîinii și cîteodată cu copiii argaților, ceea ce nu-i era îngăduit. Uneori intra val-vîrtej în grajd și ieșea călărind ca un băiat, lucru care dădea multă bătaie de cap educatoarelor, persoane ciudat de modeste, care din această cauză, desigur, se bucurau de bunăvoința boierului.

Lecțiile teoretice ale fetiței erau, în schimb, neglijate cu totul, la fel așa-zisa „purtare". Nu știa mai nimic din toate acestea, fiindcă n-o învățase nimeni nimic.

Asemenea împrejurări făcuseră din Anielka o ființă puțin aparte, dar simpatică. Moștenise de la părinți frumusețea și sensibilitatea, iar vîrsta o făcuse iute ca o zvîrlugă ; libertatea o apropiase de natură, pe care Anielka o iubea și o înțelegea.

Purtarea ei era plină de surprize. Orice impresie mai puternică se manifesta, ca la orice copil, prin hohote de rîs, de plîns, prin sărituri sau prin cîntat. Lucrurile minunate sau doar frumoase o încîntau ; tristețea sau necazul cuiva puteau să-i stîrnească dorința de sacrificiu. Cînd avea timp să se gîndească mai îndelung asupra unui lucru, părerile ei semănau cu ale unei persoane maturizate, puțin sentimentală, totdeauna generoasă.

În sfîrșit, într-o bună zi descoperiseră că Anielka știe foarte puțin, aproape nimic, și-i aduseseră o guvernantă tare deșteaptă, pe domnișoara Walentyna.

În fond avea un suflet bun și știa destul de multe, dar era cam sucită de felul ei. O domni-

soară urîtă, bolnavă, puțin democrată, puțin filozoafă, puțin isterică și o mare pedantă. Cine o vedea în timpul lecțiilor putea să creadă că se uită la o mumie. Sub învelișul rece dormitau totuși multe simțiri diferite care puteau să facă la nevoie din domnișoara Walentyna o vrednică ajutătoare a Juditei ori, din contră, o victimă a lipsei de conștiință a vreunui reprezentant al genului masculin. Și una și alta în miniatură.

Acestea sînt deocamdată trăsăturile personajelor principale ale povestirii care urmează. Toate pășesc pe un teren șubred, care în limbajul obișnuit se cheamă faliment.

Capitolul II

Cititorul cunoaște mai de aproape pe eroină, pe guvernanta ei și, de asemenea, pe cățelul cu numele Karus.

Oricine a gustat din fructele de hîrtie din copacul științei despre rău, bine și plictisitor acela poate că n-a uitat acțiunea civilizatoare numită ascultarea lecției.

Fără mare greutate ne putem aduce aminte clipele tulburi, în timpul cărora cel dinaintea noastră, după catalogul școlar al elevilor, mormăia sau turuia lecția de zi. Ne amintim emoția care punea stăpînire pe toată ființa noastră, de la praful de pe tălpi pînă la pomada de pe păr, așteptarea febrilă înainte de a ne veni rîndul și întrebările care se îmbulzeau agasant în creier: „Poate că pe mine nu mă ascultă... poate sună

sfîrșitul orei... poate că-l cheamă inspectorul... poate că se va întîmpla ceva neobișnuit..."

În acest timp, transpirat, cel ascultat spunea ultimele cuvinte ale lecției și se așeza, uitîndu-se cu mare atenție la cinciul, treiul sau unul pe care profesorul îl scria lîngă numele lui în catalog. După aceea, ne copleșea o tăcere nemărginită, în care, cu zgomotul unei pietre aruncate în geam, ni se striga numele.

Din acel moment nu mai simțeam, nu mai vedeam și nu mai gîndeam nimic, atenți la torentul sprinten de vorbe care izvora de undeva din împrejurimile esofagului, punea în mișcare limba, se poticnea de dinți și, antrenînd o coloană de aer și în acelaș timp potențele intelectuale ale profesorului plictisit, se cristaliza în cele din urmă în *notes*, luînd forma unei note mai mult sau mai puțin de plîns.

O mare mulțumire interioară constituia de obicei răsplata acestei munci, pe care (după opinia unanimă a persoanelor mai în vîrstă), o făceam pentru binele viitorului nostru, asupra căruia a cincea declinare latină, sau cuvintele : *sein, haben* și *werden*, ca și numele stîlcite ale faraonilor Egiptului erau menite să aibă o înrîurire hotărîtoare.

Așa stau lucrurile în școlile în care, din cauza numărului mare de elevi, „inchizițiile" pedagogice durează puțin și nu au loc prea des. În școlarizarea particulară, în cadrul căreia elevul trebuie să spună întotdeauna lecțiile învățate, locul spaimei și al nesiguranței febrile este luat de o stare de prostrație de cîteva ceasuri, urmată de o explozie de mulțumire, de parcă l-ar fi scos din apă fiartă.

O clipă asemănătoare se apropia acum pentru Anielka, care spunea guvernantei, domnișoarei

Walentyna, ultima lecție de după-amiază — la geografie.

Fetița sta în picioare, în mijlocul încăperii, sprijinindu-și mîinile adunate ca pentru rugăciune pe masa neagră lăcuită. În lumina soarelui de iunie, părul ei negru strălucește, parcă împletit cu fire de aur. Fără să-și dea seama, se mută de pe un picior pe altul și privirile-i rătăcesc pe ușa care duce la camera mamei, pe tavan sau pe masa încărcată de materiale și ustensile necesare instrucției.

— Modena — treizeci de mii de locuitori. Pentru a se apăra de canicule are trotuarele acoperite... Reggio, pronunță Regio...

— Nu mai e nevoie să spui Reggio și cu atît mai puțin să adaugi : pronunță. Ești grozav de neglijentă, dragă Anielka, și ai treisprezece ani împliniți.

Această observație se strecură printre buzele subțiri ale domnișoarei Walentyna, persoană care avea părul cărunt, fața cenușie și o rochie cenușiu-închis, cu picățele albe.

— Regio... repetă Anielka și se poticni. Fața-i albă se făcu ca purpura, privirea ochilor albaștri se strămută neliniștită de pe masă pe tavan. Ca să iasă din încurcătură, spuse în șoaptă :

— Reggio — pronunță Regio... Apoi repetă cu voce tare : Regio... cincisprezece mii de locuitori...

Și răsuflînd ca un hamal care a lăsat în sfîrșit jos un cufăr mare pe care-l cărase pînă la etajul trei, spuse în continuare :

— Nu departe de acest oraș se văd dărîmăturile castelului Țanossa...

— Canossa ! o îndreptă domnișoara de culoare cenușie.

Întreruptă pentru a doua oară, fetița se roși iarăși, ezită, apoi repetă fraza spusă mai înainte : „nu departe de acest oraș..." și sfîrși :

— ...în curtea căruia împăratul Henric al IV-lea l-a implorat cu umilință timp de trei zile pe papa Grigore al VII-lea să ridice blestemul, în anul 1077... Țarrara...

— Nu Țarrara, ci Carrara...

— Carrara... Carrara, în apropierea mării, stînci de marmoră, renumită prin albeața...

Sfîrși, făcu o reverență și se așeză pe scaun gîndind : „Doamne, ce plictiseală..."

Domnișoara învățată, printre buclele căreia se vedea pielea prăfuită, luă tocul în mînă și după o gîndire adîncă scrise în jurnal :

„Geografia — destul de bine".

Anielka stătea cu capul aplecat, chipurile fără să se uite la jurnal. Cu toate acestea, ochii ei ca safirul se întunecară, colțurile gurii se lăsară în jos...

„După ce că nu-mi dă voie să mă joc, îmi scrie și «destul de bine» — se gîndi. În curînd o să scapete soarele..."

Domnișoara trase spre ea o carte.

— Ai să înveți de aici — spuse — de la „Marele principat al Toscaniei (vechea Etrurie)"... pînă la...

Întoarse două file.

— Pînă la : „au intrat în componența regatului italian..."

Și cu unghia ruptă trase o linie în locul însemnat.

Apoi își drese glasul și rosti cu blîndețe :

— În limba latină, *c* și derivatele lui, înainte de *a*, *o*, *u* se pronunță *k*[1]. Ți-am spus de-atîtea ori.

[1] În polonă k=c, iar c=ț.

Educația ta, Anielka, lasă foarte mult de dorit și ai treisprezece ani împliniți... Trebuie să muncești mult ca să le ajungi pe celelalte fete de vîrsta ta.

Anielka ascultă fără prea multă luare-aminte. O clipă mai tîrziu, se uită pe furiș la ramurile verzi ale teiului care foșnea la fereastra deschisă și întinse mîna spre carte cu gîndul s-o pună la locul ei.

— Încă nu e timpul ! spuse profesoara.

Convingîndu-se că ceasul arată cinci fără două minute, fetița se așeză. Ochii ei deveniră iarăși de culoarea safirului, apoi albaștri, buzele frumos croite se răsfrînseră. Îi tremura fiecare mușchi. După atîtea ore de lecții voia să alerge în grădină, dar mai erau încă două minute pînă la cinci !...

Pereții camerei portocalii luceau ca metalul în razele de lumină, așternutul alb de pe patul din colț al Anielkăi îți lua ochii, oglinda de pe măsuță strălucea ca o stea. Teiul răspîndea mireasmă de miere, iar din curte se auzea cîntecul țipător al cocoșilor. Ciripitul păsărilor se îngîna cu zumzetul albinelor și cu foșnirea abia auzită a copacilor bătrîni din grădină.

„Ah ! ora asta nu se mai sfîrșește odată" — gîndea Anielka, simțind pe obraji adierea caldă a vîntului. Era parcă năpădită de tremurul luminii care izvora din infinit.

În acest timp, domnișoara Walentyna, rezemîndu-se de spătarul scaunului, își încrucișase brațele vînoase pe piept și privea mașinal în acel loc al veșmîntului său cenușiu, pe care sătenii îl numesc poală. În imaginația ei obosită, uscată, se vedea directoarea unui pension cu o sută de fete în uniforme cenușii, pe care trebuia să le țină în frîu pînă la sunetul clopoțelului. Visa că o mulțime de frunți tinere, care vroiau să dea fuga în grădină,

o îmbulzesc din toate părțile, iar ea se împotrivește valurilor vii de piepturi și mîini cu liniștea și forța granitului. Lupta aceasta o chinuia, dar în același timp îi umplea sufletul de o dulceață nespusă. Domnișoara Walentyna simțea că, așteptînd clopoțelul, împotriva propriei dorințe și a impulsurilor tinerești, a nu mai puțin de o sută de fete, ascultă un glas mai puternic decît orice — acela al datoriei.

Încă un minut...

La fereastră se aude scîncetul ciinelui, care, de obicei, la această oră zburdă cu Anielka. Fetița își frămînta nerăbdătoare mîinile, privind cînd la ceas, cînd la perdeaua umflată de vînt, dar stătea locului.

În sfîrșit, închis într-un dulap înalt de culoare gălbuie, ceasul care arăta zilele, orele și secundele bătu la început subțire și repede patru sferturi, apoi gros și rar ora cinci.

— Poți să-ți așezi cărțile — spuse profesoara și, ridicîndu-se de pe scaun, înaltă, puțin adusă de spate, se apropie cu pași greoi de comodă și luă un pahar cu cafea rece, acoperit cu o farfurioară, pe care roiau muștele curioase și flămînde.

Într-o clipă Anielka se schimbă de nerecunoscut. Un zîmbet strengăresc îi descoperea dințișorii albi și mărunți, ochii aveau o culoare verzuie-închis și păreau să răspîndească scîntei. Alergă de cîteva ori în jurul mesei, neștiind ce să facă mai întîi; după aceea se repezi la ușa de la camera mamei, dar reveni brusc la cărți și, înclinîndu-și capul într-o parte, întrebă cu o umbră de rugăminte în glas :

— Pot să-i dau drumul lui Karusek aici ?...

— Deoarece părinții îți dau voie să te joci cu el, nu mă împotrivesc nici eu — răspunse domnișoara.

Anielka începu să strige fără să mai asculte sfîrșitul :

— Karuś, vin-aici !... Karuś !

Și mai și fluieră.

Faptul că domnișoara Walentyna, auzind fluieratul Anielkăi, nu scăpă din mînă cafeaua și celelalte, se cuvine pus numai pe seama unei stăpîniri de sine neobișnuite. Pe fața slăbită a preaînvățatei persoane apăru expresia unei indignări fără margini. Dar înainte de a înghiți chifla, ca să facă loc în organele vorbirii pentru o lungă aserțiune despre bună-cuviință, ciinele, neașteptînd să-i deschidă ușa, sări înăuntru pe fereastră.

— Ești o răsfățată, ești o fată sălbatică ! rosti guvernanta solemn și, ca semn al celei mai mari amărăciuni, înghiți o porție dublă de cafea, făcînd un zgomot asemănător cu gîlgîitul.

— Karusek... nebunule ce ești... cine-a mai auzit să sări în cameră pe fereastră ? îl certă Anielka.

Dar ciinele n-avea timp să-i asculte mustrările. La început îi sări la față, apoi o trase de rochiță, îi linse degetele mînjite de cerneală și la urmă apucă de un nasture de la cizmuliță. În tot acest timp scîncea și lătra pînă cînd, în sfîrșit, căzu pe spate, și începu să se tăvălească pe jos cu limba scoasă. Era un ciine cu un temperament foarte vioi, avea blana albă și o pată neagră pe ochiul stîng.

Domnișoara Walentyna nu mai spunea nimic, ocupată cu gustarea și adîncită într-o îngîndurare amară.

„Viața mea — medita respectabila domnișoară — seamănă cu cafeaua asta. Cafea și smîntînă — su-

ferință și muncă — iată-i conținutul; așa cum paharul de sticlă nu lasă lichidul să se verse, tot așa stăpînirea mea de sine îmi împiedică exploziile de disperare. Abia am apucat să sfîrșesc lecția și acum am ciinele pe cap... Un animal nesuferit care împrăștie puricii prin toată casa... Dar să ne ducem mai departe crucea durerii și a datoriei..."

În clipa aceea îi trecu prin minte că în cafea era și zahăr. Oare va fi îndulcită cîndva și viața ei? Cu ce?... poate cu vreun simțămînt mai cald?

În imaginația nu prea vie a domnișoarei Walentyna acel „simțămînt mai cald" avea un anume simbol care, ce e drept, se mai schimbase cu timpul. Odinioară, cînd venise pentru prima oară la țară, avea forma unui tînăr și frumos proprietar de moșie.

Întoarsă la oraș, frumosul proprietar de moșie cedase locul unui medic, urît e adevărat, dar foarte serios. Mai tîrziu existaseră multe alte simboluri, care își pierduseră trăsăturile individuale, rămînînd doar ideea pură. Ideea aceea trebuia să aibă neapărat o vîrstă mai mult decît mijlocie, o barbă nu prea lungă, un costum de gală și guler tare, semn de demnitate. De obicei, această vedenie cețoasă i se arăta domnișoarei Walentyna înconjurată de eleve îmbrăcate în uniforme cenușii, care alcătuiau un pension de fete, și de o grămadă de manuale școlare. Fără îndeplinirea obligațiilor pedagogice, dificile dar frumoase, fie și îndulcite de un sentiment cald, nu mai avea nici un farmec pentru domnișoara Walentyna.

În acest timp Anielka alerga în jurul mesei, după ea cosița neagră și coada de la rochița trandafirie, scurtă, iar la urmă cățelul.

Anielka își punea cărțile în ordine, iar ciinele sărea și o apuca de mînecă sau de cizmulițe, cerîndu-și mîngîierile cuvenite.

Scîrțiitul sertarului o trezi din visare pe învățătoare. Se uită pe masă și strigă :

— Ce faci, Anielka ?

— Așez cărțile. Pot să mă duc la mama ? întrebă închizînd sertarul.

— Să mergem ! acceptă domnișoara Walentyna, ridicîndu-se din fotoliu.

Capitolul III

În care este vorba despre medicină, despre țelurile vieții omului și despre multe alte lucruri.

După ce trecură prin doua încăperi, una sidefie, care avea aspectul unei celule de spital, cealaltă azurie, care putea să fi fost cîndva dormitorul tinerilor căsătoriți, dar acum n-avea o întrebuințare precisă, Anielka și veselul ei tovarăș, Karuș, dădură buza în pavilionul de sticlă acoperit din toate părțile cu vrejuri de viță sălbatică.

În acest pavilion, pe un scăunel înalt, stătea cu păpușa în mînă un băiețel slăbuț îmbrăcat ca un bernardin, iar alături, lîngă măsuța încărcată cu sticluțe și pahare, o femeie de vîrstă mijlocie, care citea cu atenție o carte. Cucoana era îmbrăcată în alb, avea ochii albaștri, decolorați, părul negru, iar pe fața mică, frumoasă, stăruia o rumeneală bolnăvicioasă. Părea înfiptă în fotoliul uriaș, așternut cu perne moi de culoare verde-închis.

Anielka se apropie în fugă de această femeie și începu să-i sărute fața, gîtul, mîinile slabe, transparente, și genunchii.

— *Ah ! comme tu m-as effrayé, Angélique !* [1] strigă cucoana, închizînd cartea și sărutînd fetița pe gura trandafirie. Slavă Domnului, ai terminat lecția ?... Mi se pare că de la prînz ai mai slăbit puțin. *N-es tu pas malade ?* [2] Cîinele ăsta o să răstoarne măsuța sau pe Józio. *Joseph, mon enfant, est-ce que le chien t'a effrayé ?* [3]

— *Non !* răspunse băiatul în rasă de bernardin, uitîndu-se cu o privire abătută la sora sa.

— Ce mai faci, Józio ?... Lasă-mă să te sărut ! strigă Anielka, apucîndu-și frățiorul de gît.

— *Doucement* [4] — *doucement !*... doar știi că nu trebuie să mă scuturi așa, că sînt slăbit ! răspunse Józio cu voce jalnică.

După aceea își ţuguie buzele palide în formă de botic și, apărîndu-se cu mîinile de îmbrățișările viforoase ale sorei, o sărută cu multă prudență.

— Mamă, ce bine arăți astăzi !... ești foarte sănătoasă, nu-i așa ?... Uite, Józio, copilașului tău i s-a ridicat scurta în sus spuse Anielka.

— *En vérité* [5], astăzi mă simt mai bine. După-amiază am luat cîteva linguriţe de extract de glucoză și am băut o ceașcă de lapte. *Ce chien fera du dégat partout* [6], alungă-l, draga mea.

— Karo, afară ! strigă Anielka, alungînd în grădină cîinele care, după ce mirosise vazele din colț

[1] Ah ! cum m-ai speriat, Anielka ! (Fr.)
[2] Nu ești bolnav ? (Fr.)
[3] Jozio, copilul meu, te-a speriat cîinele ? (Fr.)
[4] Ușor (fr.).
[5] Într-adevăr (fr.).
[6] Cîinele ăsta o să strice totul (fr.).

şi stropitoarea de tablă, avea acum intenţia de a se ocupa de unul din pantofii mamei bolnave.

În clipa aceea intră domnişoara Walentyna.

— *Bonjour, mademoiselle* [1] ! o întîmpină stăpîna casei. Cum, aţi şi terminat lecţiile ? Cum a mers ? *Joseph, mon enfant, prendras tu du lait ?* [2]

— *Non, maman !* răspunse băiatul şi dădu din cap către guvernantă.

Tocmai atunci, cîinele alungat schelălăi şi începu să zgîrîie la uşă.

— Îmi dau seama după fizionomia dumneavoastră că citiţi ceva interesant. Sînt oare *Meditaţiile* lui Goluchowski, pe care vi le-am recomandat eu ? întrebă Walentyna.

— *Angélique ! ouvre la porte a cette pauvre bête !* [3]... scîncetele lui îmi sfîşie inima... Citesc ceva mai bun ca *Meditaţiile*, citesc o cărţulie de Raspail [4], pe care părintele a fost drăguţ şi mi-a împrumutat-o — răspunse bolnava.

— Anielka, lasă uşa deschisă să intre puţin aer. Domnişoară, n-o să-ţi vie să crezi ce minuni a făcut acest om cu mijloacele lui de tratament, sînt încîntată şi mi se pare că sînt mai sănătoasă numai după citirea cîtorva capitole. Ce-o să fie cînd voi începe să aplic toate indicaţiile ! *Joseph, mon enfants, n'as tu pas froid ?* [5]

— *Non, maman !*

— Totuşi, e bine oare să vă trataţi fără sfatul medicului ? observă domnişoara Walentyna.

---

[1] Bună ziua, domnişoară ! (Fr.)

[2] Jozio, copilul meu, vrei lapte ? (Fr.)

[3] Anielka, deschide-i uşa bietului animal ! (Fr.)

[4] *François Raspail* (1794—1878), chimist şi om politic francez.

[5] Jozio, copilul meu, nu ţi-e frig ? (Fr.)

— Józio, vrei să te scot afară ? îşi întrebă Anielka frăţiorul. Să vezi păsărelele, să vezi cum aleargă Karusek după fluturi...

— Ştii doar că eu nu pot să ies afară, fiindcă sînt slăbit — răspunse băiatul.

Nenorocita asta de slăbiciune era tortura sărmanului copil. Numai la ea se gîndea şi din această pricină fusese oferit sfîntului Francisc, a cărui rasă o purta, fără să mai avem în vedere medicamentele cu care îl îndopau mereu.

În acest timp, stăpîna casei discuta cu guvernanta despre medici.

— Ce ştiu ei, ce cunosc ei ! se văita bolnava. Mă tratează de trei ani încheiaţi fără nici cel mai mic rezultat. Acum am renunţat la ei şi mă tratez singură, poate numai dacă Jasieczek mă va duce la Chalubiński. O, presimt că el m-ar putea ajuta... Dar Jasieczek nici nu se gîndeşte la una ca asta, foarte rar stă acasă ; de cîte ori vreau să mă duc, el zice că nu poate din cauza afacerilor şi totul sfîrşeşte cu făgăduieli. *Angélique, chasse ce chien* [1], pentru că nu e cuminte !

Compromis pe nedrept, Karusek fu alungat iarăşi şi îşi primi soarta cu o resemnare mai presus de orice laudă. Asta nu-l împiedică, o clipă mai tîrziu, să latre şi să rîcîie la uşă, apoi să gonească după cocoşii care păşeau ţanţoşi.

Între timp, Anielka îl aşează mai bine pe Józio, care se lăsase într-o parte, aduse mamei un şal călduros şi guvernantei gramatica engleză. După aceea alergă la bucătărie să aducă lapte pentru Józio şi să comande cotletul pentru mama ; îşi înfipse o floare în cosiţă şi se întoarse în pavilionul de sticlă cu doamna Kiwalska, chelăreasa,

[1] Anielka, alungă cîinele (fr.).

înaltă, bine clădită. Era o femeie trecută de vîrsta mijlocie, îmbrăcată într-o rochie de lînă în dungi roșii și negre. Pieptarul umflat al veșmîntului de gală îi punea bine în lumină bogăția bustului.

Chelăreasa se închină într-o reverență adîncă în fața stăpînei, prilej care făcu podeaua să scîrțîie, și dădu numai din cap, fără măcar să se uite la guvernantă. Domnișoara Walentyna nu putea s-o sufere pe Kiwalska de cînd trecuse o dată pe lîngă bucătărie și o auzise pe chelăreasă susținînd că ei, domnișoarei Walentyna adică, îi trebuie neapărat un bărbat.

— Ce-i, dragă Kiwalska, te-ai și întors de la oraș ? Ce se mai aude ?... Felcerul ți-a făcut ceva la măsele ?...

— Ah, se aud și încă foarte multe, milostivă doamnă. Gospodina preotului e rău bolnavă, i s-au umflat picioarele ; a luat sfînta împărtășanie — răspunse chelăreasa, înclinîndu-se și bătîndu-se în piept la ultimele cuvinte.

— Ce are ?

— Asta nu știu, dar preotul, milostivă doamnă, s-a făcut alb ca varul. Nu mi-a spus nici o vorbuliță, a dat numai din mînă. După ochii lui se vedea însă că parcă voia să-mi spună : „Oh, dragă Kiwalska, dacă te-ai angaja la mine !... Că bătrîna, să-mi fie cu iertare, se uită pe lumea cealaltă, iar, fără supraveghere, pungașii ăștia mă lasă să mor de foame."

Cucoana bolnavă scutură din cap, ca și cînd ar fi presupus că Kiwalska visează locul muribundei, dar chelăreasa sporovăia înainte.

— Anielka — spuse atunci guvernanta, pe care o irita limbuția chelăresei și naivitatea stăpînei — ia Istoria Evului Mediu și hai să mergem în grădină.

— Cu Istoria ?... întrebă fetița speriată. Dar, obișnuită să asculte, intră îndată în camera ei și se întoarse după cîteva minute cu cartea în mînă și cu cîteva coji de pîine uscată în buzunar pentru vrăbii.

— Hai, duceți-vă, duceți-vă — le îndemnă mama — eu am să mai stau aici cu Kiwalska. Nu te-ai întîlnit cu boierul prin oraș, trebuia să se ducă la o ședință la comisar ? *Joseph, mon enfant veux-tu aller au jardin ?* [1]

— *Non* — răspunse acesta.

Domnișoara Walentyna și Anielka plecară, iar Kiwalska, așezîndu-se pe scăunel, își înveselea în continuare stăpîna cu povestirea noutăților. Glasul ei sonor, care se auzea de la o depărtare de aproape cincisprezece pași, slăbi treptat și în cele din urmă se stinse.

Grădina era mare, veche și înconjura casa din trei părți ca o potcoavă. Aici creșteau în îndestulare, așteptînd anii bătrîneții, castanii cu floarea albă, acum în formă de mici piramide, iar toamna fructe țepoase, arțari cu frunze care semănau cu laba raței, salcîmi cu frunzele așezate ca dinții unui pieptene des și cu flori ca niște boticuri, care răspîndesc o mireasmă dulce, atrăgînd albinele. De-a-lungul gardului, se înălțau teii plini de vrăbiile care păzeau cîmpul și șurile, plopi supli italieni și molizi melancolici cu baza rămuroasă și cu vîrful ascuțit.

Liliacul italian presărat cu buchete vineții, liliacul medicinal, a cărui floare cu miros tare se întrebuințează împotriva transpirației, porumbarul care face toamna fructe negre și amare, trandafirii sălbatici și ienupărul îndrăgit de sturzi, răspîndiți

[1] Józio, copilul meu, vrei să te duci în grădină ? (Fr.)

prin toată grădina, umpleau locurile dintre copaci, ducînd lupte tăcute și îndelungate pentru sevele pămîntului și carbonul din aer. Cînd se întîmpla să moară cîte unul dintre ei, apăreau pe lîngă el ierburi primejdioase cu viața scurtă.

Mijlocul parcului era ocupat de un crîng înconjurat de sălcii cu forme fantastice. Iarna parcă erau frînte, trunchiuri bolnave pornite să cadă; noaptea semănau cu niște vedenii răschirate, cocoșate, fără capete, cu brațe multe, care încremeneau la vederea omului în mișcări monstruoase, prefăcîndu-se lucruri moarte. În lunile calde ale anului aceste sperietori se înveșmîntau în rămurele delicate și frunze mărunte cu fața verde și dosul albicios, iar în scorburile cu forme de gură de animal își făceau cuibul păsările.

Prin grădina care își schimba în fiecare clipă formele și culorile, se legăna, înverzea, strălucea și lărmuia plină de tot felul de ființe înaripate, mergeau acum Anielka și guvernanta ei pe o alee îngustă, neîngrijită, năpădită cu încetul de ierburi. Fetița era îmbătată de cele din jur. Răsufla repede și adînc, voia să se uite le fiecare rămurică, să zboare după fiecare păsărică sau fluture, să cuprindă totul în brațe. Domnișoara Walentyna, în schimb, era nepăsătoare. Înainta cu pași mărunți, privindu-și vîrfurile pantofilor și strîngînd la pieptul ofilit gramatica engleză.

— Astăzi la geografie ai aflat unde se află Canossa — îi spuse domnișoara Walentyna Anielkăi — iar acum ai posibilitatea să știi pentru ce i-a cerut iertare Henric al IV-lea papei Grigore al VII-lea. Ai să citești despre asta în istoria lui Grigore al VII-lea, numit și Hildebrand, în capitolul *Germania și Italia.*

Propunerea de a citi într-un loc ca acesta o revoltă pe Anielka. Vru să ofteze, dar se stăpîni și spuse cu o intenție răutăcioasă :

— Dumneavoastră vreți să învățați englezește în grădină ?

— Da.

— Așadar o să învăț și eu englezește ?

— Mai întîi trebuie să cunoști temeinic limba franceză și germană.

— Aha !... Și cînd o să știu franceza, germana și engleza... ce-o să mai fac ?...

— Atunci vei putea să citești cărți scrise în aceste limbi.

— Și după ce le voi citi pe toate ?

Domnișoara Walentyna privi la vîrfurile plopilor și dădu din umeri.

— Viața omului — răspunse — nu ajunge pentru a citi nici a mia parte din cărțile care există într-o literatură. Ce să mai vorbim de trei dintre cele mai bogate.

De astă dată Anielka fu cuprinsă de o tristețe nespusă.

— Așadar nimic altceva, decît să tot înveți și să tot citești mereu !... șopti fără voie.

— Dar tu ce-ai vrea să faci în timpul vieții ? Poți să găsești o ocupație mai nobilă decît învățătura ?

— Ce-aș vrea să fac eu ? întrebă Anielka. Acum, sau cînd o să cresc mare ?...

Și văzînd că domnișoara Walentyna nu catadicsește s-o lămurească, urmă :

— Acum aș vrea să știu cît știți dumneavoastră... Oho ! cred că atunci n-aș mai învăța. Dar mai tîrziu, aș avea multă treabă. Aș plăti leafa argaților, ca să nu se mai încrunte așa cînd îmi dau bună-ziua. Apoi aș porunci să se bandajeze rănile

copacilor, fiindcă mi-a spus grădinarul că în curînd se vor usca și vor putrezi toți. Sigur, aș da afară pe lacheu pentru că împușcă păsările pe malul apei și arde ochii șobolanilor... Nemernicul !...

Anielka se cutremură.

— Apoi i-aș duce pe mama și pe Józio la Varșovia. Nu !... Asta aș face-o la început de tot, iar dumneavoastră v-aș dărui o cameră plină cu cărți... ha !... ha !... Și vru s-o îmbrățișeze pe domnișoara Walentyna care se depărta de ea, ferindu-se.

— Îmi pare rău de tine ! rosti uscat guvernanta. Abia ai împlinit treisprezece ani și flecărești ca o actriță provincială despre lucruri pe care nu le-ai învățat de la nimeni, în schimb, neglijezi altele care sînt potrivite pentru tine. Ești prea deșteaptă pentru vîrsta ta și de aceea n-ai să ții minte niciodată geografia.

Anielka se rușină. E prea deșteaptă, într-adevăr, sau domnișoara Walentyna...

În colțul stîng al grădinii se înălța o colină, pe ea creștea un castan uriaș, lîngă care era o bancă de piatră. Ajungînd aici, Anielka și domnișoara Walentyna se așezară.

— Dă-mi cartea — spuse guvernanta — să-ți găsesc istoria lui Grigore. Aha, cîinele ne vizitează din nou...

Într-adevăr, Karusek urca în fugă pe colină foarte mulțumit. Din gura deschisă îi ieșeau cîteva pene, pe care se vede că le smulsese în goană de la vreun cocoș.

— Dumneavoastră nu vă plac deloc cîinii ? întrebă deodată Anielka, mîngîindu-l pe Karusek.

— Nu.

— Nici păsările ?

— Nici — răspunse guvernanta iritată.

— Dar grădina ?... Preferați să citiți, decît să vă plimbați printre copaci ? Așa-i. În camera dumneavoastră nu sînt nici vaze de flori, nici păsări. Mai de mult, acolo veneau vrăbiile, cărora le dam să mănînce, și pînă și Karusek alerga pe scări. deși era mic și gras. Pe atunci îl hrăneam cu chifle înmuiate în lapte, pe care i le aduceam învelite în batistă. Sugea împreună cu pisica guvernantei care era înaintea dumneavoastră. Ah, ce se mai zbenguiau !... cum mai goneau după hîrtia pe care o trăgeam de ață, pe dușumea ! Dar dumneavoastră nu vă place Karusek, nici pisicile, nici...

Anielka tăcu, fiindcă domnișoara Walentyna se ridică deodată de pe bancă și, uitîndu-se de sus la fetiță, începu să vorbească enervată :

— Ce întrebări îți mai umblă prin mintea necoaptă ?... Ce-ți pasă ție că mie nu-mi place nimic... Nici pisicile, pentru că mi le împușcau sau le spînzurau, nici cîinii pentrucă mă mușcau, nici păsările, pentrucă nu-mi era îngăduit să le țin în... Și nici flori nu vreau... Există oare pe lume măcar o brazdă de pămînt care să fi fost a mea ? Eu nu mă trag din boieri de neam ales ! Mi s-a urît și cu plimbările, fiindcă am fost mereu nevoită să fiu paznicul și roaba copiilor răi... O, ce curioasă ești tu, Anielka !... cît de mult te interesează gusturile altora !

Această izbucnire de răutate sau duioșie o mișcă pe Anielka. O apucă pe guvernantă de mîna slabă, tremurătoare, vrînd s-o sărute apăsat. Dar domnișoara Walentyna se smuci cu putere și sări înapoi.

— V-ați supărat pe mine ? întrebă fetița încurcată.

— Tu n-ai nici o vină că te-au crescut rău... — răspunse guvernanta și plecă repede spre casă.

Anielka se simțea jignită și se așeză pe banca de sub castan. Alături se întinse Karuś.

„Caraghioasă mai e și domnișoara Walentyna asta ! medita fetița — se supără pentru orice. Nu-i place nimic și nu vrea ca la noi să fie bine. Ce i-ar strica ei, dacă grădina ar fi mai frumoasă ?... Sau dacă argații nu s-ar mai încrunta ?... Că Dumnezeu a poruncit să iubim totul... Păi cît e de cînd preotul a spus că e mai bine să sădești un copac și să mîngîi un om sărman, decît să înghiți toată înțelepciunea...“

Apoi își aduse aminte că numai cu cîțiva ani în urmă era mult mai bine la ei. Și oamenii erau mai veseli, și vitele mai frumoase și grădina mai bine întreținută.

Cît de repede se schimbă lucrurile pe lumea asta, de vreme ce pînă și domnișoarele de treisprezece ani își dau seama !...

Deodată, de la o depărtare de numai cîteva zeci de pași, Anielka auzi un glăscior subțire de copil :

— Țugu !... țugu !... țugurel !... — la care îi răspunse un grohăit de purcel.

Karusek ciuli urechile. Anielka uită de gîndurile ei și dintr-o săritură fu în picioare pe bancă și se uită împrejur.

Dincolo de îngrăditura parcului se întindea șoseaua spre oraș. Hăt departe se vedea o căruță înconjurată de un nor de praf, în care scînteiau razele soarelui. Mai încoace veneau doi evrei săraci.

Unul ducea în spinare o boccea uriașă, cenușie, iar celălalt ghetele care se legănau pe bățul purtat pe umăr.

Și mai aproape, printre coroanele copacilor și frunzele tremurătoare, în dreptul coșurilor albe

ale conacului, se înălța casa țăranului Gajda, iar lîngă ea era o fetiță într-o cămășuță groasă.

Sta jos și da să mănînce bucături de pîine unui purceluș măricel. Apoi luă godacul care grohăia mereu pe genunchi și începu să se joace cu el cum s-ar fi jucat cu un cățeluș. Anielka fu adînc impresionată de acest grup puțin obișnuit care o atrăgea ca un magnet. Sări de pe bancă, coborî colina, dar după o clipă se opri.

Tatăl Anielkăi nu-l iubea deloc pe Gajda, stăpînul căsuței. Săteanul fusese cîndva argatul lui și locuia în casa care mai tîrziu a devenit proprietatea lui, ilegal, cum spunea boierul. Pentru acest motiv nu era primit niciodată să muncească la curte, iar pentru că Gajda avea pămînt puțin, încălca nu o dată moșia stăpînului de odinioară.

De vreo cincisprezece ani tatăl Anielkăi și Gajda se tot înfruntau. Supărat, moșierul vroise să cumpere tarlaua lui Gajda, numai să scape de vecinul incomod, dar țăranul nici nu stătuse să asculte asemenea propunere. Mai că nu era lună în care să nu i se ducă la gloabă vacile, calul sau porcul. Atunci se ducea cu jalbă la primărie și își lua vita înapoi cu puterea sentinței sau plătind amendă. Boierul spunea că Gajda plătește cu banii luați pe lemnele furate din pădurea boierească.

Anielka auzise destule despre aceste relații (despre ce nu auzea ea?), așa că se temea de Gajda și nu-i plăcea casa lui. Cu toate acestea o atrăgea vederea fetiței care se juca cu purcelușul disprețuit de toți. Anielkăi i se părea că fetița trebuie să fie tare sărmană și bună, dar, ce mai tura-vura, o atrăgea ceva acolo.

Dînd la o parte ramurile tufișurilor, se apropie încet de gardul construit ca o palisadă. Era vechi și acoperit tot de mușchi verzui și licheni cenușii

care se fărîmițau ușor între degete. Tot la cincisprezece pași se înălțau stîlpi puternici, ascuțiți ce susțineau cu ajutorul stinghiilor lungi orizontale șirul de scînduri la fel de ascuțite, care, obosite de slujba îndelungată, se aplecau cu toată greutatea înainte sau se îndoiau înapoi. Unde și unde scîndurile lipseau, în alte locuri culoarea mai deschisă și treaba de mîntuială păreau a povesti că gardul fusese reparat în timpurile mai noi, dar cu mai puțină cheltuială. Uitînd cu totul de cei treisprezece ani ai săi și de poziția de tînără moșieriță, Anielka se strecură printr-o spărtură mai largă pe șosea și se apropie de fetița în cămașă.

La început sărmana copilă se sperie de domnișoara frumos îmbrăcată de la conac. Deschise gura și se ridică de jos de parcă voia să fugă. Anielka scoase un pesmet din buzunar și, arătîndu-l fetiței, strigă :

— Nu te teme de mine ! Nu-ți fac nici un rău. Uite ce ți-am adus. Ia gustă ! Și-i bagă în gură bucățica de cocă lucioasă. Fetița începu să mănînce fără a-și lua ochii mirați de pe Anielka.

— Mai na. Îți place, da ?

— E bun — răspunse fata.

Anielka se așeză pe trunchiul răsturnat, iar fetița se chinci pe vine alături.

— Cum te cheamă ? o întrebă, mîngîind-o pe părul unsuros, bălai.

— Magda.

— Uite, Magda, mai mănîncă un pesmet. Purcelușul e al tău ? adăugă uitîndu-se la purcelul pe care Karuś voia să-l apuce de coadă și care se întorcea cu rîtul spre el, guițînd într-un fel care arăta prea puțină încredere.

— E al tatii — răspunse fetița mai îndrăzneață. Să nu-l muște cîinele !...

— Karusek, la picior !... Și tu te joci întotdeauna cu el ?

— Păi cum. Jałośka s-a făcut mare și Kaśka a murit anul ăsta... Țugu ! țugu !... Da' și lui îi place să stea cu mine, că nici el n-are cu cine să umble. Boierul a poruncit să împuște scroafa și tata a vîndut purceii. Numai ăsta a rămas.

— De ce au împușcat scroafa ?

— Dacă boierul a prins-o pe locul lui.

— Și aveați numai una ?

— Păi de unde mai multe ? Tata e țăran și nu poate să aibă mai multe...

Spunînd acestea, mîngîia purcelușul care se culcase lîngă ea.

— Și ție îți pare tare rău de scroafă ?

— O, tare ! mai ales că tata m-a și bătut...

— Te-a bătut ?

— Și încă rău de tot, m-a apucat de cap și m-a lovit cu piciorul de cîteva ori.

Fetița povestea întîmplarea foarte liniștită. Anielka aproape îngălbenise. I se părea că fusese omorît Karusek și pe ea o chinuiseră atît de cumplit.

Simțea nevoia să răsplătească suferințele sărmanei copile, dar cum ? Dacă ar fi fost bogată, i-ar fi dăruit o scroafă, i-ar fi făcut o rochiță frumoasă, dar ce putea să-i dea acum ?

Băgă de seamă că Magda se uită cu luare aminte la panglica albăstruie pe care o avea la gît. Fără să mai stea pe gînduri, o scoase repede și o înodă la cămașa micuței.

— Acum ai să fii îmbrăcată ca și mine — spuse.

Magda izbucni în hohote de rîs, închipuindu-şi că a căpătat nu numai panglica albăstruie, ci şi rochiţa trandafirie, ciorapii albi şi cizmuliţele.

— Mai ia şi mai mănîncă — o îndemnă Anielka, dîndu-i încă un pesmet.

— O să-l mănînc mîine, că e dulce.

— Iar pentru că te-au bătut...

O sărută.

Dar sărutarea, pe care Anielka o socotea cea mai mare răsplată, nu o impresionă prea mult pe Magda. Ţinea strîns pesmetul şi privea într-una la panglica albastră, crezînd că seamănă leit cu o cucoană mare.

În acest timp, la cotitura drumului se auzi un uruit şi se ridică un nor de praf. O birjă elegantă se apropia în goană. Înainte ca Anielka să-şi dea seama de cele ce se întîmplă, birja se opri în faţa casei.

— Tăticuţule ! începu să strige Anielka, alergînd la trăsură.

Dar tatăl o văzuse mai înainte şi de aceea n-o sărută, spunîndu-i cu asprime :

— Domnişoara Aniela pe şosea ?... Felicitări... Ce faci aici ?...

Anielka tăcea înfricoşată.

— Frumoasă supraveghere ai... progresezi de minune... n-am ce zice. Alergi pe drum şi te tăvăleşti în ţărînă cu nu ştiu ce nespălat şi cu purcelul !... Te rog să te duci acasă. Viu şi eu îndată şi vom discuta. N-am presupus niciodată că poţi să-l superi atît de mult pe tatăl tău !...

Făcu un semn şi trăsurica porni, lăsînd-o pe Anielka înmărmurită de spaimă.

„«Vom discuta» O, Doamne, ce înseamnă asta ?"

Magda fugise pînă în pragul casei, de unde privea neliniştită la birja care se depărta, în urma căreia gonea Karusek. Anielka se întoarse spre ea şi-i făcu un semn cu mîna.

— Rămîi sănătoasă. Magda ! îi spuse. Mare necaz voi avea pentru că am venit aici...

Fugi spre deschizătura din gard şi după o clipă pieri în tufiş. După ea alergă Karuś şi, după amîndoi — Magda.

Înţelegea ea prea bine ce înseamnă : mare necaz, şi ar fi vrut cel puţin să ştie ce se va întîmpla cu noua ei prietenă. Se apropie cu grijă de gard şi, punîndu-şi un deget pe buze, asculta şi se uita în grădină. Ca să intre acolo îi lipsea curajul. Atunci în uşa colibei se arătă un om de statură uriaşă, cu cămaşa descheiată la piept. Îşi băgase amîndouă mîinile în sîn şi se uita cînd în direcţia trăsurii care dispăruse, cînd spre grădina în care se ascunsese Anielka, cînd la acoperişul şi coşurile conacului.

— Nu samănă cu neamul ei ! mormăi. Mai stătu puţin şi se întoarse înăuntru.

Anielka se apropie de casă cu inima bătînd de teamă. Suferea din două motive. Îl jignise pe tata, pe care îl vedea atît de rar, şi îi produsese o emoţie puternică guvernantei.

„Ce se va întîmpla cînd tatăl va începe «să discute» cu ea ? Fără îndoială, domnişoara Walentyna va ţine cu el. Mama o să slăbească şi mai rău..."

Era frămîntată de o neliniştе chinuitoare, sub influenţa căreia grădina i se părea urîtă, iar casa înspăimîntătoare. Cum s-o pregătească pe mama pentru furtuna care se apropia ?

Se opri după un copac, de sub care se vedea conacul, şi începu să urmărească ce se întîmplă acolo.

Înzestrată cu o vedere foarte bună, băgă de seamă că mama şi Józio nu mai erau în pavilionul de sticlă, iar domnişoara Walentyna plecase în camera ei din faţă. În grădină — pustiu, numai din curtea care se afla de cealaltă parte a casei, ajungeau pînă la ea glasul ţipător al Kiwalskăi, cotcodăcitul găinilor şi strigătul jalnic al păunului :

— A-ho !... a-ho !...

Ce tristeţe peste tot !

La fereastra deschisă apăru guvernanta.

„Nu mai încape îndoială, pe mine mă cheamă" — se gîndi Anielka.

Dar domnişoara Walentyna n-o strigă, îşi sprijini coatele de marginea ferestrei şi privi în grădină. Apoi se retrase în fundul încăperii, reveni şi începu să fărămiţeze pîine pe prichiciul ferestrei. După numai cîteva minute veni o vrabie, după ea alte cîteva şi începură să ciugulească fărămîturile bătînd vesele din aripi.

Era pentru întîia oară cînd bătrîna domnişoară se gîndise să hrănească păsările. După aceea le dădea de mîncare în fiecare zi, spre seară, temîndu-se parcă să n-o vadă cineva.

Întîmplarea, foarte simplă, umplu de curaj sufletul Anielkăi. Nu se ştie de ce se gîndea că, după asemenea manifestare a sentimentelor faţă de păsări din partea domnişoarei Walentyna, poate că tata va fi mai îngăduitor cu ea... „O logică cel puţin curioasă pentru mintea unei domnişoare atît de mari !" ar fi spus, desigur, guvernanta.

Capitolul IV

Boierul se sfătuieşte cu Szmul, apoi se arată binevoitor cu soţia, cu Anielka şi chiar cu guvernanta.

O oră şi jumătate mai tîrziu sosi acasă şi boierul, aducîndu-l şi pe Szmul, care avea în arendă vacile de la curte şi cîrciuma. Tatăl era distrat şi îngrijorat. Intră repede în camera mamei, o sărută pe Anielka, mai mult moartă decît vie, şi pe Józio şi părea că nu-şi mai aminteşte deloc de întîlnirea de pe şosea.

— Cum te mai simţi ? îşi întrebă soţia, fără a se aşeza măcar.

— Eu, *comme à l'ordinaire* [1] — răspunse. N-am putere, îmi tremură picioarele şi îmi bate tare inima, mă tem de toate, nu prea am poftă de mîncare şi trăiesc numai cu extract de glucoză.

— Şi Józio ? o întrerupse tatăl.

— *Pauvre enfant* [2]... e mereu slăbit cu toate că ia întruna hapuri cu fier.

— Adevărată nenorocire cu slăbiciunea asta care avansează, probabil, numai datorită medicamentelor tale ! răspunse tatăl şi se apropie de uşă.

— Anielka învaţă bine, e sănătoasă ? mai întrebă. Poate-i găsiţi şi ei vreo boală ?...

— Cum, abia ai venit după o absenţă de zece zile şi pleci iar ? strigă mama. Am atîtea să-ţi spun... Aş vrea neapărat ca în iulie sau august să mă duc la Chałubiński, fiindcă presimt că numai el...

---

[1] Ca de obicei (fr.).
[2] Sărmanul copil (fr.).

— Chalubiński se întoarce la Varşovia abia pe la sfîrşitul lui septembrie. Dar o să vorbim mai tîrziu despre asta. Acum trebuie să rezolv cîteva treburi urgente — răspunse tatăl nerăbdător, şi ieşi.

— *Toujours le même !*[1] — ofta mama. De şase ani, săptămîni întregi îşi tot rezolvă treburile şi nu le mai sfîrşeşte. Şi eu sînt bolnavă, Józio e bolnav, gospodăria se duce de rîpă, oameni necunoscuţi cercetează conacul, nu ştiu pentru ce... O, nenorocita de mine ! în curînd n-o să-mi mai ajungă lacrimile... *Joseph, mon enfant, veux-tu dormir ?*

— *Non* — răspunse băiatul pe jumătate adormit.

Anielka ascultase de atîtea ori văicărelile mamei, încît tînguirile de acum nu schimbară cu nimic admiraţia pe care o nutrea pentru tatăl ei. Dimpotrivă, acest simţămînt creşcu şi mai mult, fiindcă presupunea că tatăl vrea s-o pedepsească fără martori pentru fapta vinovată de astăzi. De aceea se purtase ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic şi fugise în biroul său.

„După ce va pleca Szmul, tata mă va chema cu siguranţă — îşi spuse Anielka. Mai bine mă duc singură şi aştept, mama n-o să bănuiască nimic..."

Făcîndu-şi acest plan, se strecură pe furiş în grădină, ca să fie mai aproape de camera tatălui. Trecu de cîteva ori pe sub fereastra deschisă, dar nici tatăl, nici Szmul nu-i dădură vreo atenţie. Cu toate acestea se hotărî să aştepte şi se aşeză pe o piatră lîngă zid, chinuită de o frică grozavă.

Între timp tatăl îşi aprinse o havană şi se aşeză

[1] Totdeauna acelaşi lucru ! (Fr.)
[2] Józio, copilul meu, vrei să dormi ? (Fr.)

comod în fotoliu. Szmul stătu pe un scăunel de lemn pus anume pentru el lîngă uşă.

— Aşadar zici — începu boierul — că nu pămîntul se învîrte în jurul soarelui, ci soarele în jurul pămîntului ?...

— Aşa scrie în cărţile noastre — răspunse Szmul. Da' să-mi fie cu iertare, cred că nu de asta m-aţi adus aci ?...

— Ha ! ha !... ai dreptate !.. Uite, pe scurt, despre ce e vorba. Fă-mi rost de trei sute de ruble pînă mîine la amiază.

Szmul îşi băgă amîndouă mîinile la cingătoare, clătină din cap şi începu să zîmbească. O clipă se uitară unul la altul în tăcere. Boierul, ca şi cînd ar fi vrut să cerceteze dacă nu se schimbase ceva pe faţa palidă, în ochii negri, vioi şi în silueta firavă, puţin înclinată, a evreului. Evreul, ca şi cînd ar fi admirat frumoasa barbă blondă, formele statuare, mişcările de o graţie neasemuită şi trăsăturile clasice ale boierului. La urma urmei, amîndoi puteau să se convingă pentru a mia oară că fiecare întruchipa modelul rasei sale, fapt care nu contribuia totuşi cu nimic la rezolvarea problemei.

— Ei, ce ai de zis ? întrerupse boierul tăcerea.

— Eu cred, fără supărare, că mai repede ar putea cineva să prindă un nisetru în eleşteul dumneavoastră, decît să găsească o hîrtie de o sută de ruble prin împrejurimi. Pe aici le-am adunat pe toate, aşa că cine ar vrea să ne dea, nu mai are, iar cine are, nu vrea să dea.

— Cum aşa, deci eu nu mai am credit printre oameni ?

— Să-mi fie cu iertare, eu n-am spus asta. Noi avem credit totdeauna, numai că n-avem cu ce garanta şi, de aceea, nu ne împrumută nimeni.

— La dracu ! Ce-i asta ? exclamă boierul parcă pentru sine — doar toți știu că în curînd voi vinde pădurea și voi primi restul de zece mii de ruble.

— Toți știu că dumneavoastră ați luat trei mii de ruble și mai știu că tîrguiala cu țăranii pentru stingerea servituților merge prost.

— Dar se va sfîrși peste cîteva zile.

— Dumnezeu știe !

Moșierul se neliniști.

— Ai auzit ceva nou ?

— Am auzit că țăranii vor acum cîte patru pogoane de fiecare gospodărie...

Boierul mai că zvîrli din fotoliu.

— Îi ațină cineva ! strigă.

— Se prea poate.

— Gajda, fără îndoială, nu ?

— Poate Gajda, poate cineva mai cu cap decît Gajda.

Boierul răsufla ca un leu stîrnit.

— Ha, să lăsăm asta — spuse. În acest caz vînd moșia și iau o sută de mii de ruble bani gheață.

— Datoriile sînt și mai mari — strecură evreul — și trebuie plătite numaidecît.

— Atunci voi cere ajutorul mătușii de la care voi lua împrumut...

— Doamna președinte nu mai dă nimic... De capital nu se atinge, iar dobînda preferă s-o cheltuiască singură.

— După moartea ei...

— Oi, oi !... te sperie cît e de sănătoasă ! Nu de mult și-a cumpărat dinți noi de la Paris...

— Dar tot o să moară odată...

— Să-mi fie cu iertare, dar dacă nu vă scrie nimic dumneavoastră ?

Boierul începu să se plimbe agitat prin încăpere. Evreul se ridică de pe scaun.

— Sfătuiește-mă ce să fac! strigă, oprindu-se deodată înaintea arendașului.

— Eu știu că dumneavoastră n-o să pieriți, chiar dacă neamțul ăla cumpără averea. Dumneavoastră veți trăi totodeauna printre boieri, iar dacă, să-mi fie cu iertare (aici Szmul coborî vocea), cucoana va... asta... dumneavoastră o să vă însurați iar.

— Szmulek, ești un prost — spuse boierul.

— Asta-i adevărat, dar doamna Weiss are două milioane zestre. Bașca argintăria, bijuteriile...

Boierul îl apucă de umăr.

— Taci! îl certă. Acum am nevoie de trei sute de ruble, gîndește-te cum să-mi faci rost de bani...

— Și asta se poate aranja... răspunse Szmul.

— În ce fel?

— O să rugăm pe doamna Weiss...

— Niciodată...

— Atunci dumneavoastră trebuie să dați ceva amanet și scot eu banii de la evrei!

Boierul se liniști, se așeză iarăși și aprinse trabucul. După o pauză scurtă, Szmul continuă:

— Oi! dumneavoastră și în car și sub car tot bine vă e, da' eu ce-am să fac? Nici chitanțe nu am... Măcar de-ați fi făcut moara aia, cum vă rog de atîția ani.

— N-au fost bani.

— Au fost ei și nu numai o dată. Și acuma dumneavoastră ați luat trei mii de ruble, dar ați preferat să cumpărați careta și să tencuiți odăile... Iar eu stau mereu cu frica-n sîn...

— Ai cîștigat și tu la afacerea asta pe puțin cinci sute de ruble.

— Am cîştigat sau poate am pierdut, da' aş fi vrut mai mult moara. Ce e înfipt în pămînt, are valoare ; banii îţi aduc numai bătaie de cap, sînt vad pentru toţi hoţii.

— Hai — îl întrerupse boierul — aşteaptă-mă aici, între timp mă gîndesc să-ţi găsesc ceva de amanetat.

— Fie şi aşa, dacă porunciţi.

În tot timpul discuţiei dintre tatăl ei şi Szmul, Anielka fusese adîncită într-o stare sufletească neplăcută şi haotică, stîrnită de obicei de teamă. Imaginaţia aţîţată se străduia fără voia ei să răspundă la întrebarea : ce-i va spune tata ? alcătuind din amintiri şi din impresii prezente tablouri triste şi învălmăşite.

Fetiţa îşi văzuse de cîteva ori tatăl înfuriat şi acum nu putea să scape de fruntea-i încruntată şi sprîncenele zbîrlite. O urmăreau ochii strălucitori îndreptaţi spre ea şi glasul ridicat, răsunător.

Apoi o vedea cînd pe sărmana Magda, pe care un om o trăgea de păr şi o izbea cu piciorul, cînd pe domnişoara Walentyna, rece şi neînduplecată, cu ochii plecaţi şi tăcută, punînd la cale un plan îngrozitor împotriva Anielkăi.

Auzise bine discuţia dintre tatăl ei şi Szmul, dar deocamdată nu pricepea nimic. În mintea Anielkăi stăruia totuşi nedesluşit chipul unei femei alături de tatăl ei...

Peste toate acestea se ridica silueta lui Szmul, care o privea în ochi, zîmbind cu răutate şi tristeţe în acelaş timp, cum avea obiceiul.

„Doamne ! Doamne !... nemernic mai e şi Szmul ăsta !... ce i-a spus tatei ?... Cine este doamna Weiss ?“ se întreba de una singură cu frică.

Nu mai putu sta locului. Alergă în camera ei şi zăbovi acolo multă vreme pe un scaun, aşteptînd tăcută, temătoare, să fie chemată.

Dar n-o chemară aşa de repede. Cina avea să întîrzie astăzi, fiindcă tatăl avea multe de vorbit cu mama.

De astă dată tătăl era într-o dispoziţie excelentă. Intră în încăpere fredonînd şi, oprindu-se lîngă fotoliul mamei, îi spuse mîngîietor :

— Gurița !

— În sfîrşit, după zece zile — observă mama — *je suis charmée* [1] că ţi-ai mai adus aminte şi de mine, mă dezobişnuisem. Boala, pustiul şi gîndurile disperate, *voici mes compagnons !* [2] Sinceră să fiu, în încăperea asta posomorîtă, pînă şi veselia ta produce asupră-mi o impresie neplăcută...

— Ei, dragă Meci, nu te mai prosti. Singurătatea şi boala ta se vor sfîrşi în curînd, răbdare numai. Sînt pe cale de a încheia o afacere grozavă, numai să pot strînge banii care-mi trebuie...

— *Assez ! assez ! Je ne veux pas ecouter cela !* [3] Iarăşi bani, iarăşi afaceri ! Ah, astăzi n-am să mai pot adormi...

— Aşteaptă, am să-ţi spun altceva. Închipuieşte-ţi că Władysław şi doamna Gabriela sînt după strigări. Blajina divorţată i-a împrumutat cinci mii de ruble cu care se echipează ca un prinţ. Dacă i-ai vedea micul palat renovat, mobilele şi trăsurile...

— Nu-mi vine să cred — îl întrerupse cucoana — că Gabriela s-a căsătorit cu un om de

[1] Sînt încîntată (fr.).
[2] Iată însoţitorii mei ! (fr.)
[3] Destul ! destul ! Nu vreau să mai aud asta ! (fr.)

nimic care a risipit o avere uriașă în cîțiva ani de zile...

— Iartă-mă. N-a risipit-o, a grevat-o cu datorii, dar se va reface cu banii soției. Trăim într-o epocă de tranziție, în care au fost zdruncinate cele mai mari averi...

— Știu !... la cărți și la petreceri.

— Nu fi răutăcioasă, cu atît mai mult cu cît neprețuitul Władek mi-a făcut un mare serviciu într-o afacere. Și dacă aș găsi bani...

— Iarăși afaceri, iarăși bani !...

— A, Meci, într-adevăr, nu te mai recunosc ! exclamă soțul contrariat. Știi doar că nici mie nu-mi place să vorbesc despre fleacuri, cu atît mai puțin să te plictisesc și pe tine cu ele, dar acum e vorba de problema servituților, de moșia noastră, de poziția noastră, de viitorul copiilor. Doar n-o să se spulbere toate astea numai pentru cîteva sute de ruble.

— Deci iar nu mai ai bani ? întrebă soția mirată.

— Natural, și de data asta m-am decis să te rog pe tine să mă ajuți...

Cucoana își acoperi ochii cu năframa și întrebă jalnic :

— Pe mine ?... cu ce pot eu să te ajut ?... Toată zestrea mea e irosită, jumătate din bijuterii amanetate, eu n-am nici cu ce să mă duc la Chałubiński care simt eu că mi-ar reda sănătatea. Nu mai vorbesc de nefericitul de Józio, de faptul că slujitorii sînt neplătiți, că multe se iau pe credit... *Oh, malheureuse que je suis !* [1] în curînd lacrimile nu-mi vor mai ajunge...

— Meci, te implor, liniștește-te, o rugă soțul. Tu nu vrei să înțelegi că toate proprietățile, întreaga

[1] Oh, ce nenorocită sînt ! (Fr.)

societate trece printr-o perioadă dificilă care pentru noi se va sfîrși peste cîteva zile. După ce rezolv cu servituțile, voi primi numaidecît zece mii de ruble, pe care le voi investi în ameliorarea pămîntului. Atunci recoltele vor crește, vom plăti datoriile, iar între timp vindem cealaltă parte de pădure și plecăm în străinătate. Acolo ai să-ți revii, ai să te distrezi și ai să strălucești iarăși ca odinioară...

— *Vain espoir !* [1] șopti cucoana. Îmi repeți toate astea de fiecare dată cînd ai nevoie de iscălitura mea...

— Meci, acum nici măcar iscălitura nu mai trebuie ! profită soțul. Ai să-mi dai numai pentru o săptămînă... două... colierul tău...

— *Malheur !* [2] *Malheur !* bîigui soția îndurerată.

— Cel mult peste o lună vei avea înapoi toate bijuteriile tale...

— În curînd nu-mi vor mai ajunge lacrimile...

— Iar la începutul lunii octombrie te voi duce la Varșovia, unde, după cîte mi se pare, vei putea să petreci toată iarna...

— Numai pentru a-mi recăpăta sănătatea — șopti ea.

— Ei, și puțin pentru distracție ! răspunse soțul zîmbind. Un teatru, un concert, ba chiar o seară de dans nu-ți vor face rău.

— Sigur, voi dansa în rochiile dinaintea potopului, care putrezesc în dulap...

— Ehe ! Știi tu că-ți vei cumpăra altele noi, cîte vrei.

Cucoana își lăsă capul pe piept și după o clipă de gîndire rosti :

---

[1] Speranță deșartă ! (Fr.)
[2] Nenorocire ! (Fr.)

— Ia singur colierul din birou. Doamne, simt că aş muri de disperare dacă m-aş uita acum la el.

— În schimb, cît de bine te vei simţi cu el la gît mai tîrziu ! De cîte ori te vei uita la el, îţi vei aduce aminte că n-ai pregetat să-ţi îndeplineşti obligaţiile faţă de copii şi de poziţia...

Cu aceste cuvinte se apropie de birou şi, în timp ce căuta, continuă.

— Necazurile de moment fac mai puternică mulţumirea care le urmează. O piatră obişnuită capătă preţ dacă alături de ea a avut loc o întîmplare importantă. Gîndeşte-te numai ce valoare va avea în ochii fiicei tale această legătură de podoabe cînd, punîndu-i-o la gît, ai să-i spui : „Într-o clipă de încercare socială, aceste briliante au salvat poziţia noastră, situaţia noastră..."

Scoase din sertar o cutiuţă de safian destul de mare, o băgă în buzunar, apoi, aplecîndu-se deasupra soţiei, şopti.

— Gurița !...

— O, cît aş fi de fericită... spuse cucoana.

— Dacă ar sosi clipa despre care-ţi vorbeam ?... întrebă soţul rîzînd.

— Dacă aş putea să te cred...

— Ei, Meci, iar te prosteşti ! îi răspunse nerăbdător. Îmi dau seama că slăbiciunea poate să te enerveze, dar trebuie totuşi să ştii să te stăpîneşti cît de puţin...

Spuse aceasta din pragul uşii, grăbindu-se spre cancelarie, unde îl aştepta Szmul.

Cucoana rămase singură. Vederea chipului frumos al soţului şi discuţia cu el o întoarseră cu vreo cinceprezece ani în urmă, impunîndu-i comparaţii care stîrniră îndoieli şi nostalgii.

El fusese acel rege de societate, oracolul *bon ton*-ului, cavalerul îndrăgostit care visase odini-

oară la picioarele ei ? Inepuizabil în a inventa noi figuri la mazurcă, cunoscătorul care adesea concepea cele mai elegante toalete feminine ? El, fără de care nu se organiza nici o petrecere, bal sau duel ? El, care da tinerilor cele mai bune indicații pentru cucerirea inimilor. El, fără sfatul căruia era cu neputință să dai un prînz mai acătării ?

Cunoștințele lui în ceea ce privește regulile de societate erau lege, glumele lui înconjurau întreaga regiune, casa lui era o adevărată academie de obiceiuri. Cele mai delicate neînțelegeri, uciderea unui cîine străin, scoaterea batistei din buzunar la bal ori vînzarea unui cal bolnav, el le rezolva numai cu o vorbă bună. Palatul pe jumătate construit al unui magnat fusese transformat în distilerie doar pentru că lui Jasio nu-i plăcuse împărțirea camerelor.

Și astăzi, acest om nu e în stare să se descurce cu greutățile moșiei, fiind nevoit să cîștige încrederea propriului arendaș cu ajutorul unui colier !

De bună seamă, este o epocă de trecere, care i-a afectat pe toți deopotrivă. Mulți au dat faliment, unii s-au mutat la oraș cu ce le mai rămăsese din avere, alții au rupt legăturile cu cel pe care-l numeau cîndva : *primus inter pares !* [1] Ce vină are el că oamenii de astăzi, niște parveniți, nu mai vorbesc despre nunțile cracoviene, despre vînătoare și obiceiurile de societate, ci despre schimbarea culturilor de cereale, despre contabilitatea și creșterea vitelor ? Cum poate să se descurce un spirit care trăiește pe culmile deprinderilor alese cu gloata de rînd a evreilor, a nem-

[1] Primul printre egali ! (Lat.)

ților și a țăranilor care n-au înțeles încă valoarea mănușilor și a parfumului.

Așa visa cucoana, văitîndu-se de boala care, în ochii ei, se străduia să întunece strălucirea ce-i înconjura soțul.

Intră lacheul.

— Doamnă, samovarul e pe masă.

— Domnul a venit ?

— L-am vestit.

— Invit-o pe domnișoara Anielka și spune-i și guvernantei.

Lacheul ieși.

— *Joseph, mon enfant, veux-tu prendre du thé ?* [1]... doarme, bietul copil ...

În drum spre sufragerie trecu prin camera azurie și prin coridor, tîrînd în urmă coada lungă a capotului alb. În curînd veniră Anielka, tot înfricoșată, și guvernanta, tăcută, iar după ele apăru și boierul.

Stăpînul casei întinse politicos mîna guvernantei; fața și gîtul acesteia se acoperiră cu o culoare cărămizie. Domnișoara Walentyna se așeză în fața lui și își pironi ochii sub masă. Oamenii superficiali ar fi înclinați să creadă că bărbații făceau asupra domnișoarei Walentyna o impresie copleșitoare, cu toate că puteau să afle cu ușurință de la ea că în acest fel și nu altfel învățatul personaj își manifesta repulsia față de aristocrație.

„Groaznic om ! gîndi, privindu-l pe sub genele plecate. Cîte victime n-o fi făcut !...“

Își aduse aminte că frumosul boier avea o inimă simțitoare pentru cele de sexul ei, datorită căruia

[1] Józio, copilul meu, vrei să bei ceai ? (Fr.)

fapt femeile angajate nu puteau să stea prea mult la curte.

„Și așa de rar dă pe acasă — sfîrși în gînd. Doamne, dacă ar sta mereu, aș fi nevoită să renunț la instruirea acestei copile atît de neglijate..."

Fără un gînd anume, boierul își sprijini amîndouă mîinile pe masă și, uitîndu-se la domnișoara Walentyna (ei i se păru că o privește obraznic), îi zise slujitorului :

— Spune să-mi facă o bucățică de biftec englezesc...

— Nu e carne, domnule !

— Cum așa ? în iunie nu se poate face rost de carne ?...

— Se poate, dar doamna n-a trimis la oraș...

Mama și Anielka se făcură stacojii. Amîndouă știau că pentru a face economii, nu trimiseseră pe nimeni după carne.

— Atunci spune să-mi fiarbă cîteva ouă moi — porunci boierul, ațintindu-și privirea melancolică asupra guvernantei.

Domnișoara Walentyna găsi de cuviință să răspundă :

— Nu mai sînt nici ouă, fiindcă au fost azi la prînz, și apoi eu beau în fiecare zi ouă crude.

— Meci — spune boierul — văd că Kiwalska ta neglijează foarte mult treburile gospodăriei.

— Face ce poate cu banii care i se dau — interveni guvernanta, luînd apărarea chelăresei, pe care o ura, dar vrînd să-i facă în ciudă boierului.

Cuvintele ei îl jigniră pe moșier.

— Meci, ești oare atît de slabă, încît o împovărezi pe domnișoara Walentyna cu obligațiile de casieră ?... întrebă.

— *Mais non !*... șopti cucoana încurcată.

În sufletul bătrînei domnișoarei se trezi scorpia.

— N-ar fi nimic rău în asta — strecură cu un zîmbet — Szmul este casierul dumneavoastră, așa că eu aș putea să îndeplinesc această funcție pentru doamna.

— Desigur ! răspunse boierul, încruntîndu-și ușor sprîncenele, deși nu cred că asta n-ar însemna nici o pierdere pentru Anielka.

Anielkăi era să-i cadă linguriţa din mînă.

— Chiar astăzi — urmă — am găsit-o pe drum.

— Pe Anielka ?... întrebară în același timp mama și guvernanta.

— Întocmai, pe ea. Din fericire nu era singură. O însoțeau fiica hoțului de Gajda și un purcel...

— Pe Anielka... — șopti mama.

— Așa că vezi, domnișoară — continuă, întorcîndu-se cu un zîmbet spre guvernantă — la ce este expusă fiica mea acum, cînd dumneata nu binevoiești a te ocupa de casierie. Își caută relații printre porcari și purcei...

Ascultînd acestea, domnișoara Walentyna se învinețise.

— Mde ! cine știe — răspunse cu o răceală forțată — dacă aceste relații nu-i vor prinde bine odată...

— Cu purceii ?

— Cu copiii din popor. Pînă acum era moda ca boierii să se împrietenească numai cu evreii, și uneori se vede unde i-a dus această prietenie. Așa că poate generația următoare, de nevoie, se va apropia de țărani...

Boierului îi tremurau buzele, dar se stăpîni şi zîmbi.

— Domnişoara Walentyna este o democrată înflăcărată — interveni grăbit cucoana înfricoşată. Cu toate acestea, Anielka are mult de cîştigat de...

— Se pare că nu toţi înţeleg asta ! rosti cu jumătate de glas guvernanta, privind drept în ochii boierului, în ciuda sfielii obişnuite.

Triumfa, sigură că acum cel puţin era apărată împotriva abuzurilor strașnicului cuceritor de inimi.

Într-adevăr, mijlocul de apărare era foarte categoric. Dar boierul se gîndea în clipa aceea că va amîna plata salariului guvernantei pe un trimestru şi nu mai zise nimic. Se întoarse numai spre fată, spunînd :

— Anielka !...

Fetiţa se ridică de pe scaun şi se apropie tremurînd de tatăl ei, crezînd că acum sosise clipa cea mai grea. Samovarul, masa, întreaga încăpere i se învîrteau în faţa ochilor.

— Ascult, tăticule...

— Vino mai aproape...

Mai să se prăbuşească de spaimă.

— Te rog să nu mai alergi pe drum... — rosti tatăl încet şi, luînd-o de gît, o sărută pe frunte.

— Şi acum bea ceaiul...

Anielka avea impresia că se află pe altă lume. O, Doamne ! Doamne ! cît de bun era tata !... faţă de Gajda care-şi lovise fetiţa cu piciorul, groaznic!...

Deodată îi veni în minte doamna Weiss şi înflăcărarea Anielkăi se stinse brusc.

Capitolul V

Cei veseli sînt întristați, iar cei triști sînt într-o dispoziție excelentă.

Se scurse o săptămînă. Soarele pripea din ce în ce mai puternic, nopțile erau calde și scurte. Deasupra cîmpurilor se răsfirau din cînd în cînd norî aducători de ploaie, dar vîntul îi împrăștia repede ca să nu strice grînele. Unii copaci se acopereau de flori, alții cu ciorchini de fructe.

Aerul era înmiresmat. Deasupra eleșteului berzele meditau, ascultînd orăcăitul broaștelor. Cuiburile păsărilor se umpleau de pui. Totul trăia și se dezvolta ori se pregătea pentru viață și creștere. În natură se iveau ființe noi, glasuri noi, bucurii noi, ca bășicile de aer într-o apă care fierbe. Pe măsură ce soarele se ridica la orizont, viața freamăta tot mai puternic. Ca și cînd astrul uriaș era înconjurat de un nor de duhuri care cădeau ca grindina pe pămînt și se întrupau în forme pieritoare, dar sprintene și poznașe.

Cîmpurile, tufișurile și pădurile, colinele și văile se acoperiseră de verdeață de diferite nuanțe, în care licăreau ca stelele flori albe, trandafirii, albastre, galbene și Dumnezeu mai știe de ce culoare. Fiecare culoare se concentra într-un loc anume, arătînd pupilei muritorului dîlme și pete răspîndite la întîmplare pe întinderea nemărginită. Frescele marilor maeștri se înfățișează mușteloi care umblă pe ele tot așa cum culorile și tonurile cîmpurilor se arată oamenilor care locuiesc printre ele. Cine știe, totuși, ce vede în aceste fîșii și pete ochiul care nu se închide niciodată al picto-

rului veşnic, pentru care pămîntul este pînză, zăpada perdea, iar soarele pensulă.

În tot acest răstimp tatăl Anielkăi nu plecase de acasă. Trimisese la oraş banii împrumutaţi prin Szmul. Cel mai adesea stătea în cabinetul său şi fuma trabuc, citea ceva şi fuma trabuc, discuta cu Szmul şi iarăşi fuma trabuc.

Uneori ieşea în faţa pavilionului, îşi băga mîinile în buzunar şi, înălţîndu-şi capul, privea la marginile orizontului, de parcă voia să vadă evenimentele care aveau să vină. Dar evenimentele întîrziau, în schimb pe cîmpurile lui se vedea grîul rar şi întinderi mari nesemănate. Atunci îi trecea ca un fulger prin minte gîndul că viitorul lui nu mai are nici un punct de sprijin. Se întorcea în cabinet şi umbla încoace şi încolo, umbla ceasuri întregi pe duşumeaua care se îndoia sub paşii lui.

Cine ştie dacă boierul nu era atît de îngîndurat şi de neliniştit pentru prima dată în viaţă. Trecea printr-o etapă foarte importantă. Dacă nu azi, mîine, cel mai tîrziu peste o săptămînă, trebuie să se rezolve într-un fel problema servituţilor. Cu cîteva luni în urmă, sătenii erau hotăriţi să renunţe la drepturile asupra pădurii pentru trei pogoane de pămînt de fiecare gospodărie. Dacă ţăranii vor iscăli contractul, pădurea va fi vîndută, boierul va primi încă zece mii de ruble şi va satisface nevoile cele mai urgente. Dacă însă nu vor ajunge la o înţelegere, va fi obligat să vîndă moşia. Şi după aceea ?...

Planînd în felul acesta, problema existenţei, a ruinei definitive, îl frămînta mult pe tatăl Anielkăi. Îşi pierduse umorul, obişnuita siguranţă de sine şi plăcerea escapadelor. De la o vreme umbla zvonul că sătenii s-au răzgîndit şi aveau să pre-

tindă o răscumpărare mai mare a servituților, ba chiar să rupă înțelegerea. Asta îl înspăimînta.

Făcea parte dintre acei oameni care doresc ca orice inițiativă să se înfăptuiască după gîndul lor, fără ca ei să participe în vreun fel. Înțelegîndu-se cu țăranii pentru trei pogoane, era sigur că servituțile aveau să fie rezolvate. Cu acest gînd vînduse pădurea și cheltuise banii, lăsînd lucrurile să meargă de la sine; nici nu-i trecea prin minte că în afaceri pot să intervină nu știu ce piedici. Știa că la Sf. Ion avea să fie semnat ultimul act și pînă atunci nu se mai interesa de nimic.

Cînd Szmul îl informase că sătenii vorbesc de patru pogoane, simțise că edificiul cu multe etaje al speranțelor lui începe să se clatine. Teama pusese stăpînire pe el, dar se obișnuise atît de mult să se lase în seama întîmplărilor, nutrea o repulsie atît de mare pentru spulberarea iluziilor, încît nici nu îndrăznise măcar să verifice veștile și cu atît mai puțin să îndrepte lucrurile, cît se mai puteau îndrepta.

Respingea realitatea și fugea de ea pînă în ziua în care avea să i se impună de la sine.

„Poate că sînt doar trăncăneli ? gîndea. În acest caz ar trebui să-i întreb pe țărani... Nu !... pentru că ar fi gata să creadă că cedez...“

La drept vorbind, nu asta era pricina, dar se temea să nu audă un adevăr neplăcut. Dacă astăzi se va convinge că negocierile se vor duce de rîpă, visurile pe care le urzise în legătură cu vînzarea pădurii se vor destrăma. În caz contrar, poate să se mai bucure de ele încă o săptămînă, trei zile... Fie și o zi.

Așa că nu întreba pe nimeni și nu discuta cu nimeni, pînă și pe Szmul îl întrerupsese cînd vorbea despre servituți, și aștepta. El numea diplo-

maţie asemenea purtare şi îşi spunea că dacă nimeni nu va mai auzi nimic de la el în această chestiune, sătenii nu vor îndrăzni să schimbe condiţiile dinainte.

Dar nici acum nu era vorba de diplomaţie, ci de teama de a privi lucrurile în faţă, teama de a se întreba : ce-i de făcut după vînzarea forţată a moşiei pentru datorii ?... Unde-şi va duce soţia?... Ce-i va oferi în schimbul zestrei risipite, cu ce-i va înlocui bijuteriile şi îndestularea relativă ?... Cum s-o împace cu gîndul că banii, odată scăpaţi din mînă, îi pierduse definitiv şi nu va mai pleca la Varşovia să se trateze ?

Timpul trecea repede. Cîteodată boierul se trezea la mijlocul nopţii leoarcă de sudoare, crezînd că a doua zi va afla adevărul fără întoarcere. Uneori voia să adune el ţăranii şi să-i întrebe dacă sînt gata să iscălească contractul. Dar curajul îl părăsea îndată şi îşi spunea :

„Dacă ar mai fi vorba de cîteva luni... Dar aşa, azi sau mîine vor veni ei singuri, numai să nu stric totul cu nerăbdarea mea..."

Aştepta, aşadar, deşi simţea că sînt clipe în care pulsul îi bătea neregulat, iar inima zvîcneşte ca o pasăre rănită. Niciodată nu încercase asemenea senzaţii.

Dacă ar fi scrutat mai bine viitorul, poate că ar fi zărit acolo semne de prevenire în forma crucilor de pe morminte. Poate că atunci s-ar fi oprit sau ar fi pornit-o în altă direcţie...

Se părea că proasta dispoziţie a boierului apasă întreaga casă. Cucoana pălise şi mai mult, Anielka se simţea copleşită nici ea nu ştia de ce. Argaţii plecaul unul după altul, iar cei rămaşi îşi neglijau munca. Unii părăseau conacul pe furiş pentru cîteva zile, căutîndu-şi slujbă în alte locuri. Alţii

cărau din magazie frînghii și unelte de fier, despăgubindu-se măcar în parte pentru leafa ce li se cuvenea. Alții se arătau mîndri și se plîngeau de mîncarea proastă.

Seara se adunau cu toții în jurul locuințelor sau printre șuri, și discutau cu voce tare că „de boier nu se va mai alege nimic !"...

Doar vizitiul, Jędrzej, care umbla cu stăpînul de zece ani, rezemîndu-se de gard, asculta în tăcere, trăgea din luleaua care știa să țiuie și mormăia în răstimpuri :

— Sînteți niște proști și gata...

— Păi de ce ? îl întreba cel mai nemulțumit dintre toți, omul de la arie.

— De-aia că sînteți proști ! răspundea Jędrzej și scuipa.

Chiar dacă vinde conacul, boierul tot nu pate nimic.

— Da, da' unde-o să șadă, cînd l-or plivi de-aci?

— La oraș, și mai bine ca aici.

— Și ce-o să mănînce ?

— Păi ceva, ce voi nici să mirosiți n-o să ajungeți vreodată.

— Da' cu ea și cu copiii cum rămîne ?

— O să stea și ei la oraș, cu apoteca lîngă ei. Și dacă. Doamne ferește, ea să duce, boierul o să să-nsoare cu așa o bogătană, că numai pentru un inel de-al ei cumperi un sat întreg — spunea Jędrzej.

— Poate fi !

— D-apăi.

— Da, da' cu noi ce-o să fie, cu ce nu ne-a plătit ?

— Cu voi ?... Cu sărăcia lui vă poate ține cu mîncare încă un an întreg. Cînd o să vîndă conacul o să vă plătească.

— Ce-o fi, o fi, da'noi nu mai stăm mult aici...

— Asta-i o poveste și aia alta. Cine vrea să plece, n-are decît să plece unde i să pare mai bine, da' eu rămîn cu boierul.

Spunînd acestea, Jędrzej se întindea leneș și se îndrepta spre grajd, fără măcar să se uite la cei ce tăifăsuiau.

Argații se uitau unul la altul.

— Trăncănește sau așa e? întreba cîte unul.

— Ce are să trăncănească! O să să ducă după boier peste tot, ca vizitiul după cai, că știe că numai bine o să-i fie.

— Păi cam așa e!... Parcă el are nevastă sau copii? Moșu' e singur cuc, umblă amîndoi, beau licher și să uită după muieri pe unde le merge.

Deoarece gospodina preotului murise, într-adevăr, în săptămîna care trecuse, chelăreasa, Kiwalska, îi mulțumi stăpînei pentru slujbă cu lacrimi în ochi și jurăminte de credință, dar cu toată hotărîrea. Spuse că ține grozav la toți ai casei, că va muri de dor cînd va fi departe, dar datoria față de religie îi poruncește să se ducă la preot, pe care niște slujitoare netrebnice l-ar lăsa să moară de foame. Iar la sfîrșit adăugă că nici nu îndrăznește să amintească de banii ce i se cuvin, dar crede ca în sfînta *Evanghelie* că boierul și cucoana nu-i vor face o nedreptate.

Și în purtarea domnișoarei Walentyna intervenise o schimbare. Văzînd că toți își înalță capul, spuse cu voce tare că nici nu se gîndește să întrerupă educația Anielkăi, pe care o îndrăgise, dar nu mai poate locui sub același acoperiș cu boierul.

Auzind acestea, cucoana abia ridică din umeri, liniștită nu atît de fidelitatea soțului, cît de înrîurirea farmecelor guvernantei. Așadar îi răspunse

că la toamnă mai mult ca sigur vor pleca amîndouă cu copiii la Varşovia, iar pentru că acum soţul nu era acasă, crede că domnişoara Walentyna ar putea măcar în parte să-şi stăpînească temerile.

Aşa că lucrurile rămaseră nehotărîte ; cu toate acestea, domnişoara Walentyna îşi dădu rufăria la spălat şi, ceea ce era un semn rău, se îngrijea mai mult de cinstea ei decît de lecţiile Anielkăi. Ca să nu se plictisească, de trei ori pe zi hrănea vrăbiile de la fereastra camerei pe care o ocupa la mansardă, fericită că între ea şi periculosul seducător se află cîteva încăperi şi aproape cinsprezece trepte.

Anielka era totuşi mai ocupată ca oricînd. Pentru că, dacă predarea lecţiilor şi explicaţiile durau mai puţin, în schimb, exerciţiile de tot felul, scrierea, copierea şi memorizarea îi luau un timp dublu. Presimţîndu-şi parcă plecarea neîntîrziată, domnişoara Walentyna dorea să toarne lumina cu găleata în capul elevei sale, ca să-i ajungă, se vede treaba, pentru mai multă vreme.

De aceea, biata copilă, care avea nevoie de mişcare şi de aer, se trăsese la faţă în cîteva zile. Se ducea rar în grădină, ferindu-se de partea de lîngă drum. Toată mîngîierea ei rămăsese Karusek, care îşi însoţea mereu stăpîna, pe cît îi îngăduiau împrejurările. Stătea cu ea lîngă pavilionul de sticlă, mînca resturile de la prînz, pe care i le aducea în buzunar, îi asculta dojenile blajine şi aproape că învăţa cu ea tot felul de lucruri, care poate nu peste multă vreme vor constitui minimul necesar educaţiei ciinilor, aşa cum astăzi intră în aceea a oamenilor.

Joaca, fie şi cu ciinele, era cu atît mai necesară pentru Anielka, cu cît fetiţa, cine ştie dacă nu încerca cel mai profund groaza situaţiei. Sufletul

el fusese supus la încercări amare și e greu să ghicești cel puțin în ce fel puteau să se întipărească într-o ființă atît de mică cu o precizie înfricoșătoare atîtea simțiri dureroase.

Ce cumplit lucru însemnau pentru ea acele cearcăne cenușii din jurul ochilor mamei. Ce lovitură era exclamația: „Am terminat ultimul tub de extract de glucoză și nu știu cînd voi putea face rost de altul!“ Ce se petrecea cu ea la vederea tristeții tatălui, ale cărui ezitări și temeri le presimțea nu prea limpede.

Tot așa ghicea ce se ascunde dincolo de chipurile posomorîte ale argaților și de îndrăzneala lor, ce înseamnă plecarea Kiwalskăi. Acum înțelegea foarte bine vorbele prinse în treacăt ale unuia din rîndași.

— Cum să lucrăm, cînd noi sîntem flămînzi, vitele sînt flămînde și nici pămîntul nu e sătul!...

Oamenii, vitele și pînă și pămîntul flămînzeau!... Oamenii cel puțin vor pleca, dar vitele or să moară de foame și cu pămîntul ce se va întîmpla?... Avea să moară și el de foame?... Va înceta oare să crească grîne și ierburi, să hrănească păsările și copacii?... Așadar era posibil să vină o vreme cînd conacul pustiu va fi înconjurat de lujere înnegrite și de coroane fără frunze?...

Pămîntul lor va muri!... ce gînd cumplit. Atunci poate vor muri cu toții; tata, mama, Józio și înaintea tuturor ea, ca să nu mai vadă cimitirul de oameni, animale și lucruri.

Cînd se lăsa amurgul și la apus se desemna un cerculeț palid de lumină, ah! atît de palid ca și sufletul ei înfricoșat, se tupila în colțul cel mai întunecat al grădinii, sub teiul bătrîn, în care vreo pasăre piuia prin somn, și scăldată în lacrimi se ruga lui Dumnezeu să aibă milă de părinți, de

Józio, de argați, de vite și de pămînt. Uneori se trezea în ea o nouă îndoială. Poate că tocmai în clipa aceea Dumnezeu pleca în altă parte și nu-i mai auzea suspinele umile?... O, deie Domnul ca asemenea întrebări să nu se mai nască niciodată în mintea unui copil...

În acest timp orele se scurgeau, ziua răsărea și apunea soarele, iar noaptea, Carul mare, orarul neobosit al ceasului veșnic, se rotea cu nezdruncinată monotonie în jurul stelei polare. Mergea, mergea mereu înainte, trăgînd după sine timpul care împingea zilele și nopțile în abisul fără întoarcere. Mergea, mergea într-una, apropiindu-se de zorii acelei zile care avea să hotărască soarta întregii familii.

Pe atunci, într-o bună zi, în boierul Jan se trezi soțul și tatăl și hotărî să trimită o scrisoare mătușii bogate, soției președintelui răposat, care, din nenorocire, petrecea în străinătate.

În această scrisoare își recunoștea greșelile, regreta că de multe ori a abuzat de ajutorul mătușii, dar că acum o imploră pentru ultima dată să-i împrumute cincisprezece mii de ruble pentru a-și plăti datoriile cele mai urgente. După ce va face acest lucru, își va schimba cu totul felul de viață și va începe să lucreze ca un vechil, contabil, sau ca un om simplu de la arie. Își va limita cheltuielile și după cîțiva ani nu numai că va da înapoi banii împrumutați mătușii cinstite și iubite, ci va face să prospere și moșia neglijată.

Neavînd prea multă încredere în rezultatul propriilor făgăduieli, o rugă și pe soție să înfățișeze și ea starea de plîns în care se găseau și să ceară ajutor mătușii.

Cucoana întocmi o scrisoare pe două file. Scrise despre boală și despre medicul Chałubiński, la

care visează în zadar să se ducă de atîția ani, despre Józio, care suferea de slăbiciune ; despre Raspail și extractul de glucoză, despre rochiile ieșite din modă, și despre plecarea Kiwalskăi, despre toate, dar absolut despre toate lucrurile care puteau, după părerea cucoanei, să stîrnească înțelegerea și compasiunea mătușii. La sfîrșit, ca să-i garanteze întoarcerea împrumutului, îi promitea că va socoti banii ca o ipotecă asupra ultimei moșii, care-i mai rămăsese din zestre. Această sfoară de pămînt se afla la cîteva mile de moșia mare, avea o casă și o sută de pogoane și se găsea sub îngrijirea unui vechil foarte cumsecade. Nu făcuseră datorii în contul ei și n-o vînduseră pînă acum numai fiindcă nu găsiseră amatori pentru locurile acelea.

Dar și din această parte, atacul i se părea boierului neîndestulător. Așa că o chemă pe Anielka și o puse să-i scrie bătrînei.

— Am să izbutesc oare ? întrebă Anielka încurcată. N-am văzut-o niciodată pe bunica și mă cam tem de ea...

Tatăl își aduse aminte că teama fetei pornea de la discuțiile pe care le purtase cu soția în prezența Anielkăi. Pricina nu i se părea totuși destul de întemeiată, așa că răspunse :

— Cum așa, tu nu ești în stare să scrii o scrisoare ?

— Nu știu despre ce...

— Ei, despre toate. Scrie-i că mama e bolnavă, că tata e trist, că ai vrea să înveți, dar nu sînt mijloace...

Anielka începu să clipească din ochi.

— Bine dar eu... n-aș vrea să învăț !... șopti. Eu aș vrea ca tata să dea în casă banii pe care-i primește domnișoara Walentyna...

Cu tot necazul, tatăl izbucni în rîs.

— Eşti grozavă cu sinceritatea ta! exclamă. Dacă nu vrei să înveţi, ca să nu-ţi împovărezi părinţii, atunci cu atît mai mult cere-i bunicii bani pentru educaţie.

— Dacă... nu pot să cer...

Tatăl se uită la ea supărat şi mulţumit în acelaş timp. Era supărat că Anielka nu este destul de îndemînatică pentru a-l ajuta acum, dar se bucura că învăţătura lui nu se pierduse în gol. De cîte ori nu-i spusese că oamenii de rangul lor pot să poruncească sau să pretindă şi că numai săracii se roagă.

— Vezi, copila mea — încercă să-i explice Anielkăi — noi putem s-o rugăm pe bunica, fiindcă, mai întîi, îmi este ca şi o mamă, în al doilea rînd, este egală cu noi ca poziţie, în al treilea — este o persoană în vîrstă, iar în al patrulea, o să-i dăm banii înapoi. În definitiv, averea ei este ca şi a noastră, odată o vom avea.

Cu toată încrederea în tatăl ei, aceste argumente parcă n-avură ecou în sufletul Anielkăi. Credea că trebuie să fie înţelepte şi adevărate, dar îi stîrneau repulsie, asemenea broaştei pe care, e adevărat, tot Dumnezeu a creat-o, care-i şi folositoare, dar pe care nu poţi s-o mîngîi ca pe o pasăre.

— Aşadar, îi scrii bunicii ? insistă tatăl.

— O, tată dragă, eu aş vrea foarte mult, dar nu ştiu ce să scriu...

— Îi scrii că o iubeşti şi că vrei s-o cunoşti... continuă nerăbdător.

— Mi-e frică de ea...

— Foarte rău, e ruda noastră cea mai apropiată, iar pe rude se cuvine să le iubeşti...

— Adevărat...

— Ei, vezi !... La urma urmei pot să-ţi dictez eu scrisoarea.

Anielka simţi iarăşi un ton fals în spusele lui. Nu prea de mult, fusese ziua de naştere a tatei, cînd trebuise să scrie o felicitare cu ajutorul domnişoarei Walentyna. Dar guvernanta îi răspunsese de-a dreptul că nu va face acest lucru, căci nici nu se gîndeşte să-şi stîrnească simţăminte false, iar pe Anielka s-o înveţe cu minciuna. Dacă fiica îşi iubeşte tatăl, poate să-i scrie şi singură o felicitare.

Într-adevăr, Anielka scrisese singură, lucru care plăcuse mult şi tatălui şi mamei. Lăudaseră purtarea guvernantei şi îi confirmaseră vederile. Iar Anielka se simţise mulţumită şi pricepuse că toţi aveau dreptate.

Dar discuţia de astăzi cu tatăl ei îi făcea mult rău. Nimeni nu-şi dădea seama mai bine ca ea de tristeţea părinţilor, de nenorocirea în care se aflau, dar conştiinţa acestor lucruri o ascundea undeva în fundul inimii. Gîndul că trebuie să dea totul la iveală i se părea o necuviinţă. Cum aşa, ea are să spună şi să scrie că la ei oamenii, vitele şi pămîntul flămînzesc, că tata împrumută bani de la Szmul, că mama nu mai are extract de glucoză ?... Şi dacă-i va porunci să scrie şi despre discuţiile ei tainice şi pline de lacrimi cu Dumnezeu ?...

Poate că trebuia să scrie că tatăl ei nu numai că nu mai pleca de acasă, cum făcea mai de mult, nu numai că nu mai bea vin la masă, dar şi că o îndemna să mintă, faptă pe care cîndva o condamna ?...

Ah ! văzuse schimbări mari în casă şi auzise multe lucruri la care-i era frică să se gîndească. Ce spunea Szmul de însurătoarea tatălui ?... Ah ! în casa lor năvălise duhul rău, numit nenorocire,

care, deși nevăzut, împrăștia ca o furtună averea, risipea oamenii, o chinuia pe mama și răsturna toate nădejdiile tatălui. Cu cîțiva ani în urmă, Anielka văzuse o parte din grădină distrusă de uragan și-i fusese milă de copaci. Dacă și în sufletul tatălui existau asemenea ruine, putea să le plîngă, dar să le descrie — niciodată !...

Toate gîndurile acestea îi veniră în minte după ce tatăl o lăsă să plece, spunîndu-i că după-amiază îi va dicta scrisoarea către bunică. Nici ea nu mai știa ce trebuie să facă.

Pe la două, cînd puseseră masa și părinții, Józio și Anielka stăteau în pavilionul de sticlă, o brișcă se opri în fața casei și din ea coborî o femeie scundă, plinuță și vioaie. Slujitorul vesti îndată pe boier că musafira vrea să-i vadă.

— Cine mai e ? întrebă boierul.

— Una de-a dumneavoastră, chelăreasă parcă.

— Cu ce a venit ?

— A adus-o Gajda... cufărul, așternutul...

— Hoțul ăla ? mormăi boierul. Spune-i să intre...

Slujitorul ieși. În coridor se auzi glasul răsunător al femeii care vorbea repede.

— Dragă prietene, deocamdată lasă-mi lucrurile jos pe coridor, am să rog pe boieri să-ți trimită douăzeci de groși, că eu nu mai am nici un ban. Uite ce goală mi-e punga. Am cheltuit toți banii în drum spre oraș...

Amîndoi boierii se uitară unul la altul ca și cînd și-ar fi spus că vocea nu le era străină. Cucoana se roși puțin, iar boierul își încruntă sprîncenele.

Tocmai atunci femeia intră în pavilion. Era îmbrăcată ca la oraș, într-o pelerină și cu o pălărioară

de modă veche : își desfăcu brațele încă de la ușă și exclamă :

— Ce mai faceți !... Ce mai faci, Meci !... Aștia sînt copiii voștri ?... Slavă Domnului...

Și înaintă, vrînd să se arunce de gîtul cucoanei Dar boierul îi tăie drumul.

— Cu îngăduința dumneavoastră ! spuse. Cu cine avem plăcerea ?...

Femeia înmărmuri.

— Cum așa, domnule Jan, nu mă recunoști ?... Sînt vara Matyldei, după mătușă, Anna Stokowska... Adevărat ! adăugă după o clipă, zîmbind, sînt cincisprezece ani de cînd nu ne-am mai văzut... De atunci am sărăcit, am slăbit muncind și cred că am și îmbătrînit.

— Jaś, e Andzia ! spuse cucoana.

— Luați loc... o invită boierul cu un ton de nemulțumire vădită și îi arătă un scaun.

— Cu cea mai mare plăcere ! răspunse, dar mai întîi trebuie să vă îmbrățișez... Meci...

Cucoana, foarte încurcată, îi întinse mîna stîngă

— Sînt bolnavă... Uite scaunul...

— Fetița asta minunată e fiica ta ?... Îmbrățișează-mă, copilă, eu sînt mătușa ta. Femeia vorbăreață făcuse o impresie plăcută asupra Anielkăi. Se ridică de pe scăunel și alergă zîmbind s-o sărute.

— Anielka !... înclină-te în fața doamnei, rosti tatăl cu asprime, oprind-o la jumătatea drumului.

Anielka făcu o reverență, privind mirată cînd la tatăl ei, cînd la mătușa, pe a cărei față expresivă se întipărise stingherealа și îngrijorarea.

— Văd că v-am făcut mare supărare, spuse mătușa. Dar Dumnezeu mi-e martor că nu din vina mea. Cînd am auzit că a murit gospodina preotului,

am și plecat încoace. Numai asta visez, de cînd am pierdut averea, măcar la bătrînețe să nu mă chinuiesc împungînd cu acul. La un preot cinstit, și parohul se pare că e foarte cinstit, aș fi avut și îndestulare și aer curat și o muncă ușoară. Cînd am auzit că e un loc, dar poate că vă plictisesc ?... am vîndut mașina de cusut, fierul de călcat și am venit. În prispa casei parohiale am dat ultimul sfanț evreului care m-a dus pînă acolo. O întreb pe slujnică : „Părintele e acasă ?“ Îmi răspunde : „Este“, și arată spre un bătrînel albit. Îi sărut mîna și-i zic : „Părinte, primește-mă ca gospodină ! Sînt de familie bună, am să muncesc, n-am să fac pagubă.“ „Ah — îmi spune preotul — te-aș primi, mi se pare că ești o femeie bună, dar nu pot, fiindcă acum o săptămînă i-am făgăduit unei chelărese de pe aici, care mi-a căzut la picioare și mi-a spus că dacă n-o primesc, o să piară de foame...“

— Kiwalska ! Chelăreasa noastră — șopti cucoana.

— Hoață baba !... mormăi boierul.

Ochii mătușii se luminară de bucurie.

— A, păi, fraților — exclamă — dacă tot vă pleacă chelăreasa, rămîn eu în locul ei. Voi sluji cu credință, nu ca o rudă, ci ca un cîine, numai să-mi cîștig colțul în care stau și lingura de mîncare... De ce să mă întorc la oraș, nefericita de mine ?... Nici casă nu mai am, nici mașină, nici fierul de călcat, într-un cuvînt, nu mai am nimic.

Și își împreună mîinile uitîndu-se rugătoare la boierul care răspunse acru :

— Noi nu vom mai ține chelăreasă, ne ajunge o femeie simplă...

— Şi eu nu sînt femeie ? întrebă mătuşa. La ce vă gîndiţi ?... Pot şi eu să mătur, să aştern paturile, să dau să mănînce la porci.

— Cred tot ce spui, dar şi eu am pe altcineva — o întrerupse boierul pe un ton hotărît, pieptănîndu-şi barba cu degetele în aşa fel încît mătuşa nu mai cuteză să insiste.

— Se vede că aşa vrea Dumnezeu — spuse. Faceţi-mi măcar favoarea şi duceţi-mă pînă la oraş, iar ţăranului care m-a adus, daţi-i şi lui douăzeci de groşi, că eu nu mai am nimic...

Boierul făcu o strîmbătură, dădu banii slujitorului şi făgădui că o va duce la noapte.

— Masa e servită ! vesti slujitorul.

— Spune-i şi guvernantei — zise boierul.

— I-am spus, dar vrea să mănînce în camera ei.

— Poftiţi la masă — spuse boierul, adresîndu-se mătuşii.

— N-aş vrea să vă stinghereşc — răspunse aceasta — dar dacă-mi îngăduiţi, am să prînzesc cu guvernanta, pentru că mi se pare că domnişoara Walentyna e aici şi o cunosc...

— Cum doriţi... Grzegorz ! se adresă slujitorului — condu-o pe doamna în camera guvernantei.

După ce ieşi mătuşa, cucoana îl întrebă pe boier :

— Jaś, n-am primit-o oare prea urît pe Andzia ? E o femeie cinstită...

Acesta dădu din mînă.

— Şi ce-mi pasă mie de cinstea ei !... Draga mea, rudele sărace sînt totdeauna o povară în casă, cu atît mai mult ea, care ne compromite mereu...

— Cu ce ?

— Eşti delicioasă !... N-a vrut ea să intre gospodină la preot ? N-a venit ea, deşi n-avea nici o leţcaie, cu Gajdă, pe care trebuie să-l plătesc cu ?..

Crezi oare că nu știe tot satul acum că e ruda noastră, fiindcă trebuie să se fi lăudat peste tot.

— Și ce rău e în asta ?...

— Este, și încă unul mare — se înfurie boierul. Venirea ei poate să ne hotărască soarta. Dacă veneau mătușa cealaltă, soția președintelui, unchiul care-i general sau vărul meu Alfons cu trăsurile elegante, țăranii și-ar fi spus : „Iată un boier adevărat, să nu ne tîrguim cu el pentru servituți, că nu va fi bine". Dar așa, cînd vor vedea-o jerpelită, ca vai de ea, ce-o să spună ?" Boierul e ca și noi, să ne tîrguim și o să cedeze..."

— Exagerezi, Jaś ! îl dojeni soția.

— Deloc ! strigă nerăbdător — ai să te convingi că vizita acestei scandalagioaice poate să ne coste scump. Bine și-a mai ales momentul. Rudele sărace ale soției mele îmi fac vizite și nu-și plătesc căruța tocmai acum cînd trebuie să stau în fața sătenilor ca un cavaler *sans peur et sans reproche* [1]... Fatalitate !

După ce discutară în acest fel, boierii se duseră cu copiii la masă, care se desfășură destul de trist. Abia după-amiază tatăl se mai lumină, o luă pe Anielka în cabinetul lui și-i spuse că-i va dicta scrisoarea către bunica. Apoi își aprinse un trabuc, se întinse comod în șezlong și se adînci în visare.

O vreme Anielka stătu liniștită. Deodată începu :

— Tăticule...

— Ce vrei, copila mea ?

— De ce nu mi-ai dat voie s-o sărut pe mătușa ?...

Tatăl căzu pe gînduri.

— N-ai văzut-o niciodată, n-o cunoști...

Și iarăși se afundă în visare.

[1] Fără frică și fără prihană (Fr.)

Anielka se așează mai aproape de tatăl ei și continuă să-l întrebe :

— De ce nu vrei ca mătușa să rămînă la noi ?

— Ei, începi să mă plictisești. Casa mea nu e azil ca să vie aici săracii din toată lumea.

Își încruntă sprîncenele, străduindu-se parcă să-și aducă aminte unde fusese întrerupt din visare, își îndreptă privirile în tavan și trase din trabuc, într-o îngîndurare adîncă.

— Eu cred — urmă Anielka după cîteva minute — că mătușa trebuie să fie foarte săracă...

Tatăl ridică din umeri.

— Sărăcia nu dă dreptul nimănui să năpăstuiască pe ceilalți — răspunse uscat. Să muncească.

Deodată sări în sus, parcă trezit din somn. Se așeză pe canapea, își trecu mîna peste frunte și se uită cu luare-aminte în ochii fiicei.

Anielka își privea și ea tatăl, ca un om mare, ca și cînd ar fi vrut să-l roage să-i explice o chestiune importantă.

— Ce mai vrei ? o întrebă.

— Trebuia să-i scriem bunicii...

Tatăl dădu din mînă a lehamite.

— Poți să pleci — zise. Nu vei mai scrie nimic...

Și își întoarse fața de la ea, simțind că se rușinează. Lucru de mirare ! Pînă acum nici nu-i trecuse prin minte că și copiii lui vor înceta să mai fie copii și vor începe să judece vorbele și faptele tatălui.

La gîndurile care-l chinuiau de cîteva zile se adăuga încă unul : ce crede Anielka despre purtarea lui ? Pentru că în clipa aceea ghicise că ea raționează. Soția nu-l mai îngrijora, se obișnuise cu supușenia ei pasivă și o mințea într-una. Dar astăzi se ivea o nouă personalitate, iubitoare și

iubită, a cărei gîndire, limpede și naivă fără voia ei, cerea răspuns la întrebarea : de ce tatăl ei aplică în viață principii atît de diferite ? De ce mai cere ajutor, dacă el nu ajută pe alții ? De ce le recomandă celor săraci să muncească, iar el nu face nimic ?...

Boierul se înșela puțin în presupunerile sale. Anielka nu pricepea încă ce sînt principiile și nu critica contradicțiile pe care le observase la tatăl ei. Simțea numai că față de ea, el arăta ca un om care poartă două măști, dar nu-și dă la iveală chipul adevărat. Tatăl pe care-l știa de la prima licărire a conștiinței pînă aproape în ultima zi era prima mască. Pe a doua o văzuse astăzi, și cu acest prilej ochii i se deschiseseră asupra celei dintîi.

Unde era tatăl ei ? Care era tatăl ei ? Acela care o iubea pe mătușa, soția președintelui, sau acela care alunga din casă o rudă săracă ; cel care pregeta să plătească douăzeci de groși pentru căruță ori cel care făcea datorii uriașe fără să clipească ; cel care se mînia pe Gajda că-i face stricăciune pe moșie sau cel la care argații, vitele și pămîntul flămînzeau ; acela care o săruta pe mama ori acela căruia Szmul cuteza să-i vorbească de moartea ei ?...

Așadar cine era tatăl ei și care dintre acești doi oameni îi iubea pe ea și pe Józio ? Cel care trimitea în fiecare zi să-i aducă trabuc de o jumătate de rublă ori cel care n-avea bani să cumpere extract de glucoză pentru mama ?

Și, în sfîrșit, acea doamnă Weiss care se amesteca atît de straniu în gîndurile ei cu tata !...

Venirea rudei sărace și scrisoarea proiectată către bunica însemnau o adevărată nenorocire pentru boier. Amîndouă întîmplările deschideau în sufle-

tul propriului copil izvorul unor îndoieli grele, din care adia ceva aidoma unui vînt aspru. Anielka îi înţelegea pe toţi ai casei : şi pe guvernanta tobă de carte, şi pe mama bolnavă şi pe înşelătoarea Kiwalska, şi pe credinciosul Karusek, dar nu mai putea să-şi înţeleagă tatăl, care se dublase în ochii ei fără a-şi arăta faţa adevărată.

În acest timp mătuşa Anna îşi împrospătase cunoştinţa cu Walentyna, uitase de primirea rece în casa rudelor şi, fără să se gîndească o clipă că venirea ei fusese pusă în legătură cu neonorarea servituţilor, sporovăia veselă. Tristeţea şi zavistia nu-şi găseau locul în firea acestei femei.

— Ah, domnişoară — spunea mătuşa — trebuie să crezi în presimţiri. Eu, de exemplu, am avut două semne într-o săptămînă. O dată, am visat, să-mi fie cu iertare, că mă năpădiseră viermii. Aha, mi-am zis, mi s-apropie ceasul, cu toate că nu cred în vise. Viermii înseamnă belşug, şi pentru că eu mă rugasem totdeauna ca la bătrîneţe să ajung gospodină la vreun preot cumsecade, m-am gîndit numaidecît că voi găsi în curînd o asemenea slujbă. L-am vestit îndată pe domnul Saturnin şi am început să caut cumpărători pentru maşina de cusut, masă, fier de călcat şi alte vechituri.

— Dar n-ai visat că locul va fi ocupat de altcineva ? întrebă guvernanta cu un zîmbet batjocoritor.

— Sfîrşesc îndată !... Aşa că, după ce i-am spus domnului Saturnin că voi pleca la o parohie, fiindcă am avut un vis, el, care nu prea crede, ca şi dumneata, mi-a spus rîzînd : „Visurile pot să înşele, mai cere şi sfatul cărţilor". Dar şi eu i-am răspuns : „Glumeşte dumneata cît vrei, dar eu am să văd ce spun cărţile..." Şi-am rugat-o pe

o bătrînă să-mi dea în cărți ; le-a așezat de trei ori și-ți spun că totdeauna a ieșit veste bună de la un blond, dar să mă feresc de o brunetă !...

— Cine-i blondul ?...

— Păi, preotul cumsecade, e alb ca laptele...

— Și bruneta ? întrebă domnișoara Walentyna, rîzînd mereu.

— Sigur, e nemernica de chelăreasă de aici ! răspunse mătușa.

— Ea ?... brunetă ?... e mai degrabă șatenă !

Mătușa clătină din cap.

— O, o, cum mai semeni cu domnul Saturnin, parcă ați fi făcuți din același aluat — spuse.

— Ce mai face ? întrebă guvernanta, roșind cum numai ea putea s-o facă.

— E sănătos, îi merge bine și își aduce totdeauna aminte de dumneata.

— El ? de mine ?... se miră domnișoara Walentyna, ridicînd din umeri.

Mătușa cobori glasul.

— Ei, nu te mai tîrgui atîta ! Om tînăr, bine făcut, are patru sute de ruble leafă... Și ce respectat e de toți !... Pentru că, îți spun eu, e un geniu. Deștept ca un filozof și dansează atît de frumos... Cînd am dansat o dată un vals cu el...

— Mai dansezi și acum ?...

— Eu ? întrebă mătușa, arătîndu-se cu degetul — n-am nici patruzeci de ani și nu vîrsta m-a făcut așa, ci munca. Dar dacă m-aș așeza vreodată la un preot cumsecade, fie și...

— Domnul Saturnin mai citește tot atît de mult ? o întrerupse guvernanta.

— Cu carul, îți spun eu. Vine la mine de multe ori la ceai și citește tare, ah ! cît de curgător și cu ce accent !... Nu o dată i-am zis să se mai odihnească, fiindcă se îneca, însă el : „Sigur că

aș vrea să mă odihnesc, dar (și aici oftează adînc) nu mai are cine să citească în locul meu, cum făcea mai de mult domnișoara Walentyna".

— Oh ! dă-mi pace. Nu-mi plac complimentele, cu atît mai puțin cele improvizate la repezeală — se revoltă guvernanta.

Mătușa o privi cu supărare.

— Pe cuvîntul meu de onoare ! se jură, ducîndu-și mîna la piept, că nu scornesc nimic. De cîte ori mă întîlnesc cu el, îmi vorbește de dumneata...

— A uitat, se vede, că sînt tare urîtă...

— Ce-ți trebuie dumitale frumusețe ?... el mintea ți-o admiră. Am să-ți spun chiar că odată, cînd mă plictisise cu amintirile, i-am spus : „La dracu, însoară-te, domnule, odată cu ea și nu ne mai împuia urechile cu vorbe de clacă !" La care el : „Parcă ea mă vrea pe mine ?" și avea o înfățișare atît de jalnică, încît eram gata să izbucnesc în plîns. Atunci am avut o presimțire, l-am privit în ochi, cum te privesc pe dumneata acum, l-am bătut pe umăr și i-am spus : „Iubite domnule, cu toate că dumneata nu crezi în presimțiri, ține minte vorbele mele : eu n-am să închid ochii pînă n-am să găsesc un loc la vreun preot cumsecade, iar voi o să vă luați !..." Așa i-am spus, draga mea...

— Și el ce-a zis ? întrebă domnișoara Walentyna.

— El ?... Avea o mină ca și dumneata acum...

Persoana preaînvățată se ridică de la masă.

— Văd că dumneata nu te gîndești decît la două lucruri : să ajungi gospodina unui preot și să pețești oamenii...

Mătușa o luă de gît și o întrebă privind-o în ochii plecați :

— Și nu pețesc bine ?... N-am eu mînă bună ?... Domnișoară Walentyna, ești o strengăroaică !...

Mătușa fu anunțată că s-au înhămat caii și lucrurile sînt încărcate.

— Boierii unde sînt ? întrebă. Aș vrea să-i văd, să le mulțumesc pentru bunăvoință...

— Boierul doarme, iar stăpîna e bolnavă — răspunse slujitorul.

Ruda săracă simți adînc această nouă jignire. Buzele începură să-i tremure...

— Bine te mai primește familia ! rosti domnișoara Walentyna.

— E... e... eu nu mă supăr pentru atîta lucru ! Ei sînt boieri, iar eu o croitoreasă... Au și ei necazuri acum cu averea, așa că n-au timp, n-au mijloace și nici măcar nu le stă capul să ajute pe alții.

O sărută pe domnișoara Walentyna, care se făcuse stacojie și se strecură în curte prin ușa laterală, îndreptîndu-se spre căruță.

Deodată, de după colțul casei, îi alergă în întîmpinare Anielka. O apucă de mîini și o sărută, șoptindu-i :

— Mătușică, eu o să te iubesc întotdeauna !...

Nepregătită pentru asemenea surpriză, mătușa izbucni în lacrimi.

— Dumnezeu să te binecuvînteze, copila mea ! spuse. Ești un adevărat înger...

Dar fetița fugise de teama să n-o vadă cineva.

În aceeași seară, domnișoara Walentyna fărămiță vrăbiilor pe acoperiș o porție dublă de pîine. Apoi își rezemă coatele de marginea ferestrei și, văzînd că nu se află nimeni prin apropiere, îngînă fals :

Florilor, spuneți-i ei
Aleanul inimii mele...

Oare celei care o pețise pe preaînvățata guvernantă pentru domnul Saturnin ? Nu se știe. Cînte-

cul, care semăna mai de grabă cu tusea, decît cu o revărsare de sentimente de iubire, răsuna într-un dezacord ciudat cu cele din jur. Stăpînul casei, cîndva foarte vesel, era trist astăzi, cea mai veselă dintre toți, Anielka, era la fel de tristă; cînta în schimb o persoană din gura căreia nu se auziseră pînă acum decît mustrări amare și reproșuri.

S-ar putea crede că bucuria nu piere niciodată în această lume. Cînd se întunecă într-un loc, înflorește în altul.

Capitolul VI

Cîrciuma lui Szmul.

Era duminică. Deasupra șoselei, destul de pustie de obicei, se învălătucea praful ridicat de mulțimea de care și picioare a credincioșilor care se întorceau de la biserică. Uneori se vedea numai cerul cenușiu și norul albicios care se înalța ca fumul unui incendiu; alteori norul se întorcea deodată în direcția orașului, descoperind șiragul lung de căruțe și oameni care mergeau pe jos. Ici se zărea un cal alb pe fondul cîmpurilor verzi, colo o prelată albă printre sumanele cărămizii, sau o năframă roșie alături de o scurtă albastră.

Lanțul acesta viu, care se rupea mereu sau se aduna în mișcare necontenită, într-un loc se tîra ca un șarpe, în altul țîșnea ca o săgeată, lăsînd pe alocuri verigi învălmășite, se vărsa, ca izvorul într-un eleșteu, în marea adunătură de oameni și căruțe. În acel loc nu se mai vedeau culorile

drumului, ci paiele galbene, scîndurile cenușii, sumanele cărămizii, pălăriile galbene, năfrămile nevestelor și fustele în culori țipătoare.

Cînd vîntul adia în această parte, dinspre mulțimea adunată se auzeau uruitul roților, strigătele bărbaților, țipetele femeilor și nechezatul cailor.

Totul se îmbulzea în jurul unei clădiri albe, al cărei acoperiș de șindrilă se sprijinea cu o margine pe patru stîlpi groși se îngustau în părțile de sus și de jos, umflîndu-se spre mijloc. Era cîrciuma ținută de Szmul, unde se mai înviorau oamenii care se întorceau de la biserică.

Înaintea cîrciumii, printre care, era mare înghesuială. Osiile se loveau una de alta, oiștile trecuseră prin șișleți. Un cal, căruia îi agățaseră traista cu nutreț în cap, se silea în zadar să se aplece ca să ajungă la grăunțe. Ținea capul în traistă la cîțiva centimentri de nutreț și mișca nerăbdător din buze, rămînînd tot flămînd.

Altul, mai norocos, își băga botul în căruța dinainte și smulgea cu mare poftă șomoioage întregi din fînul altuia. Un murg cu părul căzut pe spinare vroia să-i urmeze exemplul și, ademenit de mirosul fînului, încerca mereu să ajungă la căruța de alături. Dar, fiindcă era chior de ochiul stîng, în loc să ajungă la fîn, nimerea peste botul unei iepe mici și nărăvașe, care necheza subțire, ciulea urechile și-l gonea cu dinții pe infirm.

Colac peste pupăză, asupra animalelor cuprinse de neastîmpăr se năpusti un roi de muște. Insectele nesuferite se repezeau cu turbare la ochi, la boturi și la nări, stîrnind victimele mari, dar legate, să dea din cap, să bată pămîntul cu copitele și să-și miște cu furie cozile, lucru care n-ajuta prea mult.

Numai calul bălan, oprit mai în față, căruia timpul îi săpase deasupra ochilor gropi adînci, iar munca îi zdrelise șoldurile și-i strîmbase picioarele dinainte, sta liniștit cu ochii închiși de parcă picotea. Poate că visa o iesle plină cu ovăz curat sau zilele fericite, dar scurte, cînd zburda ca un mînz liber pe pășune, făcînd curte iepelor tinere care, din nefericire, cînd se maturizase, îi deveniseră indiferente. Prispa și cîrciuma erau pline de oameni. Cîteva fetișcane, ițindu-și capetele de după ușă, chicoteau și făceau ochi dulci flăcăilor de afară, care le apucau de mîini și se străduiau să le scoată din casă, de sub ochiul atent al mamei. În dreapta, pe lîngă horn și sobă, pe laviță ori alături se îmbulzeau femeile măritate. La stînga și în dreptul ușii, alături de mesele cu picioare încrucișate, erau lavițe lungi întesate cu bărbați, printre care, spre supărarea nevestelor, stătea o singură femeie, ca un soldat, bărbătoasă și vorbăreață.

Mijlocul încăperii era ocupat de cei care rămăseseră în picioare. În colțul din dreapta, dincolo de îngrăditură, se găsea tejgheaua, iar lîngă ea se afla o fată, creștină, care împărțea votcă, și nevasta lui Szmul, îmbrăcată într-o rochie neagră de atlas, veche, care ținea socoteala.

Pe obiectele și oamenii adunați aici se deslușeau semnele unei epoci de „tranziție". Colea vedeai tineri plini de respect față de vîrstnici, dincolo un flăcăiandru care, întinzîndu-se cît putea, sufla în nasul unui gospodar de frunte fumul unei țigări de o jumătate de groș. Printre pălăriile de paie, cele mai multe, se vedeau și cîteva șepci. Alături de păhărele verzi, înalte, fără picior, pentru votcă, erau pahare șlefuite, cu picior, pentru rom și lichioruri. Printre butoiașele cu bere și sticle cu

rachiu se afla un samovar murdar cu un ibric mare deasupra.

Bărbaţii erau îmbrăcaţi în sumane de modă veche, încheiate cu copci şi încinse cu chimire largi, sau în mantăi cu nasturi de os, fără cingătoare, şi chiar în scurte şi pantaloni de stofă. Femeile aveau pe cap basmale sau boneţele de muselină şi purtau şi ele sumane albastre cu năsturei de alamă, sau caftane de oraş; după ce ieşeau de la biserică, unele îşi duceau pantofii în mînă, după vechiul obicei, altele nu-i mai scoteau din picicare pînă acasă.

În această adunare paltonul de postav al administratorului sau burca vechilului nu mai făceau nici o impresie. De altfel, despre conac se vorbea puţin, mai mult despre primar, despre ajutorii de primar sau despre ei înşişi. Se mai vedeau cumetri care se sărutau cu lacrimi în ochi din cauza votcăi prost rafinate, cîte un gospodar care, punîndu-şi mîinile în şold, cînta în faţa unei cumetre :

Kaska după sobă, Maciek după ea...

dar înainte de toate şi cel mai adesea se puteau auzi :

— Cumetre, hai noroc !...

— Să dea Dumnezeu !...

Dinăuntru ţîşnea afară pe prispă un miros puternic de tutun, sudoare şi votcă, odată cu praful şi hărmălaia care semăna cu zumzetul albinelor dintr-un stup; din vreme în vreme, se auzeau strigătele beţivului care zăcea pe duşumeaua plină de noroi între laviţă şi tejghea :

— Of, la ! la !...

Văzînd asemenea decădere a naturii omeneşti, una dintre nevestele cu năframă pe cap, care

stătea lîngă sobă. îi spuse femeii îmbrăcate ca la oraş :

— Porc trebuie să fii, nu om, ca să te tăvăleşti aşa...

— Parcă numai o dată se-ntîmplă ca omul să zacă pe duşumea !... interveni un sătean cu nasul roşu, îmbrăcat într-o manta cenuşie.

— E, uite că Józik al meu nu ţ-ar zace pe duşumea — răspunse numaidecît nevasta cu haine de oraş.

— E, de Józik al tău e vorba ! mormăi ţăranul şi dădu din mînă. Apoi îşi întoarse privirile înceţoşate spre tejghea.

— A, stai cumetre — se înfierbîntă cea care făcea pe orăşanca. Cînd Józik al meu s-a întors într-un an de la şcoală, cum s-a arătat în uşă, m-am repezit să-l iau de gît, cu mîinile de la vase. Da'-el, puişorul meu, unde nu să proţăpeşte şi-mi zice : „Nu vezi, mamă, că am uniformă nouă ?“ „Văd, feciorașul meu...“ zîc. Iar el : „Nu trebuie să pui mîinile murdare pe ea, că s-alege praful“. „Atunci dă-ţi haina la o parte să te strîng la piept“, l-am îndemnat. „Păi şi cămaşa mi-e nouă şi ai s-o murdăreşti...“ mi-a răspuns.

— I-aş fi arătat eu lui să să-ncontreze cu mine, de i s-ar fi umplut uniforma de sînge ! se băgă în vorbă o femeie cu paharul în mînă.

— Şi ce-ai făcut, cumătră, cînd ţ-a zis aşa ? întreba alta, saşie.

— Stai, cumătră, că sfîrşesc acu — urmă nevasta îmbrăcată ca la oraş. Îi zîc lui Józik : „Mă duc şi mă spăl pe mîini“ ! „Spală-te“ mi-a spus, apoi a scos din geanta atîrnată pe umăr un săpun în hîrtie de argint şi mi l-a dat.Vai de mine, cumetrelor, după ce m-am spălat mirosam de mi-erea şi ruşine...

Femeile încuviințau din cap, ascultînd ; una dintre ele spuse :

— Văd eu că nu e nici o procopsală să-ți dai copilul la școală. Copiii de boieri n-ar vorbi nici cu o slujitoare cum a vorbit el cu mama lui.

— Adăvărat, nu să face ! aprobară celelalte.

— Da' stai, cumătră ! se împotrivi cea cu haine de oraș. Dac-aș mai avea unul, nici eu nu l-aș da, da' Józik ehe, he !... Cînd ne-am dus cu el la părintele și i-a dat o carte scrisă pe lătinească, așa a citit și a spus ce scria în ea, că părintele a zîs : „Dacă știam eu atîta înainte de a mă sfinți, nu mai făceam nimic, aș fi stat și aș fi scuipat numai în tavan !"

În clipa aceea, o femeie cu un sorț legat la gît în loc de basma se apropie de țăranul cu ochii încețoșați.

— Hai, Maciek !... îi spuse — mergi sau nu mergi astăzi ?...

— Pleacă, năroado ! mormăi țăranul, îmbrîncind-o cu cotul.

— Bine, omule, tu n-ai deloc milă de mine. Toată zîua ai sta în cîrciumă și ai trage la votcă !... Nu mai ai mult și o să ajungi pe sub laviță, de rîsul lumii, ca Ignac !... Vino-ți în fire barem odată...

Țăranul se apropie de gratii și luă un pahar.

— Maciek !... Maciej ! îl imploră nevasta — astîmpără-te...

— Na și bea !... răspunse bărbatul, punîndu-i paharul în mînă.

— Vedeți ?... se adresă nevasta celor din jur — eu îi spui să nu mai bea și el mă cinstește și pe mine !...

— Bea, dacă-ți dă ! o sfătui careva.

— Păi sigur că beau. Ce, o să-l arunc după ce l-a plătit ?...

În alt grup era un țăran cu părul în neorînduială și cu ochii roșii ca de iepure. Lîngă el stătea nevasta care-i da să bea restul de votcă din paharul ei.

— De mult ți s-a lăsat așa pe ochi ? îl întrebă vecinul în manta.

— Să tot fie a cincea zî — răspunse.

— Nu e adăvărat — interveni nevasta — sîmbăta care vine e o săptămînă.

— Și faci ceva ?... întrebă un sătean cu șapcă.

— E... tot degeaba... începu lățosul.

— La ce vorbești, dacă nu știi ? îl întrerupse nevasta. Vineri i-a pus ciobanul prafuri în ochi, da' numai o dată, iar vinerea care vine o să-l ungă cu ceva...

— Și ajută ?

— Mă ardea ca focul și a curs și coptură, da' văd că acum e și mai rău...

— E, uite prostul ! spuse iarăși nevasta. Dacă a spart și a curs, e mai bine. Că dacă-ți rămînea coptura-n ochi, orbeai pînă acum...

La masa din mijloc, un țăran cu cizme din piele nevopsită se tot lingușea pe lîngă un sătean chel cu fața frumoasă, împodobită cu mustăți lungi, cărunte.

— Wojciech, împrumută-mă cu trei ruble, pînă la secerat, îți dau cinci zloți în loc și fac cinste cu votcă — spuse proprietarul cismelor nevopsite.

— Îți dau două ruble astăzi și tu ai să-mi dai trei după secerat — răspunse chelul, prizînd tabac.

— Nu, nu așa. Tu îmi dai astăzi trei ruble și eu îți dau înapoi, după secerat, trei ruble și cinci zloți.

— Așa nu vreau.

— Trei ruble, cinci zloți și... o găină pe deasupra.
— Nu vreau ! răspunse chelul.
— Trei ruble, cinci zloți, o găină și un coș cu ouă.
— Și treizeci de ouă ! acceptă chelul — da' faci cinste cu votcă.
Își loviră brațele în semn de înțelegere.
— Wojciech ! întrebă vecinul, un gospodar tînăr într-o scurtă albastră. Tu ai băut vreodată pe banii tăi ?...
— Păi ce sînt prost să azvîrl bani evreului ? răspunse chelul.
— Da' pe banii altuia bei ?...
— Da, pentru că deși evreu, trebuie să trăiască, tot Dumnezeu l-a făcut și pe el.
— Maciek ! strigă femeia cu șorțul la git — mai pune jos paharul odată și hai acasă, că o să-și dea foc copiii...
— Cumetre, spune să-ți sloboadă sînge și o să-ți treacă la ochi ! îl sfătuia unul pe lățos.
— Of, la, la ! răcnea Ignac de sub laviță.
— Rămîi sănătoasă, Małgosia !... Dac-aș vrea să-l împac pe tată-tău, ar trebui să mă apuc să fur cai ori să fac votcă — spunea un flăcău chipeș fetei care stătea în prag.
— Wojciech, noroc...
— Să dea Dumnezău...
— Jane, hai să ne pupăm. Să-mi putrezească mîinile și picioarele dac-aș fi zîs eu ceva de tine... Da' cînd a început să mă amenințe cu jurămîntul, a trebuit să spui. Hai să ne pupăm... Ț-ai făcut pedeapsa la pușcărie, așa că adu-ți aminte că și Isus a suferit, deși n-a furat... Hai să ne pupăm, frate !...
— Și eu vă spui că e mai bine să împrumuți de la evrei, ca de la Wojciech... Asta e mare coțcar...

— Ia stai, cumătră ! Cînd o să vie Józik al meu de la şcoală, o să vă spuie totul mai bine ca diacul. Că e un băiat, he ! he !...

— Of, la, la !...

Asemenea vorbe învălmăşite se încrucişau în încăperea înăbuşitoare a cîrciumii. Fata de după gratii turna într-una votcă în pahare, în timp ce soţia lui Szmul în rochie neagră de atlas scria totul pe tablă.

Deodată, pe laviţa din dreptul uşii, se urcă unul dintre ţărani şi cei de lîngă el începură să strige :

— Linişte ! tăceţi din gură !...

— Da' de ce ?... Altă predică ?... întrebă un flăcău.

— Grzyb vrea să-şi îndrepte picioarele, că a amorţît...

— Taci, băiete ! strigară vecinii cu Grzyb.

— Fraţilor ! începu Grzyb. Sîntem aici şi de-ai noştri şi alţi, da' nu face nimic. Ai noştri să-şi aducă aminte că la Sfîntul Ion avem să iscălim înţălegerea cu moşierul pentru pădure. Despre iscălirea asta oamenii nu gîndesc toţi la un fel : unii vor, alţi, nu. De asta eu vă spui fraţilor, să luăm toţi o hotărîre, între noi să fie o înţălegere...

— Să nu iscălim ! să nu iscălim !... strigă Maciek, pe care nevasta îl scotea cu forţa afară.

Începură cu toţii să rîdă.

— De ce vă rîdeţi ?... întrebă Maciek. Că noi, dacă am iscălit, am plătit pentru toate, ba pentru şcoală, ba la percepţie...

— Trăncăneşte ca omul beat !... spuse careva.

— Eu nu sînt beat ! se revoltă Maciek, îmbrîncindu-şi nevasta.

Grzyb continuă :

— Cumătru' Maciek vorbeşte ca unul care şi-a întunecat mintea, da' a spus o vorbă înţăleaptă.

Şi eu vă sfătuiesc să nu iscăliţi, să aşteptaţi, să nu daţi buzna, că cine aşteaptă ia mai mult. Ţineţi minte, fraţilor, ce înţălegere aţi vrut să faceţi cu boierul acum cinci ani ? Atunci l-aţi rugat să vă dea cîte un pogon de fiecare gospodărie şi el nu v-a dat. După doi ani a dat două pogoane, iar astăzi dă trei...

— Da' cine vrea trei !... se auzi un glas.

— Să dea patru şi facem tîrgul...

— Şi cinci e puţin...

În celălalt colţ al încăperii începu să vorbească altcineva.

— Oameni buni, eu cred că Józef nu are dreptate.

— Oho !...

— De ce ?...

— E, de ce ?... Pentru că ce-i al meu, e al meu şi ce nu-i al meu, nu e al meu. E adăvărat că boierul dă mai mult cu fiecare an, da'cine ştie dacă peste un an o să ne mai dea şi trei pogoane ?... S-a înduplecat, fiindcă vrea să vîndă pădurea, da' dacă pădurea ardea, vindea tot pămîntul şi poate că nu ne mai da nimic. Lui Józef îi convine să vorbească : „Aşteptaţi" că el are treizăci de pogoane de pămînt. Da' noi, ne-a revenit partea cîte zece pogoane şi mai avem şi copii mari şi n-avem ce să le dăm. O să-mi trimit băiatul în pădure să mănînce frunză ? El are nevoie de pămînt şi de casă...

— Da' ai vrea patru pogoane în loc de trei ?... întrebă Grzyb.

— Sigur că aş vrea... răspunse potrivnicul.

— E, dacă vrei, trebuie să aştepţi...

— Oameni buni, ascultaţi-mă ! strigă nevasta lăţosului — nu iscăliţi !...

— Oho !... ia te uită, muierea !...

— Tacă-ți gura, cotoroanțo, că nu e treaba ta...
— Da' a cui ?... țipă.
— Da' ce, omu-tău a murit, de vorbești tu pentru el ?...
— Ce știe el ! răspunse. Ascultați-mă pe mine. că eu sînt mai deșteaptă ca voi toți...
— Așteaptă, cumătră ! să te întreci cu Józik al meu cînd vine de la școală ! strigă de lîngă sobă femeia îmbrăcată orășenește.
— Da' tăceți odată, muierilor !... Nici dracu' nu să mai înțălege cînd își dau drumul la limbă.
Pe laviță urcă Wojciech, chelul.
— Înțălegeți-vă cît mai e vreme ! strigă. Fiecare o să aibă bucata lui de pămînt, da' așa ce cîștigați că vitele vă umblă pe locul altuia ?... E mai bună tarlaua ta...
— Ce dracu, Wojciech ! păi tu ai în picioare cizmele mele... spuse unul din grămadă.
— Păi de unde ? întrebară mai mulți.
— I le-am lăsat amanet pentru o rublă și el umblă încălțat în ele !...
— Ce zgîrciog !...
— După ce ia cu camătă, mai vrea să să și fudulească cu cizmele altuia !...
Fîstîcit, Wojciech coborî de pe laviță și ieși din încăpere, amenințînd cu pumnul.
Urmă la cuvînt Gajda, un țăran uriaș, care-i întrecea pe toți cu un cap.
— Eu vă spui să așteptați — zise lovind cu pumnul în masă. Știm cum era cînd aveam drept la pădure, da' nu știm cum o să fie cînd fiecare o să capete cîteva pogoane și n-o să-și mai poată băga nasul în ce-i al boierului...
— O să-l băgăm și dacă o să iscălim — spuse un apărător al negocierilor, da' cînd o veni aici v-un neamț cu slugile lui, cînd or începe să ci-

teascá tabele, să păzască şi să poruncească să meargă pe drumul ăsta şi nu pe ălălalt, ătunci n-o să ne mai meargă...

— Ne descurcăm noi şi cu el ! răspunse Gajda.

— Ba nu ! spuse un ţăran din alt sat. Noi avem un neamţ într-o coastă, care cînd a început să scormonească prin hîrtii şi să aducă hotarnicii, a trebuit să vindem jumătate din vite. Şi cînd pădurarul, tot neamţ, l-a întîlnit pe Szymon în pădure şi s-au luat la harţă, a tras în el ca într-un iepure, de-au ieşit din el alicele pe urmă cîteva luni.

La mijlocul încăperii se sumeţi femeia cu haine orăşeneşti.

— Oameni buni, aveţi milă de voi şi de mine, o văduvă, şi nu faceţi nimic fără Józik. Să să întoarcă numai acasă şi o să vedeţi ce sfat bun o să vă dea !... E un băiat, he !... he !

— Parcă le-a muşcat strechea pe muierile-astea, toacă din gură ca meliţa !...

— Ehei, mai bine înţelegeţi-vă cu boierul vostru, să nu v-aducă vr-un şvab pe cap !... îi preveni gospodarul din alt sat.

— Şi ăsta e tot ca un şvab, deşi e boier — răspunse Gajda revoltat. Umblă ca neoamenii în haine albe sau tărcate, iar nevasta vorbeşte numai nemţăşte. Şi cu el şi fără el tot una e. La unii boieri poţi să capeţi măcar o doctorie cînd eşti bolnav, alţî dau cărţi la copii, da' la ereticu' ăsta nici să munceşti nu poţi. Pe mine nu mă cheamă la curte şi mi-e mai bine aşa, că umblu cu căruţa şi cîştig, da' nu plăteşte nici la cei care-i cheamă.

— E... nici aşa nu-i cel mai rău ! murmură partizanul negocierilor. Chiar dac-ar vrea, nu poate să facă nici un rău, pentru că nu e niciodată acasă.

— E o minciună! îl întrerupse Gajda opărit. A dat poruncă să-mi împuște purceaua, ca să n-o răscumpăr cu treizăci de ruble... Și acum o săptămînă, cînd fata lui, Janielcia, a venit la a mea înaintea casei și i-a dat o panglică albastră, s-a mîniat pe ea de parcă crea vorba de o avere... Oho! sfîrși mai încet, așezîndu-se. Dacă nu mi-ar părea rău de copiii lui, mai ales de fată, i-aș arăta eu lui...

În ușă, lîngă tejghea, se ivi Szmul zîmbitor și înclinîndu-se în toate părțile. Grzyb se întoarse spre el.

— Tu ce crezi, Szmul, să iscălim înțălegerea cu boierul sau nu?

— Faceți cum vreți... răspunse arendașul diplomat.

— Da, da'cine are dreptate, eu care zîc să mai așteptăm sau cei care zîc să iscălim?

Szmul își mîngîie barba și răspunse, uitîndu-se în tavan.

— Și tu, Józef, ai dreptate și ei au dreptate. Fiecare vrea cum îi e interesul.

— Da' tu ai iscăli?

— Tu, Józef, crezi că e o noutate pentru mine să iscălesc?... Oi, de cîte ori pe zi mă iscălesc eu...

— Știm noi asta, da' tu ai iscăli pentru trei pogoane...

— Care trei?... patru!... îl întrerupseră cîteva glasuri.

— Și patru e puțin... adăugară alții.

— Vouă patru pogoane vi se pare puțin, iar boierului prea mult... Fiecare vrea cum îi e interesul...

— E, ai iscăli? continuă Grzyb să-l întrebe neînduplecat.

Dar nici de astă dată evreul n-avea de gînd să dea un răspuns hotărît. Făcu cîțiva pași înainte și, băgîndu-și o mînă la cingătoare, iar cu cealaltă bătînd darabana, spuse :

— Ce om caraghios ești tu, Józef !... Fiecare mă întreabă ce-aș face eu, ca și cînd numai eu aș avea minte pe lume. Boierul mă întreabă din partea lui, voi din a voastră și eu trebuie să răspund pentru toți ?... Dacă eu aș avea pămîntul tău, m-aș socoti dacă să iscălesc ori să nu iscălesc pentru patru pogoane. Iar dac-aș avea moșia boierului, m-aș gîndi : să vă dau sau să nu vă dau patru pogoane ? Apoi aș face cum mi-ar conveni mie. Faceți și voi la fel !... Grzyb se urcă iar pe laviță.

— Fraților ! rosti. Pentru sfînta înțălegere și ca să nu fie vrajbă între noi, să iscălim, dar pentru cinci pogoane...

— Bine ! bine !

— Al meu n-o să iscălească ! zbieră nevasta lățosului.

— Da' mai dă-i una-n cap, Jane ? Ce tot vorbește în locul tău ?

— El ?... mie... în cap ?... țipă femeia energică. Ha !... na !... și cară-te de la bețivanii ăștia !...

Și strigînd așa, își lovea bărbatul în grumaz, pînă cînd în cele din urmă îl trase de Iațe în prispă.

— Oameni buni, așteptați pînă vine și Józik. O să vă dea un sfat ! strigă și femeia îmbrăcată ca la oraș.

Dar n-o mai ascultă nimeni. Gospodarii, flămînzi sau plictisiți, începură să iasă, cu grămada, din cîrciumă, să îndrepte hamurile pe cai, să tragă la o parte căruțele și să plece. Un sfert de ceas mai tîrziu, în încăperea spațioasă mai ră-

măseseră doar Maciek cu nevasta, amîndoi afumați bine, beţivul de sub laviță, fata care strîngea paharele şi Szmulowa, în rochie neagră de atlas, care scria, scria într-una.

Szmul se duse în cămăruța lui, mîzgăli cu creionul pe o hîrtie : *„Vror cinci pogoane...“* şi o trimise la curte printr-un băiat. Apoi începu să se pregătească de drum.

— Unde pleci ? îl întrebă nevasta pe evreieşte.

— Mă duc la neamț. Cu siguranță că el o să cumpere satul. Dacă izbutesc să mă înțeleg cu el, o să am moara.

— Dacă n-a ridicat-o celălalt, nici neamțul n-o s-o facă. Nu iese nimic din asta — răspunse Szmulowa.

— Atunci poate să nu mai plec deloc ?

— E bine să încerci totdeauna — îi spuse.

Capitolul VII

Boierul Jan este visător, iar Gajda uluit.

Cînd primi bilețelul lui Szmul cu vestea : *„Vror cinci pogoane...“*, boierul înțelese îndată despre ce e vorba şi simți că se află pe marginea unei prăpăstii, la care nu voia să se gîndească în urmă cu cîteva zile. Îl năpădi un val de căldură, o clipită i se opri răsuflarea, dar se convinse numaidecît că pierderea oricăror iluzii nu este cea mai mare nenorocire.

Numai că visurile lui se îndreptară dintr-o dată în altă parte, pe o cale nu prea limpede, e adevărat, dar lungă, largă şi confortabilă.

La început fu parcă puțin supărat pe Szmul pentru vestea proastă, dar în acelaș timp se convinse că evreul îi rămăsese credincios. După aceea se gîndi la slujitori și hotărî să-i plătească din restul banilor care-i vor rămîne din vînzarea moșiei. Nedreptățirea slujitorilor nu intrase niciodată în socotelile și în felul său de a fi.

Își aduse aminte de Anielka și o evită.

Apoi de soție și de Józio... Nu voia să se gîndească la ei în această situație trecătoare. Nu se îndoia că mătușa, soția președintelui, îi va ajuta, așa că nu vor pieri. Numai să se întoarcă...

I se perindară prin minte casa, proaspăt restaurată pe dinăuntru, în care odinioară își primea atît de fastuos oaspeții... pădurile în care vîna... toată întinderea de pămînt care-i îndreptățea titlul de moșier... scăderea poziției în societate... La urma urmei, aceste bucurii erau zestrea soției și averea copiilor !...

„Mătușa, mătușa ne va salva... Ea va pune totul la loc... Iar țăranilor ăstora proști, lacomi, înșelători și fără simțul dreptății, trebuie să le dau un alt moșier. Să cunoască pe cine au pierdut și ce-au făcut cu încăpățînarea lor !"

Dorința de răzbunare și nădejdea pe care și-o punea în mătușă erau simțăminte atît de puternice, încît izbuteau să-i sustragă gîndurile de la pierderea averii și situația grea a familiei.

Mai rămînea totuși Anielka, copilul ăsta atît de bun și de deștept. Ce va face ea fără avere, fără învățătură ? ce va gîndi despre tatăl ei ?... Ei îi plăceau atît de mult grădina, camera ei... Avea atîta încredere...

I se părea că în Anielka se concentrează conștiința întregii familii despre răul pe care i-l făcea... Ea va simți tot, va pricepe tot și va spune într-un

fel numai al ei : cu o privire, o întrebare sau roşind !...

— Voi opri guvernanta pentru ca — şopti şi se bucură de parcă găsise cine ştie ce. Domnişoara Walentyna era pentru el un scut de apărare împotriva Anielkăi.

Nu spuse nimănui nimic despre nădejdile spulberate şi nevoia de a vinde moşia, ba la cină fu chiar mai vesel ca de obicei, cu toate că se ferea de privirile Anielkăi. Dar noaptea o petrecu rău ; avu poate şi puţină temperatură. Desigur, ca rezultat al oboselii nervoase, i se părea, jumătate în vis, jumătate în realitate, că se prăbuşeşte de pe o mare înălţime. Putea să se mişte şi nu avea ameţeală, simţea numai că nu are pe ce să-şi sprijine picioarele. Suferinţele înăbuşite îmbracă uneori masca simbolului.

Ah ! dacă măcar l-ar mustra conştiinţa... Dar nu, conştiinţa lui se încolăceşte ca o larvă, mai subţire decît firul de păr. Te ciupeşti, dai din picioare, muţi mobilele. Ţi se pare că ecourile grave au speriat spectrul. Că totul a trecut !... Te scrutezi... şi acolo, în adînc, iar te doare ceva care n-a încetat nici o clipă să te doară.

Pentru oamenii desprinşi de pămînt, obişnuiţi să se desfete cu noţiuni generale şi să cîntărească o mulţime de fenomene, pierderea unei moşii îndatorate poate să pară o bagatelă. Dar pentru boierul Jan era o mare nenorocire. Nu o dată, întorcîndu-se de la bal sau dintr-o vizită, în timpul unei ploi de toamnă, se gîndea cu plăcere că există undeva o casă caldă şi elegantă, în care va uita de frig şi de oboseală şi căuta cu nerăbdare să vadă ferestrele luminate şi să audă lătratul cîi-

nilor. Uneori era îngrijorat și se întreba pe drum ce surpriză îi vor face soția și copiii ?... Asemenea momente se întîmplau foarte rar, fiindcă prefera să vadă mereu chipuri noi și să se distreze, decît să i se urască în casă. Astăzi însă, cînd pierdea totul, se întorcea cu adîncă părere de rău la încăperile sale, la copaci, la grădină, la eleșteu, la Anielka, ba chiar și la ciudățeniile soției și la boala lui Józio.

Astfel de năluciri se perindau prin sufletul falitului, și erau mai multe și mai rele... Dar boierul Jan nu le îngăduia să se arate pe deplin, întorcîndu-se mereu spre alte lucruri ; în acest fel ar fi realizat o liniște relativă în situația lui, dacă n-ar fi fost viermele acela, acolo în adînc, ale cărui mișcări încete și imperceptibile nu puteau fi grăbite și nici oprite.

De dimineață arăta palid și fără putere. La micul dejun îi aduseră la cunoștință că un rîndaș prinsese caii lui Gajda pe moșie. Asta îl mai învioră și începu să discute pe larg despre absența simțului de dreptate la țărani.

După cîteva ceasuri îi spuseră că a venit Gajda. Boierul se duse la intrare și o găsi acolo pe Anielka, privind cu luare aminte la țăranul uriaș, a cărui față era mai degrabă îngrijorată decît amenințătoare.

— Ce-i ? începu boierul. Cailor tăi iar le-a plăcut grîul meu ?...

— Boierule, spui îndată tot adevărul de la început — zise săteanul, făcînd o plecăciune. După răsăritul soarelui i-am zîs fetiței mele să-i pască pe lîngă drum, într-o pîrloagă. Dar blăstămații au tras-o, au doborît-o și au intrat în grîu. Poate că nu apucasără să ciupească nici un fir cînd a

venit rîndașul și i-a luat. Așa a fost, să mor dacă mint !

Țăranul sta în picioare, ținîndu-și pălăria în amîndouă mîinile, dar privea cu îndrăzneală în ochii boierului care zîmbea batjocoritor.

— Ei — spuse boierul — am auzit că nu mai vreți să ne înțelegem pentru achitarea servituților.

Gajda se scărpină după ureche.

— Gospodarii zîc că pentru asta trebuie să primim de la dumneavoastră pe puțin cinci pogoane de casă — răspunse.

— Eu cred că voi ați lua tot, dacă v-aș da eu...

— Dacă dumneavoastră ați binevoi să ne dați, am lua.

— Ei vezi, eu voi fi mai bun, nu-ți cer totul... Vei da numai trei ruble rîndașului care a prins caii în pagubă.

— O, Doamne ! trei ruble ?... exclamă țăranul. Păi eu nu cîștig atîta o săptămînă întreagă și dumneavoastră porunciți să plătesc atîta bănet cît ai bate din palme...

— Dacă nu-ți convine, du-te la judecată ! spuse moșierul.

— Boierule, cum să merg la judecată, cînd evreii m-au arvunit să mă duc la oraș cu căruța. Aveți milă și dați-mi caii !

— Ascultă, tu care vrei cinci pogoane pentru servituți, ai scădea cît de cît ?...

Țăranul tăcea.

— Hai spune, ai avea milă și ai scădea ?...

— Eu nu vreau nimic, să rămînă totul așa cum este.

— Așadar, ție ți-e mai bine așa cum este acum ?

— Mi-e mai bine. N-avem noi cine știe ce, da' lemne de foc tot să găsăsc, iar vitele au vara

ce mînca. Pentru asta nu plătim nimic, da' pămîntul, cu cît am avea mai mult, cu atît am da mai mulți bani la primărie.

— Vezi cît de bine îți înțelegi tu interesele tale. Îngăduie-mi atunci să mi le înțeleg și eu pe ale mele și dă-i rîndașului trei ruble, dacă ai nevoie de cai.

— Asta e ultimul dumneavoastră cuvînt ? întrebă Gajda.

— Ultimul. Cine știe dacă peste un an nu va gospodări aici un neamț care vă va vinde și cămașa pentru pagube.

Gajda își băgă mîinile în sîn și scoase o pungă de piele.

— Ha, n-are decît să fie și neamț. Că și dumneavoastră m-ați dezbrăcat pînă la cămașă... Iacă, boierule ! adăugă, punînd trei ruble pe laviță.

— Cel puțin o să am pentru ce să-i număr oasele fetei mele, să mă pomenească...

— O da, da, !... numără-i-le și încă bine, ca să știe să respecte avutul altuia — spuse boierul rîzînd. Apoi îl chemă pe rîndașul care adusese caii, îi dădu cele trei ruble, poruncindu-i să le dea drumul, și se întoarse în camera lui.

Cînd dispăru în ușă, Gajda îl amenință cu pumnul. Abia acum Anielka băgă de seamă că omul acela avea o față îngrozitoare.

„Am să-i număr oasele fetei mele !...“ repetă Anielka în gînd și o trecu un fior. Biata Magda !...

Gîndindu-se la soarta Magdei, nu se putea liniști. Vroia s-o scape, dar cum ?...

Ajutorul mamei nu însemna mare lucru, fiindcă mama n-avea acum cele trei ruble, pe care ar fi trebui să i le dea înapoi lui Gajda, ca să-l îmbuneze. Să se ducă la tatăl ei ?...

Își aduse aminte de primirea mătușii, de ultimele cuvinte ale tatălui care-l îndemna pe Gajda să-și bată fata și încetă să se mai gîndească la acest mijloc. Instinctul o prevenea că tatăl va rîde pur și simplu de compătimirea ei.

La dreapta intrării, dincolo de răsadniță, se înălțau celelalte acarcturi, șurile, cotețele și grajdurile. Acolo plecase Gajda cu rîndașul după caii săi. După cîteva minute se va întoarce acasă și va începe s-o bată pe Magda.

Ce gîndea ea în clipa aceea? Anielka ocoli conacul, o luă la stînga pe după răsadniță și alergă spre gardul care se întindea prin fața grajdurilor pînă la drum. Aici se opri și îl aștepta pe Gajda, la fel de înfricoșată de discuția pe care urma s-o aibă cu el și de soarta Magdei, ca și de gîndul că poate s-o vadă tatăl ei.

Auzi tropot de copite și pașii greoi ai țăranului. Și în această parte a gardului era frîntă o scîndură. Anielka o dădu la o parte, trecu prin șanțul plin de urzici, care-i arseră mîinile și picioarele, și-i tăie drumul lui Gajda. Crescută să poruncească, se ducea să se roage.

Cînd o văzu, țăranul se opri și se uită posomorît la fața palidă și la ochii albaștri ai copilei boierului.

— Bade!... spuse Anielka cu un glas abia auzit.

— Ce e? întrebă acesta scurt.

— Bade, nu-i așa că n-ai s-o bați pe Magda?...

Țăranul mai că se dădu un pas înapoi.

— Ascultă-mă, te rog!... Ea e atît de mică, putea ea să oprească niște cai atît de mari?... Mie îmi vine abia pînă la umăr... Ai văzut ce mîini are? Putea oare să țină caii cu mîinile astea? Și se și temea de ei... Eu, dacă mi-ar fugi

un cal, aș plînge numai... Poate că i-a alungat și ea, dar dacă o lovea vreunul cu copita, o omora...

Pe chipul țăranului se întipări o uimire amestecată cu frică. Din ochii, din glasul, din fiecare mișcare a Anielkăi emana atîta putere de simțire, încît uriașul amenințător se vedea mic față de ea.

— O, să n-o bați ! îl ruga Anielka, împreunîndu-și mîinile. Dumneata ești atît de puternic și ea e atît de slabă... Dacă o strîngi mai tare, poți s-o înăbuși... Dacă ai ști ce mult se teme ea acum !... E sigur că stă la fereastră și așteaptă să vii... Plînge și tremură... ce putea ea să facă ?... Caii sînt vinovați și ea o să mănînce bătaie... De ce ?

— Anielka ! Anielka... se auzi din grădină vocea subțire a domnișoarei Walentyna.

Anielka tăcu o clipă. Privi aproape disperată împrejur, apoi însuflețită parcă de un gînd fericit, cu o mișcare iute, scoase din sîn un medalion mic de aur și-l luă de la gît.

— Uite Gajda... Sfînta Maria asta e de aur și e sfințită la Roma. Mi-a dat-o mama. Costă foarte mult, mai mult decît trei ruble... Mi-a dat-o mama și mi-a spus s-o port toată viața... Ți-o dau, numai să nu-i faci nici un rău Magdei !...

Fata care ținea în mînă un lucru atît de sfînt, crescu în ochii țăranului pînă la proporțiile preotului cu sfintele daruri. Își scoase pălăria și spuse foarte încurcat :

— Domnișoară, păstrează-ți iconița asta scumpă. Eu nu sînt evreu să vînd asemenea lucruri.

— Anielka ! Anielka !... striga domnișoara Walentyna.

— Dar ai s-o bați pe Magda ?...

— Nu.

— Sigur nu ?...

— Să mă ferească Dumnezeu !... se jură, ducîndu-și mîna la piept.

— Niciodată ?...

— N-o să mai bat niciodată copiii, că mă pedepsăște Dumnezeu...

— Anielka ! Anielka !...

— Atunci rămîi cu bine !... Îți mulțumesc !...

Și retrăgîndu-se pînă la gard, îi trimise un sărut cu mîna.

Țăranul rămăsese locului ; se uită după ea pînă cînd auzi ultimul zgomot. Apoi își făcu semnul crucii și începu să spună o rugăciune. Clipa aceea îl întoarse cu gîndul înapoi la prima spovedanie. Inima îi bătea repede. Dacă ar fi văzut o minune, n-ar fi fost mai zăpăcit.

După aceea porni agale cu capul plecat și dispăru la cotitură, ținîndu-și mereu pălăria în mînă. Sufletul poporului este ca focul ascuns sub granit.

Capitolul VIII

Două evadări

După cum se știe, inima domnișoarei Walentyna, deși puțin ofilită, nu murise cu totul. Cultivase întotdeauna idealul unui om serios, care avea să-i răsplătească odată cu un simțămînt mai cald amărăciunile din viața de pînă acum.

În afară de asta, în inima pomenită de atîtea ori a luminatei persoane exista încă o strună omenească : sentimentul cețos al naturii care o înconjura. Mirarea Anielkăi că domnișoara Walentyna

nu iubește nici cîinii, nici florile, nici păsările stîrnise această coardă și de atunci guvernanta hrănea vrăbiile care se adunau stoluri întregi la fereastră.

Totuși aceste frumoase, deși firave, dovezi de simțire erau aproape înăbușite de mulțimea de principii, mai degrabă de formule, privitoare la ascultare, bună-cuviință, gramatică, geografie, dispreț pentru aristocrație, îndeplinirea obligațiilor și alte asemenea lucruri. Cu toate acestea, întîmplările care puteau să pătrundă destul de adînc în straturile intelectuale ar fi putut, cel puțin pentru o clipă, să producă o revoluție în adîncurile sufletești ale domnișoarei Walentyna. La drept vorbind, aceasta n-ar fi însemnat o răsturnare, o schimbare mai adîncă a caracterului, ci un fel de dezgheț care i-ar fi făcut viața mai frumoasă.

Aceste întîmplări veniseră. Prima era vara care moleșește și predispune la visare și la dragoste platonică persoanele care muncesc cu intelectul. A doua era întoarcerea moșierului care, bărbat frumos și cuceritor cunoscut, se înfățișa domnișoarei Walentyna ca un demon ce-i pîndea nevinovăția. Împrejurarea din urmă, care o atîțase cel mai mult, fusese discuția mătușii Anna despre domnul Saturnin. Guvernanta îl cunoștea de mult, dar în mulțimea bărbaților care o înconjurau, nu-i acordase destulă atenție. Acum însă, însingurată și nervoasă, i se părea întruparea idealului.

Datorită acestui concurs de împrejurări : teama de corupător, dragostea pentru un bărbat care era departe, și vara, inima domnișoarei Walentyna începu să se frămînte.

De cîteva zile cititul o sfîrșea, iar obligațiile o apăsau. Prefera să hrănească vrăbiile sau să rătăcească fără scop cu privirea prin grădină, decît să-i împărtășească Anielkăi învățături din domeniul moravurilor și al filozofiei. Un motiv serios de iritare era și întrebarea : ce se va întîmpla cu ea după cîteva săptămîni ? fiindcă presimțea că moșia se găsea în preajma catastrofei. Vroia să plece undeva, să fugă de ceva sau să se apropie de cineva. În orice caz, să trăiască întîmplări neobișnuite.

În haosul de vise și de porniri somnolente, modestul funcționar raional, domnul Saturnin, deveni punctul central al atenției. Domnișoara Walentyna îi era recunoscătoare că își aducea aminte de ea, îi părea rău de el, pentru că suferea probabil, și era gata să meargă pînă acolo, încît să-l iubească, pentru că era un bărbat căruia îi plăcea să citească. Socotea că pentru un om care a trecut prin atîtea încercări în dragoste (care ?... nu putea să-și amintească), o femeie poate fi înclinată să cedeze și să se sacrifice.

Pregătindu-se pentru renunțările viitoare, începu să se privească mai des în oglindă și își împodobi gîtul cu o panglică de catifea. Se obișnuise chiar cu o anume ușurătate, atît de plăcută bărbaților, și cînta, ba, mergînd pe vreo potecă din grădină, încerca să alerge după fluturi și să bată din palme deasupra florilor, se înțelege, atunci cînd nu se uita nimeni la ea.

Curajoasă din fire, se străduia să se teamă în primul rînd de corupătorul oribil, boierul Jan. Vroia să-și înconjure inima cu o palisadă morală, pe care s-o înarmeze chiar cu tunuri, lăsînd prin-

tre mijloacele de apărare numai o ușiță deschisă prin care avea să intre simțitorul și credinciosul Saturnin căruia îi plăceau cărțile.

Cîteodată își închipuia că merge pe stradă rezemată de mîneca fracului său negru, cu privirile ațintite la favoriții lui largi, că îl întîlnește pe domnul Jan și se depărtează de el ca de o reptilă otrăvită.

După asemenea manifestare de repulsie a femeii cinstite la vederea unui destrăbălat, ar fi urmat o descriere duioasă, dacă nu cutremurătoare, a luptelor pe care le avusese cu el, a clipelor de slăbiciune și a victoriei obținute cu ultimele puteri. Tot visînd așa, vroia să se împotrivească, să slăbească și să triumfe. Din nenorocire, boierul Jan era preocupat mai mult de masa de prînz, de somn și de trabucuri, decît să-i furnizeze pricini de luptă, slăbiciuni și izbînzi capelanei culturalizării.

Sub impresia acestor visări, domnișoara Walentyna făcea lucruri năstrușnice. Uneori nu venea la masă. În altă zi, la cină, își ascunse cu încăpățînare farmecele în spatele samovarului uriaș de alamă. Alteori ardea lumina toată noaptea în camera ei sau se întreba serios dacă nu trebuie să strige după ajutor... Făcea totul de bună credință și, socotind că răceala și tăcerea boierului ascund cine știe ce intenții necinstite față de ea, se străduia cu ajutorul imaginației anemice să prevadă rezultatele posibile ale atacului.

Credea atît de mult în acest atac, cum crede cizmarul sărac în lozul cîștigător, cînd se vinde cu totul pentru a-și cumpăra un bilet la loterie.

— Pentru că, la urma urmei, de ce nu putea fi atacată ? se întreba.

În acest timp, boierul, înțelegînd că moșia îi alunecă din mînă, hotărî s-o rețină pe domnișoara Walentyna lîngă Anielka, fie ce-o fi. Trebuie să-i explice însă că banii pentru trimestrul trecut îi va primi, că în viitor i se vor da cu regularitate, și s-o roage să n-o părăsească pe Anielka, indiferent de schimbările care vor veni și de necazurile de moment.

În clipa cînd Anielka ieșise din grădină și se dusese la Gajda, domnișoara Walentyna se gîndi să-i dea o lecție nouă și plecă s-o caute. Ocoli eleșteul, o căută sub castan și în cele din urmă începu să strige :

— Anielka ! Anielka !

Anielka nu se arătă, în schimb, guvernanta uluită îl văzu pe boierul Jan. Venea spre ea cu pași grațioși, împodobindu-și gura cu un zîmbet blajin și bun, care premerge de obicei vestea despre neplata unui împrumut vechi sau rugămintea pentru unul nou.

Dar domnișoara Walentyna înțelese altfel și se înspăimîntă cu adevărat. Se uită împrejur. Erau singuri, aproape de marginea eleșteului, în partea sălbatică a grădinii năpădită de tufișuri dese.

Începu să tremure. Pometii obrazului i se reliefau și mai limpede. Era hotărîtă să moară, dacă se repezea la ea, dar nu știa ce să facă dacă-i va cădea la picioare ?

— Domnișoară Walentyna — începu boierul Jan cu glas melodios — de cîteva zile caut posibilitatea de a vorbi cu dumneata...

— Știu asta !... răspunse tare și răgușit, nimicindu-l cu privirea.

— Știi ? întrebă boierul, privind-o în așa fel că-i îngheță sîngele în vine și făcu un pas înainte.

— Domnule, nu te apropia !... îți interzic !...

— De ce ?.... spuse prelung.

— Nu te apropia pentru că sînt în stare de orice !...

Și se uită la eleșteul plin de nămol, în care săreau cu zgomot broaștele speriate.

— Ce se întîmplă cu dumneata, domnișoară Walentyna ?... Eu nu te înțeleg... întrebă foarte mirat.

Domnișoara Walentyna își presimți în această întrebare izbînda care i se păru obținută prea repede și cu prea puține suferințe. Sîngele i se urcase la cap, era inspirată și începu să vorbească, de parcă presupunea că o ascultă Saturnin ascuns după o salcie.

— Dumneata îndrăznești să mă întrebi ce am ?... Dumneata nu înțelegi ?... Nu-nțelegi ce înseamnă onoarea pentru o femeie cinstită ? Nu mă înțelegi după atîtea dovezi de repulsie pe care ți le-am arătat !...

— Dar, domnișoară... gîndește-te...

— M-am gîndit ! îl întrerupse izbucnind. Dumneata crezi că îndeplinirea obligațiilor, fie și pentru un suflet ca al meu, are loc fără luptă ?... O, te înșeli !... îți spun asta pe față, cu atît mai mult cu cît lupta mi-a călit puterile. Judecata și sentimentul datoriei au înăbușit glasul sîngelui și al nervilor, așa cum în dumneata...

— Domnișoară Walentyna, dumneata greșești !...

— În privința intențiilor dumitale ?... O, nu...

— Bine, dar eu vreau...

— Nu mă interesează ce vrei dumneata ! Sînt o femeie liberă, care-și prețuiește...

— Dă-mi voie să spun și eu un cuvînt... Te rog...

— Cunosc eu și acest șiretlic ! Îl întrebuințați întotdeauna cînd nu întîlniți o victorie ușoară...

— Pe dracu', dar ce crezi dumneata domnișoară ?...

— Cred că ai venit să-mi faci și mie propunerile josnice care au gonit-o de aici pe biata Zofia...

— Dar, dragă domnișoară ! o întrerupse boierul supărat de-a binelea — în primul rînd că Zofia, a cărei soartă te-a revoltat atita, era mai tînără...

— Ha ! Ha ! rîse tragic. În ochii oamenilor din sfera dumitale o guvernantă nu înseamnă mult mai mult decît una mai tînără. Voi vă uitați la toate...

Boierul Jan fierbea de mînie.

— O clipă ! spuse. Spun că Zofia era mai tînără, adică tînără și frumoasă, cu dumneata n-am avut nici cea mai mică intenție să discut despre tinerețe sau despre frumusețe, ci despre fata mea.

Domnișoara Walentyna își luă capul în mîini și se clătină ca un om beat. Apoi, aruncîndu-i boierului o privire de șopîrlă rănită, șuieră :

— Rog să se înhame caii !... Plec numaidecît din casa asta...

— Dar du-te pînă la capătul lumii !... strigă boierul ; una din ultimele sale speranțe se spulberase într-un mod atît de caraghios.

Sînt împrejurări în care omului îi strică pînă și reputația de cuceritor de inimi.

Domnișoara Walentyna alergă atît de repede prin grădină încît își sfîșie volanele rochiei într-un tufiș. Intră în fugă în camera ei și, sprijinîndu-și fața în palme, izbucni în plîns.

Situația ei era fatală. Avusese într-adevăr intenția de a-și învinge potrivnicul, salvîndu-și astfel onoarea, dar în chip generos. Arătîndu-i se-

ducătorului josnicia faptei sale și prăpastia în care voia s-o împingă, dovedindu-i că este o femeie pe care principiile o menținuseră pe drumul datoriei, la urmă vroia să-l ierte.

„Nu voi fi niciodată amanta dumitale! — voia să-i spună la sfîrșit —, dar pot să-ți fiu prietenă sau soră".

După această frază, pe care ar fi trebuit s-o primească cu umilință și rușine, ar fi rămas în casa lui, s-ar fi ocupat cu și mai multă înflăcărare de Anielka, ba chiar și de soția lui, de venituri, cheltuieli, de cămară și bucătărie. Desigur, pînă cînd Saturnin, plin de dor, avea să-i declare în scris iubirea lui la îndemnul și sfatul mătușii Anna.

Dar în acest fel putea să se sfîrșească numai cu un suflet nobil. Boierul însă se purtase ca un om cu totul josnic și, după ce-i ascultase gîndurile cele mai tainice, se lepădase de intențiile care le provocaseră.

Cît își regreta acum furia, cît de rău se terminase pentru ea explozia de francheță care-i izvora din sufletul sincer. În loc să încerce a-l convertí, nu era mai bine să-l asculte ce spune? Nu era oare mai bine să-i fi șfichiuit cu un surîs de gheață pe față și cu ironie mulțumirea-i probabilă?

Nu-i păsa că o făcuse bătrînă și urîtă, fiindcă n-avusese niciodată asemenea pretenții. Înnebunea însă la gîndul că moșierul o prinsese în capcana pe care ea i-o întinsese lui. O femeie poate să vadă în cineva un seducător primejdios, dar e neplăcut cînd acesta află și cu atît mai mult cînd, prefăcîndu-se mirat, își neagă intențiile necinstite.

Se spălă pe față, se pieptănă, se stropi cu apă de colonie și, stăpînindu-și cu toată puterea voinței tremurul lăuntric, se duse la soția boierului.

Cucoana bolnavă, mai liniștită azi decît de obicei, citea un roman. Lîngă ea ședea pe un scăunel înalt Józio, jucîndu-se cu o cutie de hapuri.

Domnișoara Walentyna se sprijini cu o mînă de masă și spuse, lăsînd ochii în jos :

— Am venit să-mi iau la revedere... Azi, acum chiar, voi pleca din casa dumneavoastră.

Bolnava deschise gura, privind-o cu uimire. Apoi puse un semn în carte și, în sfîrșit, își scoase una din mănușile pe care obișnuia să le poarte.

— *Que ditez-vous, mademoiselle ?* [1] întrebă cucoana cu glas schimbat.

— Astăzi plec de la dumneavoastră...

— Ce înseamnă asta ?... ce s-a întîmplat ?... Dumneata mă înspăimînți... Ai primit vreo veste că s-a îmbolnăvit ori a murit cineva ?... Poate că te-a jignit vreunul dintre slujitori ?...

În clipa aceea intră Anielka.

— *Angélique, ast-tu offensé mademoiselle Walentine ?* [2] o întrebă mama.

— Eu am venit îndată ce m-a chemat domnișoara... — răspunse Anielka îngrijorată.

— O, copilă urîcioasă ! izbucni mama. *Demande pardon a mademoiselle Walentine !* [3]

— Ea n-are nici o vină ! spuse guvernanta. Altcineva m-a alungat din casă...

— Soțul meu ?... Jaś ?...

---

[1] Ce spui, domnișoară ? (Fr.)
[2] Anielka, ai jignit-o pe domnișoara Walentyna ? (Fr.)
[3] Cere-i iertare domnișoarei Walentyna ! (Fr.)

— Doamnă ! exclamă Walentina cu elan — nu mă întrebați nimic, vă implor !... Ultima favoare pe care mi-o puteți face este aceea de a porunci să înhame caii cît mai repede. Adio, doamnă...

Și ieși cu Anielka după ea.

— Cum așa, domnișoara, dumneavoastră vreți să plecați ? o întrebă mirată Anielka, tăindu-i drumul.

Domnișoara Walentyna se opri.

— Biata mea copilă — rosti după o clipă de gîndire — simt că nu mi-am îndeplinit față de tine toate obligațiile, dar... nu din vina mea !... Sînt neliniștită de viitorul tău... Vreau să-ți las o amintire. La plecare am să-ți dau o cărțulie în care am notat cele mai importante principii de viață... Făgăduiește-mi că n-ai s-o arăți nimănui...

— Vă făgăduiesc...

— Pe iubirea pe care o porți mamei tale, pe sănătatea ei ?

— Da.

— Atunci vino cu mine.

Urcară la mansardă. Aici domnișoara Walentyna scoase din sertarul de la toaletă un caiețel roșu, destul de murdar, și i-l dădu Anielkăi.

— Să înveți... să citești caietul... să nu uiți de păsărelele care vin aici la fereastră, înainte de toate... să înveți...

Spunînd acestea, o sărută pe gură și pe frunte.

— M-ai supărat uneori, dar mai puțin decît alții copii, o ! mult mai puțin... Am ținut la tine, cu toate că educația ta este foarte neglijată... Ei, rămîi cu bine, și acum... du-te !... Caietul de la mine să nu-l citești după distracții, cînd vei fi veselă, ci numai atunci cînd te copleșește tristețea... și să înveți !...

Anielka ieși strîngînd caietul la piept ca pe un talisman. Fiecare cuvînt al guvernantei care pleca avea pentru ea însemnătatea uneia dintre cele zece porunci. Nu plîngea, nu suspina, doar din ochi îi curgeau lacrimi tăcute. Tristețea îi strîngea inima ca într-un cleşte de fier.

Vrînd să ascundă caietul într-un loc sigur, scoase din măsuța de lîngă pat o cutie de carton alb, în care mai erau un bănuț de argint din coşciugul bunicii, o pană din canarul pe care îl mîncase pisica şi cîteva frunze uscate, luate nu se ştie de unde. Tot aici hotărî să ascundă şi amintirea de la domnişoara Walentyna.

Fără să vrea, ridică învelitoarea caietului jerpelit şi pe dos găsi scris cu creionul următoarele cuvinte, cam şterse de vreme : *„Totdeauna să te gîndeşti mai întîi la îndeplinirea datoriilor şi după aceea la plăcerile proprii“.*

Şi puțin mai jos :

„Miercuri am dat la spălat :
Cămăşi de zi 4
Cămăşi de noapte 2“

. . . . . .

Şi aşa mai departe.

După o oră, domnişoara Walentyna nu mai era în casă. Plecase cu toate lucrurile şi cu o chitanță pentru cincizeci de ruble, pe care boierul Jan avea să i le achite în timp de o săptămînă.

Mama Anielkăi se îmbolnăvi de-ai binelea şi căzu la pat. Tatăl nu mîncă la prînz şi porunci lui Jędrzej să pună caii la caretă.

Pe la patru intră în camera mamei şi-i spuse că trebuie neapărat să plece la oraş.

— Fie-ți milă, Jaś — îl rugă soția cu voce slabă. Cum poți să ne lași singuri în asemenea situație ?... În toată casa nu mai e nimeni cu care să schimb o vorbă... Slujitorii sînt cam ciudați, tocmai vroiam să te rog să angajezi alții de la Sfîntul Ion.

— Se va face — răspunse soțul cu ochii în pămînt.

— Bine, dar acum mă lași singură. Ar trebui să luăm o servitoare, una mai în vîrstă și cinstită... Nu mai vorbesc de guvernantă pentru Anielka, cred că ai s-o aduci tu...

— Bine ! bine ! spuse boierul, răsucindu-se neliniștit.

— *Malheureuse que je suis !* [1]... Nu pricep, ce afaceri te alungă din casă și încă într-un moment ca ăsta ?... Mi-au secat lacrimile... Să-mi aduci o cutie cu hapuri pentru Józio și pentru mine extract de glucoză... Aș fi bucuroasă să aflu dacă mai pot conta pe Chałubiński care, simt că...

— La revedere, Meci ! o întrerupse soțul. Întîi trebuie să rezolv treburile cele mai urgente, o să discutăm mai tîrziu de plecarea la Varșovia.

Se duse în cabinetul său, închise ușa cu cheia și începu să scoată diferite hîrtii din birou. Era atît de agitat, că se temea de cel mai mic zgomot.

Își spunea într-adevăr că va reveni acasă, dar alt glas, mai încet și mai adînc ascuns decît însuși gîndul, îi șoptea că pleca de aici pentru totdeauna. Căuta să-și explice că e chemat de interese, dar vocea interioară susținea că fuge dinaintea trăznetului pe care-l atrăsese asupra familiei. Se mîngîia cu gîndul că își scutește soția de suferință dacă nu-i spune nimic despre vînzarea imediată a moșiei, dar conștiința îl prevenea că o înșeală.

[1] Cît sînt de nenorocită ! (Fr.)

Szmul știa sigur, toți slujitorii înțelegeau, iar sătenii prevedeau că boierul Jan trebuie să scape de moșie. Numai soția, adevărata stăpînă a moșiei, nu presimțea catastrofa. Acesta era rezultatul deplinelor puteri pe care i le acordase în ziua cununiei. O femeie de rangul, vîrsta și frumusețea ei nu se cuvenea să se ocupe de afaceri și nici măcar să se priceapă la asemenea treburi! Cu atît mai puțin să-și suspecteze soțul că va risipi totul... Cît de ciudat trebuia să fie ogorul în care sămînța încrederii nemărginite născuse sărăcia.

Cu toate purtările alese, îmbrăcămintea la modă, eleganța, ușurința cu care conducea o conversație, spiritul, tactul și alte o mie de calități, boierul Jan era ca un copil. Se jucase cu focul fără să se gîndească la primejdie, iar acum, cînd aprinsese casa, fugea.

Fugea nu ca să-și părăsească proprii copii, să-și aducă soția la disperare și să-i lase pe toți fără o bucată de pîine, fugea ca să evite o situație neplăcută pentru el. Să-și mîngîie și să-și liniștească familia, să susțină privirile slujitorilor, să-l însoțească pe cumpărător cînd va lua moșia în primire, și toate acestea, în rolul falitului, erau lucruri care-i stîrneau repulsia.

Stînd aici nu pot să-i ajut cu nimic — gîndea; îmi voi pierde sîngele rece, de care am nevoie acum mai mult ca niciodată. Nu-i mai bine oare să evit orice scenă, să-mi rezolv treburile în afara casei, să caut o locuință pentru soție și s-o anunț printr-o scrisoare? În acest fel vestea bună se va întîlni cu cea rea și sărmana femeie nu va mai fi obligată să se chinuie cu întrebarea: unde se va duce cînd conacul va fi ocupat de altcineva?"

Fără a avea în vedere partea practică a acestor gînduri, boierul Jan era enervat. Era oare pe undeva un ton fals ?... Poate că se cuvenea să rămînă alături de soție și copii, fiindcă o femeie singură și bolnavă pe deasupra se va descurca greu fără sfatul și ajutorul nimănui ?... Dar Anielka ce va zice ?...

Și apoi, colțișorul acesta al lui e atît de drăguț, atît de sigur, îi place atît de mult !... De cîte ori, cu cincisprezece ani în urmă, petrecuse atîtea ceasuri cu soția în acest cabinet. Teiul de la fereastră era pe atunci mai subțire și mai puțin rămuros. Suprafața strălucitoare a eleșteului, pe care acum o acopereau tufișurile, se vedea de la fereastră. Acolo, sub castanul mai puțin putrezit ca acum, se juca în fiecare zi Anielka în brațele doicii. Era cît o păpușă de mică, îmbrăcată într-o rochiță lungă, albăstruie, cu baveță albă la gît și tichie pe cap. Cîteodată, cînd tatăl se ivea la fereastră, întindea mînuțele spre el...

Iar pe cărările astea cîți musafiri nu umblaseră ! Cine știe dacă, uitîndu-se mai bine, n-ar fi zărit prin aer urmele rochiilor vaporoase ale femeilor ? Sau dacă, ascultînd, n-ar fi auzit iarăși hohotele de rîs, glumele, vorbele spuse pe jumătate și oftaturile întrerupte ale îndrăgostiților ?

— Ah ! cît e de bine aici, unde fiecare palmă de pămînt este o carte de amintiri, care învie cînd o privești. Și el pleca pentru totdeauna !... De acum încolo duhurile bune care rătăceau prin casă și prin grădină vor deveni strigoi și-i vor înfricoșa pe străini.

Și cu el ce se va întîmpla ? Oare ființa omenească nu se compune din două jumătăți, dintre

care una este casa, cîmpul, grădina, iar cealaltă omul însuși ? Dacă un copac scos din pămînt se usucă, cu el ce se va întîmpla ? Trecutul lui cel mai frumos se afla aici, încătușat pe veci. Va pleca în lume, va deveni un om nou, un melc scos din cochilia lui, care trebuie să-și lipească alta nouă în suferință. Va fi oare mai confortabilă, sau măcar la fel cu cea dinainte ?...

Nu știe nimeni cîtă inimă au copacii, cît suflet au zidurile și ce rostesc lucrurile moarte cînd ne despărțim de ele pentru totdeauna.

Uruitul caretei îl învioră pe boierul Jan. Luă valijoara cu hîrtii și ieși ca un automat, fără să se uite în urmă.

La intrare se întîlni cu Anielka.

— Pleci, tăticule ?...

— Pentru cî..., numai pentru cîteva ceasuri — spuse, sărutînd-o.

Buzele copilei erau reci.

Urcă în caretă. I se părea că într-o clipă casa se va prăbuși, îngropînd pe cei rămași în ea.

— Pornește !...

— La revedere, tăticule !

— Mînă, Andrzej !...

Caii porniră atît de brusc, încît boierul se lovi cu capul de spatele caretei. Conacul pieri. Acum trec pe lîngă cealalte acareturi. Merg pe alee. Iată cîmpurile lui, pîrlogite, nesemănate. Iarăși grădina, acoperișul conacului și fereastra din mijlocul fațadei, la care stă acum Anielka.

Toate rămaseră în urmă. Boierul Jan oftă.

— Dragul meu, îi spuse vizitiului, ține hățurile mai strîns, ca să nu stea caii cu capetele aplecate. Arată ca niște cai de muncă !...

Apoi își aprinse un trabuc și se simți pe deplin mulțumit. Soția, Anielka și duhurile casei rămî-

nea acolo, acolo departe. O !... numai să nu întoarcem capul spre ele...

Trecătorii se înclinau în fața lui. Înaintea unei colibe de lîngă drum, o mamă se juca cu un copilaș. Cînd văzu trăsura, așeză copilul călare pe genunchi și spuse săltînd din picioare :

— După prînz merge boierul în trăsură și sluga-n spate cu mîncare... Ha, țăranul ! ha, țăranul !

La vederea jocului de familie, boierul Jan zîmbi din toată inima. Pe cer lumina soarele, iar prin văzduh zburau ciocîrliile ; împrejur cîmpurile respirau de parcă erau vii. Numai acolo, departe, dincolo de colină și de grădină, rămăsese conacul fără supraveghere, iar la fereastra din față, Anielka privind după trăsura tatălui, care în clipa aceea nu părea mai mare decît un cărăbuș.

Măseaua scoasă nu doare. Cel care fuge nu simte tristețea celor părăsiți.

Capitolul IX

Alarmă în sat ; Gajda sperie vrăbiile.

A doua zi după plecarea boierului Jan, gospodarul Józef Grzyb trecu pe la cîrciumă să cumpere votcă. Îi găsi aici pe Szmulowa, mai îngîndurată ca oricînd, și pe Szmul zbierînd furios la fata care servea, pentru că săptămîna trecută clienții spărseseră un pahar.

Abia apucă Grzyb să intre pe ușă, că Szmul i se și adresă cu un zîmbet :

— E, bucură-te, cumetre ! că vine un boier nou...

— Poate că vine, răspunse Grzyb și căzu pe gînduri.

— Acum o s-aveți în sat și cazan și moară...

— Noi n-o s-avem nimic din asta, da' tu, Szmul, o să cîștigi, pentru că o să iei în arendă moara pe care atîta ai vrut-o și...

Evreul răbufni.

— O să fie moara mea! cum o să fie pădurea voastră ! strigă. Oi, oameni proști ce sînteți, ce treabă ați mai făcut...

— Păi ce treabă ? întrebă Grzyb îngrijorat.

— Cum ce treabă ? Boierul vinde moșia unui neamț, care a zis că-mi ia arenda laptelui și după un an mă gonește și de la circiumă...

— Pe tine, da'ce ne pasă nouă ?...

— Vă pasă, că neamțul a aflat că n-aveți dreptul să folosiți nici pe jumătate cît folosiți...

— Oho !

— Care oho ?... Nu e nici un oho, sînt acte... Boierul vă lăsa să vă faceți de cap, pentru că n-avea bani pentru pădurari și pîndari. Ați făcut ce v-a plăcut, ba mai vroiați și cîte cinci pogoane. Și-acum, să mă ia dracu' ! dac-o să căpătați și două.

— O să vedem ! mormăi Grzyb — dacă șvabul o să ne facă strîmbătate, n-o să ne lăsăm.

— Nu el vă face strîmbătate, voi n-ați fost drepți cu boierul dinainte. Cel nou o să-și ia ce-i al lui, o s-aducă hotarnicul, șeful de jandarmi și cînd vreunul din voi o să rupă o creangă în plus, o să-l bage la pușcărie. Da' voi ați vrut-o, sfîrși evreul.

— Adăvărat ?

— De ce să nu fie adevărat ? Că tu ai vorbit cel mai mult într-o duminică dacă să luați sau să nu luați cinci pogoane, cu toate că Olejarz a încercat să te potolească. Oi ! ești un țăran deștept, da' n-ai judecată de două parale...

Grzyb nu se simți prea bine. Vroia să cumpere patru sticle de votcă, dar după această veste luă numai trei și, întorcîndu-se acasă, începu să umble din casă în casă și să repete ce auzise.

Unii dintre săteni se nelinișteau, înjurau sau amenințau. Erau totuși și din aceia care vedeau în această veste o intrigă a lui Szmul, scornită ca să-i înduplece mai lesne să se înțeleagă cu boierul.

A doua zi însă și cei mai mari optimiști își pierdură nădejdea. Pentru că dis-de-dimineață veniră de la oraș trei nemți care începură să se uite prin sat. Nu se duseră la conac, în schimb dădură ocol pădurii, văzură ogoarele țăranilor, rîul.

Cînd intrară în sat, o mulțime de gospodari, femei și copii se ținură în urma lor, dar ei nu-i luară în seamă.

Asemenea purtare îi umplu de temeri pe țărani.

— Oho, nu-i a bună — spuse unul. Cînd îi ațineau calea, boierul nostru se mai supăra, da' șvabii ăștia chicotesc între ei. Se vede că-și bat joc de noi...

— Ce-ar fi să-l croim pe vreunul cu leuca ?...

— Păi nu vezi, prostule, ce țăvi au ? Nici n-apuci să-l lovești și te omoară !

După ce plecară nemții, fără a trece măcar pe la cîrciumă, după o scurtă consfătuire, obștea hotărî să trimită o delegație la conac. Aleseră trei inși, cei mai cu greutate : pe Grzyb, care duminică era împotriva negocierilor, iar acum se răzgîndise,

pe Szymon Olejarek, care fusese de la început pentru înțelegerea cu boierul, și pe Jan Samiec, lățosul condus de nevastă, care avea pământ mai mult ca toți ceilalți.

Grzyb și Olejarz erau acolo, dar Samiec stătea acasă și legăna copilul, după cum îi poruncise nevasta. Cei doi delegați, alți cîțiva țărani și o droaie de femei se duseră la el.

Olejarz îi spuse lățosului că se duc la conac să se înțeleagă cu boierul și obștea l-a ales și pe el să meargă, ca om statornic ce se află. Sfîrșindu-și vorba, Olejarz îl întrebă :

— Ei, mergi, cumetre ?

Samiec se ridică de lîngă leagăn și intră în altă încăpere, de unde luă un suman nou-nouț. Abia apucă să-și tragă o mînecă, și nevasta începu să zbiere :

— Ce faci, urdurosule ! (Pe Samiec îl dureau ochii mereu.) Vrei să pleci ! Îți arăt eu înțălegere !... Stai aici și legăn-o pe Zośka...

Sătenii tăceau, iar femeile priveau curioase pe fereastră și de la ușă. Samiec stătea în cumpănă, neputîndu-se hotărî să-și tragă și mîneca cealaltă ori să dezbrace sumanul.

Nevasta puse mîna pe un retevei și începu să-l croiască strigînd :

— Na, urdurosule ! na, lățosule !.. Prăpăditule !... Crezi că ți-ai luat nevastă tînără să te joci cu ea !... Stai lîngă leagăn, dac-ai vrut copii !...

Și iarăși dă-i, și din față și din spate, pînă cînd lațele îi acoperiră fața și ochii roșii.

Samiec își trase și cealaltă mînecă a sumanului, își dădu la o parte lațele, scuipă în pumn, mi ți-o înșfăcă pe femeie de păr și începu s-o tîrnuiască !... de-ți venea să zici : Doamne, scap-o !...

Năframa îi zbură într-un colţ, reteveiul pe o poliţă, de unde căzură două oale pe jos.

— Las-o, Jane ! strigau femeile.

— Dă-i, cumetre, pînă-şi cere iertare — îl sfătuiau ţăranii.

Samiec nu ascultă sfatul nimănui. După ce-şi bătu bine muierea, după cum înţelegea el, îi dădu un picior în fund şi o îmbrînci lîngă rîşniţă. Apoi îşi încheie sumanul, se încinse cu chimirul, îşi puse pe cap o pălărie nouă şi spuse fără urmă de mînie :

— Să mergem la conac, dacă asta vă e voia.

Ţăranii dădeau din cap şi şopteau între ei :

— Tare, bătrînul !...

— Cîtă putere are în pumn !...

— Ăsta e-n stare să-ţi ia un oboroc de grîu la subţioară.

Delegaţii plecară, femeile rămaseră, iar nevasta lui Samiec se jelea lîngă rîşniţă cu glas cîntător :

— O, maică Precestă de la Częstochowa, ce i-a venit ?... Aţi văzut, cumetrelor ? Parc-a intrat ghiavolul în moşu' ăsta !... Patru ani l-am bătut şi n-a zîs nici pîs, m-a ascultat, şi-acum să-mi facă atîta ruşine !... O, de ce m-am mai născut, săraca de mine !...

— Păi are dreptate — spuse una din femei. Dacă al meu începea să mă bată în al cincilea an, mi s-ar fi urît.

— O, Janowo, biata de tine ! o mîngîia alta. Omul potolit e ca lupul, e bun pînă dă de carne. Acum, că s-a pornit, o să te bată în fiecare zi.

Fiindcă le era în drum, cei trei delegaţi trecură pe la Gajda, care abia se întorsese cu căruţa, şi-i povestiră şi lui toată istoria de la un capăt la altul.

Gajda se înspăimîntă atît de tare, încît îşi lovi mîinile una de alta.

— O, cîinele !... Ereticul !... strigă. Cu două zile în urmă m-a jefuit de trei ruble, de n-am avut cu ce să cumpăr pîine pentru fată şi-a mîncat numai cartofi reci. Şi acum aduce o asăminea nenorocire peste tot satul.

— Alţi ca alţi — strecură Olejarz — da' tu, cumetre, tot o să mai ciupeşti ceva.

Gajda se posomorî.

— Eu trăiesc de pe urma cailor, nu din paguba lui ! mormăi.

— Poate c-o să să-ntoarcă totul spre bine — spuse Grzyb. O s-o rugăm pe cocoana să trimită după boier şi iscălim înţălegerea. Tot e mai bine trei pogoane decît nimic — şi pe deasupra şi năcazuri.

— Ce e drept, e drept ! adăugă Gajda. Am cinci pogoane, cu încă trei aş face opt şi m-aş descurca fără stricăciuni.

— Păi nu v-am zîs cu duminică să iscălim ?... Ce nevoie aveam de spaima şi buclucul de astăzi ?... Da' toţi aţi vrut să trageţi şi mai mult, pînă cînd s-a rupt aţa — spuse Olejarz.

Gajda se înfurie.

— Am pierdut noi, o să piardă şi el, că dacă vinde, nu mai are nimic — strigă. Tu, Szymon, zîci că noi sîntem de vină. Da' el nu e ?... A vorbit el vreodată cu cineva omeneşte ?... Ne-a explicat el vreodată, ne-a întrebat el ceva ?... Nu !... Să întindea, îşi bătea joc de noi, iar acum nici una, nici alta s-a dus la oraş să ne-aducă sărăcia pe cap. Blăstămatul !...

Sătenii se despărţiră de Gajda şi porniră încet spre conac. Ţăranul rămase pe prispă cu mîinile-n sîn, cum avea obiceiul, şi se uita cînd la grădină,

cînd la șirul lung de clădiri de la curte, care se întindea pe partea dreaptă.

— Ehe ! murmură, rău de noi, rău și de tine, dacă ești atît de păgîn.

Nu mult după aceea, Anielka îi aduse la cunoștință mamei că trei țărani vor să discute cu ea. Cucoana se sculă cu greutate din fotoliu și ieși în pridvor.

Sătenii făcură o plecăciune adîncă, sărutară mîna cucoanei și Olejarz spuse :

— Cocoană, vă rugăm să nu ne faceți un asăminea năcaz și să vindeți unui neamț averea voastră și a noastră. Noi sîntem gata să ne înțălegem și să iscălim pentru patru pogoane...

— Ce tot vorbești ? îl întrebă cucoana, nevenindu-i să-și creadă urechilor.

— Păi ce vorbește și ce-a văzut cu ochii tot satul. Astăzi au fost aici niște șvabi care au luat sama la ogoare...

— Nu cumva ați visat ?...

— Cum așa ?... urmă Olejarz. I-am văzut toți, cum sporovăiau...

— Poate că sînt niscaiva oameni în trecere ?

— Ei, Doamne, în trecere ! Au văzut tot, pădurea și rîul și aveau la ei niște țăvi de privit, de te băgau în răcori...

Revenindu-și puțin din uimire, cucoana căzu pe gînduri.

— Eu nu știu nimic de vînzare — spuse. Boierul se va întoarce peste cîteva zile și o să vorbiți cu el. Păcat că ați întîrziat atîta cu iscălitura înțelegerii...

— Și noi zicem că e păcat — vorbi Grzyb — da' dacă boierul nu ne-a spus nimic, n-a scos o vorbuliță. Pentru sfînta înțălegere, noi sîntem gata să luăm și trei pogoane jumătate...

— Și... și... trei ! interveni Samiec, care tăcuse pînă atunci, ruşinîndu-se de laţele sale, pe care încerca să le ascundă în spatele coloanei.

— Aşa că, măritâ cocoană, o să puneţi o vorbă bună pentru noi la boier ? întrebă Olejarz.

— Sigur ! Cînd se întoarce, voi discuta cu el şi-i voi spune că vreţi să iscăliţi înţelegerea...

— Vrem ! Vrem ! strigară în cor, iar Samiec adăugă.

— Şvabilor o să le dăm pămîntul pentru groapă, chiar degeaba... Da' de ce să să-nfigă ei aici, printre noi... cu gospodăria lor şvăbească...

Delegaţii făcură iarăşi o plecăciune şi sărutară mîna cucoanei. Pe drum trecură din nou pe la Gajda, şi de astă dată Samiec vorbi cel dintîi :

— Oameni buni, mi să pare că boierul coace ceva, dacă nici nevestii nu i-a spus nimic de vînzarea moşiei. Şi asta e zestrea ei. Oamenii mai bătrîni îşi aduc aminte că părinţii ei au stat aici, nu ai lui...

— Nu-i a bună ! mormăi Olejarz.

— Chiar aşa — continuă Samiec. Dacă el nu-i spune nimic nevestii lui şi vorbeşte numai cu şvabii, atunci e de rău. O să-l păcălească şvabii şi n-o să-l mai lase să dea înapoi, chiar dacă n-o mai vrea să vîndă.

— Ei, drăcie !... înjură Gajda.

— Ce-ar fi dacă ne-am duce noi la el ? întrebă Grzyb.

— N-am face nimic ! îl întrerupse Gajda nestăpînit. Dacă s-a hotărît să vîndă, apoi vinde, n-ar mai vinde doar dacă nemţii ar da înapoi. Eu îl cunosc ! Doisprezece ani nu m-a chemat la muncă, chiar atunci cînd a avut nevoie mare !...

Gospodarii plecară îngrijoraţi, iar Gajda rămase

înaintea casei. Apoi, cînd dispărură în sat, se îndreptă spre acareturile boierești.

Dincolo de gardul grădinii, în fața clădirilor, tufișurile se făcuseră cenușii de atîtea vrăbii. Gajda se uită în jur și, văzînd că nu e nimeni, zvîrli cu o scurtătură în tufe.

Norul de vrăbii se înălță cu un filfîit puternic, zbură pe deasupra lui și se așeză pe acoperișurile șurii, grajdului și cotețelor.

Țăranul rîse surd. Înaintă cîțiva pași și iarăși sperie păsările care, ca și cele dinainte, zburară pe acareturi.

— N-ai să vinzi ! mormăi Gajda, ridicîndu-și pumnul spre conac.

Merse de-a lungul grădinii, speriind mereu vrăbiile ; de cîte ori vedea că zboară spre clădiri, rîdea, arătîndu-și dinții și mormăia :

— Oho, n-ai să vinzi, nu !...

Cînd se întoarse acasă, căută în cămară o bucată mare de iască și o așeză pe plita caldă să se usuce.

Capitolul X

Bănuielile mamei. Iarăși vrăbiile.

De la plecarea tatălui și a guvernantei, conacul se posomorîse și mai mult. Vechilul, un om fără nevastă, își luă într-o noapte legătura cu lucruri și o șterse fără să mai stea de vorbă cu nimeni. Lacheul, care mulțumise de mult pentru slujbă, începu să-și petreacă vremea la cîrciumă și să bea, lăsîndu-și lucrurile amanet. Argații nu fă-

ceau nimic toată ziua, văietîndu-se că boierul nu le dăduse banii pe ultimul trimestru. Doar vreunul mai milos arunca dobitoacelor mute un braţ de paie tocate şi le ducea la fîntînă ; altfel ar fi murit de foame şi de sete.

De cîteva ori pe zi intra în casă fata de la bucătărie, mătura camera stăpînei, îi aducea prînzul, samovarul, apă de spălat şi n-o mai vedeau. Nici Anielka şi nici mama ei nu îndrăzneau să ceară să fie slujite mai bine, simţind că oamenii, neplătiţi şi prost hrăniţi, nu pot să muncească mai mult.

Aproape toată ziua Anielka avea grijă de mama şi de Józio ; acum dormea în camera lor.

De cele mai multe ori mama, în timp ce zăcea în pat ori şedea pe fotoliu, citea cîte o carte, iar Józio, nemişcat şi nu prea vorbăreţ, se juca cu ce găsea pe măsuţă. Atunci Anielka îşi aducea aminte sfatul guvernantei : „Să înveţi !... să înveţi !...“ şi, respectînd vechiul orar, îşi dădea singură lecţiile : „De aici pînă aici“, le învăţa pe dinafară şi le spunea în faţa scăunelului guvernantei. În acest fel trecu prin istoria generală, prin geografie, apoi prin nu ştiu ce gramatică... Dar învăţătura fără observaţii, laude şi note în carnetele îşi pierduse însemnătatea pentru ea.

În timpul acestor preocupări ale Anielkăi, nu o dată în cealaltă încăpere se auzea sunetul clopoţelului. Fata ieşea în fugă, spunînd :

— Da, mamă, te ascult !...

— *Ma chère* [1], eu am sunat lacheul să-mi aducă laptele...

— Lacheul nu-i aici, mamă...

— Ah, adevărat. Probabil stă la cîrciumă !

[1] Scumpa mea (fr.).

— Şi nu e nici lapte, că astăzi n-au muls vacile. Cucoana izbucnea în lacrimi.

— Doamne ! Doamne ! Ce-a făcut Jasiek ăsta cu mine... Cum l-a lăsat inima să plece în asemenea clipe... Slujitorii îşi fac de cap, foamea îşi arată colţii şi dacă gospodina nu ne-ar pregăti masa de milă, am muri cu toţii...

Şi iarăşi se cufunda în citit, iar Anielka se întorcea la învăţătură. Dar după un sfert de oră, clopoţelul suna din nou şi fata alerga în camera mamei, unde trebuia să asculte aceeaşi scenă cu mici schimbări.

Cea mai plăcută distracţie pentru ea era să dea mîncare la vrăbii sau să se joace cu Karusek.

Stoluri întregi zburau de trei ori pe zi la fereastra de la faţadă. Prichiciul nu le mai ajungea, aşa că cele mai îndrăzneţe intrau înăuntru, cele mai rele îşi ciupeau vecinele, cele mai puternice le goneau pe cele slabe. Şi ce piuit, ce ciripit !... cît de repede ciuguleau fărămiturile, cum îşi roteau capetele, săreau, dădeau din aripi... Era şi greu să le vezi toate mişcările, una mai iute şi mai frumoasă ca alta.

Pe Karusek Anielka îl învăţa să facă sluj. Îl punea să stea lîngă perete cu un băţ la subsuoară. La început cîinele sta drept, dar mai apoi îşi împingea fundul înainte şi aluneca încet pe spate. Ce-l mai ruga Anielka să se ridice !... Aş, ţi-ai găsit ! Îşi ridica labele în sus şi sta ca un buştean. Uneori se mai supăra, dar uitîndu-se la botu-i nevinovat şi la ochii poznaşi nu mai putea să-şi ţină rîsul.

În cele din urmă, Karusek începu să neglijeze învăţătura şi să facă escapade îndelungate. În-

tr-o zi se întoarse cu o ureche ruptă, cu părul arici, şchiopătînd şi scheunînd. Anielka îl scăldă în eleşteu, îl înveli cu o pătură şi îl culcă în pavilionul de sticlă. Ciinele dormi neîntors toată noaptea. Dimineaţa hăpăi o strachină de borş cu cartofi reci, gustă din ceaiul cu smîntînă, după care căpătă un pesmet, două prune uscate şi dispăru iarăşi pentru toată ziua.

Anielka se gîndea cu tristeţe că nici ciinelui nu-i mai pasă de ele, cînd sînt la ananghie!

După vizita delegaţilor din sat, se întîmplă un fapt ciudat. Mama, în loc să fie neliniştită de vestea vînzării moşici, deveni, dimpotrivă, foarte bine dispusă.

— Ştii ce? tata a ales un mijloc grozav — îi spuse Anielkăi. Eu eram sigură că nu va mai sfîrşi cu servituţile şi nu va scăpa de datorii. Acum văd însă că e un om destoinic şi practic. Ce idei are!...

— Ce s-a întîmplat, mamă? întrebă Anielka, căreia îi venea ameţeală la gîndul vînzării moşiei.

— Cum, tu nu ghiceşti nimic?... E adevărat, eşti prea mică şi nu te pricepi la afaceri. Ce cap politic!... Ce plan genial a alcătuit... Închipuie-ţi că tata, ca să-i îndemne pe ţărani la negocieri, le-a dat de veste, prin Szmul se vede, că vinde moşia nemţilor. Ţăranii s-au speriat şi acum sînt gata să accepte.

— Tata ţi-a spus dumitale ceva de asta?

— Nimic. Nici el şi nici Szmul, dar eu pricep tot. Ce caraghioşi sînt amîndoi!... O, îl felicit pe Jaś pentru această idee fericită.

Nu se ştie de ce, dar Anielka nu se prea simţi în largul ei. Dacă ţăranii ar fi venit acum, i-ar fi asigurat cît mai solemn că tata nu vinde moşia

și că și-a bătut joc de ei. În orice caz, n-ar îndrăzni să-i privească în ochi. S-ar fi purtat ca un copil care nu știe cum se fac afacerile.

În acest timp, mama visa cu voce tare :

— Acum știu ce surpriză ne va face tata. Va lua zece mii de ruble pentru o parte din pădure și poate că o va vinde și pe cealaltă... Mie îmi va aduce o cameristă și ție o guvernantă. Cealaltă, domnișoara Walentyna, poate că era deșteaptă, dar era nesuferită. De exemplu, de ce-a plecat de la noi ?... adevărat, nu înțeleg nimic !... Cînd îl voi întreba pe tata dacă mi-a adus extract de glucoză, o să-mi răspundă : „Am uitat ca pămîntul !... Am avut atîtea treburi !...“ Abia cînd o să mă supăr pe el, îmi va spune triumfînd : „Mîine plecăm la Chałubiński, care simt că o să te vindece și pe tine și pe Józio“.

Mama spuse toate acestea zîmbind și uitîndu-se undeva în depărtare, desigur, spre Varșovia. Apoi își lăsă capul pe piept, șoptind :

— *Mon cher Jean !* [1]... Am ghicit totul, pe mine presimțirile nu mă înșeală niciodată !... Și adormi ca un copil.

Dacă mama era încîntată și fericită de visele ei, Anielka, în schimb, suferea.

„Ce se va întîmpla — se gîndea — cînd tata, care glumea în acest fel cu țăranii, va începe să glumească și cu mama. Țăranii sînt siguri că tata vinde moșia, iar mama rîde de ei... Mama e sigură că tata o va duce la Chałubiński, iar tata ?...

Încrederea nemărginită în tatăl ei începuse să se clatine.

[1] Scumpul meu Jan ! (Fr.)

— Anielka ! spuse mama, trezindu-se la realitate — nu vine tata ?... Mi s-a părut că aud un uruit ?...

— Nu.

— Dacă aș ști că avem în casă scrobeală și săpun, aș da poruncă să se spele rufăria... Nu trebuie să întîrziem nici o zi cu plecarea la Varșovia, pentru că eu mă simt tot mai slăbită... *Angélique*, de ce mă privești așa ? Fericirea îmi va reda puterea și ai s-o mai vezi pe mama ta dansînd la carnaval... ha ! ha ! ha !... Eu să dansez...

Anielka își stăpînea lacrimile cu greutate. Mama, care plîngea, chinuită, văietîndu-se, era pentru ea ceva obișnuit, care se potrivea cu cele ce se petreceau în jurul lor. Dar o mamă zîmbitoare, însuflețită de speranță, în pustiul de aici, în sărăcie, pradă zvonurilor, făcea asupra ei o impresie groaznică. Vroia să fugă, să cheme pe cineva... Măcar Karusek să vie !... Dar nu venea nimeni.

Încet, noaptea se lăsă tăcută pe pămînt. Slujitoarea făcu paturile, închise obloanele și lăsă pe cei trei orfani în seama lui Dumnezeu.

A doua zi de dimineață mama era și mai veselă ca ieri.

— Închipuie-ți — îi spuse Anielkăi— azinoapte l-am visat pe Chałubiński, parcă era aievea. Te rog să ții minte, pentru că am să-i povestesc acest vis ca să-i dovedesc că pe mine nu mă înșeală niciodată presimțirile. Ah ! ce om frumos. O barbă lungă, neagră, ochii negri... doar s-a uitat la mine și am simțit că mi-e mai bine. Apoi mi-a prescris niște prafuri, mi se pare că-mi aduc aminte și rețeta, și m-a vindecat cu totul. O ! trebuie să mă duc la el...

— Și eu — interveni Józio cu glas monoton — că și eu sînt slăbit...

— *Naturallemente, mon fils!* [1]... Anielka, vezi dacă nu se întoarce tata. N-am să fiu liniștită pînă nu vine.

Luînd cîteva bucățele de pîine, Anielka fugi în camera de la mansardă. Se uită, dar pe drum nu se vedea nimeni. În schimb, vrăbiile se adunaseră la fereastră ciripind ca de obicei. Printre ele erau și cîțiva pui care abia își încercau aripile și una bătrînă fără coadă. Musafirul acesta venea prima dată aici, deși din purtarea lui nu se vedea că s-ar simți străin.

„Mai mult ca sigur că pisica i-a smuls coada" — se gîndi Anielka.

Se miră totuși cînd văzu că vrabia avea coada arsă.

„Să fi căzut în foc, sau copiii cruzi au chinuit-o așa?"

N-avea timp să se gîndească prea mult la acest lucru, așa că se întoarse la mama cu vestea că tatăl nu venea.

După-amiază, cînd mama ațipi în fotoliu, Anielka o zbughi cu Karusek în grădină. I se părea că arborii crescuseră și erau mai multe flori. Se simțea mai liberă aici ca în cameră. Cîinele îi sărea vesel înainte și lătra. Stîrnită astfel, începu să alerge pînă cînd i se rumeniră obrajii.

Deodată, printre tufișurile de lîngă gard, auzi un ciripit neliniștit. Cînd se uită într-acolo, văzu cîteva cărămizi așezate ca o cutie închisă. De sub cărămida de deasupra ieșea o aripioară de vrabie, care tremura. Anielka eliberă repede pasărea, care o ciupi de deget și sări pe o ramură, tîrîndu-și aripa scrîntită sau ruptă.

[1] Firește, fiul meu! (Fr.)

După aceea fata se uită la cărămizi, erau cinci și închideau între ele un loc gol, pătrat, în care se găsea puțină cașa și două bețișoare.

„Se vede că cineva prinde vrăbiile — se gîndi Anielka. Poate că le mănîncă argații de foame ?...“

Într-un tufiș era agățat un laț de păr de cal, iar mai încolo încă unul — amîndouă goale.

„Bietele vrăbii“ — își spuse fata. În clipa aceea hotărî să cerceteze în fiecare zi tufișurile și să elibereze pe micii prizonieri, dacă cineva avea să le mai întindă capcane.

Capitolul XI

Cum veghează Dumnezeu asupra celor fără apărare.

Ziua călduroasă se scurse fără întîmplări deosebite. Dis-de-dimineață Szmul plecă la boierul Jan, iar oamenii din sat se adunară printre case, așteptînd neliniștiți noutăți de la oraș.

— Să va ajunge la o înțălegere cu boierul sau nu ? O să vîndă oare moșia ? se întrebau. Cîteva femei o căinau pe cucoană.

— E bogată, da' e vai de ea ! spuse una mai în vîrstă. Bărbatul i-a plecat, slugile au părăsît-o și ea stă singură ca barza aia pe cuib, la care i-au omorît perechea săptămîna ailaltă.

— Ce-ar fi să ne ducem la ea să-i potolim supărarea ? întrebă alta rîzînd.

— De ce-ți bați joc ? adăugă a treia. Că și Dumnezeu a zîs : pe mort să-l îngropi, pe gol să-l îmbraci, iar pe cel trist să-l alini...

— Ia te uită, leliță ! spuse cea dinainte tot atît de veselă. Ostaszeskiei i să pare că la cocoană poți să te duci așa ca la spital... Păi ce credeți voi, asta e cocoană mare. Cînd o începe să vorbească franțozăște, o să vă zgîiți ochii la ea...

— E !... singură și părăsită cum e, și-o fi adus aminte și de limba ei. Tot e mai bine cînd auzi o vorbă bună de la cineva.

— Și cum o s-o alinați voi ? mai întrebă cea care rîsese. Ea să distreze și să supără altfel decît noi, oamenii simpli. Ei și judecă altfel. Așa că dacă o să înceapă vruna să vorbească de gospodărie, nici una n-o să înțeleagă nimic. Ca și cînd ar vorbi porcu' cu porcaru'. Eu una n-aș avea coraj să mă duc la ea !

Așadar, cucoana părăsită nu putea să conteze nici măcar pe ajutorul femeilor binevoitoare din sat. Între bordeie și conac se înălța zidul prejudecăților, în care boierii, în tot timpul cît stătuseră la țară, nu voiseră sau nu știuseră să facă nici o spărtură.

Pe la ceasurile zece seara, după ce roua căzuse pe pămînt, pe lîngă orăcăitul broaștelor, se auzi un uruit îndepărtat. Anielka alergă în încăperea de la mansardă și se opri la fereastră. Într-adevăr, cineva trecea pe șosea, dar nu venea la ei. Se sprijini pe prichiciul ferestrei și izbuni în lacrimi

— Doamne ! Doamne ! adu-mi-l pe tata, șoptea.

Dacă o minune ar fi micșorat depărtarea dintre ea și tatăl ei, poate că l-ar fi văzut în tovărășia unor oameni veseli, încercînd o băutură abia născocită, compusă din porter [1] și șampanie.

Ce gust au lacrimile unui copil părăsit în asemenea amestec, probabil că nu știe nimeni și cu atît mai puțin boierul Jan, care se simțea într-o dispoziție excelentă.

Era o noapte plină de stele, liniștită și nu prea întunecoasă. Aerul era pătruns de umezeală. În sat luminile începură să se stingă. Se auzeau oră-

[1] Un soi de bere.

căitul broaştelor şi lătratul cîinilor. Poate că şi Karusek este acolo printre ei, pentru că de la amiază nu l-a mai văzut nimeni prin casă?... E un cîine rău, ca şi oamenii!...

Din cînd în cînd vreo pasăre mare îşi lua zborul din copacii grădinii, bătînd puternic din aripi. În răstimpuri, dinspre cîmpuri se auzeau zgomote necunoscute — poate fuga unui animal speriat? Şi iarăşi se înstăpînea tăcerea, numai în camera de jos ceasul ticăia neobosit în cutia lui.

Stelele, multe ca nisipul, tremurau ca nişte scîntei care se sting. Ici şi colo, printre ele se zăreau punctişoare verzui, albastre sau roşii, ca nişte pietre preţioase. Dintre luminile nemişcate ale constelaţiilor se desprindea uneori cîte o stea rătăcitoare şi, însemnînd un arc pe cer, pierea undeva.

„Poate că e vreun înger care aduce mîngîierea de la Dumnezeu?" se gîndi Anielka. Şi se uită înapoi, aşteptîndu-se să vadă pe cineva. Dar încăperea era goală. Duhurile cereşti se tem să intre între dinţii maşinii universului.

Deodată, dinspre drum, se ivi o stea rătăcitoare ciudată. Nu căzu din cer spre pămînt, ci se ridică de la pămînt spre cer, apoi se întoarse brusc spre clădirile conacului.

Cîteva minute mai tîrziu, Anielka văzu încă una la fel. Aceasta, după ce descrise cîteva linii foarte neregulate, căzu într-un copac şi se stinse repede.

Erau scîntei atît de mici, încît pînă şi privirea deosebit de ascuţită a Anielkăi abia le deslueşea. Luminile o înspăimîntară pe fată care îşi aduse aminte de sufletele rătăcitoare. Se gîndi însă numaidecît că poate sînt licurici.

Mai rămase o vreme la fereastră, ascultînd în zadar uruitul care se îndepărtase, apoi coborî în camera mamei.

„Poate că tata o să vie la noapte ?“ își spuse. Se hotărî să mai aștepte și, nevrînd s-o trezească pe mamă, stinse lampa și se așeză în fotoliu.

Uneori parcă se făcea că vine tata și ea îi deschide ușa, alteori i se părea că un străin umbla prin încăpere sau auzea glasul cuiva chemînd-o pe mama.

— Vorbești cu mine, mamă ? întrebă.

Îi răspunse răsuflarea grea a mamei și horcăitul des al lui Józio. În colț, deasupra sobei, se auzea bîzîitul unei muște, iar în camera cealaltă ticăia ceasul.

Își rezemă capul de perna fotoliului și se cufundă într-un somn adînc.

De cu seară, în casa lui Gajda era întuneric. Dar stăpînul veghea. Din cînd în cînd i se putea vedea capul lățos prin geamul ferestrei înguste. Uneori crăpa ușa dinspre drum și, ieșind pe jumătate afară, privea spre clădirile de la curtea boierească.

Pe la miezul nopții printre copacii din parc licări o flăcăruie și se stinse. Gajda ieși în fugă înaintea casei, se uită cu luare aminte în partea aceea și văzu cîteva limbi subțiri de foc, care ieșeau din acoperișul conacului aproape de fereastra la care domnișoara Walentyna și Anielka hrăneau în fiecare zi vrăbiile.

Țăranul își luă capul în mîini.

— Pe dracu' ! înjură. — Păi arde curtea...

Intră repede înăuntru și o scuturâ cu putere pe Magda care dormea pe laviță.

— Scoală-te ! strigă. Hai la fereastră ! și o duse într-o mînă la fereastră ca pe un cățel.

Fetița începu să țipe de spaimă.

— Taci din gură !... Uită-te ce arde... conacul sau șura ?... acolo, o... Conacul...

Tremura tot.

— Magda ! spuse cu glas înăbușit. Dă fuga la conac, scoală oamenii și strigă că a luat foc. Hai, du-te odată, neprocopsito !... că acolo arde domnișoara care ți-a dat panglica... Isuse !... Trezește-te și nu mai tremura... Că ea mi-a poruncit să nu te bat și o să ardă...

— Mi-e frică, tată ! țipă fetița, și căzu jos.

Acoperișul conacului luase foc în mai multe locuri. Țăranul ieși afară în fugă și începu să alerge spre acareturi, uitîndu-se mereu la conac.

Ajunse la grajduri.

— Hei ! strigă. Arde conacul !... sculați-vă !

Fugi la ocoale și începu să bată cu pumnii în perete.

— Sculați-vă, oameni buni !... A luat foc conacul... Arde domnișoara...

Auzi un zgomot lîngă poarta crăpată și, văzîndu-l întins în culcuș pe porcar, îl ridică drept în picioare.

— Arde conacul ! îi zbieră la ureche.

Porcarul căscă, își șterse ochii și începu să se mute de pe un picior pe altul și să mormăie :

— Trebuie să scoatem vitele afară.

— Scoală-i și pe ăilalți argați !... eu mă reped la curte, spuse Gajda, și fugi înainte.

Pe acoperiș flăcările singuratice începuseră să se unească între ele. Curtea și grădina se vedeau roșii, păsările începuseră să ciripească. Numai conacul era tăcut.

Țăranul se repezi la intrare și împinse cu umărul ușa groasă, care hîrșcîi prelung și se deschise cu zgomot. Lucirile trandafirii luminară conacul întunecos.

— Domnișoară ! Janielka !... strigă țăranul. Fugiți că arde conacul !...

— Cine-i acolo ? îi răspunse un glas înfricoșat.

Gajda dobóri altă ușă și intră într-o încăpere întunecoasă. Lovi o masă, se împiedică de un scaun și călcă pe o rochie, în care i se încurcară picioarele. Abia după o clipă, văzînd lumina prin inima tăiată în oblonul ferestrei, sparse geamul și scoase scîndurile din balamale.

Camera se lumină. Se auzea troznetul acoperișului care ardea. Fumul intra în ochi, dogorea din toate părțile.

Anielka stătea în picioare lîngă fotoliu, complet îmbrăcată, încremenită. Țăranul o luă în brațe și o duse în fața intrării.

— Mama !... Scap-o pe mama și pe Józio... !

Țăranul se întoarse în cameră urmat de Anielka.

— Fugi, domnișoară !...

— Mamă !... mamă !...

Gajda văzu în pat o formă ghemuită, învelită cu plapoma. Era mama Anielkăi. O mișcă, dar, cu un țipăt înfiorat, cucoana se agăță cu amîndouă mîinile de marginea patului, apărîndu-se parcă. Abia izbuti s-o desprindă și s-o ducă în curte.

În acest timp, Anielka îl căra pe Józio, dar era atît de înspăimîntată, înconjurată de fum din toate părțile, încît nu mai nimeri ușa. Se împiedică de ceva și căzu.

Din fericire îi scoase Gajda pe amîndoi. După ce-i așeză alături de mamă, se întoarse în camera care dogorea ca un cuptor și începu să arunce în grădină tot ce-i cădea în mînă : îmbrăcăminte, așternuturi, un birou mic și scaune.

Flăcările cuprinseseră tot acoperișul, geamurile plezneau, din crăpăturile tavanului țîșnea focul. Ramurile și frunzele copacilor de lîngă casă începuseră să ardă. În jurul conacului era lumină ca ziua, fumul care se ridica în sus acoperea ste-

lele cu un văl subțire, aproape transparent. Cocoșii din sat, crezînd că se revărsau zorile, începură să cînte. În orășelul din apropiere clopotul bisericii bătea de alarmă.

În curte, în fața intrării, se adunaseră oamenii de la conac. Fete pe jumătate dezbrăcate plîngeau în hohote, argații umblau bezmetici de colo-colo.

— Scoateți-l pe Gajda !... e acolo înăuntru — strigă Anielka, învelindu-și mama cu plapoma.

— Gajda !... Gajda !... strigară argații ; nu se mișca nici unul din loc, pentru că acolo ardea și era cu primejdie.

Deodată la aripa dreaptă a casei se auziră grinzile trosnind și mansarda se prăbuși peste tavan. O clipă mai tîrziu, ceasul din cutia galbenă bătu subțire și repede trei sferturi, amintind că și pe el trebuiau să-l salveze.

Încă o clipă și răsună o bubuitură cumplită. Tavanul se prăvăli peste dușumea, împroșcînd un uragan de vîlvătăi. Orologiul neobosit își sfîrși călătoria.

Abia acum ieși Gajda din camera mamei. Hainele și părul îi luaseră foc, era însîngerat și plin de funingine.

Între timp începură să sosească oamenii din sat cu scări, securi, cîrlige și găleți. Unul dintre argați turnă o găleată de apă pe Gajda și stinse focul care-l cuprinsese din toate părțile.

Nici vorbă nu putea fi de salvarea conacului. Flăcările țîșneau din toate ferestrele, în încăperi ardeau mobilele și tapetele. Sobele crăpau, tavanele se prăbușeau unul după altul în nori de fum și de scîntei.

După cîteva minute, focul dinăuntru scăzu pînă la înălțimea zidurilor. Mai ardeau numai dușumelele.

Revenindu-şi din spaimă, sătenii începură să vorbească între ei.

— Ia te uită, cum s-o fi aprins ?

— O fi dat foc careva ?

— E, se vede că Dumnezău l-a pedepsit pe boier.

— Vedeţi cum s-a înfricoşat cocoana ?

— Nu zice nimic, să uită numai înainte...

— Le-a ars tot.

— Nu chiar tot — interveni Gajda. Haideţi cu mine în grădină să le aducem ce le-a mai rămas din haine, ca să aibă cu ce să să îmbrace.

Cîţiva gospodari îl urmară şi începură să care perne, cearceafuri, îmbrăcăminte şi alte lucruri, pe care Gajda le aruncase afară.

În acest timp, fetele de la conac o duseră pe cucoană şi pe copii la bucătărie.

Cucoana începu să plîngă în timp ce se îmbrăca.

— Cît de greu ne încearcă Dumnezeu ! spuse. Abia a apucat bărbatul meu să termine cu afacerile şi ne-a ars casa. Cînd se va întoarce, nu va mai avea nici unde să-şi pună capul. Ce oroare! Banii pentru călătoria la Varşovia vor fi cheltuiţi pentru repararea casei... Cred că nu vom mai avea niciodată o mobilă ca asta şi nici eu atîtea rochii, chiar dacă nu mai erau la modă. *Joseph, mon enfant, n-as tu pas peur ?* [1] — Unde-i omul acela bun care ne-a salvat ?... Mi se pare că e Gajda. Soţul meu l-a socotit întotdeauna un om necinstit, dar se vede că în cel mai rău suflet mocneşte o scînteie de bunătate. Spuneţi-i că va fi răsplătit din belşug...,

— Eu nu vreau nimic de la dumneavoastră ! spuse posomorît Gajda, care stătea cu cîţiva ţărani în uşa bucătăriei.

[1] Józio, copilul meu, nu ţi-e frică ? (Fr.)

Iar după aceea murmură cu ochii în pămînt :

— Dacă nu era vorba de domnișoara, nici nu mă mișcam din casă.

În acest fel, cu cîteva vorbe miloase și cu o panglică albastră, Anielka cumpărase viața a trei persoane.

În clipa aceea veni în galop Szmul de la circiumă și intră în bucătărie.

— Ce se-ntîmplă aici ? întrebă vînăt de spaimă. Ce face cucoana ?... Nu s-a scăpat nimic ?... Ah ! așa foc nu s-a mai pomenit la noi în sat. Cum s-o fi aprins ?...

Oamenii îi povestiră în fugă cum luase foc acoperișul dintr-o dată și cum își primejduise Gajda viața.

Evreul clătină din cap și murmură :

— Mă așteptam mai degrabă ca Gajda să pună focul, decît să-i salveze pe toți trei ! Boierul trebuie să-i mulțumească.

— Szmul, n-ai nici o veste de la soțul meu ? îl întrebă cucoana.

— Am și veste și bani — răspunse arendașul. Boierul vă trimite o sută de ruble din care șaptezeci se vor plăti slujitorilor pentru trimestrul trecut, iar treizeci sînt pentru dumneavoastră.

— Și el cînd se întoarce ?...

— Asta nu știu, știu numai că azi pleacă la Varșovia s-o întîmpine pe mătușa, soția președintelui.

— Fără mine ? îl întrerupse cucoana cu lacrimi în ochi.

Pe fața slujitorilor de la curte se vedea bucuria pricinuită de banii trimiși. Sătenii, în schimb, se uitau neliniștiți la Szmul. În cele din urmă unul întrebă :

— Și cu noi cum rămîne ?...

— Moșia e vîndută — răspunse Szmul — astăzi vine un neamț s-o ia în primire. Adevărat că n-a început prea bine !...

Un timp domni o tăcere stînjenitoare.

— Szmul, tu glumești — interveni cucoana. Moșia nu putea să fie vîndută...

— Ieri au iscălit contractul și au plătit polițele creditorilor. Am fost acolo. Boierul mi-a poruncit să vă rog să vă duceți la moșia cealaltă, pe care o administrează vechilul... Trebuie să plecați chiar astăzi, că nemții vin acum...

— Omul acesta a fost nenorocirea mea ! se văita cucoana, fără să ia în seamă prezența oamenilor străini. N-a stat niciodată acasă, a pierdut averea și acum ne lasă fără adăpost.

— Cu noi n-a vrut să să înțăleagă !... A vrut mai bine să-i nedreptățască pe toți... — spuse unul dintre gospodari.

— Și eu sînt atît de bolnavă — gemu cucoana. N-am nici cu ce să mă îmbrac, eu și copiii, nici ce să mănînc, pentru toată zestrea mea...

— De mine nu mai zic nimic — se amestecă evreul. Atîția ani l-am rugat pe boier să-mi ridice o moară, și degeaba !...

— De-aia l-a pedepsît Dumnezău, și-o să-l mai pedepsască ! mormăi careva dintre țărani.

Ascultînd aceste păreri și lamentații, Anielka ședea pe laviță cu mîinile împreunate, rezemată de perete. Înfățișarea ei se vede că-l neliniști pe evreu care se apropie de ea și-i atinse ușor umărul. Atunci Anielka se prăbuși pe laviță și rămase nemișcată, fără cunoștință.

Începură s-o frece și s-o stropească cu apă. Își veni în fire, deschise ochii și leșină iar.

Înjghebară la repezeală un pat, așternură cîteva brațe de fîn, o saltea, o pernă. Fetele de la conac

astupară ferestrele cu basmale și bucăți de țesături, apoi îi culcară alături pe mamă, pe Anielka și pe Józio. Bieții de ei, aveau nevoie de odihnă.

Răsări soarele, incendiul se stingea. Din resturile de scînduri arse se înălțau firișoare de fum albicios. Vîntul împrăștia cenușa, atițînd jarul, din care zburau scîntei. În văzduh se înălța o duhoare înăbușitoare.

Gajda stătea rezemat de gard și murmura, uitîndu-se gol de gînduri la ruine :

— N-a folosît la nimic !...

— Cum la nimic ?... îl întrebă Szmul, cercetîndu-l dintr-o parte.

La început țăranul păru încurcat, dar se stăpîni repede și răspunse liniștit :

— Păi n-a folosît la nimic că sătenii s-au dus la cocoană și au vrut să să înțăleagă pentru trei pogoane.

— Aha !... de asta vorbeai ? Credeam că de asta... răspunse Szmul, arătînd ruinele conacului.

Țăranul se fîstîci iarăși.

— Păi ce-mi pasă mie !... Eu am făcut ce-am putut...

— Știu — răspunse evreul, privindu-l în ochi — că tu ai făcut ce-ai putut... Nici tu, nici eu n-avem nimic din povestea asta. Aici nici dracu' n-o s-o scoată la capăt !... O să vie nemții și o să facă moară, cazan, mie o să-mi ia arenda, iar pe tine o să te izgonească din sat...

Dar țăranul nu-l mai ascultă. Dădu din mînă a lehamite și se îndreptă încet spre casă.

În aceeași clipă intră în curtea conacului primarul din orășelul apropiat cu o pompă și două butoaie. Zbieră, certă oamenii și la sfîrșit se lăudă că dacă nu era el cu pompa lui trăncănitoare ar fi ars nu numai conacul, ci și celelalte acareturi,

grădina, gardurile și chiar apa din eleșteu. Îi lămuri pe cei adunați că în podul casei trebuie să fi fost niscaiva cîlți, fîn umed și încă ceva, așa că, din cauza căldurii soarelui, casa luase foc singură.

Cu toții lăudară într-un glas mai întîi pe primar, apoi energia și vigilența lui, după aceea pompa și în sfîrșit agerimea lui. Cauza incendiului rămase o taină.

Capitolul XII

Cel drept se milostivește de orice animal,
dar inima necredincioșilor este crudă.

Nu e nevoie de o cunoaștere prea adîncă a psihologiei și nici a obiceiurilor de societate pentru a ghici că pricina deselor escapade ale lui Karusek de acasă era dragostea.

Karusek, ca toți cei din neamul lui, era un primitiv. Omul civilizat și bine crescut știe să-și drămuiască sentimentele, dorințele și plăcerile cu economie și înțelepciune.

Douăzeci la sută din forțe și le cheltuiește pentru demnitatea personală, cincisprezece la sută pentru dragoste, zece la sută pentru agreabile relații de societate, cinci la sută pentru artele frumoase, doi la sută pentru prietenie, iar restul pentru mîncat și dormit. În acest fel are mereu sentimentul drepturilor sale, poate să iubească, să fie amabil, să viseze, să fie prietenos, cumpătat, în sfîrșit, să mănînce și să doarmă după pofta inimii.

Dar naturile primare, mai puțin complicate, din care făcea parte și Karusek, trăiesc întotdeauna la limitele extreme. Cînd lupta, apoi Karusek lupta pînă la ruperea cozii și a urechilor, cînd lătra, nu se oprea pînă nu răgușea, cînd mînca, intra cu labele în farfurie, cînd era prietenul cuiva, îi rămînea credincios pînă la moarte, iar cînd iubea, nu-și mai dădea seama ce face.

În zilele de dragoste, Karusek uitase într-adevăr de toate : de casă, de mîncare, ba chiar și de Anielka. Alergase ca un nebun, așteptase răbdător ziua și noaptea la ușa iubitei ; dacă era alungat, revenea fără să se supere pentru ciomegele cu care-l cinsteau din belșug, într-un cuvînt, luptase ca un erou. În general purtarea lui fusese mai presus de orice laudă, lucru de care nu prea-i păsa lui.

Dar și pentru el veni ceasul trezirii. După ce se sătură de somn într-o luncă, își întinse labele, căscă, simți că-l cam dor oasele și se gîndi cu prea puțină plăcere la trecutul său.

„Am avut și pentru ce să slăbesc" ! își spuse, dădu disprețuitor din coadă și porni spre casă.

Înainte de a ajunge la grădină, simți mirosul de ars. Grăbi pasul, intră în curte, se opri, își lăsă coada în jos și ciuli urechile. Nu mai putea să recunoască nimic.

Începu să alerge și să adulmece pămîntul. Găsi urme de picioare străine, de copite de cai, de apă și de foc. Într-un loc dădu din coadă, aici stătuse Anielka. Cu capul aplecat, alergă la bucătărie, apoi se întoarse iar și înconjură toată curtea.

Urmele Anielkăi, destul de clare în cîteva locuri, se întrerupeau brusc. În locul acela stătuse o căruță. Cîinele fugi pînă la poartă după dîrele roților, dar aici se încurcă. Urmele se încrucișau,

atîtea căruțe trecuseră pe aici, încît Karusek nu mai putea să se orienteze în nici un fel.

Începu să latre, să urle și să alerge în goana mare. Dădu ocol grădinii, eleșteului, căută sub castan, fugi pe lîngă gard. Pretutindeni se găseau urmele mai vechi ale Anielkăi, dar de fiecare dată se sfîrșeau lîngă conacul ars.

Intră printre dărîmături, cercetă ruinele calde încă, se fripse călcînd peste tăciunii care mocneau, se răni nimerind prin cuie. Dar în afară de tot felul de mirosuri de ars, nu găsi nimic.

O luă iarăși la fugă, lătrînd și urlînd de ți se rupea inima. Sărea cu labele dinainte la fereastră, dar în zadar.

O jale adîncă îi tăie răsuflarea. De-ar găsi măcar rochița Anielkăi ori vreun petec din îmbrăcămintea ei !... Doar o dată să se uite la ea, să-i simtă mîna pe cap, să-i audă glasul !...

Ah ! cu cîtă plăcere ar fi învățat acum să facă sluj, ce cuminte ar fi stat, cum n-ar mai fi părăsit-o niciodată !

Toate aceste gînduri nu erau formulate în mintea lui, căci n-ar fi știut să le exprime. În schimb, cît de mult simțea totul !... Limba omenească n-are cuvinte nici măcar pentru a descrie corzile simțirii unei prietenii de cîine. Mai totdeauna omul își află mîngîierea după pierderea ființelor dragi, cîinele aproape niciodată. Trebuie să crezi în toate, pînă și în părerea oamenilor despre ei înșiși, dar încredere adevărată poți avea numai în cîini.

Dacă Karusek ar fi știut că există ceva care se cheamă moarte și ar fi fost în stare să se omoare, fără îndoială că s-ar fi sinucis de îndată. Dar el, mai nefericit decît neamul omenesc, nu

cunoștea acest mijloc. Aproape că nu mai putea să răsufle, lacrimile îi împînzeau ochii, suferea nespus, dar nu știa cum să scape de chinurî. Atunci prin mintea lui puțină, pe jumătate amorțită, trecu un gînd genial. Oprindu-se la ultima urmă a Anielkăi, se hotărî să alerge în jurul conacului, depărtîndu-se treptat de casă. În acest fel, chiar dacă ar fi fost nevoie să înconjoare lumea întreagă, va nimeri în cele din urmă peste vreun semn care să-l ducă la Anielka.

Numaidecît începu să îndeplinească cele puse la cale. Își lăsă în jos coada și capul și porni în goană în spirală. Tăia de-a curmezișul drumurile, rîpele lăturalnice, toate potecile și mejdinele și căuta într-una.

Spre seară trecuse de sat, făcînd pe o rază de cîteva verste aproape șase mile de drum. Dar urmele Anielkăi nu erau nicăieri.

Nu dormi toată noaptea, gonind mereu. Cînd oamenii ieșiră dimineața la muncă îl întîlniră la o milă de casa arsă. Avea șoldurile lăsate, iar din gură îi curgea spumă. Din cînd în cînd se oprea, înălța capul și urla groaznic de răgușit.

În zadar !...

Purtarea lui atrase în cele din urmă atenția tuturor. Oamenii începură să-și povestească unul altuia că un cîine alb cu o pată pe ochi aleargă bezmetic pe cîmp, uneori trece prin sat fără să se oprească, nu răspunde la chemări și urlă numai din cînd în cînd, răgușit.

Își spuseră cu toții că turbase.

Karusek nu știa, firește, nimic de părerile oamenilor, ale căror rezultate avea să le simtă în curînd. Trecînd pe lîngă un sat, văzu o fîntînă și, sprijinindu-se cu labele de chei, vru să-și umezească limba uscată. Abia apucă să se aplece dea-

supra apei, că auzi un strigăt. O grămadă de copii se împrăştiase pe uliţă, iar cîţiva băieţi mai răsăriţi începură să arunce cu pietre în el. Lovit în cap, cîinele fugi din satul neospitalier şi goni mai departe.

Pe luncă fu nevoit să se abată puţin din drum, pentru că îl văzură văcarii şi începură să strige, să-l întărîte şi să-l ameninţe cu ciomegele.

Simţea o foame cumplită. Îşi aduse aminte că mai de mult oamenii din sat îi aruncau bucăturí de pîine cînd se apropia de casele lor. Tocmai atunci intră într-un sat şi, abia tîrîndu-şi picioarele, se opri lîngă casa cea mai apropiată, tremurînd de oboseală şi uitîndu-se umil la uşă. Într-adevăr, uşa se deschise brusc şi Karuś văzu un ţăran uriaş cu furca în mînă. Ţăranul începu să-l alunge, chemînd şi pe alţii în ajutor. Uliţa se umplu de oameni înarmaţi cu reteveie şi topoare, toţi îl goneau sau îi ajungeau calea bietului cîine, aşa că abia scăpă cu viaţă.

Ajunse la vreo două mile de casă, înconjurînd mereu şi căutînd urmele. Evita satele, vederea unui om îl umplea de groază. Bea apă din băltoace şi abia a treia zi izbuti să găsească pe cîmp o cioară moartă, aproape putrezită, pe care o sfîşie într-o clipită cu toată sila ce o simţea.

A patra zi zări pe cîmp un om care se străduia să-i taie drumul.

Se înspăimîntă şi vru să treacă de el cît mai repede. Iuţi pasul şi cînd era sigur că primejdia trecuse, auzi în urmă două împuşcături şi simţi o zmucitură. Piciorul stîng dinapoi îi înţepeni atît de tare, încît nu se mai putea sprijini pe el. Începu aşadar să-l tîrască pe jos, fugind cu celelalte trei.

În cele din urmă începură să-l lase puterile. Cînd nu mai putea, se culca prin brazde şi se

odihnea. În timpul unei asemenea opriri, băgă de seamă că piciorul amorțit era plin de sînge și de muște. Goni muștele, linse sîngele și se tîrî mai departe.

După un ceas — era în crucea amiezii — zări departe printre cîmpuri cîteva clădiri. Căldura îl chinuia foarte tare. Împrejur, nici urmă de pădure, numai mlaștini. Vru să se apropie pe furiș și, după ce-și va astîmpăra setea, să se odihnească pe lîngă acareturi.

Dar, pentru că se temea să meargă de-a dreptul, începu să ocolească și se rătăci. Nu-și mai da seama de unde ieșise, în ce parte se ducea... pierduse mirosul aproape de tot și o dată cu el și puterile. După cîțiva pași se poticnea și cădea.

Atunci, simțind că se întîmplă cu el ceva neobișnuit, urlă prelung cu ultimele puteri, privind în direcția clădirilor.

Lîngă una dintre ele se ivi o siluetă, pe care cîinele nu putu s-o recunoască din pricina depărtării. Cuprins de spaimă, vru să fugă, dar se răsturnă într-o parte. Privirea i se întunecă, nu mai putea să răsufle, dar frica învinse. Se ridică încă o dată, înălță capul și o văzu deasupra pe... Anielka.

— Karuś! Karusek!... cățelușul meu! strigă fata, îngenunchind lîngă el și străduindu-se să-l ridice.

La auzul acestui glas, cîinele uită de toate. Călătoria fără sfîrșit i se părea scurtă, greutățile de nedescris, durerea, foamea și setea pieriră. Iertă pe toți cei care-l bătuseră ori îl alungaseră, îl iertă pînă și pe cel care-l împușcase. Soarele nu mai dogorea, limba uscată nu-l mai durea.

Vedea rochița și se uita în ochii stăpînei lui ; mînuțele ei îi atingeau capul înfierbîntat. Îi simțise mîngîierile și își auzea numele rostit de ea.

Era pe deplin mulțumit, așa că vru să latre vesel, dar nu putu decît să schelălăie jalnic. Vroia să-i ceară iertare pentru fuga samavolnică de acasă, așa că se întinse supus asemenea cîinilor care fac sluj și își rezemă botul pe genunchii ei.

Ah ! ce bine era...

Simți că-l cuprinde moleșeala. Nu era de mirare, atîtea zile nu dormise deloc, își ridică privirile spre fața prietenei sale și adormi sub mîinile ei delicate. Răsufla ușor, dar din ce în ce mai rar, inima îi bătea tot mai încet, cu un sunet aparte, ca o coardă ruptă.

În cele din urmă — tăcu de tot.

Capitolul XIII

Ferma.

Locul în care venise Karusek să se odihnească pentru totdeauna era tot ce mai rămăsese din moștenirea cucoanei.

Un fel de adîncitură, în care se scurgeau apele de pretutindeni. Pe colinele nu prea înalte și oable se putea semăna secară sau sădi cartofi. Rovinele și locurile mai joase erau adevărate mlaștini. Cu cît anul era mai ploios, cu atît se strîngea mai puțin fîn și se auzeau mai tare broaștele și păsăretul de apă.

Orizontul îngust, oglinzile întunecate ale apei chenăruite cu obligeană verde, cîteva fîșii de grîu și cartofi, unde și unde cîte un pîlc de sălcii pitice

și pădurea într-o latură — iată tot ce se putea vedea aici. Dinspre pădure venea un drumeag îngust, ale cărui gropi erau astupate din cînd în cînd cu fașine și pe care arareori se întîmpla să treacă cineva.

În mijlocul acestei privelişti se înălța o casă mare cu un cuib de berze deasupra. Alături, în unghi drept, se înșirau grajdul și șura, într-o singură clădire, și aceasta cu un cuib de berze pe acoperiș. Acareturile acestea închideau din două părți curtea dreptunghiulară, celelalte două părți fiind străjuite de un gard de scînduri.

În mijlocul curții se afla o fîntînă cu cumpănă și jgheab, înconjurată de băltoace.

Anielka nu-și putea aminti prea limpede cum ajunsese aici. Îi adusese Szmul, și se pare că drumul durase destul de mult. Ea ținuse tot timpul capul pe genunchii mamei, în unele clipe neauzind nimic, în altele ascultînd tînguirile mamei sau ale lui Józio.

— Ah, cum mai zdruncină...

Atunci Szmul se întorcea spre ei și răspundea :

— Mă rog de iertare, cucoană, da' eu n-am altă brișcă.

Și iarăși nu se mai auzea nimic afară de zdruncinături și de uruit, apoi mama spunea din nou :

— O, cît e de rău Jaś ! A putut el oare să ne părăsească așa ?... Îmi plezneşte capul !...

Iar Szmul răspundea :

— Dacă boierul îmi făcea moară, acum aveam și eu trăsură cu arcuri.

Anielka nu era prea sigură că trăsura lui Szmul ar fi ușurat întrucîtva necazul de acum al mamei. Ei una îi era cu totul indiferent dacă Szmul mergea cu trăsura ori cu brișca. Poate că din cauza slăbiciunii.

Cînd se trezise, simţise că brişca stă pe loc, iar pe ea o ridică cineva şi o acoperă de sărutări zicînd :

— Uite copiii, copiii !... Ai mei au murit toţi, da' tot e bine dacă măcar mă uit la ai cucoanei...

Apoi o femeie, era soţia vechilului, cu faţa îngălbenită şi zbîrcită, cu o năframă roşie pe cap, o luă în braţe şi o duse într-o încăpere în care domnea năbuşeala.

O aşeză pe un pat larg, tare, plin de purici şi de muşte.

Anielka deschise ochii.

Se afla într-o cameră spaţioasă cu două ferestre mici cu cîte patru ochiuri de geam, prin care pătrundea puţină lumină. Pe tavan şi pe pereţi varul se cojise ; din fericire, nu se prea vedea din cauza stratului gros de praf. Duşumele nu erau, pămîntul fiind acoperit cu o vatră de argilă, ca în şură.

Pe pereţi se vedeau cîteva icoane de sfinţi, ale căror trăsături erau greu de recunoscut. Sub tavan se găsea o stinghie lungă, iar pe ea sumănc, cojoace, cizme şi rufărie din pînză groasă.

Restul încăperii era ocupat de o masă simplă, de laviţe, un scrin pe rotiţe şi, în sfîrşit, de o poliţă cu oale şi străchini.

În sobă ardea focul, uşa de la tindă era deschisă. Drept înainte se vedea altă uşă şi o cameră mai mare şi mai luminoasă decît aceea în care sta Anielka. De acolo se auzea glasul mamei.

— Aşadar, n-aveţi o fată în casă ?

— Nu.

— Nici un argat ?...

— Păi cu ce să-i ţinem, cucoană ?... Şi-apoi de aici oricine fuge, că aici e moarte sigură. Nouă ne-au murit trei copii. Doamne! ce larmă făceau !...

Bărbatu-meu putea să nu dea cu săptămînile pe acasă şi tot n-aş fi băgat de samă. Da' acum, o jumătate de zî de să duce la cîmp, parcă mi să urăşte...

Toate acestea le spunea femeia care o dăduse jos din brişcă pe Anielka. În acest timp cucoana se plîngea :

— Eu nu voi rezista aici nici o săptămînă. Nici mobilă, nici duşumele, ba nici măcar nişte ferestre ca lumea nu sînt. Pe ce-o să dormim ?... O, dac-aş fi prevăzut nenorocirea care s-a abătut peste noi, aş fi dat poruncă să aranjeze casa, aş fi trimis aici cîteva paturi, masă, un lavoar... O ! rău s-a mai purtat Jaś cu noi, nu mi-a spus nimic că vrea să vîndă... Nici nu ştiu ce-o să mîncăm aici...

— Avem puţină făină pentru pîine şi găluşte, cartofi. Mai avem mazăre, caşa şi cîteodată şi lapte — spuse femeia.

— Szmul ! se adresă cucoana arendaşului — îţi dau douăsprezece ruble să cumperi tot ce crezi că e nevoie. Ceai ar trebui, deşi n-avem samovar...

Tînguirile mamei, spuse cu un glas uniform, o ameţiră pe Anielka. Cînd îşi reveni iarăşi, observă o mişcare neobişnuită în camera de vis-à-vis. Măturau, scoteau afară nişte roţi, o piuă spartă, o măsuţă de rîşniţă ruptă. Apoi femeia cunoscută şi un om pe care nu-l mai văzuse duseră acolo multă obligeană şi fîn.

— Ei vezi, nu ţi-am spus eu ?... Totdeauna se-ntîmplă cum zîc eu ! mormăia ţăranul.

— Despre ce vorbeşte ? întrebă cucoana care şedea în faţa casei.

— Parcă el mai ştie, cucoană ! răspunse femeia. Totdeauna să vaietă că n-are cînd să se odinească,

și chiar așa e. Trebuie să muncească la cîmp, să dea mîncare la vite și la cal, să-i adape, și asta în toate zilele. De-aia să tot plînge că alți oameni pot să stea măcar o dată pe săptămînă, să gîndească...

— Bărbatului tău îi place atît de mult să gîndească ?

— Păi cum... e ca un rabin, nu scoate o vorbă și să gîndește numai. Că astăzi i-am și zîs : „Kuba, tot nu te duci la cîmp, văd eu de vite, iar tu trîntește-te puțin ca să nu mai spui că nu te odinești". Să întinde el, uite colo, unde stă domnișorul, și zîce : „Să vezi că astăzi o să să întîmple ceva și eu n-o să mă pot odini pînă diseară". La care eu : „Ești un prost..." Da' ați venit dumneavoastră și a trebuit să ne apucăm de treabă. De-aia îmi zîce el acum că totdeauna să-ntîmplă cum zîce el...

Cînd se făcu seară, o mutară pe Anielka în camera măturată și o așezară pe fînul acoperit cu o pătură groasă ; Józio își spuse rugăciunea. Mama se plecă deasupra ei și o întrebă ?

— *Angélique, ma pauvre fille !... as-tu faim ?...*[1]

— Nu, mamă.

— Te mai simți slăbită ?... Ce fericită ești tu că poți să dormi mereu și nu-ți dai seama ce se întîmplă cu noi. Cîte lacrimi am vărsat !... O, ce rău s-a purtat Jaś cu noi !... Îți spun că te-am invidiat pentru că ai leșinat. M-am stăpînit numai cu puterea voinței să... Știi că aici nu sînt de nici unele, nici carne, nici unt, nici mobile, nici samovar...

[1] Anielka, biata mea copilă !... ți-e foame ?... (Fr.)

Anielka nu răspunse nimic. Simţea o durere pe care vorbele şi lacrimile nu erau în stare s-o descrie.

În felul acesta se desfăşurase instalarea celor izgoniţi în noua locuinţă.

Anielka zăcu încă o zi, ascultînd văicărelile mamei şi ale lui Józio.

La micul dejun femeia le aduse lapte şi pîine neagră, trunchioasă.

Józio izbucni în plîns.

— Nu pot să mănînc pîine de-asta, că sînt slăbit... — spuse.

— O, biet copil, dar ce-ai să mănînci, altceva nu mai e! ?... O, Jaś! Jaś!... el se îndoapă cu delicatesuri şi noi murim de foame!... spuse mama.

Fură nevoiţi totuşi să mănînce pîine neagră, ceea ce Józio făcu nu fără silă.

— Mamă!... spuse — eu n-am pe ce să stau...

— Atunci plimbă-te, copilul meu... du-te înaintea casei...

— Nu pot să mă plimb, că doar sînt bolnav...

— Józio! îl îndemnă Anielka — umblă şi tu puţin şi o să te simţi mai bine...

— N-o să mă simt mai bine — o întrerupse Józio mînios. Nu-i aşa, mamă, că n-o să mă simt mai bine ?... Cucoana oftă.

— Ştiu şi eu, copilul meu ?... Poate că într-adevăr ţi-ar prinde bine plimbarea...

— Dar acasă de ce-mi spuneai să nu mă plimb niciodată ?...

— Acasă era una, aici e alta... Aleargă şi tu puţin — răspunse mama.

Deocamdată Józio n-o ascultă, dar văzînd că încep să-l doară picioarele, păşi cu grijă peste prag. Ajungînd în tindă, văzu acolo iepurii care

fugiră dinaintea lui. Curios, porni după ei pînă în curte, ba înconjură chiar toată casa.

Era prima lui excursie de unul singur, după care, foarte întunecat, se culcă lîngă Anielka. Cu toate acestea, după masa de prînz compusă din supă cu pesmeți și cartofi, ieși cu mama la o plimbare mai lungă.

Merseră vreo trei sferturi de oră. Cînd se întoarseră, Józio era tot posomorît, deși puțin mai vioi, dar mama obosise. Lui îi făcea bine schimbarea felului de viață, mama însă avea, se vede, neapărată nevoie de pat și de medicamente.

Anielka se sculă abia a doua zi, puțin mai liniștită, dar tot atît de bolnavă. N-o durea nimic, se simțea numai moleșită și fără putere. După atîtea emoții violente, ar fi trebuit să se odihnească un timp într-un loc sănătos, într-o companie veselă. Aici nu era nici una, nici cealaltă.

Împrejurimile erau pătrunse de umezeală. Nopțile destul de friguroase, iar zilele calde, înăbușitoare. Priveliștea, mohorîtă. În jurul casei nici urmă de copaci sau de tufișuri. Apa era urîtă, cu fundul negru, nămolos, împestrițată cu pîlcuri de verdeață, năpădită de obligeană. Pădurea întunecată fremăta sălbatic la o verstă de casă și nu arăta deloc veselă. Ciripitul păsărilor era ciudat. Pînă și un tăun o înfricoșa pe Anielka. Colinele, care înconjurau ferma din toate părțile, acopereau satele vecine, destul de îndepărtate.

În jurul ei — sărăcie lucie. Acoperișul casei se înverzise, cînd bătea mai tare, vîntul pătrundea prin crăpăturile pereților, șura dărăpănată sta să cadă. Doi boi, o pereche de vaci și calul erau slabi și posomorîți.

Cu oamenii era și mai rău. Mama se văicărea, Józio se temea de boala lui, nevasta vechilului își

aducea aminte de copiii care-i muriseră, vechilul își petrecea timpul pe afară, iar cînd se întorcea acasă — tăcea.

Era un om scund și îndesat. Purta cămașă de tort scoasă peste izmenele din aceeași țesătură, pălărie de paie cu marginile jerpelite și saboți cu față de piele. Cu toate acestea, avea chipul cinstit și privirea înțeleaptă, deși tristă. Devenea vorbăreț doar atunci cînd i se arătau noaptea duhuri de foc deasupra mlaștinii.

Se numea Zając.

A treia zi veni Szmul și aduse pîine, chifle, unt, grăsime, făină, zahăr, ceai și cîteva scaune. Îl întîmpinară ca pe Mesia.

— Spune-ne ce se mai aude pe acolo ? strigă cucoana...

— Oi, s-aud multe... Nemții au venit în sat și o să facă la conac cazan de rachiu. La toți le pare tare rău de dumneavoastră, iar preotul o să vă trimită rațe și găini...

— Soțul meu nu mi-a scris ?...

— Am fost la poștă și nu era nici o scrisoare. În schimb, doamna Weiss mi-a poruncit să vă spun salutări de la ea...

Anielka păli.

— Cine-i doamna Weiss ?

— Văduva șefului de la livrări, o persoană foarte cumsecade. Și ce bogată e !... Mi-a spus să vă întreb așa, pe departe, dacă n-ați vrea să stați la ea cu copiii. Nu cere nimic în schimb... Dacă dumneavoastră vreți, vine ea cu trăsura să faceți cunoștință și să vă facă invitație...

— N-o cunosc pe această femeie — îl întrerupse cucoana.

— Asta nu-i nimic !... Ea îl cunoaște pe boier și ține foarte mult la el...

Cucoana parcă își aminti ceva.

— N-am de gînd să fac cunoștință cu asemenea femei — răspunse. Prefer să mor de foame.

Anielka simți o durere ascuțită. Ea nu uitase discuția în care Szmul îl îndemna pe tatăl ei să se căsătorească cu această doamnă după moartea mamei. O ura fără s-o fi văzut vreodată.

— Ah, doamna Weiss !...

Ziua se scurse parcă mai veselă. Szmul plecă într-adevăr foarte repede, făgăduind că se va întoarce cu o scrisoare de la tata ; în schimb, nevasta vechilului le fierse ceai într-o ulcică. Sorbindu-și ceaiul, Józio bătu din palme și promise că se va duce o dată la pădure după afine. Mama zîmbi de cîteva ori, iar Anielka se simți puțin mai întremată, deși pentru scurtă vreme.

În ziua următoare Anielka păru și mai vioaie ; aflînd că de pe o colină apropiată se vede un sat, plecă acolo să vadă măcar acoperișurile caselor.

Aici îl găsi pe credinciosul Karusek, care avea să moară în brațele ei.

La început încercă să-l trezească, îl ridică de jos, îl scuturâ. Dar cîinele era greu, se frîngea în mîini și capul îi atîrna. Era atît de slăbit și deshărtănit, încît fata ghici că nu mai e nici o scăpare, că nimic nu-l mai poate salva.

Începu să plîngă cu lacrimi amare deasupra bietului cîine și, uitîndu-se mereu împrejur, se întoarse încet acasă. Nu-i pomeni mamei de întîlnirea cu Karusek, temîndu-se că o să-i pară rău.

Din ziua aceea începu s-o chinuiască un dor, pe care nu-l cunoscuse pînă atunci.

Uneori visa trează. I se părea că se află în vechea locuință, că iese la plimbare. Karusek aleargă în urma ei, dar se ascunde undeva. În casă o așteaptă domnișoara Walentyna cu lecțiile,

mama stă în fotoliu, iar Józio pe scăunelul lui înalt.

Toate sînt ca mai de mult, casa, grădina, eleșteul. Numai să se întoarcă și vede totul, să strige numai și Karusek va veni îndată.

Privea înapoi, și pe apa neagră vedea pîlcurile de trestie de un verde spălăcit sau obligeana fîșîind trist.

Atunci îi apărea în fața ochilor casa arsă, fără acoperiș. Ferestrele erau afumate în partea de sus, obloanele atîrnau, vița sălbatică de la intrare semăna cu niște voiuri de șerpi negri încolăciți. Pavilionul de sticlă era dărîmat, încăperile arse și pline de grămezi de tăciuni de forme ciudate. Copacii de lîngă casă erau acoperiți numai pe jumătate de frunze, cealaltă jumătate, dezgolită, era înfricoșătoare cu crengile arse.

Își revenea iarăși, trezită de țipătul vreunei păsări de noapte. În răstimpuri, domnea o liniște adîncă... Umezeala mlaștinilor își înfigea colții în ea prin rochița subțire. Îi era frig și se înfiora. Ce pustiu era aici, copaci nu existau, și ce mici erau sălciile... Nu cumva pămîntul de aici murise și putrezea ? Nu flămînzesc oare plantele și animalele, nu pămîntul îi omorîse pe cei trei copii ai vechilului și va face la fel cu ei toți ?... Karusek abia venise și a și murit !...

Soarele, care odinioară o înviorase atît de mult pe Anielka, revărsa o lumină palidă ; cerul nu mai e nici el atît de albastru cum era acolo, deasupra grădinii, cînd se răsfrîngea în eleșteu. Pentru prima dată Anielka simțea o dorință nelămurită de a se înălța pe deasupra cețurilor dese spre lumina soarelui, spre cerul limpede ca la ei acasă.

Uneori îi trecea prin minte că dacă ar sădi copaci, poate ar fi și aici un pic mai vesel. Dar copacii

nu cresc înalți dintr-o dată. Trebuie să aștepți ani întregi, zeci de ani...

Să aștepți aici zeci de ani ?...

Seara o ajută pe nevasta vechilului să curețe cartofi. Asta o mai înveseli, deși avea o fierbințeală ușoară.

Și mama era mai slăbită.

„Trebuie să-i scriu mătușii o scrisoare — își spuse. Dacă Jaś mi-a risipit zestrea, iar mătușa lui are bani, trebuie să aibă milă de noi. O să pierim aici".

Vechilul Zając se întorsese de la muncă și stătea călare pe prag, sprijinindu-și bărbia în mînă. Se uită cu luare-aminte la Anielka și zise :

— Chiar așa, pentru dumneavoastră aerul de aici e foarte rău...

— Și pentru voi e rău, pentru oricine e rău ! răspunse cucoana.

— Noi ne-am învățat cu el — răspunse. Dac-aș avea cînd să mă odinesc cum să cuvine...

Și oftă.

— Of ! se amestecă Zajączowa — lui numai de odinit îi arde. Și nouă ne e rău aici... Trei copii ne-au murit, și erau atît de vioi, atît de veseli...

— De ce nu v-ați mutat în altă parte — întrebă cucoana.

Țăranul clătină din cap întunecat.

— Copiii noștri au îndrăgit locurile astea și zboară deasupra lor, așa că nici noi nu să cade să mai plecăm de aici.

— Ce vorbești, omule ? Unde zboară copiii voștri ?... întrebă cucoana neliniștită.

Țăranul întinse în tăcere mîna în direcția mlaștinilor.

Veniră cu toții la ușă să privească într-acolo. Cerul era acoperit de pîclă, abia se zărea ici-colo

cîte o stea. Aerul era cald, dar o căldură stătută, umedă. În curte cădea fişia roşietică a focului care ardea în sobă. Cumpăna fîntînii se profila neagră pe cer.

Dincolo de scîndurile care înconjurau bătătura, la cîteva sute de paşi de casă, licăreau cîteva flăcări palide. Aci tremurau, se stingeau, aci se apropiau unele de altele, înălţîndu-se şi scăzînd la loc.

Józio începu să ţipe. Mama, înfricoşată, îl luă de mînă şi îl trase înăuntru. Nevasta vechilului plîngea şi se ruga, iar ţăranul stătea cu capul sprijinit în mîini şi privea.

— Dacă le place să stea aici, dacă le e bine, n-au decît să zburde ! spuse ţăranul. E adevărat că mai de mult, cînd vedea focuri rătăcitoare, zicea că sînt sufletele celor care locuiseră aici înaintea lor.

— Orice suflet umblă prin locurile care i-au plăcut ?... îl întrebă încet Anielka.

— Întocmai aşa ! răspunse. Cînd trăiau, să căldau aici, prindeau lipitori, aşa că şi acum mai vin cîteodată...

Anielka se mai linişti, gîndindu-se că şi sufletul ei se va duce în grădină, acolo...

Din ziua aceea se apropie foarte mult de Zając şi se uita cu sentimente de nostalgie la mlaştinile pe care copiii lui le îndrăgiseră atît de mult, încît se întorceau din cer să le vadă.

În schimb, mama începu să nutrească o repulsie şi mai adîncă faţă de această regiune care, înfricoşătoare, mai era şi locul de întîlnire al unor năluci.

De aceea le spuse copiilor :

— De ce staţi să-l ascultaţi pe Zając ?... îndrugă verzi şi uscate. Sufletele nu umblă pe pămînt.

Ce-ați văzut voi erau focuri rătăcitoare sau licurici.

Dar ca însăși se temea, și pentru toate comorile din lume n-ar fi ieșit noaptea din casă.

Astfel se scurgeau zilele. Józio mînca tot mai îndrăzneț pîine neagră, mazăre și cartofi, adesea fără nici un fel de grăsime, alerga tot mai departe de casă. Într-o bună zi merse călare pe căluțul pricăjit. Dar mama se simțea mai slabă ca acasă. iar Anielka avea fierbințeală, o treceau fiorii și n-avea putere.

Zając se uita la amîndouă și clătina din cap.

— Boierul face bine oare că-i lasă aici ? îl întrebă o dată nevasta.

— Ee ! răspunse vechilul dînd din mînă — parc-a făcut vreodată ceva ca lumea ? Îl cunosc doar de doisprezece ani.

Apoi adăugă :

— Și ferma asta ar fi arătat altfel, dacă săpa măcar vreo două șanțuri. Oamenii nu s-ar mai fi îmbolnăvit...

După două săptămîni veni iarăși Szmul. Aduse de la preot păsări într-o cușcă, brînzeturi și unt, pîine și chifle de la oraș și două scrisori.

Una era de la boierul Jan. Pe aceasta o deschise cucoana mai întîi și citi :

„Iubită Meci !

Dumnezeu ne-a dat o cruce grea, pe care trebuie s-o purtăm cu bărbăție. Îndărătnicia țăranilor...“

— Bine, dar ei vroiau să se înțeleagă ! se întrerupse cucoana.

„...îndărătnicia țăranilor m-a obligat să vînd moșia, pe mătușa n-am găsit-o acasă, iar la scrisorile mele n-am primit nici un răspuns. Trebuie

să se întoarcă în curînd; să te duci tu la ea, că vei izbuti mai mult decît mine.

De arderea conacului nici nu mai amintesc. Vezi și tu ce noroc am avut că bijuteriile tale nu erau în casă! Nu-mi vine să cred că n-am să-mi mai văd cabinetul, iar cînd mă gîndesc la necazurile și temerile voastre, îmi pierd mințile de-a binelea.

Eu stau la bunul Klemens, numai cu trupul, fiindcă sufletul meu e cu voi. Frumoasele lui saloane mi-au devenit indiferente, la prînzurile, pe care ți le amintești, nu mănînc mai nimic. Îți spun deschis că mi-e teamă să nu mă îmbolnăvesc.

Lui Zajac îi poruncesc ca toate rezervele care sînt"...

— Despre ce rezerve vorbește? se întrerupse cucoana a doua oară.

„...să le vîndă numaidecît, iar banii, dragă Meci, să ți-i dea ție. Eu nu mai vreau nici un ban de acolo, numai voi să aveți tot ce vă trebuie. Te rog să nu te abții de la nimic și să nu faci nici o economie. Sănătatea înainte de toate.

Trăim vremuri neobișnuit de grele. Nu știu pe nimeni care să n-aibă necazuri. Ai să crezi oare că doamna Gabriela s-a despărțit de bunul Władek!... Cînd ai să te gîndești că eu mă chinuiesc și din această pricină, ai să ai o imagine palidă a suferințelor mele. Dar ce să fac, asta mi-e firea.

Klemens mi-a spus să-ți transmit sărutări de mîini. Acest om ales și-a pierdut buna dispoziție de două ceasuri, pentru că nu poate să-ți trimită și ție să guști din fragii pe care i-a îngrijit singur..."

Înainte de a sfîrși scrisoarea, cucoana o mototoli și o băgă în buzunar. Era probabil prima manifestare mai energică din partea ei.

— Omul ăsta n-are pic de inimă, şopti.

A doua scrisoare era de la mătuşa Anna, pe care o primiseră atît de rău acasă. Cucoana o deschise fără plăcere.

— Biata femeie — rosti — îmi cere un ajutor pe care eu nu pot să i-l dau...

Începu totuşi să citească :

„Surioară iubită cu tot sufletul şi toată inima ! Am aflat de la Szmul de toată nenorocirea voastră. Doamne ! ce s-a întîmplat ?... Szmul zice că staţi într-o dărăpănătură şi n-aveţi nici ce mînca şi nici cu ce vă îmbrăca ?...

Ah, dacă intram eu gospodină la preot, v-aş fi ajutat mai mult. Acum am şi eu necazuri şi nu pot să vă trimit decît cîteva lucruri de îmbrăcăminte...“

— Ce-mi scrie ea ? întrebă cucoana adînc mişcată.

— Are dreptate — răspunse Szmul — mi-a dat o legătură. Uite-o aici...

„Dumnezeu ştie cît de bucuroasă aş fi să vă aduc pe toţi la mine, dar am numai o cămăruţă strîmtă şi un pat care abia ţi-ar ajunge ţie. Tu însă, iubită soră, vino numaidecît, tu trebuie să vii, pentru că e ceva care te interesează. Mătuşa soţului tău, doamna preşedinte, are să vină acasă săptămîna asta şi după cîteva zile va pleca iarăşi în străinătate pentru o jumătate de an. Aşa că trebuie să te vezi cu ea.

Ea trebuie să vă ajute, că ar pedepsi-o Dumnezeu. Nepotul ei ţi-a risipit averea şi acum benchetuieşte peste tot, ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic.

Vino dar cu Szmul, nu mai zăbovi nici o zi, poate că mătuşa o să te ia cu ea la ape în stră-

înătate. După ce te va primi în casa ei, vin eu și iau copiii.

Tu ai să stai la mine, iertîndu-mă dinainte pentru sărăcia pe care o vei găsi aici. Ah! dacă voi intra vreodată gospodină la vreun preot, lucrurile se vor schimba îndată...

Copilașii tăi, mai ales pe buna Anielcia, îngeraşul ăla adevărat, îi sărut mult, chiar și prin scrisoare. Dumnezeu s-o binecuvînteze.

Domnișoara Walentyna e aici. A încercat, sărmana, o mare dezamăgire, cel care o peţea se căsătoreşte cu alta."

Restul scrisorii era plin de sărutări, binecuvîntări și rugăminți stăruitoare ca sora să vină fără zăbavă.

Citind toate acestea, biata cucoană vărsă șiroaie de lacrimi. Plînse și Anielka și sărută scrisoarea mătușii, atît de săracă, dar atît de bună. Nevasta vechilului, văzînd că ceilalți plîng, li se alătură îndată și își aduse aminte de copilașii morți.

Pînă și Szmul recunoscu :

— E o femeie foarte bună !... Ar merita să fie evreică... Cu toate că e tare săracă !...

Liniștindu-se și citind a doua oară scrisoarea mătușii Anna, cucoana căzu pe gînduri. Din cînd în cînd se uita prin încăperea sărăcăcioasă, ba privea la copii, ba iarăși undeva departe, ca și cînd ar fi vrut să ajungă pînă la locuința doamnei președinte sau poate chiar în adîncul inimii ei.

— Ce să fac ?... ce să fac ?... șoptea.

Szmul, care o cerceta în tăcere, îi spuse :

— Trebuie să plecați la oraș, fie și pentru cîteva zile. Eu așa vă sfătuiesc !... Și cînd vă sfătuiesc eu, n-o fac degeaba. Eu o cunosc pe doamna președinte. Pe ea n-o convingi cu o scrisoare și apoi mai e și supărată pe boier că a amăgit-o de cîteva

ori. Dar cînd o să vadă că dumneavoastră sînteţi atît de bolnavă, atît de săracă... Ei, n-o s-o lase inima să nu vă ajute într-un fel.

Cucoana îşi puse mîinile pe genunchi şi clătină din cap cu tristeţe.

— Nu e vorba de mine, ci de copiii care se vor sălbătici şi vor pieri în această sărăcie îngrozitoare !... Mie îmi trebuie prea puţin... Sănătatea mea e complet zdruncinată...

— Cucoană, să nu vă pierdeţi nădejdea — spuse Szmul. Adevărat că dumneavoastră nu vă e bine, dar nici domnişoara nu arată bine, cu toate că pînă acum era sănătoasă. Aici e aer rău. Dacă aţi rămîne aici un an... doi... numai Dumnezeu ştie ce s-ar putea întîmpla, dar la oraş, unde sînt atîţia doctori, farmacii... Oi, acolo o să vă însănătoşiţi. La urma urmelor, astea sînt lucruri îndepărtate, dar acum trebuie să mergeţi la oraş, s-o aşteptaţi pe doamna preşedinte, s-o prindeţi cînd vine şi să-i povestiţi totul, cum este. O să vă dea pe puţin cîteva mii pe an şi o să ia copiii să le facă educaţie... Astăzi eu mă întorc acasă, iar mîine o să viu dis-de-dimineaţă să vă iau. Dacă staţi aici, nu faceţi nimic nici pentru dumneavoastră nici pentru copii.

Cucoana era convinsă de necesitatea plecării, deşi nu prea era hotărîtă. Era bolnavă şi se temea de o călătorie care avea să dureze o zi întreagă. Rochiile ei erau atît de purtate, încît se ruşina să se arate cunoscuţilor cu ele. Totuşi mai presus de orice o chinuia gîndul că se va despărţi de copii şi încă în asemenea condiţii !...

Pe de altă parte, binele copiilor impunea această călătorie. Dacă ar fi putut să-i ia cu ea... Dar unde să stea ? Aici au măcar un acoperiş deasupra capului şi nu mor de foame.

În definitiv se va întoarce la ei după cîteva zile, sau poate, ceea ce va fi şi mai bine, se va întîlni cu ei la oraş, liniştită în privinţa situaţiei lor de atunci şi de soarta lor viitoare. Ah ! numai să scape de mizeria asta.

Trebuie să plece !...

Nici ea, nici Anielka nu dormiră aproape toată noaptea. Mama îi vorbi de bogăţia mătuşii, de şcoala de fete, la care va fi dată mai mult ca sigur, iar despărţirea de cîteva zile va trece foarte repede. Îi lăsă în grijă pe Józio şi o făcu să-i promită că va avea grijă şi de sănătatea ei.

— Să nu ieşi seara la plimbare, să spui să-ţi facă focul în sobă, să bei apă puţină. Aici e un loc ciudat. Eu simt cum îmi pătrunde umezeala în oase. Trebuie să te păzeşti.

La rîndul ei, Anielka o rugă pe mamă să-i trimită scrisori cît mai lungi şi mai dese. Îi trimise sărutări mătuşii şi domnişoarei Walentyna, mai multe însă mătuşii, şi îşi rugă mama să se întoarcă îndată după ce o va vedea pe bunica.

De dimineaţă cucoana îşi încredinţă copiii lui Zając şi nevestei lui, implorîndu-i să aibă grijă de ei ca şi cînd ar fi ai lor.

— Domnişoara şi domnişorul vor fi slujiţi ca şi pînă acum — spuse vechilul. Nu li să va întîmpla nimic rău în acest răstimp, numai să dea Dumnezeu să plecaţi cu toţii mai repede de aici, că aerul nu vă priieşte deloc...

Pe la şapte, descinse Szmul.

Mama fu cuprinsă de o spaimă grozavă. Vînzarea moşiei, boala, incendiul, plecarea soţului, sărăcia — toate acestea erau adevărate nenorociri, dar nici una nu era atît de mare ca cea de astăzi. Îşi părăseşte copiii !...

E ușor de zis : plec pentru cîteva zile, îi las... Dar e greu să pleci și să-i lași ! Cucoana se învățase cu copiii, care deveniseră aproape niște organe ale trupului ei. Îi auzea mereu, privea la ei, le simțea prezența. Uitase că odinioară lumea existase pentru ea fără copii. Pierderea copiilor, fie și pentru cîteva zile, făcea asupra ei impresia pe care ar fi produs-o unui om obișnuit scufundarea pămîntului de sub picioare. Copiii erau în gîndurile ei ceva tot atît de strîns legat de ea, ca și greutatea sau volumul de obiectele materiale. Dacă o piatră uriașă ar fi devenit ușoară ca un fulg și moale ca fumul, s-ar fi mirat nespus. Dar faptul că trebuie să se despartă de copii, o uimea și o durea în același timp.

Totuși, această femeie, slabă de obicei, plîngăreață și nervoasă, izbuti să se liniștească cel puțin în aparență. În sinea ei se străduia să alunge gîndul plecării. Își spunea : „mă voi întoarce peste cîteva zile, mîine..."

„Nu — era prea mult. Am să mă întorc peste cîteva ore. Doar cîteva ore nu voi ști ce se întîmplă cu ei. O, Doamne, cît e de greu..."

Pe lîngă părerea de rău după mamă, Anielka avea acum sentimentul răspunderii pentru Józio. Ce va face ea, dacă acolo la oraș mama va avea nevoie de ajutorul ei ?...

Aceste întrebări creșteau pe un fond de atașament și obișnuință. Nici ea nu rămăsese niciodată singură, așa că despărțirea de mama ei i se părea un fapt nu numai dureros, ci de-a dreptul nemaipomenit.

Nu se gîndea că oamenii pleacă și se întorc mereu, lucru cu care putea s-o obișnuiască tatăl ei. Tocmai pentru că o învățase cu absența lui, îl so-

cotea o ființă deosebită de mama. De toate se putea despărți, numai de ea nu.

În altă situație, dacă ar fi avut de toate și ar fi fost sănătoși, plecarea mamei n-ar fi durut-o atîta. Sufletele vesele privesc cu încredere spre viitor. Dar după atîtea nenorociri și dureri cîte se abătuseră asupra ei, mai putea oare să alunge presimțirea că plecarea de acum e altă nenorocire și altă durere? În jurul ei totul se prăbușea ori fugea fără întoarcere. Casa n-o s-o mai vadă niciodată, pe Karusek la fel, pe tata — cine-ar putea ghici? Poate că și de mama se despărțea pentru totdeauna...

Szmul nu se grăbea să plece, dar după ce caii mîncară, adună fînul care mai rămăsese, puse desagii la loc și înhămă. După aceea, văzînd că nici asta nu ajută la nimic, urcă în față și trase căruța înaintea casei.

Nevasta vechilului îi oferi cucoanei năframa ei mare în dungi și pantofii noi. Cucoana luă năframa, mulțumindu-i, dar pantofii nu vru să-i primească.

În sfîrșit, Zając aduse un scăunel lîngă căruță, ca să se urce mai ușor cucoana. Józio începu să plîngă.

— *Joseph ! ne pleure pas* [1]... Ce mai e și asta?... Mama se întoarce repede! îl dojeni cucoana galbenă ca ceara. Dragă Zającowa — adăugă — vă voi răsplăti cum se cuvine cînd Dumnezeu ne va schimba viața...

— Mamă, te conducem pînă la pădure... — șopti Anielka.

— *Très bien, mes enfants !* [2] Haidem. Pot să

[1] Józio, nu mai plînge... (Fr.)
[2] Foarte bine, copiii mei! (Fr.)

mă plimb și eu cu voi... Am să stau atît de mult după... Szmul, mergi înainte...

Szmul îndemnă caii și porni încet. La vreo cincisprezece pași înapoi mergea mama, ținîndu-l pe Józio de mînă și pe Anielka alături. După ei se ținea vechilul și nevasta.

Și mama și Anielka amînau clipa din urmă. Le era greu să se despartă.

— Mătușa a venit, desigur, acasă — spuse mama. Mîine mă văd cu ea, iar poimîine vine după voi mătușa Andzia. Józio să fie cuminte, că am să-i cumpăr un căzăcel la fel cu cel pe care îl avea acasă.

Vorbea cu copiii, fiindcă nu vroia să se gîndească la despărțire. Se uită pe drum.

Pădurea era încă departe. Poate că drumeagul ăsta nu se mai sfîrșește niciodată?... Mergeau încet, cu pași mărunți, zăbovind cît puteau.

— Pe aici e chiar frumos — spuse mama. În pădure veți putea să culegeți afine, iar acasă jucați-vă cu găinile și iepurii. Rugați-l pe Zając să vă ducă dincolo de pădure, acolo o să vedeți satul, o să intrați în biserică...

— Mamă, nu-i așa că ai să ne scrii numaidecît? întrebă Anielka.

— Natural! Szmul se va întoarce mîine și vă va povesti totul... Am să-ți cumpăr hîrtie, cerneală și pană și am să ți le trimit prin el, ca să-mi scrii și tu mie. Păcat că aici poșta e atît de departe... Am să vă trimit și cărți, un abecedar pentru Józio.... Anielka, să-l înveți alfabetul, ca să te mai distrezi...

Era foarte obosită. Așa că vechilul o urcă în căruță, cu copiii lîngă ea, ca s-o conducă pînă unde începeau copacii.

La marginea pădurii Szmul opri și, uitîndu-se înapoi, zise :

— Oho ! ce departe e casa de aici... Domnișoara și domnișorul trebuie să se întoarcă. Anielka nu putea să-și stăpînească lacrimile. Îngenunche în căruța îngustă și sărută genunchii mamei.

— Mamă, ai să te întorci, nu-i așa ?... șopti N-o să ne părăsești, cum ne-a părăsit...

Nu mai fu în stare să sfîrșească.

Mama strînse la piept capetele copiilor și strigă deodată :

— Întoarce, Szmul... eu nu plec fără ei...

Szmul încercă s-o convingă.

— Oi, ce de nazuri mai faceți !... Păi eu nu plec de lîngă copiii mei ?... Săptămîni întregi nu dau pe acasă din cauza afacerilor... Nimeni nu face așa ca dumneavoastră. E și păcat !... Aici e vorba de dumneavoastră și de copii, de soarta lor. Astăzi vă duc pe dumneavoastră, iar peste o săptămînă, poate chiar poimîine, o să-i aduc pe copii. Acum nu vă mai gîndiți că e rău să vă despărțiți, gîndiți-vă că revederea va fi cu bucurie. Eu știu că de-acum Dumnezeu o să le schimbe pe toate în bine, că niciodată nu se-ntîmplă pe lume ca unuia să-i fie numai rău.

— Nu plînge, Józio ! îl dojeni Anielka. Că și Szmul pleacă de multe ori de acasă și totdeauna se întoarce vesel.

Vechilul îi dădu jos din căruță pe Józio și pe Anielka.

— După cîteva zile o să fim iar cu mama — îi spuse Anielka. Aici rămînem cu oameni apropiați... Și nici mama nu e singură, e Szmul cu ea. Nimeni nu va păți nimic. Nouă Szmul o să ne povestească de mama, iar mamei de noi...

Cucoana își luă rămas bun de la copii și de la vechil. Szmul îndemnă caii. Un timp Anielka alergă după căruță, apoi se opri cu Józio, întinzîndu-și brațele spre mama.

La început drumul mergea drept prin pădure.

Priveau amîndoi în urma căruței, iar mama la ei. Apoi Szmul coti într-o parte. Nevasta vechilului plecase spre casă, lăsîndu-și bărbatul cu copiii.

— Haideți, domnișorilor! îi îndemnă Zając. Zbenguiți-vă puțin prin pădure și culegeți afine, o să fiți mai veseli...

Copiii îl ascultară. Vechilul le făcu niște cutiuțe din coajă de copac și-i duse prin locurile unde creșteau din belșug afine negre și fragi. Le mai arătă și o ciocănitoare mare care tocănea într-o creangă uscată ca să sperie carii, apoi o veveriță care stătea în vîrful unui pin și curăța conuri verzi.

Văzură, de asemenea, mușuroaie mari de furnici, ferigi, ai căror spori le arată oamenilor unde sînt ascunse comorile, stătură pe iarbă. Cît ținu plimbarea prin pădure, Anielka suferi mai puțin, iar Józio fu vesel de-a binelea. Se înțeleseră cu vechilul ca la întoarcere s-o întîmpine pe mama cu afine.

O, ce bucurie o să mai fie!

Capitolul XIV

Zile triste.

Szmul se întoarse a doua zi spre seară. Aduse hîrtie, cerneală și toc pentru scrisori, un abecedar pentru Józio și o carte veche cu poezii și povești

pentru Anielka. Afară de asta — pîine, prăjituri și alte mărunțișuri.

Mama nu scria. Îi poruncise numai lui Szmul să le spună copiilor că e puțin obosită și să-i îndemne să aibă răbdare pînă cînd se va întoarce.

Ca s-o mîngîie pe Anielka, Szmul îi spuse la rîndu-i că toate vor fi bune, dar la plecare o luă spre cîmp, unde muncea vechilul.

— Cum a fost, ați ajuns cu bine? întrebă țăranul.

— A, să mă ferească Dumnezeu ce tărăboi am avut! răspunse Szmul. Cucoana tot drumul a rîs, a plîns și a leșinat, iar la oraș abia am dat-o jos din căruță. N-am spus nimic acasă, cucoana mi-a zis să nu afle cumva copiii.

Țăranul clătină din cap și făgădui că va tăcea și față de nevastă.

Și iarăși se scurseră zilele, unele asemănătoare cu celelalte. Vechilul cosea iarba, nevasta trebăluia pe lîngă vite și ducea mîncare, bărbatului la cîmp. Din această cauză, copiii stăteau singuri aproape toată ziulica.

La început, Anielka vru să-l învețe pe Józio alfabetul. Dar frățiorul care uita tot mai mult de slăbiciunea lui, prefera să alerge și să se joace, decît să se chinuiască mereu cu ochii pe carte.

Lucru de mirare, lui Józio îi făceau mai bine aerul ucigător al mlaștinilor, mișcarea și mîncările simple, decît lîncezeala continuă și medicamentele de acasă. Arăta mai sănătos aici.

Anielka însă era bolnavă. Miasmele mlaștinilor puteau într-adevăr să-i zdruncine sănătatea, dar la influența lor se adăuga dorul care n-avea leac. Floare plăpîndă, în atmosfera de sărăcie, tristețe și emoții continue, începea să se ofilească.

Boală ei nu avea manifestări violente. Avea o fierbințeală ușoară, dar continuă. Uneori o treceau fiorii, o durea capul și se simțea vlăguită, dar nu se speria, fiindcă alteori se simțea mai puternică decît oricînd.

Uitîndu-se la Anielka, vechilul și nevasta vedeau că din zi în zi arăta mai rău. Era albă la față ca hîrtia, din cînd în cînd cu o nuanță gălbuie; buzele-i deveniseră trandafirii, cîteodată pierzîndu-și culoarea de tot. Degetele de la mîini erau aproape străvezii, ochii — albaștri. În răstimpuri pe față i se revărsa o rumeneală puternică, ochii deveneau de culoarea safirului întunecat, buzele i se înroșeau. Atunci vroia neapărat să alerge, să facă ceva, era mai veselă și vorbea mult.

Nevasta vechilului credea că asemenea clipe sînt manifestări ale sănătății de fier pe care Anielka o avusese înainte de a se întrista. Dar bărbatul ei se temea mai mult de această rumeneală, decît de paloarea obișnuită.

Józio vorbea adesea despre mama, se supăra că nu se întoarce odată și plîngea. Atunci Anielka se străduia să-i îndrepte atenția asupra altor lucruri; nu aducea niciodată vorba despre mama de față cu el. Dar o dată, cînd nevasta vechilului, sfîrșind treaba, se așeză pe prag să-și facă rugăciunea, Anielka stătu alături, își puse capul pe genunchii ei și plînse încet.

În acest timp, cu toate că trecuse o săptămînă, mama nu venea și nici veste nu trimitea. Nici măcar Szmul nu se arăta.

Pe de o parte, de nevoie, pe de alta pentru a-și umple timpul, Anielka făcea diferite treburi. Aprindea focul în sobă și fierbea în două oale prînzul

pentru toţi, de cele mai multe ori cartofi şi casa. Aducea apă de la fîntînă. Vedea de vaci, de boi şi de păsări. Se căznea să spele rufele luiJózio şi ale ei, acesta era lucrul cel mai greu pentru ea şi îi izbutea cel mai puţin. Nevasta vechilului, văzînd că asemenea muncă îi face rău, o certa, dar zadarnic. Părăsind o treabă, se apuca de alta, cu o înverşunare nepotolită, pe care nimic n-o putea slăbi. Erau totuşi zile cînd nu numai că nu era în stare să facă nimic, dar nu putea nici măcar să meargă. Atunci se culca în pat şi citea din cartea pe care i-o adusese Szmul sau visa cu ochii închişi.

Era greu să recunoşti în Anielka de acum pe cea de altădată, veselă şi fericită. Îngălbenise şi slăbise. Părul, descurcat cu un pieptene rupt, şi prost împletit, se înfoiase şi se încîlcise. Singura rochiţă, cîndva trandafirie, îşi pierduse culoarea. Ciorapii trimişi de mătuşa Anna erau prea mari. Pantofii se rupseseră. Era şi acum un copil frumos, dar foarte slăbit şi jerpelit.

Dacă ar fi văzut-o în această stare, pînă şi tatăl ei i-ar fi plîns de milă.

O dată cu scăderea forţei fizice, mintea i se dezvolta vertiginos. Gîndurile şi simţămintele se înmulţeau. Vedea întîmplări despre care nu-i povestise nimeni, auzea muzică, glasuri neînţelese. Într-un cuvînt, i se descoperea altă lume, cerul, desigur, la care se gîndise adesea.

Uneori dorea să-şi povestească nălucirile cuiva, dar îi era ruşine. Pe de altă parte, i se părea că prisosul de sentimente neformulate o să-i spargă pieptul. Această stare începuse s-o chinuiască mai ales de cînd citea poeziile din cartea adusă de Szmul.

Într-o bună zi o cuprinse un dor neobișnuit. Nu putea să facă nimic și nici să stea în casă. Simțea nevoia de aer, așa că alergă pe una din colinele care înconjurau ferma la oarecare depărtare. Petrecu un timp acolo, privind și ascultînd, apoi se așeză într-un colț și începu să scrie.

Era prima ei poezie. Iată ce cuprindea :

Mi-e dor de căsuța mea,
De eleșteu cu apă lină.
De balcon și de grădină,
De banca de sub castan.

De flori care-n orice zi
Mă-ntîmpină cu miresme,
De păsărele și de vrăbii,
Ce vin în zbor la mine.
Mi-e dor de toate și sînt tristă,

Adesea plîng.

M-am suit azi pe colină,
Să văd casa de se vede.
Vreau ca dorul să-mi aline,
S-o văd doară de departe.

Nu-i nimic aieve...
Casa noastră este
Ascunsă de-un nor.
De-asta nu se vede.

În altă zi, Józio își aduse iarăși aminte de mama, începu să plîngă și ceru să fie dus la ea. Anielka încercă zadarnic să-l mîngîie, arătîndu-i puii de iepuri. Abia cînd începu să-i citească cu glas tare poezii se liniști și adormi.

Atunci scrise îndurerată :

Józio sora nu-şi iubeşte,
Tot mereu o necăjeşte,
Nu se joacă, plînge-ntruna.
Józio, taci că mama-i bună.

Îţi aduce-o cutioară
Vezi să n-o pierzi iară;
Şi-o păpuşă îţi aduce,
Să te joci cu ea, că-i dulce.

Sîntem iarăşi laolaltă,
Tata, uite, nu mai pleacă.
Avem casă şi grădină.
Józio, taci, tu mamă, vino.

Taci şi ascultă mai bine,
Oare Karusek mai vine?...
Ah, Józio, nu ştii nimic,
Că el, bietul, a murit.

Hai să scriem poezele,
Trec mai iute zile grele.
Stai să-mi şterg lacrimile,
Că-mi ascund privirile.

Cînd nu putea să facă plimbări lungi din pricina slăbiciunii, se aşeza la poartă şi privea ceasuri întregi la drumeagul care alerga spre pădure. Vedea puii galbeni de barză scoţîndu-şi capetele din cuib, de parcă-şi chemau părinţii care vînau prin mlaştini. Auzea tînguirile nevestei vechilului pentru copiii morţi. Uneori, stînd aşa în tăcere, nemişcată, învăluită de răcoarea aspră, o apuca noaptea şi zărea focurile rătăcitoare, care dănţuiau deasupra mlaştinii.

Aceste impresii şi simţăminte fură răsfrînte în strofele următoare:

Bate tare vîntul, pereții oftează,
Stele ghemuite lîngă stele tremur',
Pădurea vuiește, plîng puii de barză,
Că li-i frig în cuiburi fără mamă, singuri.

Vîntul duce lacrimi la margini de apă
Printre tufe-acolo, la trestia uscată
Și-i șoptește mamei că puii — o așteaptă.
Fericiți-îs puii c-a venit îndată.

Stînd pe lîngă casă, lîngă pragul greu,
Mama plînge, tatăl îngrijat oftează:
„Nu mai vin copiii de la Dumnezeu,
Ca barza la cuibu-i, nu vin, nu cutează".

Mama-ndurerată nu poate s-adoarmă,
Suflete s-adună-n locuri de-altă dată.
Dumnezeu din mîna-i pe pămînt le-ntoarnă,
Cum se-ntoarnă-n aer pasărea speriată.

La oraș e tristă mama pentru noi.
N-aude cum plîngem după ea, sărmana.
Sufletelor bune, luați-ne cu voi!
Luați-ne și haideți, hai cu toți la mama.

De la plecarea mamei trecuseră aproape trei săptămîni. De nicăieri nici o veste. Vechilul și nevasta erau îngrijorați nu numai de soarta necunoscută a cucoanei, dar înainte de toate de cele ce aveau să se întîmple cu copiii lăsați în seama lor. Banii se cheltuiseră, rezervele de alimente aveau să se sfîrșească în curînd și bieții oameni de la fermă erau amenințați, dacă nu de foame, în orice caz de mari neajunsuri.

Anielka slăbise atît de tare, că nu se mai scula din pat. Mînca puțin, nu vorbea aproape deloc,

nu mai citea și nici măcar nu mai rîdea de giumbușlucurile lui Józio. Băiatul jerpelit alerga în ghetele rupte peste tot. Libertatea pe care n-o cunoscuse pînă atunci îl făcea să uite de frig, de zăpușeală, de odihnă, ba chiar de soră și de mamă.

Intra în casă doar cînd îi era tare foame. Restul timpului și-l petrecea în pădure sau pe malul apei.

Acestea erau împrejurările cînd într-una din zile se arătă la fermă o brișcă țărănească în care se aflau vizitiul și o femeie îmbrăcată în negru. Vechilul care tocmai căra fînul, lăsă treaba și alergă în întîmpinarea lor, crezînd că venise cucoana. Apropiindu-se însă, văzu o persoană necunoscută, care-l întrebă.

— Ce fac copiii ?...

Vechilul se uită la ea și răspunse :

— Domnișorul să zbenguie, dar domnișoara e bolnavă rău...

— Bolnavă ?... Ce nenorocire !... Ce are ?...

— Parcă noi știm, cucoană ?... E atît de bolnavă, încît nu să mai scoală din pat.

Apoi adăugă.

— Poate că veniți de la cucoana noastră ?... ce e cu ea, pentru că domnișoara îi duce dorul și mi să pare că tocmai de aceea e bolnavă.

— Biata copilă ! șopti femeia, ștergîndu-se la ochi. Dar nu răspunse în nici un fel la întrebarea vechilului...

Brișca porni înainte, iar vechilul pășea alături. Femeia se întoarse de cîteva ori către el, de parcă voia să-i spună sau să-l întrebe ceva. Dar de fiecare dată se opri la timp.

Auzind duruitul căruței și strigătele nevestei vechilului, care credea că s-a întors cucoana, Anielka se dădu jos din pat și ieși în tindă.

— Mătușa Andzia !... strigă fata, privind la cea care venise.

Se sărutară multă vreme în tăcere.

— Mătușă, ai venit după noi, nu-i așa ?...

Mătușa stătu în cumpănă.

— Nu, copila mea, acum n-am venit pentru voi. Am obținut un loc de gospodină la un preot cumsecade din împrejurimi și mă duc să-l ocup. Vorbesc cu el și după cîteva zile mă întorc să vă iau. Dar ce-i cu tine ?...

— Nimic, mătușă... Trebuie să mă întind în pat... — răspunse Anielka. Ce se întîmplă cu mama ?... N-am primit nici o scrisoare...

Mătușa o conduse pînă la pat, tremurînd. O culcă și se uită prin încăpere.

— Doamne ! ce sărăcie... șopti. Apoi spuse cu voce tare, repede și veselă, cum avea obiceiul : Ce face mama ?... Vezi tu, bunica n-a venit, așa că mama i-a scris o scrisoare...

Mătușa își șterse nasul.

— Da, copila mea, asta vroiam să spun... bunica voastră și mătușa tatălui tău i-a scris mamei să se ducă numaidecît la ea la Varșovia...

— Și mama s-a dus ?...

— A, sigur, în aceeași zi. Cu bunica voastră nu-i de glumă. Afară de asta, vezi tu, copila mea...

— La Varșovia stă Chalubiński — o întrerupse Anielka.

— Da, chiar așa... Asta voiam să spun și eu... Chalubiński stă la Varșovia... O, e un doctor renumit... la el se duce toată lumea, ca la Częstochowa ; mi-a spus un preot bolnav de ficat...

— Dar mama e sănătoasă ? o întrebă Anielka, privind-o în ochi.

— E... e chiar mai sănătoasă decît era atunci cînd am venit eu la voi...

Anielka o luă de gît şi iarăşi începură să se sărute.

— Mătuşa mea dragă şi iubită ! şoptea fata. Şi mama a plecat de mult ?

Mătuşa se înfioră uşor.

— Să tot fie vreo... săptămînă. Aşa-i, azi e o săptămînă.

— De ce nu ne-a scris şi nouă ?...

— Păi n-a mai avut timp. Şi pe urmă, ştia că am să trec eu pe la voi...

— Dar de la Varşovia o să ne scrie ?...

— A, fără îndoială, dar nu îndată, copila mea. Vezi tu, bunica vrea ca toţi să se învîrtă mereu în jurul ei. Şi apoi mai e şi cura... Înţelegi, copila mea ?...

Józio veni în fugă, o cercetă pe mătuşă cu luare aminte, respectînd parcă principiile tatălui său, după care rudele sărace trebuie ţinute la distanţă. Abia după ce căpătă un corn şi auzi că în curînd va părăsi ferma, se mai înveseli puţin şi sărută mîna mătuşii, dar fără prea multă plăcere.

Anielka părea şi ea mai sănătoasă şi mai veselă. Se îmbrăcă şi făcu cîţiva paşi prin cameră, întrebînd amănunte despre mamă. Mătuşa răspunse mulţumitor la toate întrebările.

Aşa se scurseră cîteva ceasuri. În sfîrşit, brişca trase înaintea casei.

— Pleci, mătuşă ? strigă Anielka.

— Trebuie, copiliţa mea. Astăzi vreau să ajung neapărat la preot şi să-l rog să-mi îngăduie să

vă iau cu mine. Nu știu dacă voi izbuti de prima dată, dar cel mult peste cîteva zile vin să vă iau.

Anielka se întinse pe pat și răspunse încet, suspinînd.

— Și mama ne-a spus că se întoarce peste cîteva zile... Și tata...

Mătușa se cutremură.

— Copila mea ! strigă. Îți jur pe mîntuirea sufletului meu că n-am să vă părăsesc ! Dacă preotul nu vrea să vă primească și pe voi, ceea ce nu cred, las totul baltă și vin aici, să știu că mor de foame o dată cu voi. Două... cel mult trei zile n-ai să mă vezi. După aceea nu ne mai despărțim, îți jur !

— Trei zile !... repetă Anielka.

Apoi se mai liniști, mai degrabă recăzu în apatia dinainte. Își luă rămas-bun de la mătușă parcă mai indiferentă, cu toate că buna femeie plînse cu lacrimi.

După ce ieși din încăpere, mătușa închise ușa, se apropie de nevasta vechilului și vru să-i spună ceva. Dar se stăpîni. Cînd brișca porni și ajunse la poartă, mătușa spuse vizitiului să oprească și-i făcu Zajączowei un semn cu mîna.

— Doriți ceva, cucoană ? întrebă aceasta.

Mătușa o privi în ochi. O clipă șovăi, dar se așeză mai bine pe banchetă și se îndreptă de spate, ca și cînd ar fi luat o hotărîre, apoi răspunse.

— Nu... aveți grijă de copii.

— Dar cu domnișoara ce facem ?... Noi n-avem bani pentru doctor și ar avea mare nevoie...

— Mă întorc eu peste cîteva zile și atunci vom găsi și un doctor, o întrerupse mătușa. Astăzi nu pot să fac nimic, că nici eu n-am un ban.

Vizita neașteptată a mătușii și toată purtarea ei li se păru destul de ciudată vechilului și nevestei sale. Nici nu bănuiau însă că-i așteaptă surprize și mai mari.

Capitolul XV

Primele simptome ale bolii.

Venindu-și în fire, Anielka începu să se gîndească :

„Așadar e iarnă ?!“

Aerul rece îngheață plămînii. Împrejur, un strat gros de zăpadă acoperă totul. Se cufundă în ea ca în puf, pînă la gleznă, pînă la genunchi, pînă la mijloc chiar, pînă la umeri... Nu se mai vede nimic, doar frigul pătrunzător înaintează încet, din toate părțile, spre picioare, spre piept...

Cum de-a căzut în zăpadă ?

Nu, ea nu stă în zăpadă, ci în pat, în camera ei. Ce bine-i aici ! Adevărat că e frig, dar afară. Ei îi este cald. Își atinge fruntea cu mîna... Cum mai arde... Dar ce arde ?... fruntea sau mîna ?...

În timpul dimineților de iarnă e minunat să zaci în așternutul cald și să asculți zăpada care scîrțîie afară. Cît să fie ceasul ? Anielka n-are chef să se scoale. Cînd își aduce aminte de podeaua rece ca ghiața, un tremur o înfioară din creștet pînă-n tălpi, apoi pătrunde înăuntru și o străpunge de-a curmezișul. Nu mai e nici o fibră în ea care să nu tremure.

Poate că o s-o trezească îndată ?... Cît să fie ceasul ?... Să scoată capul de sub plapumă și să

se uite ori să aştepte pînă va bate orologiul ?... Trebuie să fie încă devreme.

Începu să se gîndească la lecţii. Ce avem azi ? Astăzi avem...

Conştiinţa nu putea să iasă din sfera acestor două expresii. Ce ciudat era ca un om să repete într-una numai două cuvinte şi să nu mai ştie nimic în afara lor...

Trebuie să spună lecţia la istorie. Cum era ?... Aha !...

„Opera abia începută de Carol Martel şi de Pepin a fost dezvoltată şi încheiată de Carol cel Mare. Nu numai că el avea mai mult geniu decît tatăl şi bunicul său, dar împrejurările..."

— Împrejurările... ce avem astăzi ?... Avem iarnă. Da' de unde ? Iarna e ger, iar mie îmi este atît de cald. Cînd pun mîna pe frunte, mă arde... Ce transpiraţie...

„Opera abia începută de Carol Martel şi de Pepin..."

— Domnişoară Walentyna !...

Anielka se ridică în capul oaselor, dădu plapuma la o parte şi începu să strige cît putea de tare :

— Domnişoară Walentyna !

Deschise ochii o clipă, dar îi închise numaidecît, era o lumină atît de puternică, încît pleoapele constituiau o apărare prea slabă. Îşi sprijini faţa în mîini şi îşi apăsă pe ochi vîrfurile degetelor albe.

— Ce vrei, Anielka ? o întrebă Józio.

Fie că nu mai putea să recunoască glasul fratelui, fie că n-o interesa întrebarea, destul că tăcu. Józio o trase de mînă.

— Ce ai ? întrebă. Ce tot spui ?

— Cît e ceasul ? răspunse Anielka, fără a-şi descoperi faţa.

Apoi rosti parcă pentru sine :

— Oare domnişoara Walentyna... Oare domnişoara...

— Ei, Anielka — strigă Józio. Ce faci ?... Nu te mai prosti atita... Ştii doar că mi-e frică...

Anielka se răsturnă pe pernă, întorcîndu-se cu spatele la el.

— Zajączowa ! vino-ncoace — strigă Józio. Hai să vezi ce are Anielka...

Anielka simţi că o ridică cineva încet în braţe, soptindu-i :

— Domnişoară !... domnişoară !...

Deschise ochii.

Încăperea dărăpănată. Prin uşa deschisă se vede tinda şi o parte din curte. Prin ferestruica îngustă priveşte vesel soarele, aruncînd o lumină de aur pe argila bătucită.

Abia acum Anielka o recunoscu pe nevasta vechilului, iar în spatele ei îl văzu pe Józio speriat. Îşi aduse aminte că e la fermă şi că nu de mult se văzuse cu mătuşa.

— Mătuşa a fost aici ?

— A fost ieri — răspunse nevasta vechilului.

— Cît e ceasul ?

— E încă devreme, mai dormi...

— Ce ai Anielka ? o întrebă Józio.

— Eu ?... Nimic... Mai ştiu şi eu !... răspunse zîmbind.

După aceea adăugă :

— Bine, dar afară nu e zăpadă ?...

— De ce vorbeşti aşa ?... Ce tot spui, Anielka ?... strigă Józio înspăimîntat...

— Domnişoara are fierbinţeală — spuse nevasta vechilului. Te arde înăuntru, domnişoară ?...

— Mă arde.
— Şi tremuri ?
— Tremur.
— Vrei să bei ceva ?...
— O, vreau !... vreau !... daţi-mi să beau !... Am şi uitat că mi-e sete... — răspunse Anielka.

Józio se repezi în tindă şi aduse o cană cu apă. Anielka începu să bea cu lăcomie, dar numaidecît îndepărtă cana cu scîrbă.

— Apa e amară ! şopti.
— Nu, Anielka, apa e bună !... o asigură Józio.
— Apa e bună !... Aşa-i... Dar mie nu mi-e sete, ci mi-e foame... Ba nu vreau nimic... Mă duc să mă culc...

Nevasta vechilului o întinse cu grijă, o înveli, apoi îl duse în curte pe Józio.

Băiatului îi venea să plîngă.

— Anielka e bolnavă — spuse. Trebuie să-i dăm de ştire mamei. De ce nu mai vine mama ?...
— Taci, domnişorule !.. Anielka are fierbinţeală şi de-aia crede că vede tot felul de lucruri. Dar o să-i treacă, numai mătuşa să vie să vă ia de aici. Mai aleargă prin curte şi nu intra în casă, am eu grijă de Anielka.

Józio rămase în curte, întrebîndu-se ce poate să aibă Anielka ? Fără să-şi dea seama, se apropie de fîntînă. Ghizdurile de lemn putrezit, acoperit de mucegai verde, se înălţau atît de puţin de la pămînt, încît băiatul putea să se uite în jos.

Văzu suprafaţa apei asemenea unei oglinzi negre, iar în ea chipul lui ca într-o ramă, pe fondul cerului senin, care în adînc părea mai întunecat decît afară. De pe scîndurile vechi ale ghizdurilor se prelingeau din cînd în cînd picături care plescăiau în tonuri liniştite, semănînd cu sunetul îndepărtat de clopoţei. Uneori cîte o pasăre zbura

pe deasupra fîntînii și atunci lui Józio i se părea că zboară ceva acolo jos de tot.

„Asta o fi lumea cealaltă?“ se întrebă Józio, închipuindu-și mai departe palate de argint cu acoperișuri de aur, copaci în care creșteau pietre prețioase și păsări care vorbeau pe limba oamenilor. Auzise asta cîndva de la doică, sau poate chiar de la mama lui. Își mai aduse aminte că un băiat de vîrsta lui vizitase o dată aceste tărîmuri și adusese de acolo o lampă fermecată.

Își făcu planul ca atunci cînd va crește mare să-și dea și el drumul pe tărîmul de sub pămînt. Cîte avea să mai povestească!... Deocamdată se mai uită o dată spre casa, în care zăcea sora bolnavă, apoi luă o sită veche și plecă să prindă pește printre pîlcurile de verdeață. Prins de joacă, uită curînd de casă, de soră și de lumea cealaltă.

Anielka delira mereu.

La răstimpuri vedea unde se află, privea la nevasta vechilului care trebăluia pe lîngă sobă și auzea bolbocitul gălăgios al supei de arpacaș care fierbea.

După aceea i se părea că merge printr-o pădure umbroasă, pe mușchiul verde întunecat și moale și nu se știe de unde ajungea pînă la ea mirosul de măline. Apoi iarăși nu mai vedea, nu mai auzea și nu mai simțea nimic.

Încurajați de tăcerea din jur, doi iepuri albi țopăiau în mijlocul camerei. Cel mai mare găsi cîteva frunze de verdeață și începu să le roadă, întorcîndu-și ochiul roșu către Anielka. Cel mai mic vroia și el să mănînce, dar pentru că era fricos, mișca numai din urechi și făcea mereu sluj ca un cîine.

— Karuś! strigă Anileka, uitîndu-se la ei.

Iepurii ciuliră urechile lungi și, văzînd mîna întinsă a fetei, fugiră spre ascunzătoarea lor, mișcîndu-și repede picioarele dinapoi.

— Karusek ! repetă Anielka.

Nevasta vechilului veni în grabă.

— Sînt iepurii, domnișoară !... taci !... Nu te doare căpșorul ?...

Uitîndu-se cu ochii strălucitori la fața Zajączowei, Anielka spuse zîmbind :

— Nu mă păcăli !... Karusek era aici adineaori... mi-a lins și mîna... O, uite că e încă umedă.

Și își apropie de ochi mînuța slabă, fierbinte.

Femeia clătină din cap.

— Domnișoară, stai să-ți fac o doctorie. Îți trece numaidecît.

Abia dispăru în tindă, că Anielka uită de ea și începu iarăși să vorbească aiurea. Acum nu mai vedea un lucru anume, numai o cîmpie lungă, netedă și fără margini. Începea dincolo de curte, de mlaștini și de pădure și se întindea pînă la marginea cerului. Cînd Anielka puse mîna pe cîmpia aceea, mîna îi alunecă așa de ușor, încît alergă dincolo de curte, dincolo de mlaștini, dincolo de pădure și pieri undeva printre stele.

După aceea văzu iarăși niște pereți netezi și foarte înalți, dar atunci se simți apăsată de o greutate atît de mare, de parcă Dumnezeu prăvălise asupra ei pămîntul, soarele și toate stelele de pe cer. Sub această povară uriașă sufletul fetei se închircea, se micșora, cufundîndu-se în întinderi dense, și se subția, se subția, neputînd să-și aducă aminte nici măcar unde începea existența ei.

Deodată simți o mișcare în aceste spații nemăsurate. I se părea că aproape de tot, lîngă ea,

prinde viață ceva de o mărime neobișnuită, care crește de la răsărit la apus, cuprinzînd tot orizontul. Deschise ochii și văzu că nevasta vechilului îi dă la o parte brațul și-i pune o bucată de pîine la subțioară.

O înveli după aceea cu plapoma zdrențuită și o întrebă :

— Domnișoară, nu-i așa că ți-e mai bine ?

Anielka vru să răspundă că se simte foarte bine, dar nu putu să îngîne decît vorbe neclare.

Atunci femeia aprinse o lumînare, picură ceară într-o ulcică cu apă și-i spuse Anielkăi să bea. Bolnava înghiți apa fără să se gîndească, mirîndu-se de gustul ei metalic.

— Nu ți-e mai bine, domnișoară ?...

— Oh !...

Nevasta vechilului se hotărî să recurgă la un mijloc mai puternic. Apucîndu-și șorțul cu amîndouă mîinile, făcu trei cute, îngînînd rar și cu întreruperi :

Sfînta Otalia trei fete avea :
Una torcea...
Alta țavă făcea...
A treia farmecele
Sfinților desfăcea.

La ultimele cuvinte scutură șorțul cu zgomot prin fața ochilor Anielkăi.

— Nu-ți e mai bine, domnișoară ?...

— Mătușa mai e aici ?... întrebă bolnava.

Zajączowa începu iarăși să facă cele trei cute la șorț :

Sfînta Otalia trei fete avea :
Una torcea...
Alta țavă făcea...

Capitolul XVI

Ajutorul sosește.

Vechilul umbla pe cîmp, la miazăzi de casă, gîndindu-se că anul acesta grîul va crește în pai, dar nu va face boabe, cînd deodată auzi dinspre pădure un zgomot neobișnuit. Ceva tropăia, se rostogolea și se legăna, apoi tăcea și uneori sforăia.

Țăranul se opri, se întoarse spre pădure și își duse mîna streașină la ochi. În depărtare văzu două perechi de capete de cai și o pălărie strălucitoare, așezată undeva foarte sus, iar deasupra ei un bici alb.

Scormonind în amintiri, începu să-și dea seama că trebuie să fie o caretă. La drept vorbind, era o trăsură deschisă, largă, adîncă și foarte elegantă.

Pe digul îngust și plin de hîrtoape trăsura își încetini mersul și începu să se clatine. Vechilul se uită mai cu luare-aminte și căscă gura de uimire. Pe capră stăteau lacheul și vizitiul, îmbrăcați boierește în livrele cărămizii cu nasturi aurii. În fața lor alergau patru cai frumoși în hamuri strălucitoare, iar în spate, dincolo de cai și de slujitori, se vedea o cucoană cu umbrelă, de vîrstă mijlocie, cuibărită adînc în trăsură.

La o depărtare oarecare în urma echipajului venea o brișcă în care era doar vizitiul.

Vechilul se șterse la ochi, crezînd că începe să-și piardă mințile. Nu mai văzuse de cînd lumea așa ceva pe dig.

„Să fi venit oare boierul și cucoana după copii ? se gîndi. Adăvărat, boierul nu să vede nicăieri, dar de unde să aibă cucoana așa carîtă, cînd nu

de mult a plecat de aici în căruța evreului. Poate că boierul a rămas în pădure să numere cîți pini i-a tăiat Zając ?...“

În acest timp, trăsura se opri.

— Hei !... Măi gură-cască !... strigă cineva de pe capră.

— Eu ?... întrebă vechilul, scoțîndu-și pălăria.

— Păi tu, dacă vorbesc cu tine. Un drum mai bun n-aveți ?

— Păi de unde !...

— Pe-aici poate să se răstoarne trăsura...

— Poate, poate... răspunse țăranul fără să știe ce spune.

— E o vită ! mormăi cel îmbrăcat boierește și zbieră iarăși.

— Așadar cucoana trebuie să meargă pe jos pînă la fermă ?

— Cam așa ceva...

— Krzysztof ! eu cobor... — spuse cucoana.

Lacheul sări de pe capră, deschise ușa și o ajută pe cucoană să se dea jos din trăsură. După aceea se retrase într-o parte și, pentru că drumul era plin de gropi și de crengi, mergînd în spatele cucoanei, îi sprijinea cotul cu trei degete și spunea :

— Doamnă, vă rog, la dreapta... Binevoiți să călcați pe smocul ăsta de iarbă... Piotr, așteaptă pînă trece doamna și pe urmă intri încet, în curte... Acum luați-o pe aici, e o cărăruie...

Ascultînd vorbăria lacheului, vechilul își închipui că mărita cucoană trebuie să fie oarbă și nu vede drumul. Apoi se gîndi dacă în fața acestei procesiuni nu se cuvenea să îngenuncheze pe dig...

În acest timp, cucoana se apropie de el și-l întrebă :

— Copiii sînt aici ?

— A ?

— Doamna întreabă dacă sînt copiii aici ? repetă lacheul, arătîndu-i pumnul nu prea puternic în mănușa cenușie.

— Copiii boierului nostru ? spuse țăranul. Sigur că sînt.

— Sînt sănătoși ? întrebă cucoana.

— Domnișoara e foarte rău bolnavă. Stă mereu în pat...

— A mai fost cineva pe aici ?

— A fost o mătușă...

— Nu știi dacă le-a spus ceva copiilor de mama lor ?...

— A spus că mama, cucoana noastră, de ! a plecat la Varșovia.

— Aha !... Și altceva ?...

— Că-i sărută și vine curînd să-i ia de aici...

— Aha !...

Cucoana merse mai departe spre casă, cu lacheul sporovăind mereu în urma ei. Era îmbrăcată într-o rochie de mătase neagră cu o pelerină de catifea pe deasupra. Cînd își ridica rochia, vechilul vedea o fustă albă ca zăpada.

„Poate că așa e cămașa ei ?...“ își spuse, fără să înțeleagă pricina pentru care cucoanele trebuie să poarte mai multe fuste decît femeia lui.

Deasupra vechilului adîncit în gînduri sforăi calul din față. Țăranul se dădu la o parte și începu să meargă încet după trăsură.

„Aștia trebuie să fie boieri mari, dacă umblă cu carîtă lustruită, meditâ. Cum mai sclipește, a dracului ! Poți să te și vezi în drăcia asta...“

Şi începu să se privească, dar ceea ce văzu îl ului de-a binelea. Peretele din spate al trăsurii forma o suprafaţă adîncită. Ca urmare, ţăranul le vedea în ea pe toate umflate, mici şi cu picioarele în sus. Drumul se întindea deasupra cerului ascuţit ; la început era îngust, apoi se lărgea dintr-o dată. El avea capul cît un dovleac, aşezat sub picioarele scurte ca nişte colţi de grapă. Cînd întinse mîna spre trăsură, aceasta crescu asemenea aluatului dospit, acoperindu-i tot trupul.

„Nu-i a bună !“ se gîndi vechilul, presimţind o nenorocire. Era un om care îşi părăsea pustietatea abia o dată la cîţiva ani şi care tot atît de rar vedea trăsuri, pe cît de puţin cunoştea legile opticii.

Între timp, cucoana intră în casă, iar lacheul se opri în prag. Nevasta vechilului tocmai începuse să descînte a treia oară boala Anielkăi, cînd fîşîitul rochiei de mătase îi atrase atenţia de la bolnavă. Privi înapoi şi încremeni, văzînd-o pe cucoana străină, la care rangul înalt se vedea cît de colo.

Fără să ia în seamă mirarea Zajączowei, cucoana se apropie de Anielka şi, cu expresia unei compătimiri sincere pe faţa frumoasă încă, deşi puţin ofilită, o luă de mînă.

— Anielka !... rosti cu glas blînd.

Parcă împinsă de un arc, fata zvîcni în capul oaselor, uitîndu-se cu privirile rătăcite la cucoană. Îşi adună amintirile împrăştiate, dar nu fu în stare s-o recunoască. Cu toate acestea nu se mîră, crezînd-o poate una din nălucirile ei.

— Anielka ! repetă cucoana.

Fata zîmbi, dar tăcea.

— Are fierbințeală... vorbește aiurea... șopti nevasta vechilului.

Cucoana văzu apa din ulcică, înmuie batista în ea și șterse fruntea și tîmplele Anielkăi. Apoi o împături de cîteva ori și o puse pe capul bolnavei.

Răceala o făcu să-și vie în fire, așa că începu să vorbească.

— Dumneata ești bunica noastră sau mătușa cealaltă ? Vii de la mama ?...

Cucoana se înfioră.

— Am venit să vă iau. Vrei să mergi cu mine?...

— Unde să merg ?... La mama ?... Sau poate acasă la noi ?... Aș vrea atît de mult să fiu în grădină... E atît de răcoare...

— De ce plîngi, copilă ? o întrebă cucoana, aplecîndu-se deasupra ei. Deodată se trase înapoi. Simți răsuflarea fierbinte a fetei. Dar cînd se uită la fața Anielkăi, albă, cuprinsă de o roșeață bolnăvicioasă, la ochii ei mari, buni și triști, cînd se gîndi la nenorocirea fără margini a acestui copil nevinovat, întoarse capul, neputînd să-și mai stăpînească lacrimile.

După o clipă, Anielka închise ploapele. Părea că ațipește, slăbită de atîtea vorbe. Cucoana îi puse iarăși pe cap batista udă și ieși în tindă.

— Krzysztof — strigă la cel îmbrăcat ca un boier — du-te numaidecît acasă cu brișca.

— Vă ascult, doamnă.

— Spune să se pună un pat în mijlocul salonului dinspre grădină... Trimite pe cineva la oraș după un doctor și telegrafiază la Varșovia după altul. Administratorul îți va da adresa.

Lacheul se înclină, dar rămase pe loc, ca și cînd ar fi vrut să-și dea cu părerea.

— Vrei să spui ceva ?...

— Socotesc — răspunse declamînd cuvintele — că nu puteţi rămîne aici fără slujitori.

— Plecăm îndată cu toţii de aici, după ce se mai linişteşte puţin bolnava.

— Nu se cuvine ca dumneavoastră să mergeţi cu bolnavii. Asta e treaba doctorilor şi a surorilor de caritate.

Cucoana roşi şi şovăi, ca şi cînd ar fi recunoscut priceperea lui Krzysztof în astfel de probleme. Dar, pe de altă parte, nu-i plăcură aceste observaţii, aşa că răspunse uscat :

— Fă ce ţi-am spus eu !...

— Dacă poruncţi, mă duc, dar nu răspund de nimic ! zise Krzysztof înclinîndu-se rece.

— În definitiv — adăugă — trebuie să lăsăm caii să se odihnească.

Cucoana se întoarse la Anielka, gîndindu-se la „necuviinţa“ de a îngriji bolnavii. După aceea se aşeză lîngă pat şi începu să privească înduioşată la chipul fetei.

„Cum mai seamănă cu el ! îşi spuse. Aceeaşi gură... Sînge... Bietul om ! trebuie să-l răsplătesc pentru tot ce suferă acum...“

Şi văzu în închipuire silueta frumoasă a tătălui Anielkăi. Nu mai şovăia să îngrijească de bolnavă. „E doar copilul lui, o fac pentru el !...“

Vizitiul legă hăţurile de capră, coborî solemn din înălţimea trăsurii pe această vale a plîngerii de la fermă şi îşi împreună mîinile pe burtă ca orice vizitiu care se respectă. Krzysztof se apropie de el, netezindu-şi cu degetele-i frumoase favoriţii englezeşti.

— Ce mai boieri ! spuse vizitiul batjocoritor, arătînd cu capul spre casa dărăpănată.

Krzysztof își înălță sprîncenele cu milă și răspunse, uitîndu-se la un nasture de la livreaua vecinului său de pe capră :

— Soarta-l mînă pe om în fel și chip. Aici sînt ca pe Himalaia !

— Trebuie să-ți fie tare urît aici după ce-ai stat la Varșovia ?...

Krzysztof dădu din mînă.

— După Paris, Viena și așa mai departe !... Dar ce să-i faci ? Unul dintre stăpînii mei poate să fie în Africa, eu pot să fiu aici...

Urmă o clipă de tăcere.

— Și-a găsit cucoana după cine să umble, halal boier ! spuse vizitiul, arătînd cu bărbia spre grajduri.

— Adevărat, e într-o situație proastă... ehe !... Dar numele, relațiile, eleganța...

— Se poate ?

— E boier de neam mare !... Sămînță de prinț... Dacă nu m-aș fi gîndit la el, aș fi lăsat de mult slujba asta. Dar alături de el omul simte că învie din nou... Altă poziție, altă considerație !... De-acum încolo și tu ai să porți pe nasturi un blazon adevărat, nu un leu cu o făclie, ca acum. E caraghios !...

— Oho !... se miră vizitiul.

— Sigur !... sfîrși Krzysztof. Ei, dar rămîi cu bine ! Mă duc să pregătesc casa pentru primirea copiilor și să trimit oamenii după doctori.

Spunînd acestea, atinse cu două degete marginea cilindrului rotund.

— Adiu ! spuse vizitiul, înclinîndu-se cu respect, colegului mai în vîrstă.

Cu paşi plini de demnitate, Krzysztof veni înaintea casei, îşi puse mănuşile pe care abia le scoase şi strigă la vizitiul din brişcă :

— Vino !...

Brişca trase la scară cu mare zgomot...

— Mînă cît poţi, chiar dac-ar fi să crape caii, dar pe dig să mergi încet.

— Şi dac-o să crape cu adevărat ? întrebă vizitiul şiret.

— Cînd îţi spun eu că pot să crape, înseamnă că am motivele mele — răspunse Krzysztof cu mîndrie.

Îşi încheie mănuşa stînd cu un picior pe scară, apoi îşi trase paltonul, se aşeză cît putu mai bine şi răsuflă adînc.

Vechilul care stătea înaintea grajdului îşi scoase pălăria ruptă.

— Drum bun, boierule ! spuse.

Lui Krzysztof îi plăcu. Spuse prietenește : Aha ! bägă mîna în buzunar şi, aruncîndu-i un zlot ţăranului, îi zise :

— Dragă prietene, ai îngrijit bine de copii. Îţi sîntem recunoscători. Ai grijă tot atît de bine şi de gospodărie şi ne vom strădui să te răsplătim cum se cuvine. Dă-i drumul.

Brişca porni, lăsîndu-l pe ţăran frînt în două de la mijloc.

— Aştia boieri !... murmură vechilul care primea pentru prima dată în viaţă un dar atît de mare.

Zărind de departe trăsura şi caii, Józio uită de peşte, de sită şi porni în goană spre casă. Era sigur că veniseră amîndoi părinţii ; înainte de toate însă vroia să vadă mai de aproape trăsura.

Năvăli în curte, jerpelit și roșu, și, fără să ceară voie nimănui, începu să se cațere pe capră.

— Ei, copile, ce cauți acolo ?... îl întrebă vizitiul.

— Vreau să mă plimb — răspunse Józio apucînd hățurile.

Îndemnați, caii porniră îndată. Vizitiul abia putu să-i oprească ; Józio se înfurie.

— Vreau să mă plimb !... Vreau să mă plimb !... repeta.

Cînd auzi gălăgia de afară, cucoana, care o întrebase pe nevasta vechilului de Józio, ieși înaintea casei. Băiatul alergă în întîmpinarea ei strigînd :

— De ce nu mă plimbă cînd îi poruncesc ?...

Se opri deodată și se fîstici, văzînd o persoană necunoscută. Totuși cucoana fu plăcut impresionată de băiatul care, cu toată sărăcia, se mira că nu i se îndeplinesc poruncile.

„Leit tatăl lui !“ se gîndi cucoana și, apropiindu-se, îl sărută cu duioșie.

— Unde-i mama ?... întrebă Józio încurcat.

— Mama nu-i aici.

— Nici tata ?.

— Nici el, dar ai să-l vezi în curînd.

— Da' dumneavoastră cine sînteți ?

— Eu ?... răspunse cucoana zîmbind încurcată. Eu sînt... ruda voastră.

Și iarăși îl sărută.

Lui Józio îi plăcură echipajul, vizitiul în livrea și îmbrăcămintea elegantă a cucoanei. De aceea o întîmpină ca pe o veche cunoștință, cu o înflăcărare rar văzută la el.

— Dumneavoastră sînteți rudă cu noi ? întrebă. Foarte bine. Sigur, sînteți mătușa ?... Aici la noi

a fost altă mătușă, a adus-o un țăran și mie nu-mi place... Dumneavoastră sînteți mătușa, nu-i așa ?...

— Deocamdată spune-mi mamă... mamă naşă... răspunse cucoana, abia putînd să-şi ascundă tulburarea.

— Mamă ?... Bine !... Veți fi a doua mamă... Pot să mă plimb cu trăsura ?

— Piotr — îi spuse cucoana vizitiului — plimbă-l pe domnișorul.

Józio se urcă numaidecît alături de vizitiu pe capră și, punînd și el mîinile pe hățuri, dădu ocol curții. Își închipuia că mînă singur și era pe deplin mulțumit.

Cucoana se uita la el cu mîndrie și satisfacție. Era fericită la gîndul că va aduce în cuibul ei un pui de leu.

Compresele reci o mai înviorară pe Anielka, așa că putură să-i explice că vor pleca îndată de aici. Primi vestea cu indiferență și se lăsă îmbrăcată.

Cucoana privea puțin rușinată și cu părere de rău la garderoba ei, alcătuită în parte din rufărie prost spălată, în parte din zdrențe.

Cînd copiii fură gata de drum, pentru că Józio nu trebuia să schimbe nimic din îmbrăcăminte, cucoana o vesti pe nevasta vechilului că trebuie să plece cu ei.

— Așa că, femeie, schimbă-te repede dacă ai cu ce, n-avem timp de pierdut — sfîrși cucoana.

Înspăimîntată, Zajączowa ieși în fugă să-și caute bărbatul care stătea lîngă casă și se uita mereu la trăsură.

— Tu auzi, cucoana îmi poruncește să plec cu ea !... spuse plîngînd.

— Unde să pleci ?

— Parcă eu știu unde ?... Cu copiii, atîta știu... O, nenorocita de mine !...

Cînd o auzi plîngînd, cucoana ieși în ușa de la tindă s-o liniștească. Vechilul îi îmbrățișă picioarele și începu să se roage.

— O, cucoană, ai milă de mine și lasă-mi femeia aici. Nu pot să stau nici o zi fără ea, dar'mite să plece atît de departe !...

Cucoana se miră.

— Cum departe, omule ? ! îl întrebă. Stau la o milă de aici, la Wólka... Cînd domnișoara o să-și recapete puterile, îți trimit numaidecît nevasta înapoi, dar acum trebuie să fie cineva cunoscut lîngă ea.

— La Wólka?... acolo în palat?... întrebă țăranul.

— Da, la conac.

— Și eu cum rămîn aici ?... Ai milă, cucoană...

Cucoana scoase portmoneul.

— Uite, omule, ia cinci ruble. Nevestei am să-i dau douăzeci... chiar mai mult, numai s-o slujească bine pe domnișoara... Copila n-o să se simtă bine în alt loc fără să cunoască pe nimeni. Iar cînd se va întoarce boierul are să dea poruncă să vă ridice altă casă, o să vă mărească leafa și veți avea din ce să trăiți pînă la sfîrșitul vieții.

Vechilul se uita cînd la cele cinci ruble, cînd la cucoană, și asculta. În cele din urmă îi spuse femeii :

— Hai, Jagna, îmbracă-te!... N-auzi ce-ți poruncește cucoana ?

Palatul de la Wólka și făgăduielile cucoanei i se părură sărmanei femei atît de grozave, încît alergă în casă, răvăși tot scrinul și după cîteva minute ieși îmbrăcată de sărbătoare. Nu uită

să-şi pună mărgelele la gît şi să-şi ia pantofii în mînă.

— De ce nu te încalţi cu ei ? o întrebă cucoana.

— Chiar aşa ! şopti nevasta vechilului, şi îşi împodobi picioarele roşii cu pantofii prea mari.

Trăsura trase înaintea casei. Nevasta vechilului o luă pe Anielka în braţe ca pe un copil şi o aşeză într-un colţ pe banchetă, ea ocupînd locul din faţă. Cucoana se urcă lîngă Anielka. iar Józio se sui pe capră.

Caii porniră la pas.

— Rămîi cu bine ! îi spuse cucoana vechilului care arăta ca un condamnat la moarte.

Zajączowa nici nu-şi luă rămas-bun de la bărbat. Necăjit cum era, el uită de această formalitate, iar ea se gîndea numai că merge într-o trăsură cu patru cai. Se sumeţise femeia de-a binelea şi chiar dacă bărbatul i-ar fi spus să se întoarcă acasă, chiar dacă ar fi bătut-o cînd avea să vină înapoi, nu s-ar fi sculat în ruptul capului de pe locul pe care sta.

Dar ţăranului nici nu-i trecea prin minte să se împotrivească poruncilor cucoanei, cu toate că grozav îl mai durea sufletul. Bietul de el mergea la cîţiva paşi în urma trăsurii, se uita la nevastă ca la o icoană şi-i arăta prin semne cît de tare suferă. Îşi desfăcea şi îşi frîngea mîinile, strîngea pumnii, iar în cele din urmă începu să-şi smulgă părul din cap.

— O, mai dă-mi pace odată !... izbucni femeia, pierzîndu-şi răbdarea.

— Ce-nseamnă asta ?... o întrebă cucoana, mirată de răbufnirea neaşteptată.

— Păi dacă să ţine după carîtă ca viţălul după vacă şi să tragă de păr... Ce, s-a prostit ?...

Cucoana se întoarse către vechil şi văzu o parte din gesturile pe care le făcea.

— Uite ce, omule — spuse — dacă-ţi pare atît de rău după nevastă, mai bine n-o mai aştepta şi vino şi tu la Wólka...

— Şi cînd să vin, cucoană ?... întrebă.

— Cînd vrei.

Îngăduinţa cucoanei îl linişti atît de mult, încît îşi mai ameninţă o dată nevasta cu pumnul şi se întoarse acasă. Acum femeia putea să aibă grijă de bolnavă.

Mergeau încet. Răcorită de aerul proaspăt, Anielka îşi mai venise în fire, începu să privească în jur şi să se gîndească. Cine să fie cucoana asta bună ?... Încotro se duceau ?... Poate că acolo o aştepta mama care vrea să le facă o surpriză ?...

Se uită la trestiile plecate şi la întinderea largă, netedă a mlaştinilor împestriţate cu pîlcuri de verdeaţă.

Cînd intră în pădure, începu să asculte fîşîitul monoton al frunzelor. Apoi i se păru că arborii îşi întind coroanele spre ea şi-i şoptesc ceva. Dar înainte de a desluşi primele silabe, trăsura şi trecu de copacul care-i vorbea.

Ce vroiau să-i spună ?...

Îşi încordă auzul. Aha, parcă înţelege ceva. E o taină foarte importantă, nici veselă, nici tristă, pe care o repetă toată pădurea, dar pe care ea nu poate s-o afle.

Mişcarea continuă, înceată şi schimbarea priveliştilor amestecate, nu prea clare, începură s-o obosească pe Anielka. Închise ochii, dar atunci i se păru că trăsura se opreşte deodată. Deschise ochii — iar mergeau, numai că cineva o privea

curios din spatele coroanelor. Cine să fie ?... Ce să fie ?... O mulțime de vedenii fără forme, fără culoare, tăcute, învălmășite.

Drumul nu se mai sfîrșea. Ieșiră din pădure. Cît de adînc și de uriaș este cerul, iar ea plutește deasupra acestei imensități, fără să fie legată de nimic. O cuprinse teama de spațiu. Avea impresia că se prăbușește undeva, că golul este o materie densă care o strivește.

Anielka gemu.

— Ce ai, copila mea ? o întrebă cucoana.

— Mi-e frică... Mă prăbușesc acolo ! spuse arătînd cu mîna bolta cerească. O, ținеți-mă !

Cucoana dădu poruncă să se ridice coviltirul trăsurii și Anielka se mai liniști. Dar după cîteva sute de pași, fata începu să plîngă și să se roage :

— O, lăsați-mă aici !... Așezați-mă jos, pe cîmp, să mor odată... Tremur toată... mă zdruncină grozav... Nu știu ce am, nu știu unde mă duceți... N-am făcut nimănui nici un rău... de ce mă chinuie așa ?... O, mamă !... mamă !...

Pînă la conac nu mai era mult. Chemară oamenii și o purtară pe Anielka pe brațe. Józio și nevasta vechilului plîngeau, cucoana era tare neliniștită.

Capitolul XVII

Ocrotire grijulie.

Într-o încăpere spațioasă, pe fotoliul îmbrăcat în piele, stă domnul Dragonowicz, medicul de plasă, iar alături, pe un taburel, Wichrzycka, per-

soana de încredere a cucoanei care-i luase la ea pe Anielka şi pe Józio.

Doctorul Dragonowicz e un bătrînel scund care se ţine destul de bine ; proaspăt bărbierit, e îmbrăcat într-un surtuc lung cenuşiu.

Wichrzycka, subţiratică, poartă o rochie neagră, părul lins şi vată în urechi.

Discută între ei cu jumătate de glas.

— Ce rost avea să mai aducă un tinerel de la Varşovia, cînd şi pe la noi sînt destui îngîmfaţi de ăştia ! spuse doctorul supărat, netezindu-şi părul cărunt cu mîna. Degeaba, domnule, degeaba, bolnava o să se piardă, iar el o să plece cu cîteva sute de ruble...

— Ce să fac, domnule doctor, dacă s-a încăpăţînat ?... Ar fi în stare să dea şi cîteva mii de ruble, numai s-o vindece. Are bani şi îşi satisface toate năstruşniciile — răspunse Wichrzycka. I-am spus limpede — continuă — că dacă dumneata nu poţi să faci nimic, apoi nimeni nu va face mai mult. Îmi aduc aminte cît de bine m-ai tratat dumneata la ureche. Dar ce să-i faci, s-a încăpăţînat !... Domnule doctor, cu trebuie să mai iau prafurile acelea ?

— Trebuie! trebuie! murmură doctorul. De cînd s-a făcut calea ferată, toţi au înnebunit cu Varşovia asta. Rochii de la Varşovia, dulciuri de la Varşovia, medici de la Varşovia, iar tu, sărmane, dă-te în lături !...

Uşa scîrţîi şi intră un tînăr şaten, nu prea înalt. Cucoana îmbrăcată în negru se ridică iute de pe taburel, potrivindu-şi un zîmbet fermecător pe faţa palidă.

— Domnule doctor, cum aţi găsit-o pe bolnava noastră ? întrebă. Bietul îngeraş !... Am văzut mii

de bolnavi în viața mea, dar nici unul nu m-a impresionat atît de mult...

Tînărul medic îi întrerupse torentul de confidențe.

— Tocmai vroiam să mă sfătuiesc cu onoratul coleg în legătură cu starea bolnavei — spuse și se înclină fermecătoarei cucoane, care-i zîmbi și mai frumos și, apucîndu-și faldurile rochiei cu amîndouă mîinile, făcu o reverență de elevă.

— Vroiam să vă mai întreb, domnule doctor, ce doriți la dejun ?... Poate să fie mușchi de vacă, pasăre, afumături, ouă... vin, porter...

— Orice, vă rog ! răspunse tînărul medic și se înclină a doua oară, dar cu atîta hotărîre, încît cucoana socoti de cuviință să iasă din încăpere.

— Dumneata ai venit de la Varșovia ? întrebă Dragonowicz, împreunîndu-și degetele și privind la tînărul șaten peste umăr. Și-acolo e secetă ca și la noi ?...

La rîndul lui, tînărul se uită de sus la bătrînel și se lăsă să cadă în celălalt fotoliu.

— Pe la noi după secetă se mai nimerește și cîte o ploaie — răspunse. Cum ai găsit-o ieri pe bolnavă ?

Acel „cum" îl cam sperie pe Dragonowicz.

— Ca de obicei cînd cineva are început de aprindere de plămîni — răspunse în silă. Temperatură, friguri, limba încărcată, pulsul accelerat... Celelalte simptome...

— Și ce i-ai prescris, dacă pot să te întreb ?...

Întrebările acestea îi plăceau din ce în ce mai puțin lui Dragonowicz.

— I-am prescris ce se prescrie de obicei în asemenea cazuri — raportă. Din nenorocire, ocrotitoarea bolnavei nu dă voie să i se pună ventuze...

— Şi are dreptate ! interveni tînărul.

— Ha ? întrebă Dragonowicz.

— Bolnava e anemică, trebuie să avem grijă de sînge...

— Aşadar, dumneata nu pui ventuze nici la aprindere de plămîni ?... strigă Dragonowicz. A, aud o noutate !

Şi începu să rîdă, frecîndu-şi mîinile.

— Aici nu e aprindere de plămîni...

— Cum nu e ?... Dar ce spune plămînul stîng...

— Stîngul nu spune nimic. Dreptul este prins puţin...

— Cum dreptul ?... ţipă Dragonowicz. Eu zic că stîngul !...

— Mie auscultaţia îmi spune că dreptul...

— Care socoteşti dumneata că e plămînul drept? Cel care la bolnav e în partea dreaptă sau cel pe care doctorul îl găseşte în dreapta lui ?

— Evident că plămînul drept se află în partea dreaptă a bolnavului.

Dragonowicz fu atît de contrariat, încît o clipă amuţi. Se stăpîni totuşi şi începu să vorbească mai încet, străduindu-se să fie ironic.

— Bine !... dreptul !... bine... fie şi aşa... şi cum numeşti dumneata boala, după terminologia dumitale ?

— Malarie ! răspunse scurt tînărul şaten fără să se mai uite la Dragonowicz.

— Malarie ?... repetă pe silabe medicul mai vîrstnic, ridicîndu-se din fotoliu. Ştiu eu, asta e boală de la Varşovia, invenţia marelui Baranowski sau a marelui Chałubiński care vindecă bolnavii cu lapte şi aer curat... Îi cunosc eu pe aceşti domni ! Le-am trimis odată un pacient cu palpitaţii şi ei au spus că are catar la stomac, şi ăsta născocit tot de ei.

Ha! ha!... catar la stomac... Păcat că nu i-au prescris să prizeze tutun!...

Tînărul zvîcni din fotoliu.

— Dă-mi voie să-ți spun, onorate coleg — spuse înfuriat — că diagnosticul acestor domni înseamnă în lumea medicală mai mult decît toate autoritățile din Pacanów... Cît privește catarul la stomac...

Dar Dragonowicz nu-l mai ascultă. Își luă șapca de pe birou, și-o puse pe cap și ieși trîntind ușa. În sufragerie spuse că tînărul șaten e un fante și ceru să i se pună caii la trăsură. Din fericire pentru umanitatea suferindă, îl chemă Wichrzycka și, vrînd să-l împace, îl duse la doi argați bolnavi, cărora le prescrise cîte două rețete bogate și cîte treizeci de ventuze de fiecare.

În acest timp, tînărul medic, obosit de călătoria de la Varșovia, se așeză mai adînc în fotoliu și, rezemîndu-și capul în mîini, începu să se gîndească la modul în care o va trata pe bolnavă.

„Vasăzică avem temperatură, o ușoară afecțiune la plămînul drept și la creier și pierderea puterii. Pacienta a stat într-o regiune mlăștinoasă... Mai întîi trebuie să-i dau chinină care, desigur, va fi falsificată... Vin vechi... Să aibă oare vin vechi?... Poate arsenic?... Nu!... Ce zăpușeală e în camera asta... *Acidum carbolicum cristalisatum*?... Nu-i bun de nimic... Temperatura... *Acidum salicilicum*? La ce bun?...“

Cufundîndu-se astfel în vîrtejurile farmacopeei, tînărul doctor căuta mereu alte mijloace. Era gata să ajungă la un mod de tratament original și cu rezultate bune. Temperatura scăzuse, puterea crescuse, surescitatea trecuse și ea...

Dar adormi adînc.

O ușă înaltă, împodobită cu aurituri, ducea din această încăpere în salonul în care zăcea Anielka.

O parte din mobile fuseseră scoase afară de aici, iar pe celelalte le rînduiseră de-a lungul pereților și le acoperiseră cu huse. Ferestrele erau deschise, jaluzelele lăsate. Era întuneric. La mijloc se afla un pat mare din stejar negru sculptat, în care stătea Anielka, toată în alb. O veghea nevasta vechilului.

Biata femeie nu mai era în stare să se recunoască. Ce este ? unde se află ? Mărimea salonului, întunericul și mulțimea mobilelor necunoscute o înspăimîntau. Îi veneau în minte povestea despre fata de împărat fermecată și alte lucruri, pe care cînd le spui sînt foarte frumoase, dar cînd le trăiești dau multă bătaie de cap și teamă. Patul negru arată ca un catafalc, mobilele în huse păreau niște morți în giulgiuri, pianul seamănă cu un coșciug în care o vor băga îndată și pe ea. Și aici, of, Doamne ! nici nu poți să fugi, că dușumeaua e alunecoasă ca ghiața, și înainte ca Zajączowa să facă un pas, pun mîna pe ea, sigur, cei care vor s-o prindă.

Cea mai mare parte din timp, Anielka zăcea liniștită, cu ochii închiși, amețită. După atîtea emoții puternice, căzuse acum într-o apatie somnolentă. Nălucirile din cauza fierbințelii pieriseră, simțămintele care răbufneau violent se potoliseră. Vorbea încet, abia auzit și cu fraze întrerupte. Cînd vîntul adia dinspre grădină, salonul se umplea de miresmele florilor, de ciripitul păsărelelor și uneori de ecourile îndepărtate ale oamenilor sănătoși care vorbeau între ei. De obicei prin deschizăturile înguste ale jaluzelelor se vedeau numai umbrele înmulțite ale frunzelor legănate de vînt, care făceau un zgomot asemănător cu al apei unui pîriiaș ce zburda din piatră în piatră. Un adevărat tablou al veșniciei !

Din cînd în cînd, cineva se ivea la fereastră și arunca o privire curioasă în templul luxos al suferinței. La vederea acestor figuri tainice care apăreau și dispăreau fără zgomot, nevasta vechilului credea că moartea se uită la ele să vadă de n-a venit cumva ceasul ?...

— Dă-mi să beau... șopti Anielka.

Femeia sări din fotoliu și duse la gura bolnavei o cană cu un amestec dulce și răcoritor.

— S-a făcut seară ?

— Nu, domnișoară, n-au sunat nici de amiază.

Se așternu tăcerea.

— Ce curge așa afară ?

— Sînt pomii, domnișoară, fîșiie în grădină.

— A !... Ce frumos trebuie să fie acolo... Și mie mi-e atît de urît, sînt atît de bolnavă...

— Nu te teme, domnișoară, o să te faci bine ! A venit încă un doctor, de la Varșovia. Te-a văzut, a descheiat și cămașa, nerușinatul ! și pe mine m-a întrebat de toate cele. Cînd am început să-i spui ce și cum, Dumnezeu să mă ierte ! am mai pus și de la mine, s-a apucat cu mîinile de cap și s-a dus să să sfătuiască cu celălalt. Ha ! ha ! scornesc ei ceva. Zbierau amîndoi, de credeam că s-au luat la bătaie... Mai rău e de Kuba al meu... Ce-o fi făcînd el singur la fermă ?... sfîrși nevasta vechilului cu gîndul la bărbat.

Anielka își împreună mîinile slabe și închise pleoapele, răsuflînd des și scurt. Femeia tăcea și începu să se cuibărească în fotoliul moale, în care nu putea să stea cu nici un preț. Dacă se așază pe margine, alunecă. Nu îndrăznește să-și sprijine brațele pe rezemători. Să se tragă mai adînc nu se cuvine, că, Doamne ferește ! s-ar răsturna în el ca în pat...

Dacă i-ar fi dat un scaun simplu, ar fi ştiut îndată ce să facă, dar cu fotoliul ăsta moale, mai mare necazul. Încă o zi ca asta şi e-n stare să iasă pe fereastră şi să fugă în lumea largă.

La marginea grădinii se auzi un uruit de brişcă pe drumul bătut şi tropot greu de copite.

— Vine cineva !...

Zajączowa se mai învioră, în încăperea întunecoasă auzea măcar unele zgomote care-i aduceau aminte că în afara palatului există lumea mare şi acolo, undeva, ferma, după care îi era atît de dor.

Uruitul încetă.

„La noi a venit !" se gîndi nevasta vechilului. Cine să fie ? nu putea să ghicească. Tocmai atunci Wichrzycka se întorcea de la bucătărie, aşa că văzu la poartă o brişcă uriaşă cu caii graşi ca nişte pepeni, iar pe capră un vizitiu îmbrăcat ţărăneşte, dar bărbierit ca un preot. O cucoană coborî din brişcă şi porni hotărîtă spre uşa de la intrare.

Era mătuşa Andzia care, recunoscînd în Wichrzycka o persoană de condiţia ei, i se adresă ei mai întîi, prezentîndu-se :

— Sînt Anna Stokowska — spuse repede. Am aflat că Anielka şi Józio, copiii boierului Jan, sînt aici. Sînt nepoţii mei.

— A !... şopti Wichrzycka, făcînd o reverenţă şi înclinîndu-şi capul într-o parte.

— Tocmai mă duceam la fermă să iau copiii la mine, dar l-am întîlnit în drum pe vechilul de acolo, care mi-a spus că sînt aici. Închipuieşte-ţi că omul ăsta vine aici cu tot calabalîcul de la fermă.

— Știu... nevasta lui are grijă de Anielka — o întrerupse Wichrzycka — e o femeie simplă, pe care dacă n-ar fi fost împotrivirea baronesei...

„Baroneasă ?" medită mătușa, apoi spuse cu glas tare :

— Aș vrea s-o văd pe doamna baron. Să-i mulțumesc pentru că a avut grijă de copii și să-i iau la mine.

Wichrzycka dădu din cap, dar nu răspunse nimic. O conduse pe mătușa Andzia într-o încăpere, iar ea plecă s-o anunțe pe baroneasă de intențiile musafirei.

Mătușa Andzia se așeză pe canapeaua de catifea și se străduí să-și omoare timpul, uitîndu-se la bibelourile de pe măsuță sau la tablourile printre care era și un portret de bărbat în uniformă de intendent.

„De bogată-i bogată — medită. El a fost baron... Dar ea ce vrea de la copii ?... Cine i-a spus de ei ?... E, se vede că-i o femeie miloasă..."

Ușa se deschise încet și în salon intră stăpîna palatului. Putea să aibă în jur de patruzeci de ani, era de statură înaltă, oacheșă, cu ochii negri, foarte vioi. Trăsăturile ei înăsprite și pătimașe mai păstrau și acum urmele frumuseții de altădată.

„Evreică ?..." îi trecu prin minte mătușii Andzia. Cu toate acestea, se ridică repede de pe canapea și se înclină adînc în fața celei care intrase.

Baroneasa îi strînse mîna cu bucurie.

— Dumneata ești mătușa Anielkăi și a lui Józio? o întrebă.

— Da — răspunse musafira.

— Să stăm puțin... Dumneata ești rudă apropiată cu răposata ?...

Mătușa Andzia se întristă.

— Mi se pare că în ultima vreme — continuă baroneasa — a locuit în casa dumitale... Acolo a și... Bieții copii...

— Tocmai, voiam să-ți mulțumesc pentru grija deosebită...

— O, era de datoria mea — o întrerupse baroneasa repede.

— Am venit aici și ca să iau copiii... Zilele acestea — spuse mătușa cam încurcată — am intrat gospodină la un preot cumsecade...

Baroneasa se mișcă pe canapea.

— Și fiindcă e un om cu stare și foarte bun, mi-a îngăduit să iau copiii cu mine. Mi-a plătit și leafa pe un trimestru ca să le cumpăr ce le trebuie...

— Nu mi se pare un loc potrivit pentru copii, deocamdată — spuse baroneasa.

— I-am jurat lui Meci că n-am să-i părăsesc pe bieții orfani — o întrerupse repede mătușa — și am să mă țin de cuvînt. Avere nu mai am de mult, dar munca mea va fi de ajuns, iar bunul preot...

— Mi se pare că dumneata nu știi că domnul Jan m-a împuternicit să aduc copiii aici. Am să-ți dau scrisoarea s-o citești. De altfel, chiar el va veni peste cîteva zile... Dar chiar dacă domnul Jan nu mi-ar fi dat aceste drepturi, tot n-ai putea să iei copiii așa de repede, pentru că Anielka e foarte bolnavă...

Mătușa lăsă capul în jos.

— Aici avem doi medici — spuse baroneasa — la nevoie putem să aducem și mai mulți, chiar pe cei mai renumiți din țară. Anielka va avea tot ce-i trebuie.

— Așadar, eu — interveni mătușa timidă — trebuie să părăsesc copilul bolnav al sorei mele ?...

— Da' de unde !... interveni baroneasa, întinzîndu-i mîna mătușii. Cred că vei rămîne să stai o vreme la noi.

Și văzînd nehotărîrea mătușii, insistă.

— Te rog foarte mult !... Casa mea e deschisă tuturor, cu atît mai mult persoanelor... binevoitoare... Vei avea un apartament separat numai pentru dumneata... și vei putea să îngrijești de Anielka...

Mătușa nu știa ce să facă.

— Îmi pare rău să refuz, dar nu îndrăznesc să abuzez de bunătatea dumitale...

— Te rog să consideri casa mea ca pe a dumitale, iar pe mine ca pe o... prietenă sinceră. La urma urmelor, dumneata știi că la noi nu există două familii care să nu fie înrudite între ele. Sîntem cu toții rude...

Mătușa, uimită și mișcată, se lăsă convinsă. Îi scrise preotului, rugîndu-l să-i îngăduie un concediu de cîteva zile, apoi se duse în salonul Anielkăi.

Recunoscînd-o pe mătușa Andzia, nevasta lui Zając exclamă : „ooo !...“ și i se aruncă la picioare. Anielka se uită la ea, zîmbi trist și închise iarăși ochii.

— Cum te mai simți, Anielka ? o întrebă mătușa.

Fata tăcea.

— Așa și așa ! răspunse nevasta vechilului în locul ei. Că sînt doi doctori. Și ce de mîncare !... să tot mănînci... Numai că e întuneric beznă și n-ai pe ce să stai, așa că ni să urăște. În întune-

cimea asta am şi uitat cum mai arată lumea. Şi-mi pare rău şi de omul meu...

— Acum poţi să pleci, dragă Zajączowa, că rămîn eu cu Anielka. M-am întîlnit pe drum cu bărbatul tău. Vine aici cu toată gospodăria...

— S-a prostit, nebunul, ori ce are ?... strigă femeia. Cum a lăsat casa sîngură ?...

— Asta nu ştiu, dar cred că trebuie să sosească dintr-o clipă în alta. Du-te în curte şi ai să te întîlneşti cu el...

Femeia ieşi, alunecînd pe duşumele, şi abia nimeri pe coridor.

— Ce palat, Doamne ! nici într-o săptămînă nu poţi să-i vezi toate ungherele... şopti.

După ce rămase numai cu mătuşa, Anielka deschise ochii.

— Mătuşă, vreau să mă ridic.

Aceasta o săltă şi o rezemă de perne, dar văzînd că nici aşa fata nu putea să stea în capul oaselor, o luă de mijloc şi-i trecu mîna după gîtul ei.

— De-ai şti, mătuşă, cît sînt de bolnavă...

— O să-ţi treacă, draga mea. Mîine o să-ţi fie mai bine, cînd medicamentele o să-şi facă efectul.

— Da ?... întrebă fata, sărutînd-o. Şi eu credeam că am să mor...

Mătuşa se supără.

— Vai de mine ! copila mea... Ce vorbe mai sînt şi astea ?... Multă lume se îmbolnăveşte... Numai eu de cîte ori am fost bolnavă !

— Eram atît de tristă aici... Nu e nimeni lîngă mine... Nici măcar mama... O, să nu afle mama !...

Pînă şi această foarte scurtă discuţie o obosi. Se întinse pe pat, scăldată într-o sudoare rece.

— Oh, Doamne !... o să mor...

— Lasă-mă, Anielka, nu-mi mai sfîşia inima... — o întrerupse mătuşa.

— Mie nu mi-e frică, numai că... Eu nu știu cum se moare și de aceea... sînt atît de tristă.

Ușa scîrții și pe duşumele se întinse o fîşie largă de lumină. Baroneasa intră ținîndu-l de mînă pe Józio.

— Anielka — strigă băiatul — uite cum sînt îmbrăcat... Am ghete noi și o haină de catifea...

— Taci, Józio ! Ce face Anielka ? întrebă cucoana, venind lîngă patul bolnavei.

Mătușa Andzia clătină din cap.

— Astăzi am mers pe cal — spuse Józio — m-am plimbat cu Krzysztof prin grădină. Mama mi-a promis...

Anielka sări ca arsă.

— Unde-i mama ! strigă deschizînd ochii larg.

Józio tăcu, iar baroneasa se dădu înapoi.

— Unde-i mama ?... repetă Anielka.

— Eu vorbesc de mama naşă — răspunse Józio, arătînd spre baroneasă.

Anielka recăzu pe pat și își acoperi fața cu mîinile.

Această scenă o îngrijoră pe mătuşa Andzia, iar baroneasa se sperie și mai mult, întrebă dacă bolnava mai doreşte ceva și părăsi îndată salonul.

Zając sosi într-adevăr cu un car, la care înjugase doi boi costelivi. Încărcase în el scrinul și tot ce avea de îmbrăcăminte, iar în spate legase calul și vaca.

Harabaua fu întîmpinată de argați cu vechea urare : „Lăudat fie !“, de lacheii de la curte cu rîsete batjocoritoare, iar de nevastă cu strigăte de bucurie. Femeia alergă cu brațele încrucișate înaintea bărbatului, dar Zając o primi cu o întrebare acră :

— Ei... de ce dracu' am venit eu aici ?...

— Oo !... păi nu te-ai rugat tu de cucoană — răspunse nevasta mirată de scurta ţinere de minte a bărbatului.

— Ce eram să fac ?...

Femeia se simţi jignită.

— E, nu te mai prosti atîta !... Nu e mai bine să petreci şi tu cîtva timp printre oameni, în loc să stai singur cuc la marginea pădurii ?

— În timpul ăsta o să ne ia dracu' iepurii.

— N-o să pată nimic.

— E, şi ce-o să fac eu aici ?

— Ai să te odineşti. Că totdeauna ţi-ai dorit odină.

— Bine, şi unde o să stau ?... Că n-o să stau la poartă să rîdă lacheii ăştia de mine.

Nevasta îşi aşeză mîinile ca Napoleon ; aceasta era întrebarea cea mai importantă. Unde putea să stea el ? Păi barbatul trebuie să stea lîngă nevasta lui. Şi pentru că nevasta sta în palat, o să stea şi el tot acolo. Aşa şi calul, vaca şi cei doi boi.

Femeia n-ar fi fost în stare să rezolve singură această problemă dacă tocmai atunci nu apărea Szmul în brişca lui. Foştii locuitori de la fermă îl întîmpinară ca pe Mesia şi-l rugară să le dea un sfat. Evreul nu răspunse nimic, mulţumindu-se să zîmbească.

Intră la palat, iar după un sfert de ceas căruţa fu băgată în şopron, calul în grajd, vitele în staul şi vechilul dus la bucătărie.

Acolo îi dădură să mănînce şi să bea bere. Ţăranul se sătură, slobozi cureaua, îşi şterse gura cu mîneca, apoi se aşeză pe laviţă şi unde nu începu să plîngă cu amar de zăngăneau geamurile...

— De ce-am venit, nenorocitul de mine, în pustietatea asta !... Mai bine m-ar fi luat moartea

înainte !... nici tu cîmp, nici tu pădure, nici tu apă...

Nu mai spuse şi : nici tu oameni, fiindcă era înconjurat de cîţiva slujitori care îşi băteau joc de disperarea bietului om. Dar lui nu-i păsa de ei, ci de mlaştinile îndrăgite, de pădurea neagră şi de casa dărăpănată.

Plînse şi suspină vreo jumătate de oră, pînă cînd veni Wichrzycka şi-l dojeni cu asprime. Atunci se îndreptă spre grajd şi spre staule să-şi vadă vitele şi să se împrietenească cu ceilalţi argaţi.

Sporovăi o vreme cu ei, apoi se culcă pe paie. Dar nu-i era somn, aşa că începu să umble peste tot, tînjind după muncă, după nevastă şi după fermă.

După numai cîteva ceasuri Wólka şi palatul, acareturile frumoase şi grădina uriaşă nu-l mai atrăgeau, aşa că nu mai ştia ce să facă.

„Ce viaţă mai e şi aici ? îşi spuse. Păi la noi e raiul pe pămînt, nu altceva !...“

Plecă la cîrciumă şi acolo, el, om cu scaun la cap de cînd se ştia, cunoscu pentru întîia oară marele adevăr că păhărelul umplut mereu este mîngîierea celor îndureraţi.

Cînd se întorcea de la cîrciumă, nu-i mai era dor de ferma lui, gîndurile îi erau foarte ocupate.

„Adăvărat — medita — în Wolka asta e destul de vesel. Palatul cît biserica, acareturile cum să cuvine, de zîd. E fabrică de bere, cazan de rachiu, moară — nu-i pare rău omului să privească la astfel de lucruri. Pentru prînz sună ca la liturghie şi oamenii să strîng ca la hram. Şi dau atîta mîncare, cît nu încape-n burtă !“

Mergea pe drum și i se părea că-l saltă ceva în sus, atît se simțea de ușor, iar prin minte îi treceau tot felul de gînduri care de care mai năstrușnice. Nu se prea legau unul de altul, dar alergau ca vijelia. Pînă atunci Zaiac nu se gîndise niciodată la atîtea lucruri, deși toată viața avusese poftă să reflecteze. În cele din urmă îl cuprinse o bucurie atît de mare, încît începu să cînte :

Hei ! pe halba verde
Vrăbiile săreau...

Ajunse la staul și se prăvăli pe o grămadă de paie. „Ce bine să doarme aici..."

Visa că-l scutură cineva de umăr.

— Kuba ! Kuba !... scoală-te odată...

— Șu ! Șu !... mormăi Zaiac.

— Kuba ! ești beat turtă, animalule !...

— Lasă-mă-n pace !... Nu vezi ce fac ? răspunse și se întoarse cu fața în jos, dînd din picioare.

Nu putură să-l trezească în nici un fel. Dormi tun pînă la răsăritul soarelui.

La conac, seara, medicii o consultară încă o dată pe bolnavă și ținură al doilea sfat în camera de alături.

— Așadar, dumneata afirmi mereu că nu are aprindere de plămîni ? începu Dragonowicz cu un zîmbet protector.

— Afirm și sînt convins că dumneata, colega, ai greșit — răspunse tînărul cu răceală.

Întrecuse măsura. Dragonowicz își puse un picior peste celălalt, își împreună mîinile și, pironindu-și privirea regească pe chipul tinerelului, îl întrebă :

— Iartă-mă... cîți ani ai dumneata ?

Tînărul șaten se ridică în picioare.

— Iubite coleg ! spuse — am atîția ani cît să ajungă pentru o sută de cazuri de aprindere de plămîni...

Dragonowicz se ridică și el în picioare.

— Puțin îmi pasă de cazurile dumitale ! strigă dînd din mînă. Unde ai terminat universitatea dumneata ?...

Tînărul își băgă mîinile în buzunar.

— În orice caz nu la Pacanów, stimate coleg !...

Fața roșie a bătrînului doctor se făcu stacojie.

— Nici eu n-am făcut-o la Pacanów ! strigă. Dar pentru că dumneata ai atîția ani cîtă practică am eu și pentru că n-am stat pe aceeași bancă...

Aici dădu de cîteva ori din mînă de sus în jos.

— Te rog să nu mă mai onorezi cu titlul de coleg...

După ce sfîrși, Dragonowicz îl lăsă pe medicul încremenit în mijlocul încăperii și ieși să se liniștească.

Tînărul nu dormi toată noaptea, întrebîndu-se multă vreme dacă purtarea colegului Dragonowicz merită o mustrare verbală, în scris sau o plîngere către cea mai apropiată asociație medicală ? Poate că purtarea brutală a colegului Dragonowicz cere un răspuns cu arma în mînă ? Și, în acest caz, prin împrejurimi există oare un număr suficient de martori ?

A doua zi cei doi potrivnici erau palizi și luară micul dejun fără prea mare poftă. Fiecare se găsea sub influența unor hotărîri foarte energice, luate în singurătatea nopții, care se rezumau la aceea că nici unul nu mai vroia să vorbească cu celălalt, amîndoi doreau să se vadă cît mai puțin, cerînd cît mai repede să se înhame caii.

Ceea ce şi făcură. Dar pentru că baroneasa avea mai multă încredere în cel de la Varşovia, plecă numai bătrînul, după ce primi un onorariu gras. În anticameră Dragonowicz se întîlni cu Krzysztof, cameristul, şi cu alt lacheu, Krzysztof îi porunci lacheului să-l îmbrace pentru drum pe domnul doctor, care-l rugă să-i spună medicului de la Varşovia că e un mucos.

Krzysztof rămase prostit.

— Domnule doctor, îmi îngăduiţi să observ — spuse — că eu am plăcerea să-l cunosc, aşa că...

— Şi ce-i cu asta, aţi fost în acelaşi restaurant ? întrebă Dragonowicz înfuriat la culme.

Era o jignire, dar Krzysztof nu-şi pierdu cumpătul.

— Eu n-am stat prin restaurante — răspunse cu demnitate — iar pe doctorul cel tînăr l-am întîlnit în case în care dumneavoastră nu prea intraţi !...

Spunînd acestea, plecă fără să-l mai salute, apoi îi declară baronesei că bătrînul doctor e prost crescut şi că el, Krzysztof, nu-l va mai primi cum se cuvine, altfel îşi dă demisia.

În felul acesta medicul cel tînăr rămase învingător şi putu s-o trateze pe bolnavă fără alte piedici.

Începu să se ocupe cu multă rîvnă de Anielka. Petrecea ore întregi lîngă patul ei, îi dădea medicamente, vin, comanda supă de bulion, o ciocănea, o asculta, îi lua temperatura. Dar de cîte ori baroneasa îl întreba ce crede despre pacientă, clătina din cap şi răspundea într-un stil înflorat :

— Bolnava trece pe o punte foarte îngustă, de pe care poate să cadă foarte uşor şi care se poate rupe foarte uşor. Dar...

Cînd ajungea aici, își înclina capul, desfăcîndu-și mîinile.

— Natura are mijloacele ei ! sfîrșea.

— Așadar, starea ei e foarte gravă ? întrebă baroneasa neliniștită.

— Trebuie să nădăjduim pînă în ultima clipă...

— Cînd crezi că va veni criza ?

— În malarie nu există criză. Există numai o încetinire treptată a evoluției bolii și a slăbiciunii, după care urmează însănătoșirea.

— Ar fi bine să grăbesc întoarcerea tatălui ei ? întreba cucoana.

— Rău nu poate să fie. Ba s-ar putea chiar ca venirea lui să aibă o influență favorabilă asupra sistemului nervos.

— Dar arendașul de pe moșia lor poate s-o viziteze pe bolnavă ?... E un evreu cumsecade... Dorește atît de mult s-o vadă...

— Desigur ! se învoi doctorul.

În baza acestui „desigur", Szmul căpătă dreptul de a o vizita pe Anielka. Avea s-o vadă pentru prima oară după cîteva săptămîni. Îl anunță Wichrzycka, pe care Szmul nu pregetă s-o întrebe :

— Să-mi fie cu iertare... Slăbiciunea asta se poate lua ?

— Ce mai e și asta ?

— Că, vezi dumneata, eu am copii și... acum am foarte multe treburi.

— Ei, Szmul, dă-mi pace ! Tu ai vrut s-o vezi, iar acum ți-e frică ?...

În arendaș se trezi duhul Mahabeilor, scuipă în palmă, își netezi părul și puțin palid, începu să-și miște picioarele ca un armăsar focos înainte de bătălie.

Erau gata să plece cînd Wichrzycka își aduse aminte deodată ceva, luă de pe birou un flacon

destul de mare și stropi din belșug mantaua lui Szmul cu apă de colonie.

— E contra ciumii ? întrebă, strîmbînd din nas.

— Contra ciumii.

Ieșiră. Pe coridor se întîlniră cu Krzysztof, care-l măsură pe arendaș din creștet pînă-n tălpi și-l întrebă :

— Szmul, te-ai parfumat azi ?...

— Cucoana Wichrzycka mi-a făcut-o... răspunse Szmul.

În celelalte camere dădură peste lacheu, care se miră rîzînd.

— Ia te uită ce mai miroase Szmul !...

Evreul se zăpăci.

Apoi se întîlniră cu tînărul doctor, acesta începu și el să se uite cu luare aminte la arendașul care trăznea a colonie.

În cele din urmă nimeriră și peste nevasta vechilului.

— Doamne sfinte ! Szmul — strigă — miroși ca și cucoana...

Arendașul se acoperi de sudoare. Nu se mai gîndea la Anielka, nici la boala molipsitoare, ci numai cum să-și ascundă rușinea. I se părea că mirosul plăcut pe care-l răspîndea în jur era o nelegiuire mai mare decît furtul și minciuna, și că pentru așa ceva oamenii sînt arătați cu degetul.

Cînd ajunse în salonul în care zăcea bolnava, el, de obicei atît de iscusit, își pierdu orice stăpînire de sine și ar fi fost în stare să se ascundă în gaură de șarpe.

— Domnișoară Anielka, ți l-am adus pe Szmul — spuse Wichrzycka.

Fata zîmbi.

— Unde-i Szmul ? întrebă.

— Aici sînt — răspunse, ascunzîndu-se după Wichrzycka.

— Aha ! Ce mai faci, Szmul ?... Nu mi-ai adus nici o scrisoare de la mama... Nu știu nici măcar unde e acum și ce se întîmplă cu ea.

În clipa aceea mătușa Andzia începu să-i facă nu știu ce semne lui Szmul. Anielka băgă de seamă și se sperie.

— Szmul ! strigă — unde e mama ?... Ce semne îți face mătușa cu mîna ?...

— Cucoana e sănătoasă răspunse evreul cu glasul schimbat.

Anielka își pierdu răbdarea.

— Szmul, de ce ești atît de neliniștit ?... Vino lîngă mine !... apropie-te...

— Du-te Szmul ! îl îndemnă Wichrzycka.

— Szmul, vino-ncoace ! îl chemă și mătușa.

Dar Szmul nici nu se gîndea să se apropie de pat.

— Ți-e frică de mine ? îl întrebă Anielka — sînt oare atît de bolnavă, de nu se mai poate apropia nimeni de mine ?...

— Mă rog de iertare — îngînă evreul. Nu vin nu pentru că domnișoara e bolnavă, da'... cam miros... Mă întorc numaidecît — spuse, și ieși în fugă afară.

Wichrzycka spuse rîzînd că lui Szmul îi este rușine că a fost parfumat, iar mătușa Andzia încuviință din cap. Dar Anielka nu se liniști. Spunea mereu că este bolnavă rău și mama trebuie să fie și ea tare bolnavă.

— O să mor, mătușă — șoptea cu o resemnare dureroasă. Roagă-te pentru mine, mătușă... N-ar fi bine să chemăm preotul ?...

Mătușa era disperată.

— De ce tot vorbești de moarte, copilă iubită ?... Ce-ți mai trece prin minte ?... Că doar aici se află un doctor care te ascultă în fiecare zi și nici nu se gîndește la una ca asta...

Un răstimp Anielka tăcu, apoi șopti iarăși.

— Totuși, mătușă, cheamă preotul.

Anna Stokowska era o femeie pioasă și credea în revelații.

— Ei, copila mea — spuse — dacă vrei tu, am să-l chem. Se știe doar că nu o dată Trupul și Sîngele Domnului le-au redat oamenilor sănătatea mai repede ca medicamentele. Iar în gînd adăugă :

„Tot e mai bine să mori împărtășită, dacă tot e să mori !“

Cînd îi spuseră baronesei că bolnava vrea să cheme preotul, aceasta se înspăimîntă. Făcu o criză de inimă, expedie două telegrame boierului Jan să se grăbească să vie și începu să-l întrebe pe doctor dacă o ceremonie atît de cumplită nu va înrăutăți starea bolnavei.

— A... nu ! răspunse. Asemenea lucruri pot să aibă efecte salvatoare asupra sistemului nervos, mai ales dacă bolnava cere...

— Dar care-i starea ei ? Nu se mai poate face într-adevăr nimic ?

Doctorul înălță din sprîncene.

— Natura are mijloace pe care noi nici nu le bănuim !

Baroneasa înțelese din aceste cuvinte că nu mai e nici o nădejde, trimise a treia telegramă boierului Jan și se închise în camera ei.

La palat și pe moșie oamenii începură să spună că Anielka e bolnavă rău.

Noaptea trimiseră cel mai frumos echipaj la gară să-l aducă pe boierul Jan. Pe la zece dimineața veni preotul.

Îi dădură de veste Anielkăi și o îmbrăcară în rufărie nouă. Fata privea cu luare aminte la hăinuța brodată, la slujitorii care mergeau în vîrful picioarelor, la mătușa care plîngea și la nevasta înspăimîntată a vechiului. Gîndul că toți se învîrtesc astăzi în jurul ei, că se va spovedi și că va muri ca o persoană în vîrstă îi produse o plăcere deosebită.

Mătușa Andzia băgă de seamă că Anielka e mai liniștită și nu mai deliregză.

Îi spuse, așadar, că din clipă în clipă avea să vină tatăl ei.

— Da... Asta-i bine ! răspunse Anielka.

Înainte de spovedanie, medicul o mai consultă încă o dată pe bolnavă, îi luă temperatura și căzu pe gînduri. După aceea spuse să i se dea cît mai des vin vechi, să se lase jaluzelele, fiindcă pe Anielka o supără lumina, și plecă în sat să viziteze cîțiva pacienți. Mătușa Andzia trase fotoliul lîngă pat, o ridică pe bolnavă în capul oaselor și o rezemă de pernă.

— Mătușă, știi că azi-noapte am visat cerul ? Am văzut acolo o mulțime de insule, parcă de aur, pe o mare verde-aurie, dar păreau așa numai de departe. De aproape cerul semăna cu pămîntul. Și acolo sînt copaci, gazon, flori de aceeași culoare ca și la noi, numai că mai frumoase. Într-o grădină am văzut-o pe mama plimbîndu-se, iar înaintea ei alerga Karusek... Ce frumoși erau amîndoi !... I-am strigat, dar nu m-au auzit. În cele din urmă m-am trezit...

— Liniștește-te, copila mea, și spune o rugăciune... o rugăciune... — o îndemnă mătușa, văzînd că Anielka obosise și fața i se rumenise.

În ușa întredeschisă se ivi preotul bătrîn, cu stiharul alb îmbrăcat peste sutană. Anielka fu cuprinsă dintr-o dată de spaimă.

— A și venit preotul! exclamă. O, ce frică mi-e!... De ce e atît de întuneric aici?... O, ce întuneric e!...

— Te dureau ochii și doctorul a spus să lăsăm jaluzelele — șopti mătușa.

— Acum nu mă mai dor — o întrerupse Anielka. Deschideți măcar o fereastră. Mi se pare că sînt la cimitir în capela în care stau bunicul și bunica.

— Deschideți ferestrele! spuse preotul, așezîndu-se lîngă bolnavă.

Jaluzelele scîrțîiră și ziua luminoasă se revărsa în salonul posomorît. Mătușa ieși, acoperindu-și fața cu mîinile, preotul șoptea pe latinește, iar de afară îl acopereau fîșîitul copacilor și ciripitul păsărilor.

— Roagă-te, copila mea... îi spuse preotul.

— Ce frumos e acolo!... zise Anielka, arătînd spre grădină. Doamne! Doamne!... o să mai văd oare vreodată casa noastră... pe mama mea iubită?...

După aceea începu să se bată cu mîinile în piept și se uită la preot, așteptîndu-i întrebările.

— Copila mea, înainte de Paști ai fost la spovedanie?

— Da.

— Bine, copila mea. Trebuie să te spovedești măcar o dată pe an. Dar la sfînta liturghie ai fost în fiecare duminică?

— Nu.

— Așadar te-ai rugat acasă?

— Nu totdeauna — răspunse Anielka, lăsînd ochii în jos. Cîteodată alergam prin grădină și mă jucam cu Karusek.

— În zilele de sărbătoare poți să te joci, dar trebuie să te și rogi, cît de puțin. Rugăciunea ai spus-o în fiecare zi dimineața și seara ?...

Anielka căzu pe gînduri.

— O dată, într-o seară, n-am spus rugăciunea.

— Din ce pricină ?

— Am stat mult timp lîngă mama și am adormit pe scaun...

Apoi adăugă cu glasul tremurător :

— Atunci ne-a ars casa... Pentru păcatele mele oare ? întrebă privind cu teamă la preot.

Acesta se îngrijoră.

— Nu sînt sigur, copila mea — răspunse — dar mi se pare că nu... De părinți ai ascultat, ai făcut cu plăcere ce ți-au spus să faci ?...

— Nu — șopti Anielka. Tata mi-a spus să nu vorbesc cu Gajda, și eu am vorbit...

— Copila mea, totdeauna trebuie să faci ce-ți spun părinții, pentru că ei nu spun niciodată să faci ceva fără motiv. De ce ai vorbit cu omul acela ?...

— L-am rugat să n-o bată pe fetița lui... Ea e atît de mică...

— Aha !... Copila mea... copila mea... E bine că l-ai rugat, dar pe părinți trebuie să-i asculți întotdeauna... Dar numele Domnului nu l-ai rostit niciodată în deșert !...

— Ba da.

— Adevărat ? se miră preotul. Și de ce, copila mea...

— M-am rugat lui Dumnezeu să mi-l trimită pe tata... după aceea pe mama...

— Aha !... Copila mea...

Preotul își scoase batista și se șterse la nas.

— Altceva nu-ți mai amintești nimic, copila mea ?...

— Nimic...

— Du-ți mîinile la piept, copila mea, și zi așa : „Doamne, ai milă !...“ Iar ca pedeapsă spune o rugăciune pentru toți cei păcătoși.

Rosti deasupra ei o rugăciune cu glasul schimbat și ieși repede din salon, ferindu-se să întîlnească pe cineva.

Tînărul doctor tocmai se întorcea din sat la conac, cînd o trăsură cu patru cai trecu în goană pe lîngă el. Bănuind ceva, grăbi pasul.

„E tatăl bolnavei ! se gîndi. Măcar să nu se ducă acum la ea, că-mi strică toată treaba.“

Și începu să alerge.

Dar trăsura i-o luase mult înainte. Abia opri la intrare, că boierul Jan sări jos, o salută cu bucurie pe stăpîna casei, care-i ieșise în întîmpinare, și ceru să fie dus numaidecît la fiica lui.

— Preotul a ieșit adineaori de la ea ! îl preveni baroneasa.

Boierul Jan se cutremură.

— Duceți-mă la ea, măcar s-o găsesc în viață... În drumul meu sînt numai sicrie și morminte !...

Mătușa Andzia o luă înainte, boierul Jan și baroneasa intrară după ea în salonul bolnavei.

— Am venit... am venit, fetița mea !... strigă tatăl îngrijorat, alergînd la pat.

Anielka se bucură, deși nu atît de mult cît se așteptase doctorul.

— O, tată, ce bine-mi pare că ai venit... Am pătimit atîtea...

Boierul Jan o îmbrățișă și o sărută.

— Știu că nu v-a fost prea bine la ferma aia blestemată, pe care am vîndut-o. Dar bună baroneasă Weiss aflînd că...

— Weiss ?... întrebă Anielka, deschizînd larg ochii. Fără să vrea îi veni în minte discuția dintre tatăl ei și Szmul.

— Da, sînteți doar în casa doamnei Weiss... — răspunse mirat boierul Jan.

Anielka începu să se uite cu luare-aminte la tatăl ei și pe gulerul negru al surtucului văzu două dungi albe.

— Ce-i asta... doliu ?... întrebă tremurînd. Tată, după cine porți doliu ?...

Deodată o fulgeră un gînd.

— A murit mama !... strigă, acoperindu-și fața cu mîinile și căzu pe perne.

Tatăl se aplecă deasupra ei.

— Anielka !... liniștește-te — spuse. Anielka !... Aniel... O, Doamne...

Și îngenunche lîngă pat.

În clipa aceea doctorul intră în salon. Văzînd că mătușa Andzia se înecă de plîns, că baroneasa e gata să leșine, iar boierul Jan stă în genunchi, ghici că se petrece ceva rău. Se apropie de Anielka, îi luă pulsul... Își ascultă respirația, dar Anielka... nu mai respira.

. . . . . .

Boierul Jan se căsători cu baroneasa Weiss în timpul carnavalului și probabil că în postul mare și ajunsese sub papucul celei de a doua soții, femeie, cum se văzu mai apoi, foarte energică. Stăpînului inimii ei îi dădu în schimbul numelui ales tot confortul, dar îi restrînse cheltuielile în afara casei. Datorită intervenției tainice a lui Szmul, boierul Jan aproape că nu mai putea să

facă datorii și, pentru că vecinii nu-l priveau cu prea multă plăcere, se obișnui să stea în casa soției și începu să se îngrașe.

Józio e cam răsfățat de mama vitregă, dar, cu toate acestea, educația lui se desfășoară în anume limite. Băiatul va deveni astfel un domnișor cumsecade.

Căpătînd, în sfîrșit, moara de la baroneasă Weiss, Szmul își mărește averea, iar vechilul Zając are și el o slujbă pe moșia cucoanei.

Păcat numai că, de cînd a făcut cunoștință cu cîrciuma, împins de dorul după ferma pustie, se uită destul de des în fundul paharului și nevasta se poartă urît cu el.

Cînd pe cer se sting razele soarelui, din pămînt se înalță amurgul. Amurgul — marea armată a nopții cu mii de coloane invizibile și miliarde de soldați. Armată viguroasă care se înfruntă cu lumina din vremuri imemoriale se împrăștie în fiecare dimineață, învinge în fiecare seară, domnește de la apusul pînă la răsăritul soarelui, iar ziua, sfărîmată, se ascunde prin ascunzători și așteaptă.

Așteaptă în prăpăstiile munților și în pivnițele caselor de la oraș, în bungetul pădurii și în adîncul lacurilor întunecate. Așteaptă, ascunzîndu-se în peșterile străvechi ale pămîntului, în mine, prin șanțuri, în ungherele caselor, prin spărturile zidurilor. Împrăștiată și numai aparent absentă, umple totuși toate ascunzătorile. Există în fiecare crăpătură a cojii copacilor, în cutele veșmintelor oamenilor, se tupilează sub cel mai mic grăunte de nisip, se agață de cel mai subțire fir de păianjen și așteaptă. Alungată dintr-un loc, într-o clipită se mută în altul, folosindu-se de orice îm-

prejurare ca să se întoarcă acolo de unde a fost izgonită, să pătrundă în locurile neocupate și să înunde pămîntul.

După apusul soarelui, armata întunericului iese în șiruri dese din locurile de refugiu, tăcută și prudentă. Umple coridoarele caselor, sălile și scările prost luminate; de sub dulapuri și mese se tîrăște în mijlocul încăperii și ia în stăpînire perdelele; prin ferestruicile pivnițelor și prin geamurile ferestrelor iese pe străzi, asaltează într-o tăcere surdă pereții, acoperișurile și, pitită pe vîrfuri, așteaptă răbdătoare pînă cînd norii trandafirii pălesc la apus.

Încă o clipă și întunericul uriaș irumpe, cuprinzînd cerul și pămîntul. Animalele se ascund prin culcușuri, omul se refugiază acasă, viața, ca o plantă fără apă, se închircește și începe să se ofilească. Culorile și formele se destramă în mohoreală; teama, rătăcirea și nelegiuirea pun stăpînire pe lume.

Atunci, pe străzile devenite pustii ale Varșoviei, apare o siluetă omenească ciudată, care poartă o flăcăruie deasupra capului. Aleargă repede pe trotuar, ca și cînd l-ar goni întunericul, se oprește o clipă lîngă fiecare felinar și, aprinzînd o lumină veselă, dispare ca o umbră.

Face asta în toate zilele anului. Fie că pe cîmpuri primăvara se îmbată cu miresmele florilor, fie că se înteține furtuna din iulie, fie că vînturile dezlănțuite ale toamnei ridică nori de praf pe străzi sau prin văzduh se învălătucesc zăpezile iernii — totdeauna, îndată după ce se lasă seara, el cutreieră trotuarele orașului, aprinde felinarele cu flăcăruia lui, apoi dispare ca o umbră.

De unde vii tu, omule, și unde te ascunzi, de nu-ți cunoaștem trăsăturile și nu-ți auzim glasul?

Ai și tu o nevastă sau o mamă care-ți așteaptă întoarcerea ? Ori copii care, punîndu-ți felinarul într-un colț, ți se cațără pe genunchi și te iau de gît ? Ai oare prieteni cărora să le povestești bucuriile și necazurile, sau măcar niște cunoscuți cu care ai putea să vorbești despre întîmplările de fiecare zi ?

Ai vreo casă, unde ai putea fi găsit ? un nume pe care te-am putea chema ? nevoi și simțiri care să te facă și pe tine om ca și noi ? Ești într-adevăr o ființă fără formă, tăcută și imaterială, care se arată numai pe înserat, aprinde felinarele și după aceea dispare ca o umbră ?

Mi s-a răspuns că este într-adevăr un om și chiar mi s-a dat adresa lui. M-am dus la casa indicată și l-am întrebat pe portar :

— Aici locuiește cel care aprinde felinarele de pe stradă ?

— Aici.

— Unde anume ?

— În cealaltă cămăruță.

Cămăruța era închisă. Am privit pe fereastră, dar, n-am văzut decît un pat lîngă perete și, alături un felinar la capătul unui băț lung. Lampagiul nu era acasă.

— Spune-mi cel puțin cum arată ?

— Da' cine-l știe — răspunse portarul, înălțînd din umeri. Nici eu nu-l cunosc prea bine — adăugă — că ziua nu stă niciodată acasă.

După o jumătate de an, m-am dus a doua oară.

— Nici azi nu-i acasă lampagiul ?

— Oho ! răspunse portarul — nu e și nici n-o să mai fie. L-au înmormîntat ieri. A murit.

Portarul căzu pe gînduri.

I-am mai cerut cîteva amănunte și am plecat la cimitir.

— Groparule, spune-mi unde a fost înmormîntat ieri lampagiul ?

— Lampagiul ? !... repetă. Da' cine să-l mai știe ! Ieri au fost treizeci de morți.

— Trebuie să fie îngropat în sectorul celor săraci.

— De ăștia au fost vreo douăzeci și cinci.

— Era într-un coșciug nevopsit.

— Păi la fel au fost șaisprezece.

Așa se face că nu i-am cunoscut nici fața, nici numele și nu i-am văzut nici mormîntul. A rămas și după moarte ce era și în timpul vieții : o ființă văzută numai după ce cădea întunericul, mută și imaterială ca o umbră.

În bezna vieții, în care orbecăiește nefericitul neam omenesc, în care unii se sfărîmă de piedici, alții cad în prăpastii și nimeni nu știe drumul cel bun, în care omul încătușat de prejudecăți este pîndit de nenorociri, sărăcie și ură, pe cărările întunecate ale vieții umblă grăbiți și lampagiii. Fiecare își poartă flăcăruia deasupra capului, fiecare aprinde felinarele pe drumul lui, trăiește necunoscut, trudește neapreciat, apoi dispare ca o umbră.

VESTA

Unii oameni au slăbiciunea de a strînge rarități mai mult sau mai puțin costisitoare, după cum le dă mîna. Am și eu o colecție, modestă însă, ca orice început.

Se află acolo o piesă, scrisă pe vremea cînd eram la gimnaziu, în orele de limba latină... Sînt cîteva flori uscate, pe care va trebui să le înlocuiesc cu altele noi, este...

Se pare că nu mai e nimic, afară de o vestă foarte veche, ponosită. Iat-o. Pieptul decolorat și spatele găurit. E foarte pătată și-i lipsesc cîțiva nasturi, la o margine are o gaură, făcută, desigur, cu vreo țigară. Ce e mai ciudat la ea sînt capetele cordonului. Cel cu catarama e scurtat și cusut de stofă cu totul altfel decît ar face-o un croitor, iar celălalt e zdrențuit pe toată lungimea de dinții cataramei.

Văzînd-o, îți dădeai seama dintr-o dată că stăpînul veșmîntului slăbise din zi în zi și că atinsese acea limită la care vesta încetase de a-i mai fi folositoare, dovedindu-se, în schimb, un foarte

util „frac" închis la gît dintr-un magazin de pompe funebre.

Recunosc că astăzi aș ceda cu plăcere cuiva această zdreanță care-mi dă puțină bătaie de cap. Dulap pentru colecție n-am încă și n-aș vrea să țin această vechitură printre lucrurile mele de îmbrăcăminte. A fost totuși o vreme cînd am cumpărat-o la un preț mult mai mare decît valoarea ei și aș fi plătit-o și mai scump dacă hăinarul știa să se tîrguiască. În viața omului există clipe cînd îi place să se înconjure cu lucruri care-i amintesc durerea.

Tristețea nu se cuibărise în sufletul meu, ci în locuința unor vecini apropiați. De la fereastra mea puteam să privesc în fiecare zi înăuntrul cămărucei lor.

În aprilie încă, erau trei : el, ea și o servitoare care, după cîte știu, dormea pe o ladă în spatele unui dulap vișiniu. Prin iulie, dacă mi-aduc bine aminte, au rămas numai doi : ea și el, pentru că servitoarea plecase la altă familie care-i plătea trei ruble pe an și unde făcea mîncare în fiecare zi.

În octombrie a rămas numai ea, singură. La drept vorbind nu tocmai singură, deoarece în cameră se mai găseau destule lucruri : două paturi, o masă, dulapul... Pe la începutul lui noiembrie însă, lucrurile nefolositoare au fost vîndute la licitație, așa că din toate amintirile rămase după moartea soțului, femeia mai avea doar o vestă, aceea care acum e la mine.

Într-o zi, spre sfîrșitul lunii noiembrie, a chemat în locuința pustie un negustor de vechituri și i-a vîndut umbrela ei cu doi zloți, iar vesta cu patruzeci de groși. După aceea a închis camera cu cheia, a străbătut curtea încet, la poartă a dat

cheia portarului, a privit o clipă la fereastra, cîndva a ei, pe care cădeau fulgi mici de zăpadă... și a dispărut afară.

În curte rămăsese doar negustorul de vechituri. Și-a ridicat gulerul lat de la scurtă, și-a pus sub braț umbrela abia cumpărată și, învelindu-și mîinile înroșite de ger în vestă, a îngăimat :

— Haine vechi, cucoane... haine vechi !...

L-am chemat.

— Ai ceva de vînzare, boierule ? m-a întrebat întrînd.

— Nu, aș vrea să cumpăr ceva de la tine.

— A, sigur, boierule, dorești o umbrelă ?... mi-a răspuns.

A aruncat vesta pe jos, și-a scuturat zăpada de pe guler și cu mare trudă s-a apucat să deschidă umbrela.

— A, e lucru fain !... spunea. La așa zăpadă numai o umbrelă ca asta... Știu eu că boierul ar putea să aibă și o umbrelă de mătase, ba și două. Da' alea sînt bune numai vara !...

— Cît ceri pe vestă ? l-am întrebat.

— Care vestă ? a răspuns mirat, crezînd că e vorba de vesta lui.

Dar și-a luat seama și a ridicat-o repede pe cea care o aruncase.

— Pe vesta asta ?... Dumneata întrebi de vesta asta ?...

Apoi, ca și cum ar fi bănuit ceva, m-a întrebat :

— Ce-ți trebuie dumitale, boierule, o vestă ca asta ? !...

— Cît ceri pe ea ?

Evreului i-au sticlit ochii gălbejiți, iar vîrful nasului coroiat i s-a înroșit mai tare.

— O, dă și dumneata acolo... o rublă ! a răspuns, prezentîndu-mi marfa în așa fel încît să-i pot vedea toate calitățile.

— Îți dau o jumătate de rublă.

— O juma' de rublă ?... pe o haină ca asta... Asta nu se poate ! a spus negustorul.

— Nici un groș mai mult.

— Apoi atunci glumește dumneata sănătos, boierule !... mi-a spus, bătîndu-mă pe umăr. Știi și dumneata cît face un lucru ca ăsta. Asta nu e îmbrăcăminte pentru un copil, ci pentru un om mare.

— E, dacă nu poți s-o dai cu o jumătate de rublă, atunci pleacă. Eu mai mult nu-ți dau.

— Bine, da' numai nu te supăra ! m-a întrerupt înmuindu-se. Pe sufletul meu că nu pot cu o juma-de rublă. Spune și dumneata, hai spune cît face și mă-nvoiesc !... Mai dau și eu de la mine, numai să fie cum vrei dumneata.

— Vesta asta nu merită mai mult de cincizeci de groși, iar eu îți dau o jumătate de rublă.

— Juma' de rublă ?... Na, fie și o juma' de rublă !... a oftat, îndesîndu-mi vesta în mînă. Să fiu eu în pierdere, numai să nu-mi bat gura degeaba... vîntul ăsta !...

Și a arătat cu mîna la fereastră, afară, unde se învălmășea zăpada viscolită.

În timp ce scoteam banii, negustorul, amintindu-și pesemne ceva, mi-a smuls încă o dată vesta și a început să cotrobăiască repede prin buzunare.

— Ce mai cauți acolo ?

— Poate-am mai lăsat ceva prin buzunar și nu-mi aduc aminte ! mi-a răspuns cu tonul cel mai natural și, înapoindu-mi achiziția, a adăugat:

— Boierule, mai pune măcar zece zloți !...

— Hai, du-te sănătos ! i-am spus, deschizînd ușa.

— Mă-nclin pînă la pămînt !... Mai am acasă o blană foarte bună.

Şi de afară, băgîndu-şi încă o dată capul pe uşă, m-a întrebat :

— Boierule, poate că-ţi trebuie nişte brînză de oaie ?...

După cîteva minute striga din nou în curte : „Haine vechi ! haine vechi !" iar cînd am apărut la fereastră, mi-a făcut o plecăciune, zîmbindu-mi prietenește.

Începuse să ningă atît de des, încît se întunecase. Am pus vesta pe masă şi am început să mă gîndesc cînd la femeia care plecase pe poartă nu se ştie unde, cînd la locuinţa goală de alături, cînd la stăpînul vestei, deasupra căruia stratul de zăpadă creştea tot mai înalt...

Cu trei luni în urmă, într-o seară liniştită de septembrie, îi auzeam vorbind între ei. În mai, odată, ea îngîna o melodie, iar el rîdea citind *Curierul de sărbătoare*. Şi azi...

Se mutaseră în clădirea noastră pe la începutul lui aprilie. Se sculau destul de devreme, îşi beau ceaiul pregătit într-un samovar de tablă şi plecau împreună în oraş. Ea la lecţii şi el la birou.

El era un funcţionar mărunt, care privea la şefii de secţii cu o admiraţie asemănătoare cu a călătorului în faţa munţilor Tatra. Muncea, în schimb, enorm, toată ziua.

Îl vedeam adesea la miezul nopţii, aplecat peste măsuţă, lucrînd la lumina lămpii.

De obicei soţia stătea lîngă el şi cosea. Din cînd în cînd, uitîndu-se la el, îşi întrerupea lucrul şi-i spunea cu un ton rugător.

— Destul, acum du-te şi culcă-te.

— Dar tu cînd te culci ?

— Eu... mai am numai cîteva împunsături...

— Ei, atunci mai scriu și eu cîteva rînduri...

Își plecau iarăși capetele și lucrau. Și iarăși, după un timp oarecare, ea îi spunea :

— Culcă-te !... E tîrziu !...

Cîteodată la vorbele ei răspundea ceasul meu, bătînd ora unu. Erau oameni tineri, nici frumoși, nici urîți, în genere liniștiți. După cîte-mi amintesc, ea era mult mai firavă decît soțul ei, care avea o constituție foarte robustă. Aș spune chiar prea robustă pentru un funcționar atît de mic.

În fiecare duminică, pe la amiază, ieșeau la plimbare, ținîndu-se de braț și se întorceau acasă seara tîrziu. Prînzeau, desigur, în oraș. Odată i-am întîlnit lîngă poarta care desparte Grădina botanică de Łazienki [1].

Cumpăraseră două pahare de apă și două turte dulci, avînd aerul liniștit al unor burghezi care obișnuiesc să mănînce la ceai șuncă fierbinte cu hrean.

De obicei, oamenilor săraci nu le trebuie prea mult pentru a-și păstra echilibrul sufletesc. Puțină hrană, multă muncă și multă sănătate. Restul vine de la sine.

După cîte se părea, vecinilor mei nu le lipsea mîncarea și cu atît mai puțin munca, sănătatea însă nu întotdeauna era cea mai bună.

Prin iulie el a răcit, nu prea tare. Cu toate acestea, printr-un ciudat concurs de împrejurări, a avut în același timp o hemoragie atît de puternică, încît aproape că și-a pierdut cunoștința.

Era noaptea tîrziu. Soția, așezîndu-l în pat, a chemat lîngă el pe nevasta portarului, iar ea a

[1] Numele unui parc din Varșovia.

dat fuga după un medic. A întrebat la vreo cinci, dar a găsit numai unul, și pe ăsta din întîmplare, pe stradă.

Uitîndu-se la ea în lumina tremurătoare a felinarului, medicul a găsit de cuviință, înainte de toate, s-o liniștească. Și pentru că se clătina adesea, vlăguită de oboseală, iar trăsuri pe stradă nu mai erau, i-a oferit brațul, explicîndu-i pe drum că hemoragia nu dovedește încă nimic.

— O hemoragie poate să fie pe trahee, în stomac, în nas și mai rar în plămîni. În definitiv, dacă omul a fost totdeauna sănătos și n-a tușit niciodată...

— O, numai cîteodată ! a șoptit ea, oprindu-se ca să poată să respire.

— Cîteodată ? asta nu-i nimic. Poate să aibă o răceală ușoară a bronhiilor.

— Da, da... e o răceală ușoară ! a repetat ea mai tare parcă.

— Aprindere de plămîni n-a avut niciodată ?...

— Ba... da !... a răspuns femeia, oprindu-se din nou.

Se clătina puțin pe picioare.

— Da, dar mai de mult, nu ?... a intervenit medicul.

— O, e tare... tare mult de-atunci ! a încuviințat cu grabă. În iarna cealaltă.

— Acum un an și jumătate.

— Nu, dar era înaintea Anului Nou... O, e de mult !

— A !... Ce stradă întunecoasă, și mai e și cerul acoperit de nori... a spus medicul.

Au intrat în casă. Femeia l-a întrebat cu teamă pe portar : ce mai este ? și a aflat că nu e nimic.

Înăuntru, nevasta acestuia i-a spus și ea că nu e nimic nou, iar bolnavul moțăia.

Medicul l-a trezit cu grijă, l-a examinat și i-a spus la fel, că nu e nimic grav.

— Eu am spus de la început că nu e nimic! a rostit bolnavul.

— O, nimic!... a repetat ea, strîngîndu-i mîinile asudate. Știu doar că hemoragia poate veni din stomac sau din nas... La tine, fără îndoială e din nas. Tu ești atît de puternic, dar îți trebuie mișcare, iar tu stai mereu în casă. Nu-i așa, domnule doctor, că lui îi trebuie mișcare?...

— Da! Da!... Mișcarea e necesară, dar soțul dumitale trebuie să stea cîteva zile în pat. Poate să plece undeva la țară?

— Nu poate... — a șoptit femeia cu tristețe.

— Ei, nu-i nimic! O să rămînă la Varșovia. Eu o să-l vizitez din cînd în cînd, să stea în pat și să se odihnească. Dacă însă hemoragia se repetă... a adăugat medicul.

— Și ce înseamnă asta? a întrebat soția, pălind ca ceara.

— Ei, nu-i nimic. Soțul dumneavoastră se va odihni și acolo se va cicatriza...

— Acolo... în nas? a spus, întinzînd mîinile spre medic.

— Mda... în nas! se înțelege. Dumneata liniștește-te și restul lasă-l în seama lui Dumnezeu. Noapte bună!

Cuvintele medicului au liniștit-o atît de mult, încît după spaima prin care trecuse cîteva ceasuri, a devenit aproape veselă.

— Ei și ce-i așa mare lucru! spunea rîzînd și plîngînd în același timp.

A îngenunchiat lîngă patul bolnavului și a început să-i sărute mîinile...

— Ce-i atît de grozav ! a repetat el încet şi a zîmbit. Cît sînge se scurge din om în război şi cu toate astea pe urmă e sănătos tun...

— Nu trebuie să mai vorbeşti deloc — l-a rugat ea.

Afară începuse să se lumineze. Vara, după cum se ştie, nopţile sînt foarte scurte.

Boala s-a prelungit mai mult decît se credea. Soţul nu se mai ducea la birou, lucru pentru care nu-şi făcea prea multe griji, pentru că, fiind angajat cu ziua, nu trebuia să-şi ia concediu, putînd să se întoarcă atunci cînd îi place, dacă mai găseşte locul liber. Cînd stătea acasă, se simţea mai bine, de aceea soţia s-a străduit să dea cîteva lecţii în plus pe săptămînă, cu ajutorul cărora să mulţumească nevoile casei.

De obicei pleca în oraş la opt dimineaţa. Pe la unu se întorcea pentru cîteva ore să-i pregătească soţului mîncarea pe lampă şi pleca iarăşi pentru o vreme.

Serile, în schimb, le petreceau împreună. Ea, ca să nu stea degeaba, îşi lua mai mult de cusut.

Pe la sfîrşitul lunii august s-a întîlnit cu medicul pe stradă, tot din întîmplare. Au mers mult timp împreună. Înainte de a se despărţi, l-a luat de braţ şi l-a implorat.

— Mai treceţi, vă rog, pe la noi. Poate dă Dumnezeu şi... Se linişteşte atît de mult după fiecare vizită...

Medicul i-a promis că va veni, iar ea s-a întors acasă plînsă parcă. Zăcînd de atîta vreme, soţul devenise nervos şi îşi pierduse curajul. A început să-i reproşeze că îşi face prea multe griji din cauza lui, că şi aşa el tot o să moară, iar la sfîrşit a întrebat-o :

— Nu ți-a spus medicul că mai am de trăit doar cîteva luni ?

Ea a înlemnit.

— Ce tot vorbești ? a șoptit. De unde-ți vin asemenea gînduri ?...

Bolnavul s-a înfuriat.

— O, vino-ncoace, aici lîngă mine ! a strigat, apucîndu-i mîinile. Uită-te în ochii mei și răspunde : nu-i așa că medicul ți-a spus tot ?

Și și-a ațintit asupra ei ochii arzători. Pînă și un perete și-ar fi mărturisit taina sub asemenea privire, dacă ar fi avut-o.

Pe fața femeii s-a așternut o liniște ciudată. Zîmbea cu blîndețe, susținîndu-i privirea sălbatică.

Numai ochii îi deveniseră parcă sticloși.

— Medicul mi-a spus — i-a răspuns — că nu-i nimic, dar trebuie să te odihnești puțin...

Soțul i-a dat drumul brusc, a început să tremure și să rîdă, apoi i-a spus, dînd din mînă :

— Uite ce nervos sînt !... Mi s-a părut că medicul și-a pierdut nădejdea în ce mă privește... Dar... m-ai convins... Acum sînt liniștit...

Și rîdea, din ce în ce mai vesel, de bănuielile sale.

Momentele de suspiciune nu s-au mai repetat niciodată. Seninătatea blîndă a soției era cel mai bun indiciu pentru bolnav că starea lui nu era gravă.

La urma urmelor de ce ar fi fost gravă.

Tușea, într-adevăr, puțin, dar asta era din cauza răcelii bronhiilor. Uneori îi curgea sînge din nas, din pricina căderii îndelungate, desigur. Avea și puțină temperatură, dar, la drept vorbind, asta nu era temperatură, ci numai o stare nervoasă.

În genere se simțea din ce în ce mai bine. I-ar fi plăcut să facă niscaiva excursii îndepărtate,

dar nu prea avea putere. A venit chiar o vreme cînd nu mai vroia să stea ziua în pat. Ședea îmbrăcat pe scaun, gata de plecare, doar-doar va trece această slăbiciune de moment.

Numai un lucru îl neliniștea.

Într-o zi, îmbrăcînd vesta, a simțit că e cam largă.

— Să fi slăbit oare atît de mult ?... a murmurat.

— Sigur că ai mai slăbit — i-a răspuns soția. Dar nu trebuie să exagerezi...

Soțul a privit-o cu luare-aminte. Nici măcar nu și-a deslipit ochii de pe lucru. Nu, această liniște nu putea să fie prefăcută !... Soția știe de la medic că nu e rău bolnav, așa că n-are nici un motiv să se îngrijoreze.

La începutul lui septembrie stările nervoase, ale căror manifestări erau legate de temperatură, au devenit mai lungi, țineau aproape toată ziua.

— Prostii ! spunea bolnavul. În perioada de trecere de la vară la toamnă pînă și omul cel mai sănătos are uneori momente de nervozitate, parcă nu se simte în apele lui... Mă miră numai un lucru : de ce vesta îmi vine din ce în ce mai largă... Cred că am slăbit foarte mult și e normal să nu mă simt sănătos pînă cînd nu mi se va reface trupul. Altfel totul e zadarnic.

Soția a ascultat cu atenție toate acestea și a fost nevoită să accepte că soțul avea dreptate.

Bolnavul se scula din pat în fiecare zi și se îmbrăca, deși fără ajutorul soției nu era în stare să pună nimic pe el. A izbutit să-l convingă să-și ia paltonul în locul pardesiului.

— Mă mir — spunea adesea, uitîndu-se în oglindă mă mir că n-am putere. Arăt doar destul de bine !...

— Ei, fața se schimbă totdeauna mai ușor — a strecurat soția.

— E adevărat, numai că eu slăbesc pe dinăuntru...

— Nu cumva te înșeli ? a întrebat ea cu o umbră de îndoială în glas.

A căzut pe gînduri.

— Hm ! poate că ai dreptate... Fiindcă de cîteva zile văd că vesta mea... hm... !

— Fugi de-aici ! l-a întrerupt femeia — doar nu te-oi fi îngrășat...

— Cine știe? Pentru că dacă mă iau după vestă...

— În acest caz ar trebui să-ți revină puterile.

— Oho ! Tu ai vrea așa dintr-odată... Întîi să mai prind puțină carne. Îți spun eu, chiar dacă trupul mi se va îndrepta, puterea n-o să vină îndată...

Dar ce tot faci acolo după dulap ?... a întrebat-o deodată.

— Nimic. Caut un prosop în ladă și nu știu dacă mai este vreunul curat ; știi și tu că lada e foarte grea. Nu te mai obosi că pînă și vocea ți se schimbă.

Într-adevăr, lada trebuia să fie foarte grea, pentru că femeii i se înroșise fața de efort. Era însă liniștită.

De atunci bolnavul acorda o atenție din ce în ce mai mare vestei sale. Tot la cîteva zile își chema soția și-i spunea :

— Ei, uită-te. Convinge-te singură : ieri mai puteam să bag un deget aici, uite-aici... Iar azi nu mai încape. Încep într-adevăr să mă refac.

Într-o bună zi bucuria bolnavului nu mai avea margini. Cînd s-a întors soția de la lecții, a întîmpinat-o cu ochii strălucitori și i-a spus foarte emoționat :

— Ascultă-mă, îți spun un secret... Cu vesta asta te-am cam păcălit. Ca să te liniștesc, strîngeam cordonul în fiecare zi și vesta se strîmta. În felul acesta, ieri cordonul ajunsese la limită. Începusem să-mi fac griji că secretul va ieși la iveală, cînd deodată, astăzi... nici nu știi ce-am să-ți spun !... Ei bine, azi, îți dau cel mai sfînt cuvînt, în loc să strîng cordonul, am fost nevoit să-l mai lărgesc puțin !... Era strîmt cu adevărat, cu toate că ieri era ceva mai larg... Acum cred și eu că mă voi însănătoși... Medicul n-are decît să creadă ce vrea...

Discuția lungă l-a obosit atît de mult, încît a trebuit să se așeze pe pat, unde, ca un om care începe să se îngrașe, fără să-și strîngă cordonul, nu s-a întins, ci s-a lăsat să cadă în brațele soției ca într-un fotoliu.

— Ei, ei !... a șoptit. Cine s-ar fi așteptat ? Două săptămîni mi-am păcălit soția că vesta e strîmtă și acum este strîmtă cu adevărat !... Hm !... hm !...

Toată seara și-au petrecut-o ghemuindu-se unul în altul.

Bolnavul era mai emoționat ca niciodată.

— Doamne ! șoptea sărutîndu-i mîinile soției — și eu care credeam că o să slăbesc așa pînă la... sfîrșit. De două luni de zile abia azi am crezut pentru prima dată că mă voi face bine.

Asta pentru că în fața bolnavului mint toți, iar soția cel mai mult. Dar vesta ? Aceasta nu mai minte.

. . . . . .

Azi, uitîndu-mă la vesta ponosită, văd că asupra cordonului au acționat două persoane. El muta catarama în fiecare zi, ca să-și liniștească soția,

care scurta zilnic celălalt capăt al cordonului, ca să-i de curaj soțului.

„Se vor întîlni oare vreodată să-şi destăinuiască amîndoi întregul secret al vestei ?...“ m-am întrebat, înălțîndu-mi ochii spre cer.

Cerul aproape că nu se mai vedea deasupra lumii. Numai zăpada cădea atît de deasă şi de rece, încît pînă şi în morminte îngheţau rămăşiţele omeneşti.

Cine va spune totuşi că dincolo de aceşti nori nu există soarele ?...

La calea ferată lucrul se sfîrșise. Casierul plăti fiecăruia ce i se cuvenea, înșelă pe cine putu și oamenii începură să se împrăștie în grupuri, fiecare spre satul lui.

La cîrciuma din apropiere larma ținu pînă la amiază. Unul își umplu tașca cu covrigi, al doilea cumpără votcă pentru acasă, altul se îmbătă la fața locului. Apoi își înnodară legăturile din țesătură groasă și, aruncîndu-le peste umăr, plecară, strigîndu-i :

— Rămîi sănătos, Michałko-prostu !...

Și el rămase.

Rămase în plin cîmp, fără să se uite măcăr după ai lui, privea numai la șinele strălucitoare care alergau pînă hăt ! nu se știe unde. Vîntul îi răvășea părul negru, îi flutura cămașa albă de tort și aducea de departe ultimele cuvinte ale cîntecului celor care plecaseră.

În curînd legăturile, cămășile de tort și șepcile rotunde pieiră după tufele de ienupăr. În cele din urmă se stinse și cîntecul, iar el stătea mereu cu brațele încrucișate, pentru că n-avea

unde să se ducă. Ca iepurele care în clipa aceea sărea peste șine, așa și el, orfan de la țară, avea culcușul pe cîmp și mîncarea pe unde da Dumnezeu.

După colina nisipoasă răsună un șuierat, apărură rotocoale de fum și se auzi un duruit pe șine. Trenul cu muncitori sosi și se opri înaintea gării neterminate. Mecanicul rotofei și ajutorul lui, un băiețandru, săriră din locomotivă și alergară la cîrciumă. La fel făcură și frînarii. Rămase numai inginerul care privea îngîndurat împrejurimile pustii și asculta sîsîitul aburilor în cazan.

Țăranul îl cunoștea pe inginer, așa că îi făcu o plecăciune adîncă pînă la pămînt.

— A, tu ești Michałko-prostu ! Ce faci aici ? îl întrebă inginerul.

— Nimic, domnule ! răspunse țăranul.

— De ce nu te întorci în sat ?

— N-am de ce, domnule.

Inginerul începu să îngîne o melodie, apoi îi spuse :

— Du-te la Varșovia. Acolo se găsește totdeauna de lucru.

— Dacă nu știu unde vine asta.

— Urcă în vagon și ai să afli.

Michałko-prostu se cățără ca o pisică într-un vagon și se așeză pe o grămadă de pietre.

— Ceva bani ai ? îl întrebă inginerul.

— Am, domnule, o rublă, patruzeci de groși, un zlot și cîteva parale...

Inginerul începu iarăși să îngîne și să privească împrejur ; în cazan aburii sîsîiau într-una. În sfîrșit, personalul trenului ieși în fugă din cîrciumă cu sticle și pachete. Mecanicul și ajutorul lui urcară în locomotivă și trenul porni.

După vreo milă de drum, la o cotitură, apărură fumuri și un sat sărăcăcios, așezat printre mlaștini. La vederea lui, Michałko se învioră. Începu să rîdă, să strige, cu toate că nu l-ar fi auzit nimeni de la asemenea depărtare, să facă semne cu șapca... Pînă cînd frînarul de pe capra înaltă îl certă.

— Hei, de ce te apleci afară ? O să cazi și te ia dracu' !...

— Domnule, acolo, uite, e satul meu !...

— Bine, dacă-i satul tău, stai liniștit — răspunse frînarul.

Michałko se așeză și stătu liniștit, cum i se spusese. Numai că-l îmboldea ceva în inimă, așa că începu să spună o rugăciune. Ah ! cum s-ar mai întoarce și el în satul lui, ridicat din argilă și paie, acolo printre mlaștini... Dar n-avea de ce. Cu toate că-i ziceau „prostu", atîta lucru înțelegea și el că în lumea largă rabzi mai puțin de foame și capeți mai ușor un loc de dormit, decît în sat. O ! pîinea e mai albă prin alte locuri, la carne poți măcar să te uiți, sînt mai multe case și oamenii nu sînt chiar atît de slabi ca la ei.

Gările se perindau una după alta, trenul se oprea, ici mai mult, colo mai puțin. La scăpătatul soarelui, inginerul spuse să i se dea și lui să mănînce, lucru pentru care Michałko îi făcu o plecăciune pînă la pămînt.

Intrară într-un ținut cu totul nou. Pe aici nu mai erau mlaștini revărsate, ci întinderi deluroase și pîraie cotite cu apa repede. Bordeiele și șurile împletite din nuiele dispărură, în locul lor apărură conace frumoase și clădiri de cărămidă, biserici mai bune ca pe la ei, cîrciumi.

Petrecură noaptea la marginea unui oraș ridicat pe o înălțime. Casele parcă intrau una în alta și în fiecare era atîta lumină cîte stele sînt

pe cer. Nici la o sută de înmormîntări n-ar fi văzut atîtea lumînări, ca în orașul ăsta...

Ceva cînta foarte frumos, oamenii umblau rîzînd și lărmuind, cu toate că era noapte neagră; la vremea asta în sat n-ai fi auzit decît chemarea strigoilor și lătratul cîinilor înfricoșați.

Michałko nu putu să doarmă. Inginerul spuse să i se dea o jumătate de kilogram de salam și o lipie, apoi fu dus în alt vagon plin cu nisip. Aici era moale ca în puf. Dar Michałko nu se întinse, se așeză pe vine, mîncă salam cu pîine pînă cînd nu mai putu și se gîndi :

„Nu-ți fie frică, ce de lucruri neînțelese sînt pe lumea asta !...“

După o oprire de cîteva ceasuri, spre dimineață, trenul porni ; mergeau destul de repede. La o gară dintr-o pădure stătură mai mult și frînarul îi spuse țăranului că inginerul trebuie să se întoarcă înapoi, pentru că a venit o telegramă după el.

Într-adevăr, inginerul îl chemă pe Michałko la el.

— Eu trebuie să mă întorc — îi spuse. Tu te duci singur la Varșovia ?

— Știu și eu ? ! șopti țăranul.

— Ei, doar n-ai să mori printre oameni ?

— Cui și ce-i pasă dacă mor eu, că n-am pe nimeni !...

Așa și era, cui putea să-i pese de moartea lui !

— Atunci du-te — îl îndemnă inginerul. Acolo se clădesc case multe, chiar lîngă gară. O să cari cărămidă și n-o să mori de foame, numai să nu începi să bei. Mai tîrziu poate o să-ți fie mai bine. În orice caz, uite o rublă.

Țăranul luă rubla, îmbrățișă genunchii inginerului și urcă în vagonul cu nisip.

Porniră îndată.

Pe drum îl întrebă pe frînar :

— Domnule, e mult de-aici pînă la gara noastră ?

— Să tot fie vreo patruzeci de mile. Știu și eu !

— Da' pe jos cît faci pînă acolo ?...

— Cam trei săptămîni. Bine nu știu nici eu.

Țăranul fu cuprins de o spaimă fără margini. De ce plecase, nenorocitul de el, atît de departe, de trebuia să meargă trei săptămîni ca să ajungă acasă !...

În satul lor se povestea nu o dată despre un flăcău pe care-l luase vijelia și, mai repede decît ai face o închinăciune, îl dusese și-l lăsase la vreo două mile — mort. Nu se întîmpla oare și cu el la fel ? Mașina asta care varsă foc, de care se tem oamenii bătrîni, nu e mai rea decît vijelia ?... Unde-o să-l arunce !

La gîndul acesta se prinse cu mîinile de marginea vagonului și închise ochii. Acum simțea cum îl duce, cum uruie grozav, cum vîntul îl șfichiuiește fața și rîde : Hu ! hu ! hu !... hi ! hi ! hi !...

Îl înșfăcase vijelia, îl înșfăcase !... numai că nu-l luase de lîngă mamă și tată, nici de la casa lui, ci de pe cîmp, ca pe un orfan ce era.

Înțelegea că se întîmplă ceva rău cu el, dar ce mai putea să facă ? Rău i-e acum, și mai rău o să-i fie, dar pentru că era învățat cu rău, mai rău și foarte rău, deschise ochii și își desprinse mîinile de pe marginea vagonului. Asta e voia lui Dumnezeu. Că de-aia e un biet țăran, ca să-și poarte sărăcia-n spinare și teama și jalea în suflet...

Locomotiva începu să fluiere ascuțit. Michalko se uită înainte și văzu de departe o pădure de case învăluite într-o perdea de fum.

— A luat foc undeva ? îl întrebă pe frînar.

— Asta e Varșovia !...

Țăranului i se strînse iarăși inima. Cum o să îndrăznească el să intre în fumul ăla ?

Gara. Michałko coborî. Sărută mîna frînarului și, luînd seama împrejur, porni agale spre o prăvălie, pe firma căreia erau desenate halbe cu bere roșie și votcă verde în sticle. Nu băutura îl atrăgea acolo, ci altceva.

Dincolo de circiumă se vedea o casă în construcție, iar înaintea prăvăliei stăteau niște zidari. Își aduse aminte de sfatul inginerului și se duse să-i întrebe dacă nu era ceva de lucru și pentru el.

Zidarii, flăcăi isteți, plini de var și de praf de cărămidă, îl luară singuri la întrebări.

— Ce-i cu tine ?... De unde ești ?... Cum o cheamă pe maică-ta ? Cine ți-a făcut șapca asta ?

Unul îl trase de mînecă, altul îi îndesă șapca pe ochi. Îl răsuciră de cîteva ori în loc, așa că nu mai știa nici din ce parte venise.

— De unde ești, băiețaș ?...

— Din Wilczołyków, domnule ! răspunse Michałko.

Dar pentru că vorbea cu glasul cîntat și arăta foarte speriat, zidarii începură să rîdă în cor.

El sta în mijlocul lor și cu toate că îl cam luaseră peste picior, rîdea și el.

„Aștia sînt foarte veseli, așa că nu-ți fie frică !“ se gîndi.

Oamenii fură cîștigați de rîsul și fața lui cinstită. Cînd le spuse că vrea să lucreze, îl luară cu ei.

— E prost ca noaptea, da' pare băiat de treabă — spuse unul dintre maiștri.

— Trebuie să-l primim la noi — adăugă altul.

— Da' bem aldămașul ? îl întreba o calfă pe Michałko.

— Păi nu știu cum ?

— Faci cinste cu o găleată de votcă — adăugă altul.

— Sau capeți o chelfăneală ! interveni al treilea rîzînd.

După ce se gîndi o vreme, țăranul răspunse :

— Mai bine să capăt decît să dau eu...

Zidarilor le plăcu răspunsul. Îi îndesară iarăși șapca pe ochi de cîteva ori, dar nu mai cerură votcă și nu-i traseră chelfăneala făgăduită.

Tot hîrjonindu-se așa, ajunseră la casa în lucru și se apucară de treabă. Maiștrii urcară pe schelele înalte, iar fetele și băieții mai tineri începură să care cărămidă. Lui Michałko, ca unuia mai nou, îi spuseră să mestece varul cu nisip cu o săpăligă.

În felul acesta, intră la zidărie.

A doua zi îi dădură ca ajutor o fată tot atît de nepriceputâ ca și el. Era îmbrăcată într-o fustă jerpelită, o cămașă ca vai de ea și o năframă veche. Nu era frumoasă deloc. Avea fața oacheșă, slabă, nasul scurt, cîrn și fruntea îngustă. Dar Michałko nu era mofturos. Abia se opri lîngă el cu o sapă în mînă, că-i și stîrni curiozitatea, cum se întîmplă cu orice flăcău cînd vede o fată. Iar cînd se uită la el de sub năframa decolorată, simți o căldură pe dinăuntru. Îndrăzni chiar să intre în vorbă cu ea.

— Dumneata de unde ești ? Departe de Varșovia ? Lucrezi de mult cu zidarii ?

Îi punea astfel de întrebări, zicîndu-i dumneata. Dar pentru că ea începu să-i spună tu, îi zise și el la fel.

— Nu te osteni atîta — îi spuse — că muncesc eu pentru amîndoi.

Și munci cu dreptate, de curgea sudoarea șiroaie de pe el, iar fata da cu sapa înainte și înapoi numai pe deasupra.

De atunci umblau mereu împreună, numai ei doi. Din cînd în cînd li se alătura și o calfă care vorbea urît cu fata, iar de Michalko își cam bătea joc și atîta tot. Seara Michalko rămînea să doarmă în clădirea neterminată pentru că în altă parte n-avea unde, iar tovarășa lui pleca în oraș împreună cu ceilalți și cu calfa care-i vorbea urît și cîteodată o mai și bătea.

„Se vede treaba că nu-i place fata — își spuse Michalko. Dar ce poți să-i faci ! De-aia e calfă, ca să ne înghiontească pe noi..."

Se străduia s-o răsplătească pentru nedreptatea ce i se făcea, cum știa mai bine. Lucra mereu pentru amîndoi. La gustarea de dimineață își împărțea pîinea cu ea, iar la prînz îi cumpăra borș de cinci groși, pentru că fata n-avea bani aproape niciodată.

După ce-i puseră să care cărămida sus, țăranul nu mai avea cum să muncească în locul prietenei lui, fiindcă erau supravegheați de maiștri.

Dar pe schelele care se îndoiau sub greutatea lor se ținea mereu în urma ei, temîndu-se să nu se împiedice și să-i cadă cărămizile.

Văzîndu-l atît de grijuliu cu ea, calfa își bătea joc de el și-l arăta celorlalți care rîdeau și ei și strigau de sus la Michalko :

— Na, prostu, na !...

O dată, pe la amiază, calfa o chemă pe fată la o parte și-i ceru ceva, ba chiar o înghionti mai tare decît de obicei. După această discuție, veni

plînsă la Michałko și-l întrebă dacă n-are s-o împrumute cu douăzeci de groși.

Ce n-ar fi avut el pentru ea! Desfăcu repede legătura cu banii pe care-i adusese de la gară și-i dădu suma cerută.

Fata îi duse calfei cei douăzeci de groși și de atunci aproape că nu era zi în care țăranul să n-o împrumute cu bani pentru totdeauna. Cînd o întrebă o dată sfios :

— De ce-i tot dai bani împielițatului ăsta ?

— Așa ! îi răspunse.

Într-una din zile, calfa se certă cu casierul și plecă de la lucru, poruncindu-i fetei ca unei slugi să facă la fel și să meargă cu el.

Fata stătea în cumpănă. Dar cînd casierul o amenință că dacă nu stă pînă seara, nu-i va plăti toată săptămîna, se apucă să care cărămidă. Omul simplu ține la banul cîștigat cu atîta trudă.

Calfa se înfurie.

— Tîrîtură — zbieră — mergi sau nu mergi ?

— Cum o să merg, dacă nu vrea să-mi dea banii ? Cu rubla asta ar fi bine să-mi cumpăr și eu măcar o fustă !...

— Așa ! țipă calfa — să nu te mai văd în ochi, să nu mai vii la mine că te omor !...

Și porni spre oraș.

Seara zidarii se despărțiră ca de obicei. În casa nouă rămaseră să doarmă numai Michałko și fata.

— Nu te duci ? o întrebă țăranul uimit.

— Unde să mă duc, dacă mi-a spus că mă gonește...

Abia acum Michałko începu să bănuiască ceva.

— Tu ai stat cu el ? spuse cu o umbră de părere de rău în glas.

— Păi am stat — șopti rușinată.

— Și i-ai dat toți banii, deși te bătea ?...
— I-am dat...
— De ce-ai făcut prostia asta ?...
— Fiindcă am ținut la el — răspunse fata încet, ascunzîndu-se printre stîlpii schelelor.

Țăranul simți o durere ascuțită ca și cînd l-ar fi împuns cineva cu cuțitul. Nu degeaba rîdeau oamenii de el !...

Michałko se apropie de ea.
— Da' acum n-o să mai ții la el ? o întrebă.
— Nu ! răspunse, și începu să plîngă amar.
— Da' la mine ai să ții, nu-i așa ?
— Aha.
— Eu n-am să te bat și n-am să-ți iau nici banii.
— Adevărat !
— O să-ți fie mai bine cu mine...

Fata nu-i mai răspunse nimic, începu să plîngă și mai tare, zguduindu-se de suspine.

Noaptea era răcoroasă și umedă.
— Ție frig ? o întrebă.
— Mi-este.

O așeză pe o grămadă de cărămizi, apoi își scoase haina și o înveli cu ea, rămînînd numai în cămașă.
— Nu mai plînge !... nu mai plînge ! îi spuse. Doar noaptea asta ai s-o petreci aici. Mai ai o rublă, așa că mîine luăm o cameră cu chirie, iar fustă o să-ți cumpăr eu din banii mei. Da' nu mai plînge...

Fata însă nu mai asculta ce-i spunea Michałko. Înălță capul și ascultă. I se părea că dinspre stradă aude ecoul unor pași cunoscuți.

Pașii se apropiau. Cineva începu să fluiere și să strige :
— Hai acasă... Hei, tu ! Unde ești ?

— Aici sînt ! strigă fata, sărind în picioare.

Și alergă spre stradă, unde era calfa.

— Aici sînt ! repetă.

— Da' bani ai ? o întrebă calfa.

— Am ! Uite-i... Na ! spuse, dîndu-i rubla.

Calfa băgă banii în buzunar. Apoi o apucă de păr și începu s-o bată, spunîndu-i :

— Bagă de seamă, că a doua oară nu te mai primesc... Nu mai scapi cu o rublă !... Bagă-ți mințile în cap !... repeta, lovind-o cu pumnii.

— O, Doamne !... striga fata.

— Altădată să asculți !... Să asculți ce-ți spun...

Deodată dădu drumul fetei, simțind că o mînă puternică îl apucă de grumaz. Întoarse capul cu greutate și văzu ochii scînteietori ai lui Michałko.

Calfa era un mazurian zdravăn, așa că-l lovi cu pumnul în cap pe Michałko, de-i vîjîiră urechile. Dar țăranul nu slăbi strînsoarea. Ba se încordă și mai tare.

— Strînge-mă de gît, hoțule... și ai să vezi tu ! îngăimă calfa cu glasul răgușit.

— Să n-o mai bați ! spuse țăranul.

— N-o s-o mai bat — murmură și scoase limba.

Michałko își descleștă mîinile, iar calfa aproape că se împletici să cadă. Trase de cîteva ori aer în piept, apoi apuse :

— Dacă nu vrea s-o bat, să nu se mai ție după mine. Dacă-i place de mine, mă rog, da' eu o bat, că așa m-am învățat !... Ce-am eu de pe urma ei, ca să n-o bat ?... Ducă-se dracului !

— O să să ducă... Mare scofală ! răspunse țăranul.

Dar fata îl apucă de mînă.

— Lasă-l în pace — îi spuse lui Michalko, tremurînd şi îmbrăţişîndu-l. Nu te băga în treaba noastră...

Ţăranul amuţi.

— Şi tu hai acasă — îi zise calfei, luîndu-l de braţ. Ce stai să te bată lumea pe stradă...

Calfa îi smulse braţul şi-i spuse rîzînd.

— Du-te la el! El n-o să te bată... Îţi dă şi bani...

— Ee! fugi de-aici... îl repezi fata şi plecă înainte.

— Ei, vezi, cu femeile trebuie să te porţi ca şi cu cîinii!... spuse calfa, arătînd cu mîna spre fată. Plezneşte-o şi intră şi-n foc pentru tine...

Şi dispărură. Doar rîsul lui răutăcios răsună în liniştea nopţii.

Michalko rămase locului, privi în urma lor, asculta. După aceea se întoarse printre schele şi se uită la locul unde stătuse fata mai înainte.

Capul îi vijîia şi nu putea să-şi mai tragă răsuflarea în piept. Abia apucase să-i spună că va ţine numai la el, că şi plecase. Mai adineaori era atît de fericit, era atît de bine aici alături de o fiinţă omenească, de o fată mai ales, iar acum totul era atît de trist, atît de pustiu!

De ce plecase?... Se vede că asta-i fusese voia, aşa-i plăcuse ei!... Cu toate că e puternic şi bun, nu poate să facă nimic!... Fără să vrea, îi respecta ataşamentul ei faţă de calfă, nu era supărat că nu-şi ţinuse făgăduiala, nici nu se gîndea să-i impună cu de-a sila dragostea lui. Dar, cu toate acestea, îi părea atît de rău după ea, atît de rău...

Îşi şterse ochii cu mîinile mîncate de var şi ridică haina aruncată pe grămada de cărămizi,

parcă mai era caldă și acum. Ieși iarăși în stradă și rămase acolo.

Nu se vedea nimic. Doar flăcările roșii ale felinarelor licăreau printre cețuri. Se întoarse printre pereții reci și se întinse pe jos. Dar în loc să doarmă, oftă adînc, singur, plin de dor după fata lui.

A lui, pentru că ea îi spusese doar că o să țină numai la el !

A doua zi se apucă iarăși de lucru, ca de obicei. Dar treaba nu prea-i mergea. Se simțea fără vlagă și clădirea parcă nu-i mai plăcea. Oriunde se ducea, pe ce punea mîna, la ce se uita — toate îi aduceau aminte de fată și de amărăciunea lui. Pînă și oamenii rîdeau de el și-l întrebau :

— Ei, Michałko-prostu, nu-i așa că fetele sînt scumpe la Varșovia ?

Ce e drept, erau cam scumpe ! Pentru a lui omul își cheltuise toată agoniseala, răbdase de foame, nu-și făcuse nimic, nu avusese nici o bucurie de pe urma ei și pe deasupra îl mai și părăsise atît de urît. Îi era rușine, nu se mai simțea bine aici.

Cînd auzi că ajutorii de zidari sînt mai bine plătiți în oraș, plecă acolo.

Mergea în urma unei calfe care-i făgăduise să-l ducă pe strada unde se clădeau cele mai multe case.

Porniseră dis-de-dimineață și străbătuseră o bucată bună de drum pînă la Vistula. Cînd văzu podul, țăranul căscă gura de uimire, uitînd numaidecît și de fată și de toate.

Lîngă ghereta paznicului șovăi.

— Ce e ? îl întrebă calfa.

— Nu știu dac-o să mă lase să trec — răspunse Michałko.

— Prost mai ești ! îl dojeni calfa. Dacă s-agață cineva de tine, spune-i că ești cu mine !

„Asta așa-i !“ — se gîndi țăranul, mirat că nu-i trecuse și lui prin minte un astfel de răspuns.

După aceea se minună că vasele nu se scufundau, cu toate că erau atît de mari, tot așa cum nu-i venea să creadă că podul era numai de fier.

„Trebuie să fie vreo hoțomănie la mijloc — își spuse. Atîta fier nu să află în toată lumea !...“

Calfa și Michałko merseră astfel unul după altul pe pod, pe Nowy Zjazd, pe încă o stradă... Cînd trecură pe lîngă castel, țăranul își scoase șapca și se închină crezînd că e o biserică. În fața mînăstirii bernardinilor era să-l calce un omnibuz. Înaintea icoanei Maicii Precesta, de lîngă Binefaceri, era să îngenuncheze și să spună o rugăciune ; calfa îl trase cu greu de acolo.

Pe străzi era zgomot, șiruri de trăsuri, oameni mulți. Michałko se ferea de unii, da peste alții și era mort de frică să nu-l ia careva la bătaie. În cele din urmă mintea i se tulbură cu totul și se rătăci de calfă.

— Domnule !... domnule ! începu să strige disperat, luînd-o la goană pe stradă.

Cineva îl opri și-i spuse :

— Taci, neisprăvitule !... Aici nu e voie să țipi !

— Păi m-am rătăcit de stăpînul meu !

— Care stăpîn ?

— O calfă la zidari.

— Halal stăpîn !... Unde vrei să te duci ?

— Acolo unde fac o casă...

— Ce fel de casă ?

— Una... de cărămidă — răspunse țăranul.

— Uite, prostule !... Colo se clădește o casă... Dincolo alta ! Aici... la fel !

— Unde, că nu văd...

Îl luară de braț și începură să-i arate.

— Uite, aici se face o casă... Aici alta...

— Aha! aha! spuse Michałko și se îndreptă spre a doua, pentru că nu mai trebuia să treacă strada.

Ajunse acolo și întrebă de calfă. Nu era aici și oamenii îi arătară altă casă. Dar nici acolo nu auzise nimeni de calfa Nastazy, așa că fu nevoit să caute în altă parte.

În acest fel străbătu cîteva străzi și se uită la vreo cincisprezece construcții, întrebîndu-se în gînd unde locuiau oamenii pentru care se clădeau aceste case.

Treptat se depărtă de centrul orașului. Zgomotul străzii slăbi, trecătorii erau tot mai rari, iar trăsuri nu mai erau aproape deloc. În schimb, numărul schelelor, al grămezilor de cărămidă și al zidurilor roșii se înmulțea.

Michałko pierduse nădejdea că-l va mai găsi pe calfă și se gîndi să caute de lucru.

Intră în curtea primei fabrici care se construia lîngă drum și se opri printre muncitori, uitîndu-se la ei. Uneori se amesteca în vorbă sau le făcea cîte un serviciu. Pe unul îl ajută să așeze cărămida, altuia îi aduse un hîrdău, iar celor care mestecau varul le spuse că treaba nu se face așa, ci așa, și le arătă îndată, de-l stropi pe maistru din cap pînă-n picioare.

— Ce tot te-nvîrtești pe aici, lățosule? îl întrebă casierul.

— Caut de lucru, domnule.

— Aici nu e de lucru pentru tine.

— Nu e acum, da' poate să găsește pe urmă. Nu pierdeți nimic, dacă mai ajut și eu pe cîte unul.

Casierul, băiat isteț, mirosi numaidecît că țăranul avea mare nevoie de bani. Își scoase carnețelul, un creion, începu să șteargă, să socotească și în cele din urmă îl primi și pe Michalko.

Oamenii vorbeau că de pe urma lui cîștiga zilnic cîte douăzeci de groși ; a-ntîia.

Țăranul lucră aici pînă toamna. Nu răbda de foame, nu plătea nimănui pentru dormit, dar nu fusese în stare să-și cumpere nici o pereche de ghete. Doar atîta că se îmbătă ca un porc de cîteva ori în sfînta duminică. Vroia să facă scandal la cîrciumă, dar nu mai avusese cînd, pentru că îl dăduseră pe ușă afară.

Clădirea creștea văzînd cu ochii. Zidarii nu apucaseră să sfîrșească birourile că partea din față era acoperită, tencuită, cu ferestrele puse și oamenii începuseră să se mute.

Pe la sfîrșitul lui septembrie începură ploile. Lucrul fu întrerupt și ajutorii concediați. Printre aceștia era și Michałko.

Casierul îi tot rupea cîte puțin din plată de la o săptămînă la alta, spunîndu-i că-i va da toți banii odată. La ultima socoteală, țăranul, deși fără carte, își dădu seama că fusese înșelat de casier. Primise trei ruble și i se cuveneau cinci sau șase.

Michałko luă banii își scoase șapca și începu să se scarpine în cap, mutîndu-se de pe un picior pe altul. Dar casierul era atît de prins cu carnețelul lui, încît nu-l văzu decît după multă vreme, și atunci îl întrebă cu asprime.

— Ei, ce mai vrei ?

— Domnule, eu trebuie să iau mai mult — răspunse cu umilință.

Casierul se făcu stacojiu. Îl luă la rost pe Michałko, îl îmbrînci cu pieptul și-l întrebă :

— Da' buletin ai ?... Ce hram porți, hm ?...

Michałko amuțise, dar casierul continuă.

— Tu poate crezi, jigodie de la țară, că ți-am oprit din bani ?...

— Păi da...

— Atunci hai cu mine la poliție și am să-ți dovedesc cu acte-n regulă că ești un pungaș și un vîntură-lume...

Buletinul și poliția îl cam speriară pe Michałko. De aceea zise :

— Domnule casier, s-aveți noroc de nedreptatea mea !

Și părăsi fabrica.

Pentru că se vede că nici casierul nu prea avea poftă să meargă la poliție, deși era cunoscut acolo ; totul se sfîrși deci cu sperietura...

Țăranul se pomeni dintr-o dată ca în mijlocul cîmpului. Trecuse de strada lui, merse pe a doua și pe a treia, intrînd peste tot unde vedea pereții roșii și cîțiva stîlpi îngropați în pămînt. Dar lucrul se sfîrșise sau era pe sfîrșite, iar cînd întreba dacă nu-l primesc și pe el, nici măcar nu i se răspundea.

Umblă de colo pînă colo o zi, două, ocolindu-i pe jandarmi, de teamă să nu-l întrebe de buletin. Nu găsi nici un birt cu mîncare caldă, mulțumindu-se numai cu cîrnați din slănină cu sînge, pîine, scrumbii și votcă.

Cheltui o rublă întreagă fără să mănînce nimic ca lumea. Dormea pe lîngă garduri și ducea dorul oamenilor, pentru că n-avea cu cine să schimbe o vorbă.

Îi trecu prin minte că poate ar fi mai bine să se întoarcă acasă. Așa că îi întrebă pe trecători unde e calea ferată. Mergînd după indicațiile lor, nimeri

la calea ferată, dar nu la aceea de care avea el nevoie.

Văzu o gară mare, încăpătoare, înconjurată de multe case, dar nici urmă de șine. Se zăpăci de tot și se sperie, neștiind ce se întîmplase. Pînă cînd un suflet milostiv îl lămuri că mai sînt încă trei gări dincolo de Vistula.

Acum își aduse aminte că venise aici trecînd peste un pod. Așadar, a doua zi, după ce petrecuse noaptea într-un șanț, întrebă de drumul pînă la pod. Oamenii îi spuseră unde trebuie să meargă drept înainte, unde s-o ia la stînga, la dreapta și unde să cotească. Își întipări totul în minte, dar după ce începu să meargă și să cotească, nimeri într-adevăr la Vistula, dar nu mai găsi podul.

Atunci se îndreptă iar spre oraș. Din nenorocire, începu să plouă. Oamenii se ascundeau sub umbrele, iar cine nu avea umbrelă, alerga. Pe o ploaie torențială ca asta Michałko nu mai îndrăznea să-i oprească pe trecători și să-i întrebe de drum.

Cînd începu parcă să toarne cu găleata, se ghemui lîngă un zid, pătruns de frig prin haina udă, mîngîindu-se la gîndul că ploaia îl spăla cel puțin pe picioare.

În timp ce stătea așa, înțepenit, cu apa ce i se scurgea de pe părul ud pe sub cămașă, se opri lîngă el un domn.

— Ce-i cu tine, ești cerșetor ?... îl întrebă.

— Nu.

Domnul făcu cîțiva pași, apoi se întoarse și-l întrebă iar :

— Nu ți-e foame ?

— Nu.

— Nici frig ?

— Nu.

— Vreun dobitoc ! murmură domnul.

Apoi adăugă :

— Da' zece groşi nu iei ?

— Dacă-mi daţi, îi iau.

Domnul îi dădu un zlot şi plecă mormăind.

Se mai opri totuşi o dată, se uită la ţăran, şovăind parcă, dar în cele din urmă plecă de adevărat.

Michałko ţinea zlotul în mînă şi îşi spunea uimit: „Nu-ţi fie frică, uite ce domni buni sînt pe aici !"

Deodată îi trecu prin minte că un domn atît de bun ar fi putut să-i arate drumul pînă la pod... Dar era prea tîrziu.

Se lăsă întunericul, felinarele se aprinseră şi ploaia se înteţi şi mai mult. Ţăranul căuta străzile cele mai întunecoase. Coti o dată, a doua oară. Văzu nişte clădiri noi şi recunoscu strada pe care lucrase cu cîteva zile înainte.

Iată, aici se sfîrşeşte caldarîmul. Aici e gardul. Acolo e magazia de cărbuni, iar acolo casa lui. Cîteva ferestre sînt luminate, iar prin poarta deschisă se vede clădirea administraţiei, neterminată.

Ţăranul intră în curte. În altă parte ca în altă parte, dar aici i se cuvenea pe drept cuvînt un loc unde să doarmă. Doar lucrase şi el la casa asta.

— Hei ! hei ! un-te duci ? strigă după el omul de la intrare, îmbrăcat într-un cojoc gros.

Pesemne că afara era tare frig.

Michałko se întoarse.

— Eu sînt — spuse. Mă duc să mă culc în pivniţă.

Omul în cojoc se supără.

— Da'ce, ăsta e azil pentru cerşetori, ca să dormi aici ?

— Păi eu am muncit aici toată vara — răspunse țăranul necăjit.

În coridor se ivi nevasta paznicului îngrijorată pentru bărbatul ei.

— Ce se-ntîmplă ?... Cine e ?... Un hoț ? întrebă.

— Ei, nu ! Ăsta zice că a lucrat la ridicarea fabricii și că are dreptul să doarmă aici... E cam într-o ureche !...

Lui Michałko i se luminară ochii. Începu să rîdă și veni în fugă la paznic.

— Ești de la noi din sat ? strigă cuprins de bucurie.

— Da' de ce ? întrebă paznicul.

— Pentru că dumneata-mi zici cum îmi ziceau în sat... Păi eu Michałko-prostu !

Nevasta paznicului începu să chicotească, iar bărbatul ei dădu din umeri.

— Că ești prost, se și vede — spuse. Da' eu nu sînt de la țară, ci de la oraș... Din Lapów ! adăugă pe asemenea ton, că pînă și țăranul întristat oftă.

— Oho ! Trebuie să fie un oraș tot atît de mare ca și Varșovia ?

— E, atîta sau mai mic — răspunse paznicul — da' oricum oraș în toată regula.

După o clipă de tăcere rosti :

— Iar tu cară-te, că nu e voie să dormi aici.

Țăranul își lăsă brațele să-i cadă de-a lungul trupului. Se uită cu jale la paznic și întrebă.

— Unde să mă duc pe ploaia asta ?

Paznicul fu mirat de justețea acestei observații. Asta așa-i, unde să se ducă pe o ploaie ca asta ?

— Bine ! răspunse — rămîi aici dacă plouă așa. Da' să nu-ți vie pofta să furi ceva la noapte. S-o ștergi mîine în zori, să nu te dibuiască stăpînul, că e cam iute de pumn.

Michałko îi mulțumi, se îndreptă spre clădirea administrației, apoi coborî pe întuneric în pivnița pe care o cunoștea.

Își întinse brațele înțepenite de frig, își stoarse haina udă și se culcă pe cărămizile sparte și pe așchiile pe care le adusese aici mai de mult.

Prea cald nu-i era, dimpotrivă, îi era cam frig și se simțea pătruns de umezeală. Dar se obișnuise de copil cu sărăcia, așa că nu lua în seamă neajunsurile de acum. Se necăjea mai mult la gîndul : ce să facă ? Să caute de lucru la Varșovia sau să se întoarcă acasă ? Dacă avea să caute de lucru, unde și ce fel de muncă ? Iar dacă avea să se întoarcă acasă, pe unde și pentru ce ? De foame nu se temea. Mai avea două ruble, și apoi parcă foamea era o noutate pentru el ?

— Eh ! cum o vrea Dumnezeu — șopti.

Încetă să-și mai facă gînduri pentru ziua de mîine, bucurîndu-se de ziua de azi. Afară turna cu găleata. Cît de rău ar fi fost să doarmă acum într-un șanț și cît de bine era aici ! Și adormi ca un țăran ostenit care cînd visează ceva crede că au venit sufletele morților la el. Mîine... ce-o da Dumnezeu.

Dimineața vremea se mai îndreptă, ieși soarele. Michałko îi mulțumi încă o dată pazniculuí și plecă. Se simțea înviorat, cu toate că părul i se lipea din cauza ploii de ieri, iar haina de dimie se întărise ca o piele uscată.

Stătu o clipă la poartă, gîndindu-se încotro s-o apuce : la stînga sau la dreapta ? În colț văzu cîrciuma deschisă și intră să mănînce. Dădu de dușcă un pahar mare de votcă și, mai vesel, se îndreptă în partea în care se vedeau niște schele.

„Să găsească de lucru ?... să se întoarcă acasă ?...“ se gîndea.

Deodată, undeva nu prea departe, se auzi un bubuit asemenea unui tunet scurt, apoi al doilea și mai puternic.

Țăranul privi într-acolo.

La cîteva sute de pași, spre dreapta, se vedeau vîrfurile unor schele, iar deasupra lor se înălța ceva ca un fum roșu...

Se întîmplase ceva neobișnuit. Michałko fu cuprins de curiozitate. O luă la goană în direcția aceea, călcînd și alunecînd prin băltoace.

Pe o stradă nepavată, pe care se aflau doar cîteva case, oamenii umblau înspăimîntați de colo-colo. Strigau și arătau cu mîinile spre clădirea neterminată, înaintea căreia se afla o grămadă de scînduri, stîlpi frînți și moloz. Peste toate se înălța praful roșu de cărămidă.

Țăranul se apropie în fugă. Abia acum putea să vadă ce se întîmplase. O casă nouă se prăbușise.

Un perete întreg se năruise de sus pînă jos, iar altul mai mult de jumătate. De zidurile sparte atîrnau tocuri de uși și ferestre, iar grinzile menite să sprijine tavanele cădeau, se îndoiau și trozneau ca niște vreascuri.

La ferestrele caselor vecine apăruseră femei speriate. Dar pe stradă, în afară de muncitori, erau abia cîteva persoane. Vestea nenorocirii nu apucase să ajungă pînă în centrul orașului.

Primul care-și reveni fu maistrul șef.

— A murit cineva ? întrebă tremurînd.

— Se pare că nu. Toți erau la masă.

Maistrul începu să-și numere oamenii, dar greșea mereu.

Calfele sînt toate ?...

— Sîntem !...

— Da' ajutoarele ?...

— Sîntem !...

— Jędrzej nu e !... se auzi un glas.

Cei de față amuțiră.

— Așa-i, el era înăuntru...

— Trebuie să-l căutăm !... spuse maistrul cu glasul răgușit.

Și se îndreptă spre casa dărîmată cu cîțiva inși mai îndrăzneți pe urma lui.

Fără să-și dea seama, Michałko se duse și el.

— Jędrzej... Jędrzej !... strigă maistrul.

— Dă-te la o parte ! îl preveniră. Peretele ăsta e gata să cadă.

— Jędrzej... Jędrzej !...

Un geamăt răspunse dinăuntrul casei.

Într-un loc era o spărtură în perete cît o ușă de largă. Maistrul se apropie din cealaltă parte, se uită înăuntru și își duse amîndouă mîinile la cap. Apoi porni înnebunit în goană spre oraș.

În spatele zidului un om se zvîrcolea de durere. O grindă îi prinsese amîndouă picioarele și i le zdrobise. Deasupra lui stătea să cadă o parte din perete, care se crăpa din ce în ce mai mult.

Un dulgher începu să cerceteze locul, iar muncitorii încremeniți de spaimă i se uitau în ochi, gata să-l urmeze, dacă salvarea mai era cu putință.

Rănitul se răsuci convulsiv, ridicîndu-se în mîini. Era un țăran. Avea buzele vinete de durere, fața pămîntie și ochii adînciți în orbite. Se uita la oamenii care stăteau la cîțiva pași de el, gemea, dar nu îndrăznea să-i cheme în ajutor. Rostea doar :

— Doamne !... Doamne, ai milă...

— Aici nu se poate intra ! spuse surd dulgherul.

Grupul de oameni se retrase.

Printre ei se afla și Michałko, poate mai înspăimîntat decît ceilalți.

Înlăuntrul lui se petrecea ceva neobișnuit!... Simțea toată durerea celui rănit, teama lui, disperarea, și în același timp o forță care-l împingea înainte...

I se părea că dintre toți numai el are datoria și trebuie să-l salveze pe omul acesta, care venise aici de la țară ca să-și cîștige o pîine. În clipa cînd alții își spuneau: „mă duc!" el se gîndea: „Nu mă duc! Nu vreau!..."

Privi cu teamă împrejur. Era înaintea tuturor, cel mai aproape de perete.

— Nu mă duc!... șopti, și luă de jos un drug care se afla la picioarele lui.

Oamenii adunați începură să murmure:

— Ia uitați-vă!... Ce face?...

— Tăcere!

— Doamne, ai milă și îndură-te de mine! striga rănitul, gemînd de durere.

— Mă duc! mă duc!... spuse Michałko, și intră printre dărămături.

— O să muriți amîndoi!... strigă dulgherul.

Michałko ajunsese lîngă nenorocit. Îi văzu picioarele zdrobite, balta de sînge și i se făcu negru înaintea ochilor.

— Frățioare! fratele meu!... șopti rănitul și-i îmbrățișă genunchii.

Țăranul băgă drugul sub grindă și cu o mișcare disperată o ridică puțin. Se auzi un troznet, iar de la înălțimea etajului doi căzură cîteva bucăți de cărămidă.

— Se dărîmă!... strigară muncitorii, împrăștiindu-se.

Dar Michałko nu auzea, nu gîndea și nu simțea nimic. Sprijini iarăși drugul pe umărul puternic și dădu la o parte grinda de pe picioarele omului care zăcea la pămînt.

De sus cădeau cărămizi. Praful roșu se învălătucea, se îndesea și umplea clădirea. Dincolo de perete se auzi ceva ca o vînzoleală. Rănitul gemu mai tare și tăcu deodată.

În spărtura zidului se ivi Michałko îndoit de spate, purtîndu-l cu greutate pe rănit. Trecu încet prin locul primejdios și, oprindu-se în fața mulțimii, strigă cu o bucurie naivă :

— Gata !... gata !... Da' i-a rămas o gheată acolo !...

Muncitorii îl luară pe rănitul care își pierdea cunoștința și îl duseră cu grijă pînă la casa cea mai apropiată.

— Apă !... cerură.

— Oțet !...

— Trimiteți după un doctor !...

Michałko păși în urma lor, gîndindu-se :

„Nu-ți fie frică. Ce buni sînt oamenii la Varșovia !...“

Băgă de seamă că avea mîinile pline de sînge, așa că se spălă într-o băltoacă și se opri lîngă poarta casei unde zăcea rănitul. Nu se împingea înainte. Ce, el era doctor ? putea el să-l ajute cu ceva ?

Între timp strada începea să se umple de lume. Veneau în fugă oameni curioși, trăsuri, iar de departe se auzea clopotul pompierilor, pe care-i anunțase cineva.

O nouă mulțime lacomă de impresii se strînse la poartă, iar cei mai înfierbîntați își croiau loc cu pumnii să vadă omul însîngerat.

Unul dintre aceștia dădu peste Michałko care stătea lîngă ușă.

— În lături, gură-cască ! strigă, văzînd că țăranul desculț nu se grăbea să se dea la o parte sub apăsarea mîinii lui.

— Da' ce e ?... întrebă Michałko mirat de această grabă.

— Ce-i cu tine, obrăznicătură ? zbieră curiosul. Ce face poliția de nu-i gonește pe toți pierde-vară ăștia ?...

„Oho, nu-i a bună !"... se gîndi țăranul și se temu să nu-l bage la răcoare pentru asemenea nelegiuire.

Nevrînd să-l mai stîrnească pe diavol, se pierdu prin mulțime...

După cîteva minute, de la poartă începură să-l strige pe cel care-l scosese pe rănit dintre dărîmături.

Nu răspunse nimeni.

— Cum arată ? se întreba lumea.

— E țăran. Avea haina albă, o șapcă rotundă și era desculț.

— Nu e nimeni pe stradă îmbrăcat așa ?...

Începură să-l caute.

— Era unu' aici — strigă careva — dar a plecat !...

Polițiștii porniră în fugă, muncitorii făcură la fel, dar pe Michałko nu-l mai găsiră.

I

Dacă virtutea pastorului Böhme ar fi avut cele trei dimensiuni geometrice obișnuite și greutatea corespunzătoare mărimii ei, acest bărbat venerabil ar fi trebuit să-și facă drumurile apostolice și cele particulare cu trenul de marfă. Dar pentru că virtutea este o însușire de natură spirituală și are o singură dimensiune : a patra, care ocupă un loc considerabil în mințile matematicienilor, însă în lumea reală nu înseamnă nimic, pastorul Böhme putea să călătorească fără nici o greutate cu o șaretă trasă de un cal.

Bine hrănit și curat, calul alerga în trap încet pe șoseaua netedă ce ducea la fabrică și părea să fie preocupat mai mult de gonirea muștelor, decît de virtuțile persoanei firave a pastorului spiritual. Hamul gros, hulubele, arșița verii și praful drumului ocupau un loc mai însemnat în imaginația patrupedului decît venerabilul Böhme, favoriții lui mici, pălăria de panama, halatul de percal cu dungi albe și trandafirii și chiar biciul lăcuit înfipt în dreapta scaunului. Pastorul nu lăsa biciul acasă doar de teama de a nu fi caraghios,

căci nu-l folosea deloc pe drum. E adevărat că nici nu avea cu ce să-l folosească. Cu o mînă ținea hățurile ca să nu se împiedice calul, iar cu cealaltă revărsa îngăduitor binecuvîntări zadarnice asupra tuturor trecătorilor care, indiferent de religia lor, își înclinau capetele și șepcile înaintea „șvabului cumsecade".

Acum, era într-o zi de iunie pe la orele cinci după-amiază, venerabilul avea de îndeplinit o misiune mai puțin religioasă, care consta în aceea ca mai întîi să-și mîhnească aproapele, apoi să-l mîngîie. Se ducea la prietenul său Gotlieb Adler ca să-i aducă la cunoștință că fiul său, Ferdynand Adler, făcuse datorii în străinătate. Spunîndu-i tatălui toate acestea, mai apoi avea să-l liniștească și să-i dobîndească iertarea pentru tînărul ușuratic.

Gotlieb Adler era proprietarul unei fabrici de țesături de bumbac. Șoseaua, cu toate că nu era străjuită de copaci, era bine întreținută și ducea de la fabrică pînă la gară. Ceea ce se vede la stînga, dincolo de pădurice, nu e fabrica, ci orășelul. Fabrica se afla la dreapta șoselei. Printre arțari, tei și plopi se văd acoperișurile negre și roșii ale cîtorva case muncitorești, iar dincolo de ele se înalță o clădire cu patru etaje, construită în formă de potcoavă și înconjurată de alte clădiri. Asta e fabrica. În geamurile ferestrelor așezate în șiruri lungi se privește soarele, inundîndu-le cu pete de aur. Coșul înalt, vișiniu-întunecat, revarsă nori negri de fum des.

Dacă vîntul ar adia din partea aceea, pastorul ar auzi duduitul mașinilor cu aburi și bătaia neregulată a războaielor de țesut. Dar vîntul vine din cealaltă parte, și de aceea se aude doar șuieratul îndepărtat al locomotivei, uruitul șaretei

lui Böhme, sforăitul calului și cîntecul unei păsărele, poate al pitpalacului care dispare în lanul de grîu verde.

Chiar lîngă fabrică se vede un pîlc mai mare de copaci. E grădina lui Adler, din care se ițesc, unde și unde, ca niște pete albe, zidurile unui palat mic, elegant, și ale celorlalte acareturi.

În cele din urmă, pastorul se plictisi să tot aibă grijă de calul gras ca să nu se poticnească. Încrezîndu-se în milostivirea Celui ce-l scosese pe Daniel din groapa leilor și pe Ionas din stomacul balenei, venerabilul legă hățurile de capră și își împreună mîinile ca pentru rugăciune. Lui Böhme îi plăcea să viseze, dar visa numai atunci cînd putea să facă moara cu cele două degete mari de la mîini, ceea ce făcu și acum. Această morișcă îi deschidea porțile fermecate ale altor vremuri.

Își aminti astfel, pentru a patruzecea oară în acest an și în acest punct al șoselei, că fabrica lui Adler și împrejurimile ei îi aduc în memorie altă fabrică, de undeva de pe întinderile Brandenburgului, în care el, pastorul Marcin Böhme, și prietenul lui, Gotlieb Adler, își petrecuseră vîrsta copilăriei. Amîndoi erau fii de maiștri țesători cu oarecare stare, se născuseră în același an și absolviseră aceeași școală elementară. Apoi se despărțiseră pentru un sfert de veac, timp în care Böhme sfîrșise facultatea de teologie de la Tübingen, iar Adler strînsese cîteva zeci de mii de taleri.

Se întîlniseră iarăși, departe de patrie, în Polonia, unde Böhme era pastorul unei parohii protestante, iar Adler își înjghebase o fabrică modestă de țesături.

De atunci nu se mai despărțiseră alt sfert de veac și se vizitau unul pe altul de cîteva ori pe

săptămînă. În acest răstimp, micuța fabrică a lui Adler devenise uriașă : acum avea șase sute de muncitori, aducîndu-i proprietarului un venit de cîteva zeci de mii de ruble pe an. Böhme, în schimb, rămăsese tot un pastor sărac. Dar pentru că și comorile sufletului omenesc trebuie să aducă procente, pastorul avea un venit care se ridica la cîteva zeci de mii binecuvîntări pe an.

Între cei doi prieteni mai existau și alte deosebiri.

Pastorul avea un fiu care era în ultimul an la Politehnică și visa să le asigure părinților și surorii pîinea pentru tot restul vieții. Adler avea un singur fiu, care nu izbutise să termine gimnaziul, călătorea prin străinătate și visa să profite cît mai mult de banii tatălui său. Pastorul era îngrijorat dacă fiica lui, Anneta, care avea optsprezece ani, se va căsători bine ? — Adler se întreba ce se va alege de fiul său ? Pastorul era în genere mulțumit de puținul ce-l avea și de cele cîteva zeci de mii de binecuvîntări pe an. Lui Adler nu-i erau de ajuns cîteva zeci de mii de ruble pe an și i se părea că banii depuși la bancă se apropie prea încet de mult dorita cifră de un milion de ruble.

Dar Böhme nu se gîndea acum la asemenea fleacuri. Era mulțumit că vede în jur grîul verde, deasupra cerul presărat cu nori albi, suri, și că priveliștea fabricii lui Adler îi aduce aminte de locurile din anii copilăriei. Aceleași case cu etaj, așezate pe două rînduri, aceiași copaci, clădirea în formă de potcoavă, palatul proprietarului, eleșteul din grădină...

Păcat că aici nu erau creșă pentru copiii mici, școală pentru cei mai mari, azil pentru bătrîni spital.. Păcat că Adler nu se gîndea la astfel de

edificii, cu toate că își ridicase fabrica după modelul celei din Brandenburg. Se cuvenea să fi clădit măcar o școală. Pentru că dacă nu exista școală, el nu era acum pastor și nici Adler milionar!

Șareta se apropiase atît de mult de fabrică, încît zgomotul îl trezi pe pastorul îngîndurat. O grămadă de copii murdari, îmbrăcați în rochițe sau cămăși zdrențuite, se jucau lîngă șosea. Dincolo de zidul împrejmuitor al fabricii se vedeau cîteva căruțe, în care se încărcau baloturi de țesături. La stînga se ivi, în toată frumusețea lui, micul palat a lui Adler, construit în stil italian. Încă puțin și dintre copaci se arătă pavilionul de lîngă eleșteu, unde fabricantul și prietenul său își bea de obicei vinul de Rin, tăifăsuind despre timpurile îndepărtate sau despre noutățile de fiecare zi.

Unde și unde, prin ferestrele deschise ale locuințelor muncitorilor, spînzură rufăria proaspăt spălată. Aproape toată lumea e la lucru, așa că doar cîteva femei palide, cu pieptul lăsat, îl întîmpină pe pastor:

— Lăudat fie numele Domnului!...

—În vecii vecilor!... răspunde bătrînelul firav, scoțîndu-și vechea pălărie de panama.

În clipa aceea coti la stînga, calul zmuci vesel din cap și intră singur la trap în curtea palatului. Băiatul de la grajduri se înființă numaidecît, își șterse nasul cu mîneca și-i ajută pastorului să coboare.

— Stăpînul e acasă? întrebă Böhme.

— E la fabrică. Îi spun îndată că ați venit.

Pastorul păși în antreu, unde lacheul care aștepta îl dezbrăcă de halatul de drum. Acum, toată lumea putea să se convingă că duhovnicul

avea surtucul lung şi picioarele scurte, faţă de care nasul ce-i împodobea obrajii ofiliţi şi plini de bunătate părea puţin prea mare.

Venerabilul îşi împreună iarăşi mîinile pe burtă, punîndu-şi în mişcare degetele mari. Îşi aduse aminte că venise aici mai întîi să rănească, apoi să ogoiască inima tatălui cu un plan bine ticluit, care, după legile retoricii, avea trei părţi. Prima, pregătitoare, avea să cuprindă o privire asupra sentinţelor necercetate ale Providenţei, care îndrumă fiinţa omenească printre spinii vieţii către fericirea veşnică. În a doua trebuia să spună că tînărul Ferdynand Adler nu poate să se întoarcă din străinătate la sînul părintesc pînă cînd nu li se va plăti creditorilor suma cutare. Aici trebuia să izbucnească mînia tatălui şi înşirarea de către bătrînul Adler a tuturor greşelilor făptuite de fiul său. În momentul în care fabricantul de ţesături de bumbac, înfuriat, ar fi vrut să se lepede de fiul denaturat, să-l dezmoştenească şi să-l blesteme, ar fi ieşit la iveală a treia parte a misiunii pastorului, aceea de împăcare. Böhme vroia să-i amintească parabola fiului risipitor, să aducă vorba, pe departe, că prietenul îşi crescuse rău urmaşul şi că pentru acest păcat trebuia să-i ofere lui Dumnezeu fără să crîcnească, se înţelege, prin mijlocirea creditorilor lui Ferdynand, suma cerută de ei.

În timp ce Böhme îşi trecea în revistă planul de acţiune, pe drumul care ducea spre palat apăru bătrînul Adler. Era un om de statură uriaşă, puţin adus de spate, greoi, cu picioare lungi, îmbrăcat într-un surtuc lung, cenuşiu, de modă veche, şi în pantaloni la fel. Pe faţa roşie ieşeau în evidenţă nasul mare, rotund şi buzele groase, răsfrînte ca la negri. Nu purta mustăţi, avea numai

favoriți rari, gălbui. Cînd își scotea pălăria ca să-și șteargă sudoarea de pe frunte, i se vedeau ochii albaștri, bulbucați, spălăciți și părul, tuns scurt, de culoarea inului.

Milionarul mergea cu pași greoi, măsurați, legănîndu-se pe picioarele-i puternice ca un cavalerist. Cînd nu-și ștergea fața asudată sau gîtul roșu, brațele cu palme mari și degete scurte, lăsate în jos, se depărtau de șolduri, formînd două arcuri îndoite, asemenea coastelor unui animal dinaintea potopului. Pieptul larg se umfla și scădea vizibil, ca niște foale. Îl salută de departe pe pastor, dînd flegmatic din cap. În același timp, deschise gura largă și spuse de cîteva ori cu glasu-i gros : „ha ! ha ! ha !“ fără să zîmbească. De altfel era greu să ghicești cum ar fi arătat un zîmbet pe această față cărnoasă și apatică, pe care păreau să domnească atotputernice doar asprimea și lipsa oricăror gînduri.

Cu toate că era atît de grosolan cioplit de natură, Adler nu era respingător, ci mai degrabă ciudat. Nu trezea frică, îți dădea numai sentimentul că e cu neputință să i te împotrivești. Aveai impresia că în mîinile sale diforme barele de fier trebuie să se îndoaie cu scîrțîitul trist cu care podeaua din sălile fabricii se îndoia sub pașii lui. De la prima aruncătură de ochi se vedea că nu e posibil să ajungi pînă la inima acestui berbec cu chip de om, dar dacă cineva l-ar fi rănit în inimă, întreaga mașină s-ar fi prăbușit ca o clădire rămasă brusc fără temelie.

— Ei, ce mai faci, Marcine ! strigă Adler de pe treapta de jos a scărilor, luînd mîna pastorului și scuturînd-o cu stîngăcie. Așa-i ! adăugă — ai fost ieri la Varșovia... N-ai auzit nimic de bă-

iatul meu ? Nebunul ăsta îmi scrie atît de rar, încît numai banca poate să ştie pe unde umblă !...

Cînd urcă în antreu, firavul Böhme arăta pe lîngă el ca lăcusta alături de cămilă, cum glăsuieşte *Biblia.*

— Ei, hai, spune ceva !... repetă Adler, aşezîndu-se pe canapeaua de fier, care începu să trosnească.

Glasul lui gros se potrivea ciudat cu uruitul ritmic al fabricii, care amintea tunetele îndepărtate.

— Ferdynand n-a scris la bancă ?

Fără să vrea, Böhme ajunsese la chestiunea pentru care venise aici. Se aşează pe cealaltă canapea în faţa lui Adler. Cu o prezenţă de spirit de mai mare mirarea, îşi aduse aminte începutul primei părţi a cuvîntării, aceea despre sentinţele necercetate...

Dar pastorul avea un defect. Nu putea să vorbească liber fără ochelarii pe care nu-i punea niciodată la locul lor. Îşi dădeă seama că trebuie să înceapă introducerea, dar cum s-o înceapă fără ochelari ?... Îşi drese glasul, se ridică de pe canapea, se învîrti pe loc... Ochelarii nicăieri !

Căută în buzunarul stîng de la pantaloni, apoi în cel drept... Nici urmă de ochelari !... Să-i fi lăsat acasă ?... Dă' de unde, era cu ei cînd se urcase în şaretă... Mai căută într-un buzunar de la spate al surtucului : nu erau... în celălalt, tot nu erau ! Bietul pastor uitase cu totul propoziţiile cu care începea prima parte.

Adler care-şi cunoştea bine prietenul, se nelinişti.

— Ce tot te-nvîrteşti aşa, Marcine ?... îl întrebă.

— Eh, uite necazul... Mi-am lăsat ochelarii pe undeva...

— Şi ce-ţi trebuie ochelarii ? Doar n-ai să-mi ţii o predică acum.

— Da, dar vezi că...

— Eu te întreb dacă nu e vreo veste de la Ferdynand ?...

— Îţi spun numaidecît !... răspunse Böhme, strîmbîndu-se.

Căută într-un buzunar lateral, dar nu găsi ochelarii. Îşi descheie surtucul şi scoase din buzunarul de la piept o hîrtie, un portofel mare, apoi întoarse buzunarul pe dos, dar ochelarii nu erau nici aici.

„Să-i fi uitat în şaretă ?" îşi spuse, şi se întoarse, vrînd să coboare din antreu.

Adler, care ştia că pastorul poartă în buzunarul de la piept numai actele importante, îi smulse hîrtia din mînă.

— Dragă Gotlieb — îl rugă Böhme îngrijat — dă-mi-o înapoi, ţi-o citesc eu singur, dar... mai întîi trebuie să-mi găsesc ochelarii... Unde-ar putea să fie ?

Alergă în curte, îndreptîndu-se spre grajd.

— Aşteaptă, te rog, pînă mă întorc, fiindcă trebuie să-ţi explic mai întîi...

Şi plecă, frecîndu-şi fruntea cu amîndouă mîinile.

Se întoarse după cîteva minute răvăşit de-a binelea.

— Mi-am pierdut ochelarii — murmură. Ţin minte că atunci cînd m-am urcat în şaretă, într-o mînă aveam batista, iar în cealaltă biciul şi ochelarii...

Necăjit, se lăsă să cadă pe canapea şi se uită în treacăt la Adler.

Vinele se umflaseră pe fruntea bătrînului fabricant, iar ochii se bulbucaseră mai mult ca de obicei. Citea cu mare atenție, în fine, sfîrși de citit și, de mînie, scuipă pe jos.

— Of ! ce netrebnic e și Ferdynand ăsta ! murmură. În doi ani a făcut o datorie de cincizeci și opt de mii treizeci și una de ruble, deși i-am dat cîte zece mii de ruble pe an !

— A, știu ! strigă deodată pastorul și intră în fugă în anticameră.

După o clipă se întoarse cu o mină triumfătoare, aducîndu-și ochelarii în tocul negru.

— Sigur — spuse Böhme — că nu puteam să-i las decît în halat. Ce zăpăceală !

— Tu îți pierzi întotdeauna ochelarii și pe urmă tot tu îi găsești ! spuse Adler, sprijinîndu-și capul în mîini.

Părea îngîndurat și trist.

— Cincizeci și opt și cu douăzeci — șaptezeci și opt de mii treizeci și una de ruble numai în doi ani ! murmura fabricantul. Numai Dumnezeu știe cînd am să-i mai strîng la loc !

Pastorul își puse ochelarii și își recăpătă prezența de spirit. Prima parte, pregătitoare, a cuvîntării cu care venise la Adler, era pierdută. A doua la fel. Mai rămînea partea a treia.

Böhme cîntări foarte repede situația și la fel de repede luă și hotărîrea de cuviință. Își drese glasul și începu, răschirîndu-și picioarele :

— Dragă Gotlieb, oricît de greu rănită ți-ar fi inima de părinte de greșelile fiului tău, oricîtă dreptate ai avea să te plîngi de soarta ta...

Adler se trezi din îngîndurare și răspunse liniștit :

— E mai rău decît atîta, pentru că trebuie să plătesc !... Johann ! răcni deodată cu un glas care făcu să tremure acoperișul antreului.

Slujitorul se arătă în ușa care dădea în anticameră.

— Un pahar cu apă !

Într-o clipită i se aduse apă ; Adler bău, ceru încă un pahar, îl bău și pe acesta, apoi spuse fără umbră de supărare :

— Trebuie să telegrafiez lui Rotszyld... Azi am să trimit o telegramă și... nebunul n-are decît să se întoarcă. A călătorit destul !

Abia acum Böhme înțelese nu numai că și a treia parte a cuvîntării lui era pierdută fără întoarcere, dar ce era mai rău era că tatăl privea cu prea multă îngăduință fapta fiului. Oricum, o datorie de cincizeci și opt de mii de ruble nu înseamnă numai o pierdere, ci și un abuz de încredere față de părintele său, așadar un păcat destul de mare. Cine știe dacă Adler, avînd acești bani în buzunar, nu s-ar fi gîndit să înființeze o școală, fără de care copiii muncitorilor de la fabrică se sălbăticesc și se învață cu trîndăvia.

Din această pricină, pastorul se hotărî din apărător să devină acuzator al tînărului ușuratic, lucru care putea să-i izbutească cu atît mai ușor, cu cît îl cunoștea de mic copil, și pe deasupra acum avea și ochelarii pe nas, fiindcă fără ei i-ar fi fost greu să dovedească ceva.

Între timp Adler se rezemase de spătarul canapelei, își împreunase mîinile pe grumaz și, dîndu-și pe spate capul uriaș, privea în tavan.

Böhme își drese glasul, își puse mîinile pe genunchi și spuse, uitîndu-se la cravata prietenului său :

— Dragă Gotlieb, oricît de lăudabil ar fi să te lași creștinește în seama nenorocirii, pentru realizarea perfecțiunii pe această lume, cu totul neîndestulătoare față de Creator, omul e dator nu numai să se resemneze, ci să și acționeze. Stăpînul nostru, Isus Christos, nu numai că s-a sacrificat prin moarte, dar a și învățat și i-a îndreptat pe cei răi. Așa că și noi, slugile lui, sîntem datori nu numai să primim suferința ci să-i și îndreptăm pe cei care greșesc...

Adler își sprijini mîinile pe canapea și își lăsă capul în piept.

— Fiul tău, Ferdynand, în mod spiritual și al meu, cu toate însușirile inimii și înclinațiile înnăscute, nu îndeplinește nici pe departe porunca de a munci, care i-a fost dată omului cînd a fost izgonit din rai.

— Johann ! strigă Adler.

Slujitorul veni în fugă în antreu.

— Mașina merge prea repede ! Totdeauna fac așa cînd nu sînt eu acolo. Spune-le s-o lase mai încet.

Slujitorul pieri, pastorul continuă liniștit :

— În loc să muncească, fiul tău își risipește zadarnic forțele spirituale, pe cele fizice și banii. Ți-am mai spus-o și altă dată, dragă Gotlieb, și mi-am respectat principiile în creșterea pe care i-am dat-o lui Józef al meu.

Adler dădu din cap posomorît.

— Ce va face Józef al tău după ce va sfîrși Politehnica ? întrebă deodată.

— O să intre în vreo fabrică și poate cîndva o să ajungă director.

— Și după ce va ajunge director, ce-o să facă ?

— O să muncească mai departe.

— Și pentru ce o să muncească, mă rog ?

Pastorul se încurcă.

— Ca să fie folositor oamenilor și lui însuși — răspunse.

— Ei, vezi, Ferdynand al meu poate să ajungă director în fabrica mea îndată după ce se întoarce. De pe acum e folositor oamenilor dacă cheltuiește în doi ani șaptezeci și opt de mii treizeci și una de ruble. Și nu mai încape îndoială că își are și el folosul lui!

— Bine, dar nu muncește! observă pastorul, ridicînd un deget în sus.

— E adevărat, dar muncesc eu pentru amîndoi. Eu am trudit toată viața cît cinci oameni, așa că de ce fiul meu să nu petreacă puțin cît e tînăr? Dacă nu se bucură acum de viață — adăugă — cînd s-o mai facă?... Știu asta din proprie experiență! Munca e un blestem. Eu am luat tot blestemul ăsta asupra mea, dovadă averea pe care o am. Dacă-i adevărat că Ferdynand trebuie să se chinuiască la fel ca mine, atunci de ce mi-a mai dat Dumnezeu banii? Ce folos va avea băiatul meu dacă o să facă zece milioane dintr-unul, iar fiul lui are să trăiască numai pentru a adăuga încă zece la ale noastre? Dumnezeu i-a făcut la fel și pe bogați și pe săraci. Toți cei bogați se bucură de viață. Eu nu mă bucur, pentru că n-am putere și n-am învățat s-o fac. Dar fiul meu de ce să nu se bucure?

Slujitorul se întorsese de la fabrică. Mașina cu aburi mergea mai încet.

— Dragă Gotlieb — spuse pastorul — un bun creștin...

— Johann! îl întrerupse fabricantul. Du în pavilion o sticlă de vin de Rin și turtă dulce... Haidem în grădină, Marcine!

Îl bătu pe Böhme cu mîna grea pe umăr și strigă :

— Ha ! ha ! ha !

Se duseră în grădină. Pe drum le ațîne calea o femeie sărmană, care, căzînd la picioarele lui Adler, șopti printre lacrimi :

— Boierule ! măcar trei ruble pentru înmormîntare.

Adler își smulse fără greutate piciorul din îmbrățișare și răspunse liniștit :

— Du-te la cîrciumă, că acolo și-a lăsat în fiecare zi banii prostu' de bărbatu-tău.

— Boierule !

— Cînd e vorba de bani, du-te la casierie — o întrerupse Adler — nu veni aici.

— Am fost, boierule, da' m-au dat afară.

Și iarăși îi cuprinse picioarele.

— Dă-te la o parte ! zbieră fabricantul. La țesătorie nu vă duceți, dar pentru botezuri și înmormîntări știți să cerșiți.

— Am fost slăbită după naștere, cum era să mă duc la lucru ?

— Aha, atunci să nu faci copii cînd n-ai cu ce să-i înmormîntezi.

Și porni spre grădină, împingîndu-l înainte pe pastorul revoltat de această scenă.

La poartă, Böhme se opri.

— Știi ce, Gotlieb — spuse — eu n-am să beau.

— Oho ! se miră Adler. Și de ce, mă rog ?

— Lacrimile celor săraci strică gustul vinului.

— N-ai nici o teamă ! Paharele sînt curate, iar sticlele sînt bine înfundate. Ha ! ha ! ha !

Pastorul se roși, se întoarse supărat și ieși repede în curte.

— Stai, nebunule ! strigă Adler.

Pastorul alergă la grajd.

— Hei, proasto, vino-ncoace ! strigă la femeia sărmană care plîngea la poartă — uite, ia o rublă şi cară-te cît eşti încă întreagă !

Îi aruncă o hîrtie.

— Marcine ! Böhme ! întoarce-te ! Vinul e în pavilion.

Dar pastorul se urcase în şaretă şi ieşea pe poartă fără halat.

„E nebun !" îşi spuse Adler.

La urma urmelor nu era supărat pe pastorul care, în împrejurări asemănătoare, îi făcea aceleaşi scene de cîteva ori pe an.

„Învăţaţilor ăstora le lipseşte totdeauna cîte o doagă — se gîndi Adler, uitîndu-se la praful ridicat de brişca prietenului său. Dacă eram şi eu învăţat, aveam astăzi tot atîta cît are Böhme, iar Ferdynand s-ar fi chinuit la Politehnică. Ce bine că nu e şi el un învăţat !"

Se învîrti în loc, se uită la grajdul înaintea căruia un argat se prefăcea că mătură cu vrednicie, trase în plămîni puţin din fumul fabricii, pe care vîntul îl mîna pînă la el, privi la căruţele încărcate şi porni spre clădirea administraţiei.

Acolo dădu poruncă să se reporteze într-un registru cincizeci şi nouă de mii de ruble pentru Ferdynand şi să-l vestească printr-o telegramă ca îndată ce va primi banii, să-şi plătească datoriile şi să se întoarcă numaidecît acasă.

După ce Adler ieşi din birou, bătrînul contabil, un neamţ care de cîţiva ani purta pălărie cu boruri late, iar de vreo cincisprezece şedea pe un scaun rotund, acoperit cu piele, se uită bănuitor împrejur şi-i şopti vecinului.

— Oho ! iar o să avem economii ! Tînărul a cheltuit cincizeci şi nouă de mii de ruble şi noi o să plătim...

Un sfert de ceas după aceea, în biroul tehnic se spunea în șoaptă că Adler va ajusta salariile, pentru că feciorul lui pierduse o sută de mii de ruble.

După o oră, în toate secțiile fabricii nu se vorbea decît de reducerea salariilor și a gratificațiilor, iar seara Adler știa tot ce se discutase. Unul amenințase că-i va rupe oasele patronului, altul că o să-l omoare, al treilea că va da foc la fabrică. Unii erau de părere să plece cu toții din ateliere, dar aceștia fuseseră ocăriți. Unde să se ducă?

Cele mai multe femei plînseseră, iar cei mai mulți dintre bărbați îl blestemaseră, rugîndu-se la Dumnezeu să-l pedepsească pe patron.

Fabricantul era mulțumit de raport. Deocamdată muncitorii nu mai blestemau, ceea ce însemna că putea să micșoreze salariile fără teamă. Cei care-l amenințau erau în parte slugile lui cele mai credincioase.

Planul de economii fu pregătit în timpul nopții. Cu cît cineva cîștiga mai mult, cu atît era mai mare procentul care i se reținea din salariu. Deoarece la fabrică erau angajați de cîțiva ani un doctor, adus aici în timpul holerei, și un felcer, care, după Adler, acum nu mai aveau nici o treabă, doctorul fu nevoit să-și dea demisia de la sfîrșitul lunii iunie, iar felcerului i se reduse salariul la jumătate.

A doua zi, cînd se aflară amănunte în legătură cu planul de economii, fierberea era generală. Vreo cincisprezece oameni plecară din fabrică, alții munciră mai puțin decît de obicei, vorbind, în schimb, pe întrecute. Doctorul se certă cu Adler și se mută îndată la oraș; același lucru îl făcu și felcerul. La amiază și seara muncitorii se du-

seră cu toți la palatul patronului, rugîndu-l să nu-i nedreptățească. Plînseră, înjurară, amenințară, dar Adler rămase neînduplecat. Pierzînd cincizeci și nouă de mii de ruble din cauza fiului, trebuia să le pună la loc ; economiile aveau să-i aducă cincisprezece pînă la douăzeci de mii pe an. Hotărîrea nu putea fi revocată în nici un fel. La urma urmelor, de ce s-o revoce, ce puteau să-i facă ?

Într-adevăr, după cîteva zile fabrica se liniști. Cîțiva muncitori plecaseră singuri, alți cîțiva dintre cei mai îndărătnici fură dați afară, locul lor fiind ocupat de noii candidați, cărora salariul li se părea foarte bun. În timpul acela prin sate bîntuia sărăcia și oamenii căutau de lucru cu duiumul.

Locul felcerului îl ocupă provizoriu un muncitor în vîrstă, care, după părerea lui Adler, știa atîta chirurgie cît să bandajeze o rană ușoară. Cazurile mai grave, foarte rare, aveau să fie trimise la oraș, unde trebuiau să se ducă, pe cheltuiala lor, și muncitorii bolnavi, nevestele și copiii lor.

Așadar, cu toată fierberea uriașă, la fabrică toate se sfîrșiră cu bine. Informațiile culese cu cea mai mare grijă îi arătau lui Adler că, indiferent de nedreptatea pe care le-o făcuse oamenilor, nu va păți nimic, că nu exista forță în stare să-i facă rău.

Numai pastorul Böhme, la care fabricantul se duse primul să se împace, dădu din cap și, potrivindu-și ochelarii, spuse :

— Dragă Gotlieb, răul naște rău. Tu ai neglijat educația lui Ferdynand, așa că ai făcut rău. El ți-a cheltuit banii și a făcut mai rău. Tu ai re-

dus acum salariile muncitorilor din cauza lui şi ai făcut şi mai rău. Ce va urma ?

— Nimic — mormăi Adler.

— Nu există nimic ! răspunse Böhme, ridicîndu-şi braţele deasupra capului. Cel Preaînalt a făcut lumea în aşa fel, încît orice cauză trebuie să aibă efectul ei ; o cauză bună va avea un efect bun, una rea, un efect rău !

— Cel puţin nu pentru mine — interveni fabricantul. Ce poate să mi se întîmple ? Banii sînt depuşi. La fabrică n-o să-i dea foc şi, chiar dacă ar face-o, e asigurată. De la lucru n-o să plece, fiindcă găsesc alţii în locul lor, şi pe urmă, unde să se ducă ? Crezi că o să mă omoare ? Spune, Marcine aşa crezi ? Ha ! ha ! ha ! Ei pe mine ! spuse uriaşul, bătînd din palmele-i puternice.

— Nu-l mînia pe Dumnezeu ! îl întrerupse preotul cu asprime şi începu să vorbească despre altceva.

II

Povestea lui Adler este tot atît de ciudată ca şi el însuşi.

După ce absolvi şcoala elementară odată cu actualul pastor Böhme, Adler învăţă meşteşugul ţesutului şi la douăzeci de ani cîştiga destul de bine. De pe atunci era un flăcău roşu la faţă, puternic, în aparenţă greoi, în fapt isteţ şi îndemînatic, care era în stare să muncească pentru doi. Şefii erau mulţumiţi de el, cu toate că-i plăceau orgiile.

Tînărul Adler trebuia să-şi petreacă fiecare sărbătoare într-un loc de petrecere, în tovărăşia co-

legilor și a femeilor, pentru că avea multe iubite. Se dădeau în călușei, se plimbau cu bărcile, înotau, mîncau pînă nu mai puteau și se îmbătau. Adler era în fruntea tuturor. Chefuia cu atîta patimă și petrecea atît de nebunește, încît uneori își speria companionii. Ziua însă muncea tot atît de nebunește.

Avea un organism puternic în care acționau numai mușchii și nervii, iar sufletul dormita. Lui Adler nu-i plăcea să citească, nu înțelegea arta și nici să cînte nu știa. Simțea nevoia să-și cheltuiască numai energia fizică și o făcea fără limită și fără măsură.

Dintre simțămintele omenești era stăpînit doar de unul : îi invidia pe cei bogați. Auzise că există pe lume orașe mari, cu femei frumoase, pe care poți să le iubești bînd șampanie prin saloane strălucitoare de aurării și cristale. Auzise că cei bogați călătoresc prin munți, în care puteai să-ți frîngi grumazul sau să cazi de oboseală și-i era dor de asemenea munți. Dacă ar fi fost bogat, ar fi vlăguit caii de călărie ; ar fi cumpărat un vapor ca să se angajeze marinar de rînd ; ar fi colindat toată lumea de la ecuator pînă la poli ; ar fi alergat pe cîmpurile de bătălie, s-ar fi scăldat în sînge omenesc și, în afară de toate acestea, ar fi băut și ar fi mîncat cele mai alese mîncăruri, cărînd cu el un harem întreg.

Dar cum putea să se gîndească la bogăție, cînd cheltuia tot ce cîștiga și pe deasupra mai făcea și datorii !

Cam în acel timp avu loc o întîmplare deosebită.

Într-una din clădirile fabricii în care lucra, izbucni un incendiu. Muncitorii fugiră, dar nu toți : două femei și un băiat rămaseră la etajul

patru și fură văzuți abia cînd flăcările țîșneau din toate ferestrele de mai jos.

Nimeni nu se gîndea să-i ajute și poate tocmai de aceea proprietarul fabricii strigă spre muncitori :

— Trei sute de taleri cui îi scapă !

Murmurele și vînzoleala mulțimii crescură. Se sfătuiau, se îndemnau unii pe alții, dar nimeni nu cuteza să salveze victimele care întindeau mîinile spre cei de jos și plîngeau de spaimă.

Atunci sări Adler. Ceru o frînghie lungă și o scară cu cîrlige. Se încinse cu frînghia și se apropie de foc.

Mulțimea amuți, neînțelegînd în ce chip avea să ajungă Adler pînă la etajul patru ? La ce-i trebuia frînghie ?

Adler însă găsi un mijloc. Agață scara de cornișa largă de la primul etaj și urcă pînă acolo ca o pisică. Stînd pe cornișe, agață scara de cornișa etajului doi și într-o clipă fu acolo. Flăcările îi lingeau părul și hainele, fumul des îl învăluia ca un val gros, dar el se cățăra din ce în ce mai sus, spînzurînd deasupra focului și a prăpastiei ca un păianjen.

Cînd ajunse la etajul patru, mulțimea exclamă : „ura !“ și bătu din palme. Adler prinse scara de marginea acoperișului și, cu o sprinteneală de neînțeles, el, care părea un flăcău neîndemînatic și greoi, urcă victimele pe acoperiș.

Unul dintre pereții clădirii nu avea ferestre. Pe aici îi coborî Adler pe cei salvați cu ajutorul frînghiei, iar la urmă coborî și el. Cînd ajunse jos, ars, mînjit de sînge, mulțimea îl ridică pe brațe și îl purtă în urale.

Pentru această faptă, aproape fără asemănare, Adler căpătă de la guvern o medalie de aur, iar

de la fabricant un post mai bun și cele trei sute de taleri făgăduiți.

De la această dată în viața lui Adler se produse o cotitură. Văzîndu-se stăpînul unei sume atît de mari, începu să țină la bani. Nu pentru că-i cîștigase punîndu-și viața în primejdie, nu pentru că și-ar fi adus aminte de cei pe care-i salvase de la moarte, ci pentru că erau — trei sute de taleri !... Cum ar fi mai petrecut cu atîția bani... Cît de strașnic ar fi un chef de o mie de taleri și ce aproape era pînă la o mie de taleri !...

Banii îi stîrniră o nouă patimă. Adler renunță la năravurile lui, deveni zgîrcit și cămătar. Începu să-și împrumute colegii cu bani pe termene scurte, dar cu dobînzi mari, și pentru că, în același timp, muncea cu sîrg și înainta repede, după cîțiva ani adunase nu trei sute, ci trei mii de taleri.

Făcea toate acestea cu gîndul că atunci cînd va strînge o sumă mai mare, să chefuiască o dată în lege ca un bogătaș. Dar pe măsură ce suma creștea, îi hotăra o nouă limită, spre care tindea cu aceeași îndărătnicie ca și înainte. În timp ce se apropia astfel de idealul care avea să fie o viață pe picior mare, Adler își pierdea treptat înclinațiile senzuale. Își cheltuia energia uriașă în muncă, dezbărîndu-se de vechile visuri și gîndindu-se numai la bani. O vreme îi socotise doar ca niște posibilități virtuale, văzînd dincolo de ei un alt scop. Cu timpul însă renunță și la acesta, umplîndu-și tot sufletul cu două dorințe : munca și banii.

La patruzeci de ani avea cincizeci de mii de taleri, strînși prin trudă sîngeroasă, îndărătnicie, isteție neobișnuită, zgîrcenie și cămătărie. Atunci se mută în Polonia, unde auzise că industria aduce

venituri mari. Aici înființă o modestă fabrică de țesături, se căsători cu o femeie cu o zestre mare, care muri, aducîndu-i pe lume singurul copil, pe Ferdynand, și începu să tindă spre realizarea unui milion.

Noua patrie se dovedi pentru Adler un adevărat pămînt al făgăduinței. Foarte priceput în meseria de țesător și în goana după bani, se găsi dintr-o dată printre oameni care se lăsau exploatați fie pentru că n-aveau bani, fie pentru că îi cîștigau prea ușor, fie pentru că n-aveau spirit practic, fie, în sfîrșit, pentru că li se părea că-l au. Adler disprețuia pe cei lipsiți de cele mai elementare însușiri economice și de puterea de a lupta cu el, dar cunoscînd terenul mai de aproape, știu să profite de el. Averea îi creștea, iar oamenii credeau că fabricantul norocos, pe lîngă veniturile lui, primește bani din Germania.

Odată cu nașterea lui Ferdynand, în inima de piatră a lui Adler se trezi un simțămînt de nemărginită dragoste părintească. Îl lua în brațe pe micul orfan, ducîndu-l uneori și la fabrică, unde copilul înspăimîntat de zgomot plîngea pînă se învinețea. Cînd se făcu mare, tatăl îi îndeplinea toate dorințele, îl îndopa cu dulciuri, îl înconjura cu slujitori, îi da să se joace cu bani de aur.

Pe măsură ce creștea, tatăl îl iubea tot mai mult. Jocurile lui Ferdynand îi aduceau aminte propia copilărie, îi stîrneau în suflet ecouri ale instinctelor și visurilor de altă dată. Uitîndu-se la fiul său, Adler credea că el se bucură de viață în locul lui, că el profită de bogăția adunată, împlinindu-și dorințele spulberate, dar atît de puternice odinioară, după călătorii îndepărtate, petreceri costisitoare, întreprinderi primejdioase...

„Cînd se va face mare — își spunea tatăl — am să vînd fabrica și am să plec cu el în lume. El o să benchetuiască și eu o să mă uit la el și o să-l apăr de primejdii."

Deoarece omul nu poate să dea celorlalți mai mult decît are, Adler îi dăduse fiului său o constituție de fier, sănătatea, pornirile egoiste, averea și o înclinație nestăpînită spre petreceri; nu se străduise să-i dezvolte însușiri superioare. Nici tatăl și nici fiul nu înțelegeau plăcerea de a cerceta adevărul, nu simțeau frumosul în natură și artă și amîndoi disprețuiau oamenii. Într-un organism social, în care fiecare unitate se leagă de celelalte, conștient sau inconștient, prin mii de relații de simpatie și compasiune, ei doi nu erau legați de nimic, erau absolut liberi. Tatăl își iubea banii mai mult decît orice, iar pe fiu mai mult decît banii; fiul ținea la tatăl său, dar se iubea numai pe sine și prețuia numai acele însușiri care răspundeau dorințelor lui.

De altfel, băiatul avea profesori particulari și urmase la școală pînă în clasa a șasea. Învățase cîteva limbi, știa să danseze, să se îmbrace cu gust, să vorbească elegant. Se purta cu degajare dacă nu întîmpina piedici, era spiritual și împrăștia banii cu dărnicie. Oamenii țineau la el, deși Böhme, care privea mai în adîncul lucrurilor, susținea că băiatul știe prea puțin și se află pe un drum rău.

La șaptesprezece ani Ferdynand era un adevărat donjuan, la optesprezece fu eliminat din școală, la nouăsprezece pierdu totul la cărți de cîteva ori, iar o dată cîștigă aproape o mie de ruble, în sfîrșit, la douăzeci de ani plecă în străinătate. Acolo, în afară de suma trimisă de tatăl său, făcu o datorie de aproape șaizeci de mii de

ruble, contribuind în acest fel, adevărat, fără voia lui, la introducerea economiilor în fabrică, lucru pentru care amîndoi, şi tatăl şi fiul, erau blestemaţi de sute de oameni.

În cei doi ani cît lipsi de acasă, Ferdynand colindă aproape toată Europa. Se căţără pe gheţarii din Alpi, pe Vezuviu, se urcă o dată în balon, se plictisi cîteva săptămîni la Londra, unde casele sînt clădite din cărămidă roşie şi duminica nu există distracţii. Cea mai mare parte din timp o petrecu, veselindu-se, la Paris.

Acasă scria rar. Cu toate acestea, ori de cîte ori o impresie mai puternică îi zguduia nervii de oţel, de fiecare dată îi scria totul tatălui său, în cele mai mici amănunte. De aceea, scrisorile lui erau adevărate sărbători pentru Adler. Bătrînul fabricant le citea de nenumărate ori, se bucura de fiecare cuvînt, pentru că simţea că fiecare vorbă reînvie în el visurile înflăcărate de altădată.

Să te înalţi cu balonul, să te uiţi într-un vulcan, să dansezi cancan între alte o mie de perechi prin saloanele luxoase din Paris, să scalzi femeile în şampanie, să cîştigi sau să pierzi sute de ruble cu o carte — nu astea fuseseră idealurile vieţii lui, nu le întreceau chiar ?... Scrisorile lui Ferdynand erau ca nişte parfumuri ale propriei tinereţi şi trezeau în el, în loc de exaltare, pentru că era prea bătrîn, un simţămînt nou, pe care nu-l cunoscuse pînă atunci : duioşia.

Cînd citea despre chefurile descrise sub înrîurirea directă a primelor impresii, în mintea lui aspră şi realistă creştea ceva care semăna cu fantezia poetică. Uneori vedea ceea ce citea. Dar nălucirile piereau îndată speriate de uruitul ritmic al maşinilor şi de ţăcănitul războaielor de ţesut.

Adler nutrea acum o singură dorință, nădejde și credință : să strîngă un milion de ruble, să vîndă fabrica și să plece cu toți banii în lumea largă cu fiul său.

El o să se bucure de viață, iar eu am să mă uit la el !

Pastorului Böhme nu-i plăcea deloc acest program vrednic de bătrînii destrăbălați din Sodoma sau de Imperiul Roman.

— Și ce vă mai rămîne după ce veți sfîrși toate plăcerile și toți banii ? îl întreba pe Adler.

— Oho ! o sumă ca asta nu se sfîrșește atît de repede — răspundea fabricantul.

III

Ziua întoarcerii lui Ferdynand era hotărîtă.

Adler se sculă ca de obicei la cinci dimineața. La opt își bău cafeaua dintr-o cană de faianță, pe care scria cu litere albastre : *Mit Gott für König und Vaterland* [1]. După aceea dădu o raită pe la fabrică, iar în jurul orei unsprezece trimise la gară o trăsurică pentru Ferdynand și o brișcă pentru bagaje. Apoi se așeză la intrarea micului palat cu fața nepăsătoare ca de obicei și gol de gînduri, deși se uita cu nerăbdare la ceas.

Era o zi călduroasă. În curte aromele de rezedă și de salcîm se amestecau cu mirosul iute al fumului. Duduitului neîncetat al fabricii îi răspundeau țipetele întrerupte ale cîțelor, cerul era senin, aerul liniștit.

[1] Cu Dumnezeu pentru rege și patrie (germ.).

Adler își ștergea fața asudată și își schimba într-una poziția pe banca de fier, care scrîșnea de fiecare dată, parcă de durere. Astăzi, bătrînul fabricant nu vru să mănînce carne la prînz și nu mai bău bere din halba uriașă cu capac de cositor, cum făcea de treizeci de ani în fiecare zi.

După ora unu intră în curte trăsura cu Ferdynand și brișca goală.

Ferdynand era un tînăr înalt, cam tras la față, dar bine clădit, cu părul cînepiu și ochii albaștri. Purta pe cap o șapcă scoțiană cu două panglici și era îmbrăcat într-o pelerină ușoară, fără mîneci.

Cînd îl văzu, fabricantul își îndreptă statura uriașă și desfăcîndu-și brațele strigă :

— Ha ! ha ! ha ! Ei, ce mai faci, Ferdynand ?

Fiul sări jos din trăsurică, alergă în antreu, își îmbrățișă tatăl și-l sărută pe amîndoi obrajii, spunînd :

— Ce-i asta, tată, a plouat de ai pantalonii sufleca[ți] ?

Tatăl se uită la pantaloni.

— Nebunul ăsta le vede îndată pe toate ! spuse. Ha ! ha ! ha ! Ei, ce mai faci ?... Johann ! pune masa !...

Îi scoase pelerina, îi luă valijoara din mînă și-i oferi brațul ca unei doamne.

În timp ce intra în anticameră, mai aruncă o privire în curte și întrebă :

— Cum, brișca e goală ?... De ce nu ți-ai luat lucrurile de la gară ?...

—Care lucruri ? răspunse Ferdynand. Dumneata crezi că m-am însurat și car după mine cufere, coșuri, cutii ?... Toate lucrurile mele încap într-o valijoară de mînă. Două cămăși, una colorată pentru drum și alta albă pentru seară, fracul, ne-

seserul, cravata și cîteva perechi de mănuși — asta-i totul.

Vorbea repede, tare și cu zîmbetul pe buze. Îl strînse de mînă de cîteva ori pe tatăl său și continuă :

— Dumneata cum o mai duci, tată ?... Pe aici ce mai e ?... Am auzit că faci niște afaceri grozave cu percalul și barchetul ? Dar să ne așezăm !

Mîncară în grabă, ciocniră, apoi trecură în cabinetul tatălui.

— Trebuie să introduc aici modul de viață din Franța, mai ales bucătăria franțuzească — spuse Ferdynand, aprinzîndu-și trabucul.

Tatăl se strîmbă dispreţuitor.

— Ce ne trebuie nouă toate astea ! răspunse. Ce, nemții au bucătărie proastă ?

— Sînt niște porci !...

— Cum ? ! se miră bătrînul.

— Spun că nemții sînt niște porci — continuă fiul zîmbind. Nici să mănînce, nici să se distreze...

— Ei ! îl întrerupse tatăl — dar tu ce ești ?...

— Eu ? Eu sînt un om, un cosmopolit, adică un cetățean al lumii.

Lui Adler nu prea-i păsa că fiul său își spunea cosmopolit, dar introducerea tuturor nemților în rîndul animalelor murdare îl jigni.

— Dragă Ferdynand — îi spuse — credeam că are să-ți vină și ție puțină minte la cap în schimbul celor șaptezeci și nouă de mii de ruble nemțești, pe care le-ai cheltuit.

Fiul aruncă trabucul în scrumieră și sări de gîtul tatălui.

— Ah, tată, știi că ești grozav ! strigă sărutîndu-l. Ești un model nepreţuit de conservatorism ! Un adevărat baron medieval !... Hai, nu te încrunta. Capul sus, pieptul înainte...

Îl luă de mîini, îl trase în mijlocul încăperii, îl puse să stea drept ca un soldat și comandă :

— Pieptul umflat, așa !...

Și-l bătu cu palma pe piept.

— Pulpa încordată !...

Și-l ciupi de pulpă.

— Dac-aș avea o soție tînără, aș închide-o într-o cameră cu zăbrele de frica dumitale. Și cu toate acestea, dumneata mai ai curajul să ții partea unor teorii care miros a mort de la o poștă ?... Ducă-se dracului nemții cu bucătăria lor cu tot ! iată cuvîntul de ordine potrivit pentru secolul nostru și pentru oamenii cu adevărat puternici.

— Nebunule ! îl întrerupse tatăl mai îmbunat. Tu ce ești, dacă nu mai ești un patriot neamț ?

— Eu ? răspunse Ferdynand cu o seriozitate prefăcută. Aici sînt un industriaș polonez, în Germania sînt un magnat polonez : Adler von Adlersdorf, iar în Franța sînt republican și democrat.

Astfel se desfășură întîlnirea lui Ferdynand cu tatăl său și cam acestea erau foloasele spirituale cumpărate cu șaptezeci și nouă de mii de ruble în străinătate ; cîștigase însă priceperea de a vedea în toate numai ceea ce făcea viață frumoasă.

În aceeași zi, tatăl și fiul se duseră la pastorul Böhme. Fabricantul i-l prezentă pe Ferdynand ca pe un păcătos pocăit, care pierduse mulți bani, dar cîștigase în schimb multă experiență. Pastorul îl îmbrățișă cu dragoste pe finul său și-l sfătui să păsească pe urmele lui Józef care muncește mereu și va munci pînă la sfîrșitul vieții.

Ferdynand răspunse că într-adevăr numai munca îi oferă omului rațiunea existenței sociale și că el fusese cam flușturatic pînă atunci, fiindcă își petrecuse copilăria printre oameni care se mîndresc cu nesăbuința și lenea lor. Adăugă la sfîrșit că un

englez munceşte cît doi francezi sau cît trei nemţi şi că din această pricină, el, Ferdynand, nutrea în ultimul timp un respect deosebit pentru englezi.

Bătrînul Adler era uimit de seriozitatea, francheţea şi forţa de convingere a părerilor fiului, iar Böhme observă că mintea crudă trebuie să se limpezească, iar schimbarea în bine, pe care o vede la Ferdynand cu ochiul lui încercat, valorează mai mult decît cele şaptezeci şi ceva de mii de ruble.

După cuvîntările de rigoare, pastorul, soţia şi prietenul său se aşezară la o sticlă de vin de Rin şi începură să vorbească despre copii.

— Să ştii, dragă Gotlieb — spuse Böhme — că încep să-l admir pe Ferdynand. Îţi spun eu, dintr-un fluieră-vînt a devenit, după cîte văd, un bărbat adevărat, *verus vir*. Judecă foarte bine, ştie multe, are principii sănătoase...

— O, chiar aşa ! încuviinţă soţia. Parc-ar fi Józio al meu. Tată, îţi aduci aminte că în vacanţa de anul trecut Józio vorbea de englezi la fel ca Ferdynand ? Ce copil cuminte !...

Şi buna, firava soţie a duhovnicului oftă, îndreptîndu-şi rochia neagră, croită, se vede, în vederea unor vremuri mai bune.

În acest timp, Ferdynand se plimba prin grădină cu frumoasa Anneta, fiica de optesprezece ani a soţilor Böhme. Se cunoşteau amîndoi de mici copii, aşa că şi tînăra domnişoară îşi întîmpină cu bunăvoinţă, ba chiar cu entuziasm, prietenul pe care nu-l văzuse de atîta vreme. Se plimbară vreo oră, dar pentru că ziua era călduroasă, probabil că pe Anneta începu s-o doară capul şi se duse în camera ei, iar Ferdynand se întoarse în compania celor vîrstnici. Acum nu prea vorbea, era cam supă-

rat, lucru de care nu se miră nimeni, cu atît mai puțin pastorul și soția, deoarece unui tînăr îi place mai mult tovărășia unei domnișoare frumoase, decît aceea a unor bătrîni oricît de cumsecade.

După ce Adler și Ferdynand se întoarseră acasă, Ferdynand îi spuse tatălui său că mîine trebuie să plece la Varșovia.

— De ce ? exclamă tatăl. După opt ore ți s-a și urît acasă ?

— Da' de unde ! Vezi și dumneata că-mi trebuie rufărie, îmbrăcăminte și o trăsură cu care să pot face vizite vecinilor.

Tatăl nu se lăsă convins de aceste dovezi. Îi spuse că după rufărie se va duce la Varșovia gospodina casei, iar pentru trăsură va scrie el unui fabricant pe care-l cunoaște. Era mai greu cu garderoba ; hotărîră totuși să-i trimită fracul unui croitor, care să cumpere tot ce trebuie după măsura lui.

Ferdynand se posomorî și mai mult.

— Tată, ai măcar vreun cal de călărie în grajd ?

— Ce-mi trebuie ? răspunse fabricantul.

— Bine, dar eu vreau să am unul și cred că cel puțin pe ăsta n-o să mi-l refuzi...

— Firește.

— M-aș duce mîine la oraș să aflu dacă n-are cineva vreun cal de vînzare. Cred că îmi vei îngădui, nu-i așa ?

— Firește.

A doua zi Ferdynand plecă la oraș pe la zece dimineața, iar după cîteva minute în curte intră Böhme cu șareta și calul lui. Pastorul părea neobișnuit de agitat ; intră repede în casă. Între favoriții scurți și nasul puțin cam prea lung, obrajii îi erau stacojii.

Abia-l văzu pe Adler și strigă.

— Ferdynand e acasă ?

Adler se miră, văzînd că pastorului îi tremură glasul.

— Da' ce ai cu Ferdynand ? întrebă.

— E un nemernic... nu e bun de nimic ! strigă Böhme. Știi ce i-a spus ieri Annetei noastre ?

După înfățișarea fabricantului se vedea că nu știe și nici măcar nu-și închipuie nimic.

— Uite — urmă pastorul, aprinzîndu-se — a rugat-o să-i... aici se întrerupse. Ce îndrăzneală !... Ce lipsă de cuviință !...

— Ce ai, Mărcine ! îl întrebă Adler neliniștit. Ce-a spus Ferdinand ?

— I-a cerut... să-i deschidă noaptea fereastra de la camera ei !...

Și, de furie, bietul pastor își aruncă pălăria de panama pe jos.

Mintea lui Adler mergea foarte încet cînd era vorba de lucruri care n-aveau nici o legătură cu producerea și vînzarea țesăturilor de bumbac. Inima lui nu avea nici o strună cu ajutorul căreia să simtă îndată jignirea fetei ; nutrea însă o prietenie adîncă pentru pastor. Pornind de aici și judecînd flegmatic, dar logic, ajunse la concluzia că dacă fata ar fi dat ascultare rugăminții lui Ferdynand, fiul său era dator să se însoare cu ea.

Trebuia neapărat să se însoare cu ea !... Bătrînul nu vedea altă ieșire.

Așadar Ferdynand, la numai cîteva ceasuri după ce se întorsese acasă, la numai cîteva minute după cuvîntarea strălucită despre îndreptarea lui, se afla în situația ca el, fiul unui milionar, să fie nevoit a lua de soție o domnișoară fără zestre, pe fiica pastorului ?... El, să se însoare ?... El, care avea să petreacă alături de tatăl lui, să se bucure

de viață, de bani, de tinerețe și de libertatea neîngrădită de nimic ? De aceea, abia după ce nervosul Böhme își vărsă focul, strigă cît putu și se potoli, Adler fu cuprins de mînie. În bătrînul țesător se trezi tigrul.

— Ah, ticălosul ! strigă Adler. Acum o săptămînă am plătit pentru el cincizeci și nouă de mii de ruble, astăzi i-am dat iar bani și el își îngăduie asemenea boacăne.

Ridicase amîndouă brațele și le scutura ca Moise cînd aruncase tablele de piatră în capul celor care cinsteau vițelul de aur.

— Am să pun ciomagul pe nemernic !... răcni fabricantul.

Văzîndu-i mînia și gîndindu-se că în mîna lui Adler ciomagul ar putea avea rezultate nedorite, pastorul se muie.

— Dragă Gotlieb ! îi spuse — degeaba ai să-l bați. Lasă-mă pe mine și eu am să-l rog pe Ferdynand ori să nu mai calce în casa noastră, ori să se poarte cum se cuvine și creștinește.

— Johann ! răcni fabricantul, iar cînd slujitorul veni, rosti cu glasul ridicat : trimite numaidecît pe cineva la oraș după Ferdynand. Am să-i dau cîteva ciomege ticălosului !

Lacheul se uită mirat și înspăimîntat la stăpînul său.

Pastorul clipi din ochi cu înțeles, și istețul Johann ieși.

— Dragă Gotlieb ! îi spuse Böhme. Ferdynand e prea mare ca să-l mai bați cu bățul sau chiar să-l certi prea tare. Nu numai că asprimea nemăsurată nu-l va îndrepta, din contră, îți spun eu, poate să-l împingă la disperare și... la încercarea de a-și lua viața... E băiat cu ambiție...

Mustrarea avu un efect imediat asupra lui Adler. Bătrînul deschise ochii larg și se lăsă să cadă pe scaun.

— Ce tot vorbești tu, Marcine ? întrebă cu glas înăbușit. Johann ! o carafă cu apă...

Johann aduse apa, fabricantul o bău lacom, și treptat începu să se liniștească. Nu mai porunci să trimită după Ferdynand.

— Așa-i ! nebunul e-n stare s-o facă — murmură țesătorul, lăsîndu-și capul în piept, descurajat.

Bătrînul uriaș și energic înțelegea limpede că fiul lui nu se afla pe drumul cel bun și că ar fi trebuit să-l întoarcă. Dar cum ? nu știa nici el.

Pastorul își dădu seama că venise ceasul în care mustrările lui puteau să aibă o înrîurire hotărîtoare asupra purtării fabricantului față de fiul său, așadar și asupra îndreptării tînărului nesăbuit. Cît ai bate din palme, cu ajutorul unor combinații rapide, își alcătui o cuvîntare potrivită, îl chemă pe Dumnezeu în ajutor și...

Își băgă repede o mînă în buzunarul stîng de la pantaloni, iar cu cealaltă pipăi buzunarul drept... După aceea începu să caute în buzunarele surtucului, apoi în cel de la piept, din afară, în cel dinăuntru. În cele din urmă începu să se răsucească neliniștit.

— Ce cauți, Marcine ? îl întrebă Adler, văzînd mișcările încurcate ale pastorului.

— Iar mi-am pierdut ochelarii pe undeva ! șopti Böhme îngrijorat.

— Sînt ridicați pe fruntea ta...

— Adevărat ! strigă pastorul, apucînd cu amîndouă mîinile prețiosul instrument optic.

— Ce distrat sînt !... ce caraghios de distrat sînt !...

Își luă ochelarii de pe frunte și scoase o batistă galbenă ca să șteargă sticlele asudate.

Tocmai atunci intră contabilul fabricii cu o telegramă, pe care, citind-o, Adler își vesti prietenul că trebuie să-l părăsească și să se ducă la administrație pentru a da cîteva dispoziții care nu sufereau amînare. Îl rugă să rămînă la masă. Dar și Böhme își avea obligațiile lui, așa că plecă fără să-l fi învățat pe fabricant cum trebuie să se poarte cu fiul său pentru a-l readuce pe drumul unei vieți cinstite și creștinești.

Seara tîrziu Ferdynand se întoarse acasă foarte bine dispus. În timp ce-l căuta prin casă pe tatăl său, lăsă toate ușile deschise, bătu tactul cu bastonul pe mese și pe scaune ca într-o darabană, cîntînd cu un glas de bariton puternic dar fals :

„Allons, enfants de la patrie,
Le jour de gloire est arrivé..." [1]

Ajunse în cabinet și se opri în fața tatălui cu șapca scoțiană dată pe ceafă și cam într-o parte, cu cămașa descheiată, asudat și mirosind a vin. Ochii îi scînteiau de o veselie neținută în frîu de judecată. Cînd ajunse la cuvintele :

„Aux armes, citoyens !..." [2]

fu cuprins de o înflăcărare atît de mare, încît vîntură bastonul de cîteva ori deasupra capului părintelui său.

Bătrînul Adler nu era obișnuit ca cineva să mînuiască bățul pe deasupra capului său. Zvicni din fotoliu și, privindu-și fiul amenințător, strigă :

[1] Haideți, copii ai patriei,
Ziua gloriei a sosit... (Fr.)
[2] La arme, cetățeni !... (Fr.)

— Ticălosule, eşti beat !

Ferdynand se dădu înapoi.

— Dragă tată, spuse cu răceală — te rog să nu mă faci ticălos. Pentru că dacă mă voi obişnui acasă cu asemenea expresii, mai tîrziu n-o să-mi pese cînd un străin o să mă facă ticălos pe mine sau pe tatăl meu. Omul se învaţă cu toate.

Tonul măsurat şi vorba limpede făcură impresie asupra bătrînului.

— Eşti o haimana ! spuse după o clipă. — Îi sucești capul fetei lui Böhme.

— Păi dumneata vrei să-i sucesc capul soţiei lui ? întrebă Ferdynand mirat. E o babă, numai piele şi os !

— Ei, fără glume de-astea ! îl mustră tatăl. Pastorul a fost astăzi la mine şi m-a rugat să nu-ţi mai calce piciorul prin casa lui. Nu mai vrea să te cunoască !

Ferdynand îşi aruncă şapca şi bastonul pe nişte hîrtii de la fabrică, se aşeză într-un şezlong, se întinse cît era de lung şi îşi puse mîinile sub cap.

— Asta să-mi fie necazul ! spuse rîzînd. Foarte bine, îmi face un serviciu dacă mă scapă de aceste vizite plictisitoare. E o familie de oameni ciudaţi. Bătrînul crede că trăieşte printre antropofagi şi vrea mereu să îndrepte pe cineva sau să se bucure de îndreptarea cuiva. Bătrîna are capul plin de apă, în care înoată mereu melcul ăla savant, Józio. Iar domnişoara e sfîntă ca un altar, la care numai pastorii au voie să oficieze slujba religioasă. După doi copii o să slăbească sărăcuţa ca şi mama ei, iar atunci soţul va merita felicitări ! Ce-o să facă, mă rog, cu o uruitoare ca asta ?... Ce oameni plictisitori... Pedanţi, respingători !...

— Așa-i, pedanți ! îl întrerupse tatăl. Cu ei nu ți-ar fi mers să cheltuiești șaptezeci și nouă de mii de ruble în doi ani.

Ferdynand tocmai vroia să caște, dar se lăsă păgubaș. Se ridică în capul oaselor pe șezlong, fără să-și dea picioarele jos, și se uită la tatăl său cu reproș.

—După cîte văd, dumneata n-o să uiți niciodată cele cîteva mii de ruble ? îl întrebă.

— Sigur că n-o să uit ! strigă bătrînul. Ce înseamnă asta ? Un om cu scaun la cap să arunce atîția bani, dracu'știe pe ce ?... De ieri vroiam să ți-o spun.

Ferdynand simți că mînia tatălui său era prefăcută. Își lăsă picioarele pe dușumea, se lovi cu palma peste genunchi și începu :

— Dragă tată, hai să vorbim măcar o dată în viață ca doi oameni cu cap, cred că nici dumneata nu mă mai socotești un copil...

— Ești un nebun ! mormăi bătrînul cîștigat de seriozitatea fiului.

— Uite, tată — continuă — dumneata, ca un om cu o înțelegere mai adîncă asupra lucrurilor, pricepi, deși nu vrei să recunoști, că eu sînt așa cum m-a făcut natura și neamul nostru, care nu se compune din unități asemănătoare cu pastorul sau cu fiul său. Neamul nostru a fost numit cîndva Adler, așadar nu broască și nici rac, ci ființe care au firea vulturilor. Neamul nostru e alcătuit din oameni de statură uriașă, printre care se află unul care numai cu două mîini a cucerit milioane și o poziție destul de înaltă într-o țară străină. Asta înseamnă că neamul nostru are forță, curaj...

Ferdynand spunea toate acestea cu o înflăcărare adevărată sau prefăcută, dar tatăl îl asculta mișcat.

— Ce vină am eu — urmă, ridicînd glasul treptat — că am moștenit de la înaintași forța și curajul lor ? Eu trebuie să trăiesc, să mă mișc și să acționez mai mult decît niște Stein, Blum sau Vogel obișnuiți, pentru că eu sînt un Adler. Mie nu-mi ajunge un ungher îngust, mie îmi trebuie lumea întreagă. Forța mea are nevoie să învingă piedici mari, are nevoie de condiții grele de viață sau de petreceri, pentru că altfel aș crăpa... Oamenii cu firea mea dispun de state sau ajung criminali... Bismarck, înainte de a zdrobi Austria și Franța, a spart halbele în capetele filistinilor, a fost ce sînt și eu astăzi... Eu însă, ca să ies la suprafață și să fiu un Adler adevărat, trebuie să găsesc condiții potrivite. Astăzi trăiesc într-o lume care nu-i a mea. N-am la ce să mă gîndesc, cu ce să-mi cheltuiesc forțele și de aceea chefuiesc, trebuie să chefuiesc, fiindcă altfel mi-aș da duhul ca un vultur în cușcă... Dumneata ai avut un scop în viață : ai poruncit la sute de oameni, ai pus în mișcare mașinile, te-ai hărțuit cu alții pentru bani. Eu n-am nici măcar această plăcere !... Ce vrei să fac ?

— Păi cine nu te lasă să te ocupi de fabrică, să conduci oamenii și să mînuiești capitalul ? îl întrebă tatăl. Asta ar fi mult mai bine, decît să chefuiești înainte de vreme și să cheltuiești atîția bani.

— Sigur ! exclamă Ferdynand, sărind în picioare. Dă-mi o parte din puterea dumitale și mîine mă apuc de treabă. Simt nevoia să muncesc... Într-o muncă grea mi-ar crește aripile... Așadar, îmi încredințezi conducerea fabricii ? O

iau în primire de mîine, numai să fac ceva, că viața asta goală a început să mă chinuiască!

Dacă bătrînul Adler ar fi avut cîteva lacrimi la îndemînă, ar fi plîns de bucurie. De astă dată fu nevoit să se mulțumească să strîngă de mai multe ori mîna fiului care întrecuse toate așteptările.

Ferdynand vrea să conducă fabrica! Ce noroc! După cîțiva ani averea li se va dubla și atunci o să vîndă totul și o să plece amîndoi în lume să caute orizonturi mai largi pentru tînărul vultur.

Noaptea, fabricantul nu dormi prea bine.

A doua zi, Ferdynand se duse într-adevăr la fabrică și începu să viziteze toate secțiile. Muncitorii se uitau curioși la el și se întreceau să-i dea lămuriri și să-i îndeplinească poruncile. Flăcăul, vesel și prietenos în comparație cu tatăl său veșnic amenințător, făcu o bună impresie asupra lor.

Cu toate acestea, pe la ora nouă de dimineață veni la administrație unul dintre ajutorii de maiștri să se plîngă că domnișorul s-a legat de nevasta lui și se poartă fără cuviință cu muncitoarele.

— Prostii! murmură Adler.

După o oră intră în fugă maistrul-șef de la filatură înspăimîntat și mînios.

— Domnule director — se adresă lui Adler. Aflînd că li s-au micșorat salariile muncitorilor, îi îndeamnă să părăsească fabrica. Spune asta prin toate secțiile și povestește lucruri nemaiauzite.

— A înnebunit, haimanaua?! exclamă bătrînul. Trimise să-l cheme numaidecît și-i ieși în întîmpinare.

Se întîlniră în fața magaziei. Ferdynand avea un trabuc aprins în gură.

— Cum ?... fumezi trabuc în fabrică ? Aruncă-l numaidecît.

Şi începu să bată din picior.

— Ce-i asta, n-am voie să fumez trabuc ? întrebă Ferdynand. Eu ? eu ?

— Nimeni n-are voie să fumeze în incinta fabricii ! zbieră Adler. Tu ai să dai foc la fabrică, îndemni oamenii la răscoală ! Cară-te de aici !

Deoarece întîmplarea avea o mulţime de martori, Ferdynand se simţi jignit.

— O ! se miră — dacă dumneata vrei să mă tratezi în felul acesta, atunci basta ! Îţi dau cuvîntul meu de onoare că de azi înainte nu mai trec pragul fabricii. Am destule plăceri de-astea acasă.

Călcă pe trabuc şi plecă spre palat fără să se uite la tatăl său, care gîfîia furios şi puţin ruşinat.

Cînd se întîlniră iarăşi la masa de prînz, bătrînul îi spuse :

— Ei, să-mi dai pace cu ajutorul tău. Am să-ţi dau trei sute de ruble pe lună, trăsură, cai, slujitori şi să faci ce-ţi place, numai să nu mai treci pe la fabrică.

Ferdynand îşi sprijini coatele pe masă, bărbia în mîini şi începu să vorbească.

— Dragă tată ! să vorbim ca nişte oameni cu judecată. Eu nu pot să-mi irosesc viaţa în palatul ăsta. Nu ţi-am spus pînă acum că sînt ameninţat de *spleen* şi că medicii m-au sfătuit să evit plictiseala. Aici însă viaţa e foarte monotonă şi mă apucă nostalgia. N-am vrut să te necăjesc, dar dacă dumneata mă condamni la moarte...

Tatăl se înspăimîntă.

— Bine, nebunule, dar îţi dau trei sute de ruble pe lună ! strigă.

Ferdynand dădu din mînă.

— Ei, deci, patru sute...

Fiul clătină din cap cu tristeţe.

— La dracu ! şase sute ! zbieră Adler, izbind cu pumnul în masă. Mai mult nu pot, pentru că şi aşa economiile în fabrică sînt întinse ca o coardă. Tu ai să mă duci la faliment.

— Bine ! am să încerc să trăiesc cu şase sute de ruble pe lună : răspunse fiul. O ! dacă n-ar fi boala asta !...

Bietul de el, ştia că nu merită să se ducă la Varşovia cu asemenea sumă. Aici însă, în provincie, putea să fie regele tineretului de aur, şi deocamdată se mulţumi cu atît.

Era un tînăr înţelept pentru vîrsta lui.

Din ziua aceea Ferdynand începu iarăşi să petreacă, e adevărat, în proporţii mai reduse ca înainte. Mai întîi de toate făcu vizite moşierilor din împrejurimi. Cei mai serioşi nu-l primiră, îl primiră cu răceală sau nu-i întoarseră vizita, fiindcă bătrînul Adler nu se bucura de o reputaţie prea bună printre ei, iar pe fiul lui îl socoteau un derbedeu. Cu toate acestea, izbuti să lege sau să împrospăteze prietenia cu cîţiva şleahtici, tineri sau mai vîrstnici, pe măsura lui. Le făcea vizite, se întîlnea cu ei la oraş sau îi primea cu fast în palatul tatălui, a cărui pivniţă şi bucătărie căpătară în scurt timp o mare popularitate.

În timpul acestor petreceri, bătrînul fabricant pleca de acasă. Era măgulit într-adevăr de titlurile şi situaţia cîtorva dintre prietenii lui Ferdynand, în general însă nu-i prea plăceau şi adesea îi spunea contabilului :

— Dacă toţi cheflii ăştia şi-ar pune la un loc toate datoriile, am avea în coastă trei fabrici ca a noastră.

— E o societate aleasă ! şopti contabilul cu umilinţă.

— Niște paiațe ! răspunse Adler.

— Și eu tot în sensul ăsta spuneam — adăugă contabilul — zîmbind supus și batjocoritor de sub pălăria verde.

Ferdynand își petrecea toate nopțile jucînd cărți și chefuind. Avusese și cîteva aventuri de dragoste, care-i cîștigaseră o mare faimă. În acest timp, la fabrică, muncitorii erau apăsați de tot felul de economii. Se plăteau amenzi pentru întîrziere, pentru pagube adesea închipuite, iar celor care nu știau să socotească, li se reținea pur și simplu din salariu. Funcționarii și muncitorii îl blestemau pe patron și pe fiul său, a cărui deșănțare o vedeau cu ochii și, ce era mai rău, se vedeau siliți s-o și plătească.

IV

Cu cîteva zeci de ani înainte, pe aceste locuri trăia un moșier bogat, pe care vecinii îl socoteau cam ciudat. Într-adevăr, trebuie să fi fost un om deosebit de ceilalți. Nu se însurase, deși îl peți-seră pînă la adînci bătrînețe, nu petrecea și — ceea ce constituia partea cea mai întunecată a vieții lui — se distra cu emanciparea țăranilor.

Înființase o școală elementară, în care copiii învățau înainte de toate cititul, scrierea, religia, aritmetica și, în același timp, cizmăria și croitoria. Toți băieții trebuiau să știe să coasă ghete, sumane, cămăși, șepci și pălării, acesta fiind începutul educației. După aceea adusese un grădinar, apoi un fierar, un lăcătuș, un lemnar și un rotar. Și iarăși fiecare elev care deprinsese croitoria și cizmăria trebuia să învețe grădinăritul, fierăria,

lăcătușeria și rotăria și, în plus, aritmetica mai avansată, geometria și desenul.

Boierul însuși le preda geografia și istoria, le citea din cărți de știință și le povestea o mulțime de anecdote care se sfîrșeau întotdeauna cu învățătura că trebuie să fii muncitor, cinstit, deștept, răbdător, cumpătat și să ai multe alte asemenea însușiri ca să ajungi un om adevărat.

Boierii din împrejurimi cîrteau împotriva lui că-i strică pe țărani, iar oamenii de meserie își băteau joc de el pentru că îi învăța pe copii toate meșteșugurile. Dar el sălta din umeri la toate acuzațiile și susținea că dacă ar exista mulți Robinsoni pe lume, care să fie deprinși de mici cu toate profesiile practice, acum ar fi mult mai puține haimanale, mult mai puțini oameni limitați și legați ca sclavii de un singur loc de muncă.

La urma urmelor — spunea „scrîntitul" — asta e dorința mea, dacă vreți. Voi sînteți liberi să creșteți diferite soiuri de cîini, de vite și de cai, așa că lăsați-mă și pe mine să pregătesc o anume categorie de oameni.

Dar moșierul muri pe neașteptate. Averea fu moștenită de familie, care o risipi în cîțiva ani, iar școala fu dată uitării. Au rămas însă un număr de absolvenți ai școlii, de mare valoare economică, spirituală și morală, cu toate că nici unul dintre ei nu a ocupat vreodată un post însemnat.

Sufletul moșierului trebuia să se bucure în cer de cele ce făceau elevii lui pe pămînt. El nu-i pregătise pentru a fi genii, ci niște cetățeni de mijloc, folositori, de care societatea are nevoie întotdeauna.

Unul dintre elevii răposatului era Kazimierz Gosławski. Învățase și el de mic diferite meserii, dar se legase mai mult de lăcătușerie și fierărie.

În afară de acestea, știa să deseneze planul unei mașini sau al unei clădiri, să ducă la capăt o socoteală încurcată, să pregătească un model de lemn pentru turnătorie și la nevoie să-și coasă mantaua și ghetele. Pe măsură ce înainta în vîrstă, Gosławski înțelegea tot mai mult metoda învățătorului său și pricepea importanța practică a anecdotelor lui moralizatoare. Îi cinstea amintirea ca pe un lucru sfînt și se ruga cel puțin o dată în fiecare zi cu soția și fetița de patru ani pentru binefăcătorul său ; poate chiar mai fierbinte decît pentru părinți.

Gosławski lucra de șapte ani în secția mecanică a fabricii lui Adler ; cîștiga cîte două, uneori și cîte trei ruble pe zi, dar era într-adevăr sufletul atelierului său. Mai era și un mecanic-șef, un neamț, care încasa o mie cinci sute de ruble pe an, dar acesta se ocupa mai mult cu bîrfeala, decît cu mecanica.

Se înțelege că pentru a-și păstra autoritatea, mecanicul-șef dădea tot felul de porunci și-i dăscălea pe muncitori, dar în așa fel că nu-l înțelegea și nu-l asculta nimeni. Ceea ce era un adevărat noroc pentru fabrică, fiindcă dacă ideile lui mecanice ar fi fost îmbrăcate cum se cuvine în oțel și lemn, cele mai multe mașini ar fi trebuit să meargă la fier vechi sau sub cazan, după prima defecțiune.

Abia după ce Gosławski lua contact cu mașina, îi înțelegea stricăciunea și făcea planul reparației ; mai ales după ce el însuși punea mîna, mașina mergea bine. Nu o dată acest lăcătuș simplu transforma diferite părți ale mașinilor ; citeodată făcea și invenții, de care nu știa nici el și nici altcineva. Dacă s-ar fi aflat, invenția ar fi fost pusă pe seama geniului mecanicului-șef, care se lăuda

mereu cu ce făcuse în străinătate, susținînd că numai în Polonia înapoiată nu poate să creeze nimic nou și să ajungă directorul cîtorva fabrici. Ce fel de fabrici ? N-are importanță. Omul acesta era sigur că poate să conducă orice : o fabrică de locomotive sau de îngrășăminte chimice, dar nu în Polonia, unde avîntul geniului său era îngrădit de înapoierea muncitorilor, de climatul general și alte asemenea piedici.

Adler avea un ochi prea ager ca să nu-și dea seama de valoarea lui Gosławski și de nătîngia șefului de atelier. Dar pentru că Gosławski i se părea primejdios pentru conducerea unei secții, iar mecanicul-șef era un bîrfitor de mîna întîi, primul era ținut în umbră, iar celălalt în post. În felul acesta, toți erau mulțumiți, iar lumea nici nu bănuia că fabrica se sprijină pe capul *„eines dumnen polnischen Arbeiters“* [1].

Gosławski era de statură mijlocie. Cînd lucra aplecat, cu mîinile suflecate lîngă menghine, părea un om obișnuit cu brațele groase și picioarele puțin aduse. Dar cînd privea de sub părul negru, care-i cădea pe frunte, îți dădeai seama că e un om cu mintea ageră. Fața lui palidă și suptă arăta o fire nervoasă, iar liniștea și ochii cenușii, gînditori dovedeau stăpînire de sine.

Vorbea nici prea mult, nici prea puțin, nu prea încet și nu prea tare. Se înviora, dar nu se înfuria și știa să asculte, privind curios și înțelegător în ochii celui care vorbea. Numai bîrfeala o asculta fără să se întrerupă de la lucru, pentru că — spunea — nu e bună la nimic. În schimb, lăsa baltă munca cea mai grabnică pentru a asculta explicații care țineau de meserie. Față de munci-

[1] Unui simplu muncitor polonez (germ.).

torii din atelier se ținea cam la o parte, deși era binevoitor cu ei. Le împărtășea sfaturi cu plăcere, ajutîndu-i chiar în treburi mai mărunte, dar el nu ruga pe nimeni nimic ; nu îndrăznea să se roage, fiindcă respecta timpul și cunoștințele altuia, ca și banii care nu erau ai lui.

Scopul vieții lui era să-și înființeze propriul atelier de fierărie și lăcătușerie. La asta se gîndea mereu și mai ales de aceea economisea o parte din salariu. Ținea banii acasă, nu-i plăcea să împrumute, preferînd mai de grabă să renunțe la cîțiva zloți. Zgîrcit însă nu era. Și el și nevasta aveau îmbrăcăminte bună, mîncau modest, dar destul de bine, iar Gosławski nu-și refuza duminica o halbă de bere sau uneori un pahar de vin.

Trăind în felul acesta, adunase aproape o mie cinci sute de ruble și încerca să afle, prin cunoștințe, dacă vreunul din moșieri nu i-ar fi dat o casă în care să deschidă atelierul pe pămîntul lui. În schimb, Gosławski ar fi dat întîietate comenzilor de la conac. Asemenea negocieri între moșieri și maiștrii fierari se întîmpla să fie duse uneori la bun sfîrșit, așa că Gosławski își găsise un loc de la Sfîntul Mihail.

Salariul lui de la fabrică era destul de schimbător. Cînd era nevoie să meșterească vreun lucru nou, Gosławski era neîntrecut în astfel de treburi, era plătit foarte bine la bucată, dar după ce făcea cîteva exemplare și-i învăța și pe ceilalți, salariul i se micșora la jumătate, la un sfert ajungînd uneori pînă la a zecea parte. Cîteodată, munca pentru care cu cîteva luni înainte lua o rublă, după un trimestru i se plătea cu douăzeci sau zece copeici. Atunci, pentru a primi salariul dinainte, stătea în atelier cu cîteva ore mai mult ; venea mai devreme și pleca mai tîrziu.

Cînd ceilalți se plîngeau că patronul îi exploatează pe toți, Gosławski răspundea de obicei :

— Și cu el au făcut la fel alții, nu-i nimic de mirare !

Uneori însă își pierdea răbdarea și strecura printre dinții încleștați :

— Hoțul de șvab !

Ca să-l mai ușureze, nevasta vroise să lucreze și ea la fabrică, dar el o mustrase :

— Mai bine ai grijă de copil și de mîncare ! O să cîștigi doi zloți la fabrică și acasă ai să pierzi o rublă.

Știa, într-adevăr, că nevasta putea să cîștige și mai mult și că acasă s-ar fi pierdut mai puțin, dar era ambițios și nu vroia ca o viitoare soție de meșter să stea laolaltă cu muncitoarele de rînd.

Era un soț bun. Cîteodată mai zicea și el că mîncarea nu prea are gust sau că e pregătită prea tîrziu, că fetița era murdară sau că rufăria e scrobită prea mult. Dar nu înjura niciodată și nici măcar nu zbiera, ca alții. În fiecare duminică își ducea nevasta la biserică, la cîteva verste, iar dacă era vremea frumoasă lua și fetița și o purta în brațe. De cîte ori se ducea la oraș, le aducea cîte ceva, fetiței un covrig ori turtă dulce, nevestei o panglică, șireturi, ață sau zahăr și ceai.

Ținea la fetiță și se juca cu ea, dar dorea un fiu, pe care nu-l avea.

— Ce mîngîiere ai de pe urma fetei ? spunea adesea. O crești pentru alții și mai trebuie să și plătești ca să ți-o ia. Băiatul însă e stîlpul la bătrînețe, el ar putea să moștenească și atelierul...

— Mai întîi fă tu rost de atelier și o să se găsească și vreun băiat — îi răspundea nevasta.

— E... așa mă duci cu vorba de trei ani... De pe urma ta n-o să am nici o mîngîiere — sfîrșea lăcătușul.

Dar nevasta lui Gosławski nu se lăudase degeaba, și în al șaptelea an de căsnicie, tocmai cînd tînărul Adler venise din străinătate, născu un băiat. Lăcătușul era încîntat. La botez risipi aproape treizeci de ruble, iar nevestei îi făcu o rochie nouă, fără să țină seama de cheltuielile de lehuzie. Din banii adunați se irosiră astfel aproape o sută de ruble, pe care se hotărî să le pună la loc pînă la Sfîntul Mihail.

Din nenorocire, la fabrică se introduseră economiile. De astă dată, Gasławski blestemă laolaltă cu ceilalți, dar muncea cu o vrednicie îndoită. Venea la fabrică la cinci și uneori se întorcea acasă la unsprezece noaptea atît de obosit și de somnoros, încît nici nu mai vorbea cu nevasta, nu mai săruta copiii, ci se prăbușea pe pat îmbrăcat, adormind buștean.

Asemenea zel neobișnuit ajunsese să-i supere pe tovarășii de atelier. Prietenul cel mai apropiat, Zaliński, care conducea mașina cu aburi, un om rotofei, îi spuse o dată lui Gosławski :

— Dă-o dracu', Kazik, ce tot te lingușești așa pe lîngă bătrîn și le strici interesele celorlalți !... Ieri cînd s-au dus cîțiva la el să i se plîngă că salariile sînt prea mici, le-a spus : „Munciți și voi ca Gosławski și o să vă ajungă".

Gosławski încercă să-i explice :

— Dragul meu ! spuse. Nevasta mi-a fost bolnavă și a fost nevoie să trimit de trei ori la oraș după doctor, de fiecare dată i-am plătit cîte două ruble ; am mai avut și alte cheltuieli destul de mari. Vreau să pun la loc ce se mai poate pune, am să lucrez în atelierul meu și... ce pot să fac,

dacă dulăul ăsta a micșorat salariile ?... Trebuie să mă zbat pînă atunci, deși mă cam înțeapă în piept și mi se învîrte capul.

— Așa-i ! interveni Żaliński — pui totul la loc pe spinarea calfelor din atelier.

Gosławski dădu din mînă.

— Eu nu vreau să profit de nedreptatea altuia. Nu dau și nu iau nimic din ce-i al altuia.

Și se apucă iarăși de lucru ; era atît de vlăguit, încît în răstimpuri nu mai era în stare să-și adune gîndurile.

Numai să se vadă cu rostul lui și atunci o să le uite pe toate !

Munca era totuși prea grea. Putea să cîștige cît să întrețină cîteva persoane, putea să schimbe o parte din forțe în economii pentru ziua de mîine. Dar să hrănească o familie, să facă economii, să refacă cheltuielile prilejuite de lehuzia nevestei și, în sfîrșit, să mai plătească și călătoriile tînărului Adler, era peste puterile unui om obișnuit. Gosławski își distrugea sănătatea. Slăbea văzînd cu ochii, era palid, abătut. Cîteodată, scăldat în sudoare, își lăsa mîinile pe menghine și se mira că în capul lui, de obicei atît de ager și de pliń de gînduri, era acum întuneric și pustiu. Poate că ar fi încetat să muncească, dacă în întunericul acela n-ar fi citit inscripția de foc de pe firmă : „Gosławski — atelier mecanic".

Înainte !... Încă trei luni.

În acest timp, norocul îi surîse din nou lui Adler. Produsele lui, într-adevăr foarte bune, își lărgiră piața de desfacere și în iulie comenzile fabricii se dublară. După ce se sfătui cu funcționarii de încredere, bătrînul țesător primi toate comenzile, dispunînd totodată să se cumpere bumbac de toți banii pe care-i avea la bancă. Mun-

citorilor li se spuse că vor lucra pînă la ora nouă în fiecare seară, iar pentru orele suplimentare vor primi un salariu de o dată și jumătate mai mare. De asemenea, se hotărî să se înființeze cincisprezece ateliere noi. Gîndindu-se cum ar putea fi folosite și zilele de sărbătoare, Adler avea un plan gata pregătit. Pentru lucrul din zilele de sărbătoare muncitorii aveau să primească salariul dublu, dar pe măsură ce aveau să se obișnuiască, leafa lor se va micșora treptat.

După aprecierea fabricantului, dacă totul mergea bine, fără piedici neprevăzute, anul în curs avea să-i îngăduie să încheie socotelile cu țesătoria. Atunci ar vinde fabrica, pentru care avea amatori destui, și, luînd cîteva milioane de ruble, ar pleca în străinătate cu fiul său.

În acest fel, Gosławski și Adler, muncitorul și patronul, se apropiau cam în același timp de înfăptuirea speranțelor : unul de atelierul propriu, celălalt de folosirea banilor adunați.

Intensificarea activității fabricii se răsfrînse în primul rînd asupra atelierelor mecanice. Fură angajați cîțiva oameni, timpul de muncă obligatorie se prelungi pînă la nouă, iar orele suplimentare pînă la douăsprezece noaptea. Pentru primele două ore se plătea o dată și jumătate mai mult, iar pentru următoarele trei de două ori mai mult decît de obicei. În același timp, se introduse un control mai strict ; dacă cineva pleca de la lucru înainte de ora stabilită, i se oprea din salariu atît de mult, încît cîștigul se reducea aproape la zero. De aceea, muncitorii se păzeau, iar Gosławski, ca cel mai bun meseriaș, trebuia să stea pînă la miezul nopții.

Acum pînă și Gosławski își dădu seama că are prea mult de lucru și-l rugă pe Adler să-i reducă

munca. Fabricantul recunoscu că are dreptate și-i propuse o nouă înțelegere. De acum înainte Gosławski avea să fie plătit ca ziler, să lucreze la acele părți ale mașinilor care cereau cea mai mare precizie și, în primul rînd, să supravegheze desfășurarea muncii și să-i îndrume pe ceilalți. Așadar, în realitate era șeful atelierului, dar avea și obligațiile unui muncitor obișnuit cu salariu de maistru.

La început, Gosławski se simți măgulit de aceste condiții, pe care nu le-ar fi acceptat nici un neamț. Cu toate acestea, se convinse în scurtă vreme că și de astă dată era exploatat, deoarece munca fizică de acum era tot atît de mare ca și înainte, iar pe deasupra trebuia să-și mai pună la contribuție și mintea. Alerga toată ziua de la nicovală la menghină, de la menghină la strung, asaltat mereu de muncitori, cărora li se părea că Gosławski nu e numai obligat să le dea lămuriri, ci să le facă pe toate.

Pe la sfîrșitul lui iulie, Gosławski arăta ca un automat. Nu mai zîmbea, aproape că nu mai vorbea despre lucrurile care nu aveau legătură cu atelierul, neglijîndu-și pînă și îmbrăcămintea, el care ținea atîta la ordine. Duminica nu se mai ducea cu nevasta la biserică și dormea pînă la amiază. Devenise morocănos.

Cea mai mare plăcere era să doarmă, ca un om pe cale de însănătoșire. Un simțămînt mai cald îl înviora poate doar cînd își săruta băiețelul dimineața și seara.

Gosławski înțelegea starea în care se afla, își dădea seama că munca îl epuizase, dar nu putea să renunțe în nici un fel. Înțelegerea cu moșierul care-i închiria clădirea pentru atelier avea

să fie iscălită abia în august, urmînd să se mute abia în octombrie.

Ce putea să facă în asemenea împrejurări ? Dacă părăsea fabrica acum, trebuia să trăiască din banii lui, și în două luni prăpădea cîteva sute de ruble adunate cu atîta trudă și atît de necesare la început. Trebuia deci să-și încordezè puterile și să lucreze mai departe. De altfel, nădăjduia că odihna de o săptămînă, după ce se va muta în gospodăria lui, îl va înviora și-i va reface echilibrul zdruncinat.

Fabrica îi devenise atît de nesuferită, încît purta mereu un calendar, din care tăia fiecare zi care trecea. Mai erau două luni și jumătate... Șaizeci și cinci de zile... Două luni !...

V

Prin august, într-o sîmbătă noaptea, în atelierul mecanic alergătura și munca erau în toi.

Atelierul era într-o sală spațioasă cu multe ferestre, ca o sufragerie. Lîngă un perete se găsea mașina cu aburi, care punea în mișcare mecanismele de execuție, iar lîngă celălalt, două vetre de fierărie. Mai erau aici un ciocan antrenat de o roată rămuroasă, vreo cincisprezece menghini de lăcătuși, un strung, bormașini și alte aparate.

Se apropia miezul nopții. În celelalte sectoare ale fabricii luminile se stinseseră de mult, țesătorii osteniți dormeau pe la casele lor, dar aici lucrul nu se sfîrșise. Răsuflarea grăbită a mașinii cu aburi, duduitul pistoanelor, bubuitul ciocanelor, uruitul strungului, scrîșnetul pilelor creșteau în liniștea nopții. În aerul înțesat de aburi, praf de cărbune și pilitură fină de fier, flăcările celor ci-

teva zeci de lămpi cu gaz clipeau ca niște focuri rătăcitoare. Luna privea înăuntru prin ferestrele mari, care tremurau neîncetat din cauza zgomotului.

Nu vorbea aproape nimeni. Lucrul era urgent, ora tîrzie, așa că oamenii se grăbeau în tăcere. Ici cîțiva fierari negri bagă sub ciocan o bară mare de fier roșu ca para focului. Colo șirul de lăcătuși se apleacă și se ridică deasupra menghinelor ca la comandă. În fața lor strungarii aduși de spate supraveghează rotația mașinilor. Scînteile se împrăștie de sub ciocan. Din cînd în cînd se aude o poruncă sau o înjurătură. La răstimpuri, bătaia ciocanelor și frecarea pilelor încetează și atunci se aude geamătul jalnic al foalelor suflînd în vetrele fierarilor.

Gosławski lucrează la cel mai mare strung. Subțiază un arbore uriaș de oțel, operație care trebuie făcută cu mare precizie. Dar treaba nu prea merge. Astăzi a avut atîtea de făcut, încît n-a putut să plece din atelier nici în pauza de seară, așa că e foarte obosit și somnoros. Are o fierbințeală ușoară, pe trup i se scurg pîraie de sudoare.

Uneori are halucinații din cauza oboselii și i se pare că se află în alt loc, nu în atelier. Se scutură totuși, își șterge ochii cu mîinile murdare și se uită cu teamă dacă cuțitul n-a tăiat prea mult din arbore.

— Ți-a venit somn ! îi spuse vecinul.

— Adevărat ! răspunse Gosławski, așezîndu-se pe scăunel.

— Poate din cauza căldurii — observă vecinul. Mașina e încinsă, fierarii lucrează la amîndouă vetrele... E și tîrziu... Uite, ia și prizează niște tabac !

— Mulţumesc ! spuse Gosławski. O lulea m-ar mai înviora, dar tabacul ! nu... Mai bine beau apă.

Se depărtă cîţiva paşi, şi cu o cană ruginită scoase apă din butoiaş. Dar apa era caldă, şi Gosławski, în loc să se învioreze, simţi că năduşeşte şi mai mult şi-l lasă puterile.

— Cît ai ceasul ? îl întrebă pe vecin.

— Douăsprezece fără un sfert... Îl termini astăzi ?

— Cred că da — răspunse Gosławski. Mai trebuie să iau foarte puţin... dar parcă văd dublu înaintea ochilor.

— De căldură ! de căldură ! spuse vecinul.

Priză iarăşi tabac şi se duse la strungul lui.

Gosławski măsură diametrul arborelui, avansă cuţitul, strînse şurubul şi dădu drumul la strung. După o clipă de încordare a atenţiei, urmă reacţia şi începu să moţăie cu ochii pierduţi pe suprafaţa strălucitoare a arborelui, pe care cădeau picături de apă.

— Mi-ai spus ceva ? îl întrebă deodată pe vecin.

Dar vecinul plecat peste strungul lui nu auzi întrebarea.

Lui Gosławski i se părea acum că e la el acasă. Nevasta şi copiii dorm, pe comodă arde lampa cu focul dat mic, patul e făcut. Uite masa, lîngă ea scaunul... Epuizat, vru să stea pe scaun şi se sprijini cu mîna de marginea mesei.

...În aceeaşi clipă, strungul scrîşni ciudat. Ceva trosni în el, începu să se frîngă şi un geamăt omenesc cumplit se auzi în tot atelierul...

Mîna dreaptă a lui Gosławski intrase printre roţile dinţate, care-i prinseră mai întîi degetele, apoi palma şi osul cotului. Sîngele ţîşni. Nenorocitul

se dezmetici, gemu, se zmuci şi căzu lîngă strung. O clipă stătu ca lipit de maşină, dar oasele zdrobite şi muşchii sfîşiaţi nu mai putură să ţină greutatea trupului, se rupseră şi Gosławski se prăbuşi la pămînt.

Toate acestea se întîmplară în cîteva secunde.

— Opriţi strungul ! strigă vecinul lui Gosławski.

Lăcătuşii, strungarii, fierarii lăsară lucrul şi se strînseră în jurul rănitului. Strungul fu oprit. Unul dintre muncitori vărsă o stropitoare de apă pe Gosławski. Altul, mai tînăr, văzînd sîngele care ţîşnea pe strung, pe podea şi pe cei de faţă, începu să vomite, iar cîţiva ieşiră în fugă din atelier fără să ştie de ce.

— Doctorul !... chema rănitul, cu glasul schimbat.

— Puneţi caii şi daţi fuga la oraş ! se îndemnau muncitorii zăpăciţi.

— Sîngele ! sîngele ! gemea rănitul.

Cei de faţă nu înţelegeau ce vrea.

— Pentru numele lui Dumnezeu, opriţi sîngele ! Legaţi-mi mîna.

Dar nimeni nu se mişca. Unii nu ştiau cum să-i lege braţul, ceilalţi încremeniseră.

— Asta-i fabrică ! strigă vecinul lui Gosławski. Nici doctor, nici felcer. Unde-i Szmit ? daţi fuga după Szmit !...

Cîţiva inşi plecară să-l aducă pe Szmit, muncitorul care trebuia să-l înlocuiască pe felcer. În acest timp, un fierar mai în vîrstă, mai stăpîn pe sine decît ceilalţi, îngenunche lîngă rănit şi-i strînse braţul deasupra cotului. Sîngele începu să curgă mai încet. Rana era înspăimîntătoare. În locul palmei rămăseseră numai două degete : arătătorul şi cel mare.

Brațul era sfîșiat pînă aproape de cot, ferfeniţit şi parcă împănat cu bucăţi din cămaşa însîngerată.

Szmit apăru abia după vreun sfert de oră, mai speriat decît ceilalţi. Legă brațul zdrobit cu o mulţime de cîrpe care se umplură de sînge şi spuse să fie dus acasă.

Tovarăşii de muncă îl puseră pe targa atelierului ; doi inşi ridicară targa, alţi doi îi sprijiniră capul, ceilalţi îi înconjurară şi porniră cu toţii.

La administraţie nu era nimeni, în micul palat al lui Adler luminile erau stinse. Cîinii adulmecară sîngele şi începură să urle. Paznicul de noapte îşi scoase şapca şi se uită palid la cortegiul care înainta încet pe şoseaua luminată de razele lunii.

La fereastra deschisă a unei case de muncitori se ivi un om în cămaşă de noapte şi întrebă :

— Hei, ce s-a întîmplat ?

— I-a rupt mîna lui Gosławski ! i se răspunse din grup.

Rănitul gemea uşor.

În depărtare, pe şosea, se auzi uruit de roţi şi trap de copite. Văzură o pereche de cai bălani, pe capră un vizitiu în livrea, iar în fundul trăsurii stătea tolănit Ferdynand Adler care se întorcea acasă de la beţie.

— La o parte ! strigă vizitiul.

— Dă-te tu la o parte, pentru că noi ducem un rănit.

Cortegiul ajunse în dreptul trăsurii. Tînărul Adler se trezi din moţăială, se aplecă în întuneric şi întrebă :

— Ce-i asta ?

— I-a rupt mîna lui Gosławski.

— Ăla care avea o nevastă frumoasă ?

Se lăsă tăcerea.

— Ia te uită, deșteptul ! mormăi careva.

Ferdynand își reveni și întrebă schimbînd tonul :

— L-a bandajat doctorul ?

— Păi doctorul nu mai e la fabrică.

— Aha, adevărat !... Dar felcerul ?

— Nici felcerul nu mai e !

— Aha ! Atunci trebuie să trimiteți o căruță la oraș.

— Ar trebui — răspunse un glas. Poate că porunciți dumneavoastră să întoarcă trăsura ?

— Caii mei sînt obosiți — răspunse Ferdynand — dar o să trimit alții.

Trăsura porni.

— Nemernicul ! spuse unul dintre muncitori. Cînd obosim noi, nu ne schimbă de la lucru, dar de cai are grijă !

— Calul trebuie să-l cumpere, da' oamenii sînt pe degeaba — interveni altul.

Grupul ajunse la casa în care locuia Gosławski. Lampa era încă aprinsă la fereastră. Un muncitor bătu încet la ușă.

— Cine e ?

— Hai, deschide !

În curînd se arătă în ușă o femeie îmbrăcată pe jumătate.

— Ce-i asta ? întrebă privind speriată la grămada de oameni.

— Bărbatul dumitale s-a rănit puțin și l-am adus noi.

Gosławska alergă la targă.

— Isuse ! exclamă. Ce ai, Kazio ?

— Să nu scoli copiii — șopti soțul.

— Maică Precestă, sînge !... Atîta sînge !

— Taci ! taci din gură ! spuse rănitul în șoaptă.

Mi-am rupt mîna, dar nu-i nimic. Trimiteți după doctor.

Femeia începu să plîngă în hohote. Doi muncitori o luară de subsiori și o duseră înăuntru. Ceilalți intrară cu rănitul care învinețise și își mușca buzele de durere, dar se temea să geamă ca să nu-i trezească pe copii.

Dimineața îi spuseră lui Adler de nenorocire. Ascultă adîncit în gînduri și întrebă :

— Doctorul l-a văzut ?

— Au trimis noaptea după el la oraș, dar și doctorul și felcerul erau plecați la alți bolnavi.

— Trebuie să aducem pe altul. Și mai trebuie să trimitem o telegramă la Varșovia după un lăcătuș în locul lui Gosławski.

Pe la ora nouă se duse la atelier să vadă strungul care se stricase. Călcă fără să vrea în balta de sînge de lîngă mașină și se cutremură, dar se stăpîni numaidecît. Privi cu luare aminte roțile dințate pe care se vedea sîngele închegat, bucăți din brațul lui Gosławski, cîteva petece de cămașă ; cîțiva dinți erau rupți.

— Mai avem vreo roată la fel ? îl întrebă pe mecanic.

— Da ! șopti neamțul palid, căruia vederea sîngelui îi făcea rău.

— Doctorul a venit ?

— Încă nu.

Adler șuieră. Absența medicului nu-i plăcu deloc.

Pe la amiază, fabricantul fu anunțat că a venit doctorul. Bătrînul ieși repede afară. Trecînd pe lîngă ușa lui Ferdynand, care dormea încă după beție, ciocăni cu bastonul în ușă, dar fiul nu răspunse.

Înaintea casei lui Gosławski se adunaseră o mulțime de muncitori. Prea puțini plecaseră la biserică. Cu toții vroiau să știe ce face rănitul și să afle amănunte în legătură cu cele întîmplate. Gosławska și copiii fuseseră luați de o vecină.

Oamenii sporovăiau între ei, dar cînd îl văzură pe Adler, vorbele încetară. Cei mai fricoși îl salutară, alții îi întoarseră spatele, iar cei mai îndrăzneți se uitară la el fără să-și scoată șepcile.

Fabricantul simți ceva.

„Ce vor de la mine ?“ se gîndi.

Se adresă unui muncitor neamț, întrebîndu-l ce face bolnavul.

— Nu se știe — răspunse morocănos cel întrebat. Mi se pare că i-au tăiat toată mîna.

Adler trimise să vie doctorul afară la el.

— Ei, cum merge ? întrebă fabricantul.

— Moare — răspunse medicul.

Adler se împletici și spuse cu glasul ridicat :

— Nu se poate ! Sînt oameni care-și pierd amîndouă mîinile și amîndouă picioarele și tot nu mor...

— Bandajul a fost prost făcut și s-a scurs sîngele. Și pe deasupra bolnavul mai era și slăbit de muncă.

Vorbele doctorului se răspîndiră repede printre cei care stăteau lîngă casă. Mulțimea începu iarăși să murmure.

— Am să te plătesc bine ! spuse Adler. — Numai să ai grijă de el. Nu se poate ca un bărbat să moară dintr-o schilodire ca asta !

În clipa aceea se auzi bolnavul. Medicul alergă înăuntru, iar fabricantul o luă înapoi spre casă.

— Dacă era un doctor la fabrică, nu se întîmpla nici o nenorocire ! strigă cineva din mulțime.

— O să avem cu toţii acelaşi sfîrşit, dacă ne vor ţine în ateliere pînă la miezul nopţii ! spuse altul.

Ici şi colo începură să înjure şi să ameninţe. Dar ţesătorul uriaş îşi băgă mîinile în buzunare şi merse cu capul sus pe unde era mulţimea mai mare. Doar ochii îi ţinea întredeschişi şi grumazul i se roşise. Părea că nu aude nimic din cele ce spuneau cei mai depărtaţi, iar cei mai de aproape se desfăceau înaintea lui, ghicind instinctiv că omul acesta nu se teme nici de blesteme, nici de ameninţări şi nici chiar de un atac făţiş.

Către seară, Gosławski, pe care doctorul nu-l părăsise deloc, îşi chemă nevasta ; aceasta intră în vîrful picioarelor, clătinîndu-se şi reţinîndu-şi lacrimile care-i acopereau vederea.

Rănitul zăcea foarte slăbit, cu ochii încremeniţi. Pe întuneric, faţa lui parcă avea culoarea pămîntului.

— Unde eşti Magda ? întrebă abia auzit, apoi vorbi cu întreruperi lungi. Nu se va mai alege nimic din atelierul nostru ! Nu mai am o mînă. O să mă duc şi cu după ea, de ce să mănînc piinea de pomană.

Soţia începu să plîngă.

— Eşti aici, Magda ?... Ai grijă de copii. Banii sînt în sertarul ăla, ştii tu... Pentru înmormîntarea mea... Ce de muşte îmi zboară pe dinaintea ochilor... Ţiuie atît de tare...

Începu să se mişte neliniştit şi să horcăie, ca un om care doarme adînc. Doctorul făcu un semn cu mîna şi cineva o duse cu forţa pe Gosławska în casa vecină.

După citeva minute sosi acolo şi doctorul. Biata femeie îl privi în ochi şi îngenunche plîngînd.

— O, domnule, de ce l-ai lăsat singur ?... E atît de grav ? Poate că...

— Dumnezeu te va mîngîia — rosti doctorul.

O înconjurară femeile, străduindu-se s-o liniştească.

— Nu mai plînge, leliţă Gosławska. Dumnezeu a dat, Dumnezeu a luat !... Ridică-te. Nu mai plînge, că te aud copiii.

Văduva mai că se îneca de suspine.

— O, lăsaţi-mă pe jos, mi-e mai uşor aici — şopti. Dumnezeu să vă dea numai binele, cum mi-a dat mie răul. Nu mai e Kazik al meu !... Omule drag, pentru ce-ai muncit şi ai suferit atîta ?.. Mai alaltăieri zicea că din octombrie o să avem rostul nostru... În loc de atelier ai acum mormîntul... Oh...

Începu să sughită de plîns şi să-şi roadă batista, numai să nu-i audă copiii suspinele.

Dar cînd în locuinţa răposatului intrară cîţiva muncitori şi începură să dea la o parte mobilele, cînd înţelese că nici un zgomot nu-i va mai trezi bărbatul, gemu cu glas cumplit şi căzu într-un leşin adînc.

Moartea lui Gosławski deveni un izvor de nemulţumiri în fabrică şi de griji pentru Adler. Marţi veni la el o delegaţie, rugîndu-l să îngăduie tuturor muncitorilor să iasă la înmormîntare. Fabricantul se înfurie, îngădui să se trimită cîţiva delegaţi din fiecare sală şi îi preveni că oricine va cuteza să părăsească lucrul fără învoire va plăti amendă.

Cu toate acestea, cea mai mare parte dintre muncitori se duseră. Adler porunci să se facă apelul, fiecăruia dintre cei absenţi să i se reţină jumătate din salariul pe o zi şi doi zloţi amendă.

Atunci, cei mai înverșunați începură să-și îndemne tovarășii să părăsească fabrica, iar unul dintre fochiști mormăi că ar merita să arunce cazanul în aer. În orice altă împrejurare Adler n-ar fi dat nici o atenție acestor amenințări, dar acum fu cuprins de turbare. Socoti murmurele ca o răscoală, chemă pompierii de la oraș, pe cei mai îndrăzneți îi dădu afară pentru totdeauna, iar fochistul fu dat în judecată.

În fața acestor măsuri drastice, muncitorii se muiară. Încetară amenințările că pleacă de la fabrică, dar cerură în schimb ca Adler să-i primească înapoi pe cei concediați, iar cu banii strînși din amenzi să angajeze măcar un felcer.

Adler răspunse că va face cum îi va plăcea și cînd îi va plăcea, iar de cei dați afară nici nu vru să audă.

Duminica următoare, la fabrică lucrurile se liniștiseră. Pastorul Böhme veni la Adler să-l îmbuneze și să-l îndemne să facă concesiile cuvenite muncitorilor. În ciuda așteptărilor, își găsi prietenul mai încrîncenat ca oricînd. La toate argumentele, bătrînul țesător răspunse că dacă voise să facă ceva, acum n-o să mai facă nimic. Mai de grabă o să închidă fabrica.

— Marcine, tu știi că ne-au dat la gazetă ? Într-o foaie umoristică își bat joc de Ferdynand al meu, iar în alte ziare zic că Gosławski a murit din cauza excesului de muncă și a lipsei doctorului !...

— Păi, cam au dreptate... — răspunse Böhme.

— Ba n-au deloc ! strigă fabricantul. Eu am muncit mai mult ca Gosławski și oricare muncitor din Germania muncește mai mult ca el. Iar doctorul putea tot atît de bine să fie plecat și din

fabrică la vreun bolnav, cum era plecat cel de la oraș...

— Ar fi rămas măcar felcerul... — strecură pastorul.

Adler nu mai răspunse nimic. Se plimba prin încăpere cu pași mari și gîfîia ; în cele din urmă îi propuse musafirului să se mute în grădină.

— Johann ! strigă cînd să iasă — adu o sticlă cu vin de Rin în pavilion.

Intrară în pavilionul ridicat lîngă eleșteu. Adierea blîndă a vîntului, răcoarea copacilor și poate și un pahar de vin bun îl potoliră pe Adler. Böhme se uită la uriaș peste rama de aur a ochelarilor și, văzînd o schimbare în bine, se gîndi să mai facă o încercare.

— Ei ! spuse, ciocnindu-și paharul de al lui. Omul care bea un vin atît de bun nu poate să aibă inima de piatră. Dragă Gotlieb, iartă-le amenda, primește-i înapoi pe cei concediați și angajează un doctor... În sănătatea ta !...

— Beau și eu în sănătatea ta, Marcine, și-ți spun : nu-i nimic de făcut !...

Pastorul clătină din cap.

— Hm !... murmură — nu e bine că ești atît de îndărătnic.

— Nu pot să-mi sacrific interesele din pricini sentimentale.Dacă le las astăzi o mie de ruble, mîine vor cere un milion.

— Exagerezi ! răspunse Böhme acru. Eu îți spun că dacă poți să sfîrșești istoria asta cu zece mii de ruble, dă cincisprezece și sfîrșește-o.

— Bine, dar totul s-a sfîrșit — spuse Adler. Haimanalele au plecat, iar ceilalți au aflat că la mine nu-i de glumă. Dacă eram tot atît de moale

cum ești tu, pînă acum mi s-ar fi urcat toată fabrica în cap.

Pastorul tăcu, înălță ochii spre cer și căzu pe gînduri. Apoi începu să arunce pe suprafața netedă a eleșteului ba un dop, ba o așchie...

— Marcine, de ce arunci gunoaie în apă ? îl întrebă Adler.

Pastorul dădu din cap și întinse brațul spre eleșteu, unde obiectele aruncate făceau cercuri din ce în ce mai mari pe suprafața apei.

— Dragă Gotlieb, vezi valurile astea ?... îl întrebă pe fabricant. Vezi cum cresc și se duc tot mai departe ?...

— Așa se întîmplă totdeauna — răspunse Adler. Ce-i de mirare ?

— Ai dreptate — spuse pastorul. Așa se întîmplă totdeauna și pretutindeni : în eleșteu, ca și în viața noastră. Cînd binele sau răul se abat peste lume, în jurul lor se iscă valuri din ce în ce mai mari, care se duc pînă departe, tot mai departe...

— Nu înțeleg nimic ! îl întrerupse Adler, sorbind nepăsător vinul din pahar.

— Îți explic îndată, numai nu te supăra.

— Pe tine nu mă supăr niciodată — răspunse fabricantul.

— Uite cum e. Tu l-ai crescut rău pe fiul tău și i-ai dat drumul în lume, cum arunc eu surcica asta. El a făcut datorii, și asta e primul val. Tu ai micșorat salariile muncitorilor și l-ai dat afară pe doctor, și ăsta e valul al doilea. Moartea lui Gosławski — al treilea. Nemulțumirile din fabrică și articolele din ziare — al patrulea. Concedierea muncitorilor, procesele — al cincilea val... Care va fi al șaselea și al zecelea ?...

— Nu mă interesează ! spuse Adler. Valurile tale n-au decît să umple lumea și să dea proștilor bătaie de cap, mie nu-mi pasă...

Pastorul aruncă un dop aproape de mal și i-l arătă din nou lui Adler.

— Uită-te, Gotlieb ! Adeseori valul al zecelea se lovește de țărm și se întoarce... acolo unde s-a format.

Această comparație, foarte limpede, îl puse pe gînduri pe fabricant. O vreme păru că stă în cumpănă, că se trezise în el o teamă nelămurită.

Totul nu dură decît o clipă. Adler avea o minte prea legată de real și o imaginație prea mărginită, ca să prevadă întîmplările viitoare. Socoti că pastorul îi vorbea ca la predică și răspunse rîzînd cu glas gros :

— Ha ! ha ! dragă Marcine, m-am străduit și eu ca valul tău să nu se întoarcă la mine.

— Cine știe ?...

— Nici doctorul nu se va mai întoarce, nici cei care îndemnau la șomaj, nici banii pentru amenzi, nici... nici chiar Gosławski !...

— Nenorocirea poate să se întoarcă...

— Ha ! ha !... n-o să se întoarcă, nu !... Iar dacă o să se întoarcă, se va sfărîma de pumnul meu, de fabrică, de asociația de asigurări, de poliție, în sfîrșit, de averea mea...

Prietenii se despărțiră noaptea tîrziu.

„Ce nebun mai e și Marcin ăsta ! se gîndea fabricantul. Vrea să mă sperie, pe mine !...“

Iar pastorul, mergînd în șaretа lui spre casă, privea cerul și se întreba cu teamă :

„Care val se va întoarce aici ?...“

Comparația îi venise pe neașteptate în minte, și Böhme o socotea un fel de revelație. Credea că

valul nedreptăților trebuie să se întoarcă, dar cînd și al cîtelea ?...

Noaptea avu visuri înfricoșătoare. Se zbătu și strigă pînă cînd îl trezi soția.

— Marcine ! ce tot vorbești ?... ești bolnav ?...

Böhme se ridică în capul oaselor, scăldat într-o sudoare rece.

— Ai visat ceva urît ?... îl întrebă soția.

— Da, dar nu-mi aduc aminte... Am spus ceva ?...

— Strigai ceva fără înțeles : „Valul !... se întoarce !... se întoarce !...“

— Dumnezeu să ne aibă în paza lui ! șopti pastorul, simțind o mare frică în adîncul inimii.

VI

În ochii oamenilor, faptele de viață, bune sau rele, par să capete însemnătate abia după ce sînt tipărite.

Despre bătrînul Adler se știa de mult că este egoist și exploatator, iar Ferdynand, egoist și petrecăreț, dar abia articolele care apărură în legătură cu moartea lui Gosławski ridicară lumea împotriva lor.

Toți oamenii din împrejurimi începură să se ocupe de fabrică. Se vorbea de toate cîte se întîmplaseră și se comenta în fel și chip. Se cunoșteau cele mai mici amănunte. Se știa ce datorii făcuse Ferdynand în străinătate, cît pierdea acum și cît izbutea să pună la loc tatăl său prin micșorarea salariilor și creșterea timpului de muncă. Lumea era revoltată mai ales din cauza morții lui Gosławski, care în ochii celor mai mulți trecea

drept o victimă a bătrînului fabricant și a chefurilor fiului său.

Într-adevăr, cîțiva fură de părere că asemenea nenorociri se pot întîmpla în orice întreprindere industrială și la orice mașină, treierătoare sau tocătoare, dar aceștia fură repede învinși. Cum așa, se spunea, e bine să ții muncitorii la fabrică din zori pînă la miezul nopții ? Într-o întreprindere cu sute de mașini nu trebuie să fie un medic și un felcer ? Adler e atît de sărac încît nu poate să dea o mie de ruble pentru serviciul sanitar ? Mai de mult la fabrică erau un medic și un felcer și abia după ce tînărul făcuse datorii, bătrînul începuse să le plătească din sîngele oamenilor, pe care și așa îi exploata destul.

Ferdynand resimți în curînd această stare de lucruri. Cîțiva tineri, la porunca hotărîtă a părinților, rupseră relațiile cu el. Alții se răciră foarte mult și începură să se poarte cu Ferdynand mai de grabă cu bunăvoință decît cu sinceritate. Pînă și de la prietenii care-i mai rămăseseră, nu toți de prima mînă, îi fu dat să audă nu o dată păreri care semănau a batjocură.

Dar nu numai atît. La hotel, în restaurante, la cîrciumă și la cofetărie, localuri care cîștigaseră mult de pe urma lui, i se puneau la îndemînă parcă dinadins ziare în care erau publicate articole despre cauzele morții lui Gosławski. Iar o dată, cînd, înconjurat de statul său major, întrebă un vînzător dacă în magazin se găsește vin roșu, i se răspunse :

— Este, domnule !... roșu ca sîngele...

Pe altcineva această manifestare l-ar fi pus poate pe gînduri. Altul în locul lui, simțind aversiunea tuturor, poate că s-ar fi retras pentru un timp sau poate și-ar fi schimbat felul de viață și s-ar

fi străduit să-l înriurească pe tatăl său. Dar Ferdynand nu făcea parte dintre aceşti *alţii*. Mai întîi pentru că el nu era în stare să muncească, vroia doar să benchetuiască, nu asculta părerea nimănui, ba dimpotrivă, o sfida. Judecînd după prietenii lui, era sigur că mai devreme sau mai tîrziu toţi se vor pleca în faţa lui, că nimeni nu va mai îndrăzni să i se împotrivească. Lupta surdă care se ducea între el şi ceilalţi îl înfuria şi îl aţiţa. Vedea în această luptă nu numai un izvor de neplăceri, dar şi izbînda viitoare ; fiindcă era hotărît să facă scandal primului om care-i va sta în cale. Avea atîta nevoie de un scandal, de ceva care să-i biciuiască nervii şi să-i creeze reputaţia unui om primejdios !

Era doar fiul unui părinte căruia îi plăcea, de asemenea, să zdrobească piedicile, deşi în altă direcţie.

Unul dintre cei mai nesuferiţi pentru Ferdynand era un oarecare Zapora, moşier şi judecător comunal. Omul acesta, de statură mijlocie, cam necioplit şi neîndemînatic, părea aspru şi respingător. Privea pe sub sprîncene, vorbea puţin, cu glas hotărît, fără să cruţe pe nimeni şi spunînd oamenilor şi lucrurilor pe nume. Sub aceste aparenţe se ascundea totuşi o mare înţelepciune şi cunoştinţe largi, o inimă plină de simţăminte alese şi un caracter neînduplecat.

Zapora nu putea fi cumpărat printr-o purtare binevoitoare sau glume, şi nici prin poziţia socială ori teorii atrăgătoare. Asculta totul nepăsător, privind întunecat la cel care vorbea. Aprecia numai faptele şi se străduia să pătrundă în adîncul omului. Pe cine-l găsea cinstit, acela îi devenea prieten la bucurie şi durere. Dispreţuia, în schimb, oamenii lipsiţi de caracter, pe cei care

nu făceau nimic, pe cheflii, și nu-și dădea silința s-o ascundă.

Tînărul Adler se întîlnise de cîteva ori cu judecătorul posomorît, dar n-avusese ocazia să vorbească niciodată cu el. La rîndul lui, Zapora nu-l căuta și nici nu fugea de el, nu se ocupa de persoana lui, iar în discuțiile cu prietenii îl numea „paiață".

Cei care întrețineau legături mai strînse cu Zapora știau că vorbele : „această paiață" se refereau la tînărul Adler. Oamenii cu mai multă experiență prevedeau că mai devreme ori mai tîrziu Zapora și Ferdynand trebuie să se întîlnească în sfera îngustă a vieții din micul orășel și atunci tînărul chefliu avea să audă multe adevăruri amare.

Cum se întîmplă de obicei în asemenea cazuri, Ferdynand ghicea că nu-i place lui Zapora, așa că nu se grăbea să facă cunoștință cu el. Mai bănuia că Zapora scrisese unele articole despre Gosławski și își făgăduia să-l răsplătească la momentul potrivit cu vîrf și îndesat.

La începutul lui septembrie, în orășel avu loc un iarmaroc. Se adunară șleahtici mulți din cîteva județe și veni și Zapora, care avea cabinetul aici. Rezolvă treburile mai urgente, cumpără tot ce-i trebuia și pe la două se duse la restaurant să ia masa.

În salonul cel mare găsi o droaie de cunoscuți. Toate mesele erau așezate pe un singur rînd, pregătite și împodobite cu o mulțime de sticle de vin, mai ales cu șampanie. Pregătirile păreau să anunțe o beție nemaipomenită.

— Ce înseamnă asta ? întrebă Zapora. A comandat cineva vreo masă ?

Fu înconjurat de cunoscuți, printre care erau și cîțiva dintre prietenii lui Adler.

— Închipuie-ți — îi spuse cineva rîzînd — că tînărul Adler a plătit toată consumația, și oricine intră aici este invitat la banchet.

— Cred că nici dumneata n-o să refuzi — spuse unul din prietenii lui Adler. Zapora se uită la el dintr-o parte.

— Refuz ! răspunse.

Tînărul, care nu se distingea printr-un tact deosebit, începu să insiste.

— De ce, onorate domnule judecător ?

— Pentru că la o masă plătită cu banii bătrînului Adler, poate să mă invite numai bătrînul Adler, iar dacă m-ar invita el, tot aș refuza.

Intră în vorbă al doilea prieten al lui Ferdynand.

— Ai să-i reproșezi ceva lui Adler ?

— Nu prea multe. Bătrînul e un exploatator, tînărul un pierde-vară, și amîndoi ne aduc mai multă pagubă decît folos.

Conștiința publică se făcea auzită pentru prima dată atît de limpede prin gura unui om cu mult curaj cetățenesc. Prietenii lui Adler tăcură, alții erau îngrijorați, cîțiva dintre cei mai prevăzători își luară pălăriile, cu intenția de a părăsi salonul.

Tocmai atunci intră tînărul Adler cu un prieten. De la primii pași observă figura originală a judecătorului și, neștiind ce se întîmplase, îi șopti însoțitorului :

— Fă-mi cunoștință cu el !... Cred că bea bine ?

— Grozav ! răspunse prietenul și se repezi îndată la Zapora.

— Ce întîmplare fericită ! spuse. Astăzi Adler face o petrecere aici, iar dumneata ai căzut în cap-

cană și nu-ți mai dăm drumul. Dar nici nu vă cunoașteți...

În salon se așternu tăcerea. Toți erau numai ochi.

— Domnul Adler !... Domnul Zapora !

— De mult doream să te cunosc, domnule judecător — spuse Ferdynand și întinse mîna.

— Îmi face plăcere ! răspunse Zapora și își retrase mîna.

Cîțiva dintre cei de față începură să-și șnuruiască buzele. Ferdynand păli ; o clipă stătu încurcat, dar își reveni și schimbă vorba deodată.

— Doream să te cunosc —urmă — ca să-ți mulțumesc pentru... articolele pe care le-ai publicat în legătură cu tatăl meu...

Zapora își aținti privirile asupra lui.

— În ce-l privește pe tatăl dumitale — spuse liniștit — am scris o singură scrisoare, și aceea către primarul comunei, ca să-l cheme în judecată.

Adler fierbea de furie.

— Aha ! În acest caz ai scris la revistele umoristice numai despre mine ?

— Te înșeli, domnule. Corespondența cu gazetele umoristice o las pe seama tinerilor fără ocupație, care țin cu tot dinadinsul să fie cunoscuți.

Adler nu se mai putu stăpîni.

— Dumneata mă insulți ! strigă.

— Dimpotrivă. Nu neg nici ultima afirmație, ca să nu te insult.

Tînărul înfuriat părea gata să se arunce asupra lui Zapora.

— Ai să-mi dai satisfacție ! strigă Adler.

— Cu plăcere.

— Numaidecît !

— Ei, întîi trebuie să mănînc, că sînt flămînd. Peste o oră voi fi acasă la dispoziția dumitale — răspunse Zapora cu răceală.

După aceea înclină din cap spre cîțiva cunoscuți și părăsi încet sala.

Petrecerea plănuită de Adler se desfășură destul de mohorît. Mulți plecară înainte de masă, alții se prefăceau că sînt veseli. Ferdynand, în schimb, era foarte bine dispus.

Primul pahar de vin îl mai liniști, iar celelalte îl aținară. Era mulțumit că va avea un duel, și cu cine, cu Zapora !, sigur fiind de izbîndă.

— Am să-i dau o lecție de tras la țintă — îi șopti unuia dintre secundanți — și basta !...

Iar în sinea lui adăugă :

„Asta îmi rezolvă problema relațiilor mai bine decît toate chefurile".

Scandalagiii cu mai multă experiență — în sală era destui — se uitau la tînărul atlet și recunoșteau că are caracter și curaj.

— Slavă cerului — spuse unul din ei — o să aibă și judecătorul nostru o aventură răsunătoare.

— Îmi pare rău numai de... spuse altul.

— De ce ?

— De sticlele astea care vor fi ucise...

— Cred că o să le facem o înmormîntare pe cinste.

— Numai să nu fie vreunul din cei doi potrivnici.

— Mă îndoiesc. Dar care sînt condițiile ?

— Pistoale și lupta pînă la prima picătură de sînge.

— Ei, la dracu' ! A cui a fost ideea ?

— A lui Adler.

— E atît de sigur de el ?

— Trage grozav !...

Astfel discutau prietenii lui Ferdynand, oameni obișnuiți cu duelurile. La sfîrșitul mesei aflară că Zapora primise toate condițiile și că lupta va avea loc a doua zi dimineața.

— Domnilor ! spuse Adler în încheiere — vă invit la un chef. Vom bea toată noaptea.

— Dar e bine oare ? întrebă cineva.

— Totdeauna fac așa înainte de contradans, adevărat... e abia a patra oară ! răspunse Ferdynand.

În alt restaurant se adunară oamenii cu scaun la cap, prietenii lui Zapora ; și aceștia discutau despre cele întîmplate.

— Așa a fost să fie ! spuse unul — un om atît de statornic să se dueleze cu o haimana.

— Ce-i drept, Zapora a făcut rău că s-a băgat în treaba asta.

— S-a băgat din întîmplare și nu mai avea cum să dea înapoi.

— Ciudată istorie — spuse un șleahtic cărunt care tăcuse pînă atunci. Un fluieră-vînt, un nemernic ca Adler umblă în tovărășia oamenilor cumsecade, ba își îngăduie să-i facă scandal unui om ca Zapora. Odinioară un asemenea individ n-ar fi fost lăsat printre oameni, fie și numai din cauza purtării tatălui său.

— Tocmai de aceea, domnule consilier, oamenii cinstiți și cu un caracter integru trebuie să-și pună capul în joc, pentru că opinia publică e prea slabă. Mie pur și simplu îmi pare rău de Zapora.

— Știe să tragă cu pistolul ?

— Oarecum, dar celălalt e un artist.

— Să-mi fie cu iertare ! strigă un tînăr blond. Pentru că ați intrat în domeniul meu, am onoarea

să vă amintesc că nu totdeauna piere cel care trage prost. Îmi aduc aminte cînd am fost martorul lui Staș în duelul cu Edzio ; Staș nici nu știa să țină pistolul în mînă și... știți doar că...

— Ei, oricum, tot e mai sigur să tragi bine.

— Firește ! firește ! încuviință tînărul blond. Eu, cînd m-am duelat cu un căpitan austriac, i-am spus dinainte că o să-l împușc...

Aici șopti ceva la urechea bătrînului șleahtic.

— Și ai nimerit ?

— Ca într-o țintă, domnule consilier, ca într-o țintă.

— Poate că e rău că Zapora e stîngaci ? spuse altcineva.

— Cu pistoalele n-are nici o însemnătate — spuse blondul — dar cînd e vorba de săbii, ajută foarte mult. Cînd m-am bătut o dată cu un stîngaci, m-a crestat în așa hal la frunte, că doctorii m-au crezut mort timp de două ceasuri... Uite colea cicatricea.

— Pentru Dumnezeu ! două ceasuri ?

— Ei, poate un ceas și jumătate.

— Un ceas și jumătate nu ți-a bătut inima ?

— Ei, poate o jumătate de ceas. Doar nu pot să-mi aduc aminte și asta... eram ca și mort. Atunci slujitorul meu, un neamț, mi-a scos punga din buzunarul stîng.

— De unde știi că el ți-a scos-o ?

— Cum de unde ? L-am prins pe nemernic în flagrant delict. Eu n-am obiceiul să învinuiesc pe cineva degeaba !

Pe la șase seara, Ferdynand se întoarse de la restaurant în camera lui de la hotel. Vru să se

odihnească puțin între beția din timpul zilei și cea care avea să urmeze la noapte, dar nu putu să adoarmă. Începu să se plimbe prin încăpere, și abia atunci băgă de seamă că în fața ferestrelor lui se aflau ferestrele cabinetului lui Zapora.

Strada era îngustă, cabinetul era la parter, iar camera lui la etaj, așa că Ferdynand vedea ca în palmă locuința lui Zapora. Începu să se uite cu luare aminte.

Judecătorul era acolo, și în clipa aceea vorbea cu asesorul și cu contabilul, arătîndu-le niște hîrtii. După o vreme, asesorul își luă rămas bun de la Zapora, contabilul se duse în biroul lui, iar judecătorul rămase singur.

Puse lampa pe birou, își aprinse un trabuc și începu să scrie pe o coală de hîrtie. Mai întîi un titlu destul de lung, apoi celelalte rînduri; scria repede și egal. Adler era sigur că judecătorul își scria testamentul, pentru orice eventualitate.

Cu toate că era foarte tînăr, Ferdynand se duelase de cîteva ori. De fiecare dată socotise lupta un fel de distracție periculoasă. Acum își dădu seama că duelul poate să fie o sărbătoare tristă pentru care se cuvine să te pregătești.

Cum ?

Scriindu-ți testamentul !

Se întinse pe canapea.

Pe coridor se auzea într-una sunetul clopoțelului și alergătura slujitorilor. Ferdynand începu să viseze.

Cînd mai era încă un copil — acestea se petreceau cînd fabrica începuse să se dezvolte — văzuse în clădirea mașinii cu aburi o ușiță închisă cu un cui. Ușița aceasta îi stîrnise curiozitatea și îl neliniștise. Într-o bună zi își luase inima în dinți, dăduse la o parte cuiul îndoit, ușa se deschisese

şi văzuse înăuntru cîteva ţevi de aramă, o frînghie şi o măturică.

Întîmplarea i se întipărise în memorie şi îşi aducea aminte de ea la fiecare duel. De cîte ori martorii îl duceau la locul lui, cînd vedea ţeava potrivnicului întinsă spre el şi simţea degetul pe trăgaci, îi venea în minte uşa aceea neliniştitoare şi cuiul îndoit. Atunci apăsa pe trăgaci, ca altădată pe cui, şi totul se sfîrşea. Dincolo de uşa tainică a destinului, pe care adesea o deschide glonţul, Ferdynand nu întîlnise nimic deosebit. De cele mai multe ori îşi văzuse doar adversarul rănit sau cîteva sticle de şampanie, pe care le bea într-o companie aleasă.

Ce mai dueluri fuseseră şi acelea. Se bătuse pentru o cîntăreaţă, pentru un pariu la curse, pentru un ghiont pe stradă...

Dar duelul de mîine avea să se deosebească de cele dinainte. De astă dată intrau în luptă, de o parte el, fiul unui tată pe care nu-l iubea nimeni, de cealaltă, un om respectat, oarecum un reprezentant al obştei jignite. De partea potrivnicului erau toţi cei care aveau curajul să-l evite pe Adler, toţi muncitorii şi aproape toţi funcţionarii fabricii. Dar cu el cine ţinea ?

Tatăl său nu, pentru că nu i-ar fi dat voie să se bată în duel. Prietenii care beau cu el în nici un caz, fiindcă aceştia păreau îngrijoraţi şi aşteptau doar un prilej potrivit ca să-l părăsească.

Aşadar cine era de partea lui ? Nimeni. Iar împotrivă, toţi ceilalţi. Dacă-l va răni pe Zapora, va da un nou motiv duşmanilor să-l vorbească de rău. Dacă va fi rănit el, vor spune toţi că l-a pedepsit Dumnezeu, pe el şi pe tatăl lui.

Ce înseamnă asta ? Cum de se găsea singur împotriva tuturor, el, care vroia doar să petreacă alături de toți. Din mulțimea de oameni delicați, moleșiți, fricoși, îngăduitori, în cel mai rău caz care-i întorceau spatele, de unde apăruse omul acesta grosolan, să-i spună atîtea obrăznicii în față ? Dacă era într-adevăr atît de rău, de ce nu-l preveniseră ceilalți ? De ce păcatele tinereții aveau să se sfîrșească atît de trist ?

Astăzi, ca de atîtea ori în ajunul unui duel, Ferdynand își aduse aminte de ușița din fabrica tatălui, care, de astă dată, arăta altfel. I se părea că dacă ar deschide-o, în loc de țevi, frînghie și mătură, ar vedea un coșciug cu inscripția : „Locuință pentru persoană singură". Un coșciug cu o astfel de inscripție văzuse o dată înaintea atelierului unui tîmplar din Varșovia.

— Locuință pentru persoană singură ! șcpti Ferdynand. Ce tîmplar caraghios.

Canapeaua de la hotel nu era prea moale. Ferdynand stătea cu capul pe rezemătoare ; își aduse aminte de trăsura cu care se întorsese de atîtea ori beat acasă. Trăsura era comodă pentru cel care sta rezemat, dar dacă voia să se întindă era tot atît de incomodă ca și canapeaua asta. I se părea că merge cu ea, că simte un tremur ușor, aude uruitul roților, tropotul cailor.

E miezul nopții ; drumul este luminat de luna care se află sus pe cer. Trăsurica tremură și uruie, deodată — se oprește...

„Ce înseamnă asta ?" întrebă Ferdynand visînd.

„Gosławski și-a rupt brațul" — îi răspunde un glas șoptit.

„Ăla cu nevasta frumoasă ?..." întrebă iarăși Ferdynand, întocmai ca atunci.

„Ia te uită, deșteptul", îi răspunde același glas.

„Deștept ? ce înseamnă deșteptăciune..." își spuse Ferdynand, răsucindu-se pe canapea, ca și cînd n-ar vrea să se uite la aceste năluciri.

Dar vedeniile nu pier. Vede aievea, ca și atunci, grupul de oameni în jurul cuiva care zăcea pe targă. Îi vede brațul ridicat deasupra pieptului și învelit în cîrpe întunecate de pete mari de sînge. Se șterge la ochi... În zadar ! Oamenii și targa stau încă acolo și totul este atît de limpede, încît pe fondul șoselei se văd pînă și umbrele scurtate ale lucrurilor și ale oamenilor.

— Cum mai suferă omul acesta — șopti Ferdynand. Și trebuie să moară ! adăugă. Ah ! să moară.

I se părea că el este omul de pe targă cu brațul zdrobit, care-l durea, lipsit de orice nădejde, că al lui este corpul luminat de luna asta cumplită.

De unde-i veneau asemenea gînduri ? De cînd șampania produce vedenii atît de triste ?

Deodată încercă o impresie, pe care n-o mai avusese niciodată. Simțea că-l chinuiește ceva, că-l lasă puterile, îi sfîșie inima, îi sfredelește creierul. Simțea că vrea să strige, să fugă, să se ascundă undeva.

Ferdynand sări drept în picioare. În cameră se făcuse întuneric.

— La dracu' ! Bine, dar mie mi-e frică !... șopti. Mie îmi este frică ?... Mie ?...

Cu mare greutate găsi chibriturile, le împrăștie pe jos ; luă un băț, îl trase pe cutie, se stinse ; trase al doilea băț cu care aprinse lumînarea.

. Se uită în oglindă. Avea fața pămîntie, ochii înconjurați de cearcăne, pupilele foarte mult lărgite.

— Mă tem oare ? întrebă.

Lumînarea îi tremura în mînă.

— Dacă și pistolul o să-mi tremure mîine tot așa, o să fie vai de mine ! spuse.

Privi pe fereastră. Acolo, în locuința de la parter, pe cealălaltă parte a străzii, Zapora stătea la birou și scria mereu — egal și liniștit.

Tabloul acesta îl învioră pe Ferdynand. Curajul învinse presimțirile.

„Scrie, drăguțule — se gîndi, uitîndu-se la judecător — eu am să pun punctul de la sfîrșit !"

Pe coridor se auziră pași. Cineva bătu la ușă.

— Ferdynand, scoală-te, totul e gata ! strigă un glas.

Auzind vocea cunoscută, Ferdynand își reveni într-o clipă. Dacă ar fi fost nevoie să sară într-o prăpastie ticsită cu baionete cu vîrful în sus, n-ar fi stat deloc pe gînduri. Simțea iarăși puterea leului și acel curaj nebunesc al tinereții, pentru care nu există primejdii și nici margini.

Cînd deschise ușa și își văzu prietenii, izbucni într-un rîs sincer. Rîdea de slăbiciunea de o clipă, de presimțiri și de întrebarea pe care și-o pusese : „Mă tem oare ?"

Nu ! el nu se teme de nimic, nici măcar că bolta cerului se va prăbuși peste el. Dacă nu prin geniul, pe care nu-l avea, atunci prin curajul lui era un vultur adevărat, care se așează pe fulgere ca pe niște ramuri și privește cu îndrăzneală chipul dumnezeesc al lui Jupiter însuși.

Prietenii lui Adler benchetuiră pînă la răsăritul soarelui sub conducerea lui. La restaurant feres-

trele zăngăneau de rîsete şi urări ; vinul se sfîrşi şi fură nevoiţi să aducă de la alte localuri.

Pe la ora şase ieşiră din oraş patru trăsuri.

VII

De cîteva zile, la magazia fabricii soseau într-una transporturi mari de bumbac. Prevăzînd o ridicare a preţului, Adler îşi cheltuise toţi banii cumpărînd bumbac. La fabrică se aducea acum abia o parte din marfă, cea mai mare cantitate aflîndu-se încă în depozitele engleze şi germane.

Socotelile bătrînului ţesător se dovediră bune. La numai cîteva săptămîni după încheierea contractelor, preţul bumbacului se ridicase, şi de atunci creştea mereu. Era întrebat dacă n-ar ceda o parte pentru un spor de doi la sută, dar Adler nici nu vroia să audă. Îşi freca mîinile de mulţumire. De mult nu-şi mai amintea o operaţie cu un profit atît de mare, şi astăzi vedea că înainte de a prelucra materia primă, averea îi va creşte cu cel puţin o treime.

„În curînd voi sfîrşi cu fabrica !“ îşi spunea.

Lucru de mirare. Din clipa în care întrezărise la orizontul îndepărtat capătul muncii lui de cîteva zeci de ani, simţea o slăbiciune necunoscută pînă atunci. Fabrica nu-l mai atrăgea. Vroia să plece undeva, îi era dor de ceva. De multe ori se ruga de fiul său să nu mai plece de acasă şi să stea cu el să-i povestească despre călătoriile în străinătate. Tot mai des se ducea la pastorul Böhme, cu care vorbea ceasuri întregi despre odihna care-l aştepta.

— Sînt vlăguit — îi spunea. Moartea lui Gosławski și neînțelegerile de la fabrică îmi stau ca un os în gît.

Cădea pe gînduri și adăuga deodată :

— Mă crezi, dragă Marcine, că uneori, mai ales dimineața, cînd munca se ceartă cu patul pentru om, îți invidiez felul de viață. Îmi spun adeseori : nu e mai bine oare să fiu pastor ? Lumea nu te blestemă, fiul nu-ți risipește banii și gazetele nu te batjocoresc... Prostii ! Se vede că am îmbătrînit.

Și asemenea lui Gosławski, pe mormîntul căruia nu se așezase bine pămîntul, bătrînul țesător făcea socoteala lunilor cît avea să mai stea la fabrică.

— Pînă în iulie anul viitor trebuie să se prelucreze tot bumbacul. Prin iunie trebuie să anunț vînzarea fabricii. Cel mai tîrziu în august voi primi toți banii, pentru că nu vreau să mă încurc cu credite, iar în septembrie... N-o să-i spun nimic lui Ferdynand pînă în ultima clipă. Ce-o să se mai bucure băiatul !... Am să pun banii la bancă și am să trăiesc din dobîndă, altfel haimanaua asta ar fi în stare să cheltuiască totul în cîțiva ani și eu aș fi nevoit să intru pe undeva ca maistru-șef... Ha ! ha !

Cîteodată visa un munte înalt pînă aproape de cer, din care țîșnea focul și pe care se cățăra cu dîrzenia obișnuită. Alteori visa că zboară cu balonul din ce în ce mai sus, pînă acolo unde stelele par să fie mai mari. Vedea apoi mulțimi de dansatori frumoși și eleganți, străbătînd saloane bogate care se rînduiau pînă hăt ! departe. Pretutindeni era singur, pe Ferdynand nu-l vedea lîngă el.

Atunci se gîndea :

„Haimanaua asta m-a obișnuit atît de mult cu absența lui, încît nici nu-l mai visez. Dacă am mai sta cîțiva ani aici, aș uita cum arată".

Cu toate acestea, ținea tot mai mult la fiul său și tocmai de aceea îi îngăduia să-și facă de cap și nu îndrăznea să-l oprească lîngă el, pentru că-l iubea foarte mult.

„De ce să leg băiatul de fabrică, în care mi s-a urît și mie? Ce-i pasă lui că mie mi-e dor de el? El e tînăr, iar eu un bătrîn neputincios! El trebuie să petreacă cu tineri de vîrsta lui, așa cum petrec și eu cu munca mea."

A doua zi după iarmarocul de la oraș, bătrînul țesător inspecta ca de obicei toate halele și birourile. Cîteva zeci de muncitori fuseseră la bîlci, așa că la fabrică se vorbea de năstrușnicia domnului Ferdynand, exagerîndu-se destul de mult. Se spunea că domnișorul plătise consumația în toate restaurantele și că toți șleahticii care vroiau să mănînce sau să bea trebuiau să se încline mai întîi în fața tînărului.

La început, Adler rîse de pozna fiului său, dar mai tîrziu, socotind la repezeală cît putea să coste asemenea șotie, se întunecă.

— Ferdynand e un neisprăvit — îi spuse contabilului — o să cheltuiască toți banii cîștigați din creșterea prețului la bumbac. Mare bătaie de cap am cu nebunul ăsta! În curte stăteau căruțele cu bumbac, pe care muncitorii angajați cu ziua îl cărau în magazie. Adler luă seama la munca lor, dădu ocol magaziei, poruncind cu asprime ca nimeni să nu cuteze să aprindă țigara, și se întoarse la administrație.

La poartă, două femei vorbeau aprins cu pastorul, dar văzîndu-l pe Adler fugiră.

Ţesătorul nu le dădu atenţie.

De la administraţie ieşi în fugă un funcţionar, speriat parcă. La casierie, contabilul, ajutorul lui şi cel care făcea plăţile, strînşi într-un colţ, discutau despre ceva cu vădite semne de revoltă. Dar la vederea patronului alergară la birourile lor, plecîndu-şi capetele deasupra hîrtiei.

Adler nu se miră nici de astă dată. Ieri a fost bîlci, aşa că funcţionarii îşi povestesc cele auzite.

În sala de aşteptare, Adler se întîlni faţă în faţă cu un bărbat pe care nu-l cunoştea. Omul îşi pierduse răbdarea, era neliniştit. Mergea repede de colo-colo şi da din mîini. Văzîndu-l pe fabricantul uriaş, se opri deodată şi întrebă încurcat :

— Domnul Adler ?

— Da ! răspunse ţesătorul. Ai vreo treabă cu mine ?

O vreme necunoscutul nu răspunse nimic, doar buzele îi tremurau uşor.

Fabricantul îl examină cu atenţie, vrînd să ghicească cine este şi ce vrea. Nu arăta deloc ca unul care căuta de lucru la fabrică. Semăna mai degrabă cu un fecior de oameni bogaţi.

— Am o treabă importantă cu dumneavoastră — spuse musafirul.

— Vrei să mergem acasă ? întrebă Adler, gîndindu-se că nu e bine să discute faţă de funcţionari cu un om atît de răvăşit, cine ştie ce pretenţii putea să aibă ?

Musafirul stătu în cumpănă, dar răspunse deodată :

— Hm !... să mergem acasă... Eu am fost acolo...

— M-ai căutat pe mine ?

— Da... pentru că vedeți dumneavoastră, domnule Adler, noi... l-am adus pe Ferdynand...

Gîndul oricărei nenorociri era atît de departe de fabricant, încît întrebă aproape vesel :

— S-a îmbătat atît de rău la bîlci, încît a fost nevoie să-l aduceți voi acasă ?

— E rănit — răspunse necunoscutul.

Ajunseră în curte, în fața casei. Adler se opri deodată.

— Cine-i rănit ? întrebă.

— Ferdynand.

Bătrînul își desfăcu brațele.

— Și-a rupt picioarele, și-a sucit gîtul ? Ce înseamnă asta ?

— E rănit de un... glonte.

— Glonte ? El ? Cum așa ?

— A avut un duel.

Fața roșie a fabricantului se făcu cărămizie. Erau în antreu. Adler aruncă pălăria în anticameră și dădu buzna prin ușa deschisă. Nu întrebă nici măcar de cine fusese rănit fiul său. Ce-l mai interesa ?

În prima încăpere nimeri peste slujitorii care vorbeau cu un bărbat necunoscut. Fabricantul îi dădu la o parte și se opri lîngă șezlongul pe care zăcea Ferdynand.

Rănitul era dezbrăcat de haină și de vestă. Avea fața atît de schimbată, că la început țesătorul nu fu în stare să-și recunoască propriul fiu. La capul lui stătea doctorul.

Adler se uită... se uită... apoi se lăsă să cadă pe un scaun și, sprijinindu-și palmele puternice pe genunchi, spuse cu glas înăbușit :

— Ce ispravă mai e și asta, derbedeule !

Ferdynand îl privi cu o tristețe nespusă. Luă mîna tatălui și, pentru prima dată de foarte multă vreme, o sărută.

Adler se cutremură. Amuți.

Ferdynand începu să vorbească încet, cu întreruperi :

— Trebuia... tată... trebuia !... Toți ne vorbeau de rău... șleahticii, chelnerii, gazetele. Spuneau că eu risipesc banii, iar tu îi jupoi pe muncitori. În curînd... ne-ar fi scuipat în ochi...

— Nu te obosi, domnule ! șopti doctorul.

Bătrînul deschise gura mare, se aplecă deasupra fiului și se uită la el, ascultîndu-l. Atitudinea lui exprima uimirea nemărginită, părerea de rău.

— Tată, scapă-mă, spuse Ferdynand cu glasul ridicat. I-am făgăduit doctorului zece mii de...

O umbră de nemulțumire trecu peste fața lui Adler.

— De ce atît de mult ? întrebă fără să se gîndească.

— Pentru că eu... mor... Simt că am să mor !...

Bătrînul sări în picioare.

— Ești nebun ! strigă. Ai făcut o prostie, o ticăloșie !... Dar n-o să mori din astă...

— Mor ! gemu rănitul.

Adler bătu din palme.

— A înnebunit ! pe viul Dumnezeu, a înnebunit !

Începu să alerge prin încăpere, să-și întindă degetele de-i trozneau ; deodată se opri înaintea doctorului și strigă :

— Spune-i și dumneata că e un prost... Vorbește de moarte și crede că eu am să-l las să moară !... Tu să mori ?... I-ai făgăduit doctorului zece mii ? E prea puțin. Doctore — spuse bătrînul

febril — pentru fiul meu dau și o sută de mii de ruble, dacă există măcar o umbră de primejdie. Dar numai pentru prostia lui, nu plătesc nici un ban. În ce stare se află ?

— La drept vorbind, nu-i nici o primejdie — spuse doctorul — dar tratamentul trebuie să fie urmat cu mare grijă.

— Foarte bine ! îl întrerupse Adler. Ferdynand, auzi ce spune doctorul ?... Ei, dacă auzi, nu mă mai bate la cap... Johann ! Trimite o telegramă la Varșovia, să vină cei mai buni doctori cu un tren special. Dacă e nevoie să trimiți și la Berlin, la Viena și chiar la Paris. Domnul doctor să ni-i recomande pe cei mai vestiți. Eu plătesc... eu am cu ce să plătesc !

— O ! ce rău îmi este ! gemu Ferdynand, zvîrcolindu-se pe șezlong.

Tatăl veni repede lîngă el.

— Stai liniștit, domnule ! spuse doctorul.

— Tată ! strigă rănitul. Tată, nu te mai văd...

Buzele i se umplură de spumă însîngerată. În ochi și pe față i se citeau spaima și disperarea.

— Aer ! strigă.

Se ridică de pe șezlong și întinzînd brațele înainte, ca un orb, alergă la fereastră. Deodată mîinile i se lăsară în jos. Se întoarse iarăși, se împletici pînă la șezlong și se prăbuși peste el, lovindu-se cu capul de perete.

Se întoarse încă o dată spre tatăl său, deschise cu greu ochii larg și două lacrimi i se iviră pe gene.

Tremurînd tot, fără putere, Adler se așeză lîngă el și cu mîinile lui mari îi șterse lacrimile și spuma care i se scurgea din gură.

— Ferdynand ! Ferdynand ! îi spuse în șoaptă

— liniștește-te. O să trăiești, am să dau toată averea să te scap.

Deodată simți că fiul îi atîrnă greu în brațe.

— Doctore, vezi că leșină !

— Domnule Adler, duceți-vă afară ! spuse doctorul.

— De ce să mă duc ? Nu pot să plec acum cînd fiul meu are nevoie de ajutorul...

— Nu mai are nevoie — răspunse doctorul încet.

Adler se uită la Ferdynand, îl scutură, îl ciupi. Pe bandajul care-i acoperea pieptul se ivi o pată mare de sînge. Ferdynand era mort.

Bătrînul fu cuprins de nebunie. Zvîcni de pe șezlong, izbi un scaun cu piciorul, îl îmbrînci pe doctor și fugi în curte, apoi pe șosea.

Aici se întîlni cu unul dintre căruțașii care aduceau bumbac. Îl apucă de umeri și-i strigă :

— Tu știi că fiul meu a murit ?

Apoi îl lăsă în drum și alergă la ghereta portarului.

— Hei, chemați toți oamenii să vie înaintea casei... Numaidecît !

Se întoarse tot atît de repede în camera în care zăcea fiul mort, se așeză în fața lui și rămase cu ochii țintă la el...

Își reveni abia după vreo jumătate de oră.

— De ce-i atîta liniște ? întrebă. S-a stricat mașina ?

— Dumneavoastră ați dat poruncă să cheme toți muncitorii, așa că au oprit mașina și așteaptă cu toții în curte — răspunse Johann.

— Pentru ce ? Să se ducă la lucru ! Nu vreau să fie atîta liniște. Să pornească îndată mașina

și războaiele. Să țeasă, să toarcă, să se învîrtească, să strige !...

Își prinse capul în mîini.

— Fiul meu... fiul... fiul meu ! șoptea.

Pastorul, la care fusese trimis un om mai de mult, sosi chiar în clipa aceea și intră plîngînd în încăpere.

— Dragă Gotlieb ! strigă — Dumnezeu ne-a pedepsit cu asprime, dar să avem încredere în mila lui...

Adler se uită prelung la el și spuse, arătînd spre fiul mort :

— Privește, Marcine ! eu sînt ăsta. E trupul meu, nu al lui. Dacă n-aș crede așa, poate aș înnebuni !... Privește — continuă — asta e fabrica mea, averea mea, nădejdile mele. Dar el trăiește ! Spuneți-mi și voi că trăiește... să mă liniștesc... O, cum mă doare inima ! Inima mea !

Valul nedreptăților se întorcea.

După ce doctorul și cei doi martori plecară, pastorul îl convinse să iasă din casă. Se duseră în grădină. Acolo bătrînul fabricant se opri pe o ridicătură de pămînt, se uită în jur și spuse :

— Dac-aș putea să cuprind în brațe...

Își desfăcu brațele.

— Dac-aș putea să cuprind toate acestea în brațe, să le înăbuș, să dau cu ele de pămînt și să le calc în picioare, uite așa !... Dacă aș putea ! de-aș putea !... Marcine, tu nu știi ce se petrece în capul meu și cum mă doare inima !

Căzu pe o bancă și continuă :

— Acolo zace mort fiul meu, iar eu nu pot să-l ajut cu nimic. Știi ce ? Mi se pare că peste un an, peste o lună sau peste o săptămînă doctorii vor descoperi un mijloc pentru a trezi la viață

și a vindeca asemenea răniți. Dar ce-mi mai pasă mie, cu toate că acum mi-aș da toată averea și pe mine însumi pentru un astfel de mijloc !... M-aș vinde ca pe un cîine, ca pe o bucată de percal. Și totuși nu pot să fac nimic !

Pastorul îl luă de braț.

— Gotlieb, de cînd nu te-ai mai rugat ?

— Știu și eu ? Să tot fie treizeci sau chiar patruzeci de ani.

— Mai ții minte rugăciunea ?

— Țin minte că... am avut un fiu.

— Fiul tău este lîngă Dumnezeu.

Adler își lăsă capul în jos.

— Ce lacom este și Dumnezeul ăsta al tău !...

— Nu cîrti ! Ai să te întîlnești și tu cu el.

— Cînd ?

— Cînd îți va bate ceasul.

Bătrînul căzu pe gînduri, apoi scoase ceasul de buzunar cu sonerie, apăsă pe arc, ascultă bătaia și spuse :

— Ceasul meu a și bătut. Tu, Marcine, întoarce-te acasă. Te așteaptă soția, fiica, biserica. Bucură-te de ele, ține-ți slujbele, bea vin de Rin, iar pe mine — lasă-mă... Mi se pare că aștept înmormîntarea lumii întregi, în curînd voi auzi bătaia clopotului uriaș și-mi va plezni capul. Va pieri toată lumea și eu odată cu ea... Întoarce-te acasă, Marcine ! Prietenul nu-mi folosește la nimic, cu atît mai puțin pastorul ! Fața ta speriată mă plictisește și mă irită. Mă voi descurca fără dădacă ; pe fiul meu l-am crescut eu singur.

— Gotlieb, liniștește-te și roagă-te !

Adler se ridică de pe bancă.

— Du-te dracului ! strigă.

Apoi porni în fugă spre fundul grădinii, deschise portița și ieși pe cîmp.

Pastorul nu mai știa ce să facă. Se întoarse în micul palat plin de presimțiri rele. Vru să trimită pe cineva să-l supravegheze de departe pe Adler, dar slujitorii se temeau de stăpînul lor.

Pastorul îl chemă pe contabil și-i spuse că patronul e foarte tulburat și a ieșit pe cîmp.

— Eh! nu-i nimic! răspunse contabilul. O să obosească și o să se întoarcă mai liniștit. Totdeauna făcea așa cînd era supărat de ceva.

Se scurseră cîteva ceasuri, veni seara, dar bătrînul țesător nu se vedea nicăieri.

Niciodată nu se discutase cu atîta aprindere în toate halele ca astăzi, de cînd îl aduseseră pe tînărul Adler rănit, și după moartea lui. Nenorocirea lui Gosławski pusese într-adevăr în mișcare toată fabrica, amintindu-le oamenilor nedreptățile îndurate, iar asprimea patronului îi atîțase și mai mult. Acum însă lucrurile se petreceau cu totul altfel.

Prima impresie a mulțimii la vestea morții rapide a lui Ferdynand fu aceea de uimire și de spaimă. Li se părea că trăznetul căzuse din senin, clătinînd fabrica din temelii și că soarele se întorsese din drumul lui. Nimeni, de la contabilul șef și pînă la muncitoarea cea mai de jos și paznicul de noapte, nu putea să înțeleagă că Ferdynand nu mai trăiește. El, atît de tînăr, puternic, vesel și bogat! El, care nu făcea nimic, care nu lucra la nici o mașină! El, fiul unui tată puternic, nu mai trăiește! A murit mai repede decît un muncitor prăpădit ca Gosławski, a murit ca un

iepure din cauza unui glonte, aproape cît ai clipi din ochi !

Oamenii aceştia simpli, săraci, pentru care Adler era un idol amenințător, mai presus de toate stăpînirile, cel mai mare magnat şi omul cel mai puternic, se înspăimîntară.

La început crezură că Zapora, şleahtic de mijloc şi judecător comunal, care-l omorîse pe Ferdynand, făptuise un sacrilegiu. Cum de îndrăznise el să tragă într-un domnişor, în faţa căruia cei mai curajoşi dintre muncitori îşi lăsau ochii în jos, iar cei mai tari îşi pierdeau puterea ? Ce se petrecea ?

Şi se întîmplă un lucru de mirare. Aceiaşi oameni care îl blestemau în fiecare zi pe fabricant şi pe fiul său îl înjurau acum pe ucigaş. Cîte unul mai înflăcărat striga că un ticălos ca ăsta ar trebui omorît ca un cîine. Dar, dacă ticălosul acela ar fi apărut deodată printre ei, ar fi luat-o la sănătoasa.

După prima răbufnire, oamenii începură să chibzuiască la cele întîmplate. Mecanicii şi maiştrii-şefi le spuseră că Zapora nu trăsese în Ferdynand cum trage vînătorul într-o pasăre. Dimpotrivă, Ferdynand vrusese să se bată şi el trăsese primul. Aşadar, avusese loc o luptă. Dar de ce se angajase Ferdynand în asemenea luptă, dacă nu putea să-şi omoare potrivnicul ? Cum de greşise ţinta ? De ce se încăieraseră aceşti doi oameni sau, mai degrabă, aceste două puteri stihiale.

Cineva şopti că era vorba de ei, de muncitori, că Zapora îl ucisese pe Ferdynand fiindcă el risipea banii strînşi din nedreptatea oamenilor. „Dumnezeu l-a pedepsit pe Adler — adăugară

atunci cei mai virstnici. Blestemele noastre au fost ascultate."

Astfel, în numai cîteva ore luă naştere o adevărată legendă. Lacrimile şi sîngele omenesc ajunseseră la tronul lui Dumnezeu şi minunea se înfăptuise, aici, sub ochii lumii întregi. Cei mai credincioşi se speriară, libertinii făceau pe curajoşii, dar îşi simţeau inima înfiorată.

— Ce se va mai întîmpla ? se întrebau cu toţii.

— Ştiţi că bătrînul a înnebunit ?

— Se prea poate, pe căruţaş l-a lăsat în drum, pe noi ne-a chemat nu se ştie de ce, iar acum a plecat de acasă şi umblă pe cîmp.

— Totdeauna face aşa, cînd e supărat...

— Păi pe cine să fie supărat ?... poate pe Dumnezeu !

— Nu mai trăncăni !... Nu pomeni numele Domnului, că nu ştii ce se poate întîmpla !...

— Curios, ce-o să facă bătrînul acum ?

— Ce să facă ?... Cred că n-o să mai nedreptăţească pe nimeni !

— La administraţie ziceau că o să vîndă fabrica şi o să plece la ai lui.

— Bine, dar n-are pe nimeni.

— Oho ! găseşte el pe cineva... Şvabii ăştia sînt buni de prăsilă.

Aşa vorbeau muncitorii între ei. Maiştrii erau posomoriţi. Nu-i mai îndemnau la lucru, alergau într-una la administraţie să afle noutăţi. Unul era de părere să oprească fabrica în semn de doliu, dar bătrînul contabil îl mustră.

— Totul să meargă ca şi înainte — spuse. Şi aşa patronul nu mai e în toate minţile, de ce să-l mai aţiţăm şi noi ?... Eu am fost cuprins de frică şi de jale, după ce fabrica s-a oprit şi toţi au

piecat la palat. Cînd uruie mașinile, omul își simte inima mai ușoară și i se pare că nu s-a întîmplat nimic rău.

— Adevărat !... Adevărat !... încuviințară cei de față.

Pe la șase seara, Adler veni la administrație. Intră ca o stafie, nu se știe cînd. Hainele îi erau pline de pămînt, ca și cînd s-ar fi tăvălit pe jos. Părul scurt, cînepiu, i se înfoiase. Era asudat și gîfîia. Globii ochilor i se acoperiseră de vinișoare de sînge, pupilele-i crescuseră inegal.

Dădu o raită prin toate sălile, pocnind din degete. Funcționarii tremurau pe scaune.

Un tînăr de la corespondență citea o telegramă. Adler se apropie de el și-l întrebă cu glasul schimbat, deși liniștit :

— Ce-i asta ?

— Prețul bumbacului a crescut iarăși — răspunse tînărul. Astăzi am cîștigat șase mii de...

Nu apucă să sfîrșească. Adler îi smulse telegrama din mînă, o mototoli și i-o aruncă în obraz.

— Ești un nemernic !... îi strigă. Ticălosule ! cum îndrăznești să-mi spui așa ceva ?...

Începu să alerge iarăși prin birouri, mormăind :

— Omul este cel mai rău animal !... Cînd îmi văd durerea, cîinii nu îndrăznesc să se gudure pe lîngă mine și fug cu coada între picioare. Iar el îmi vorbește de șase mii de ruble !...

Se opri lîngă funcționarul înspăimîntat și, dînd din mîini, îi spuse răgușit :

— Cap de piatră, fă să se întoarcă timpul cu o săptămînă... cu o zi... și-ți dau toate veniturile mele. Am să plec din țara asta blestemată desculț și gol, am să mă tîrăsc în genunchi, am să sparg pietre la drumuri, am să rabd de foame, dar am

să fiu fericit... Ei... ești în stare să dai timpul înapoi măcar cu o zi... O jumătate de zi !...

Böhme, anunțat că Adler se întorsese, intră în fugă la administrație.

— Gotlieb — îi spuse pastorul — caii așteaptă, hai la mine acasă...

Fabricantul se îndreptă ; își băgă amîndouă mîinile în buzunare și, plin de noroi, gîfîind, îi spuse cu ironie, privindu-l de sus.

— Ascultă, sfinte Marcine, eu nu vreau să merg la tine !... Mai mult, îți spun că nici ție, nici Annetei tale și nici lui Józio nu vă las nici o para !... Auzi ?... Știu că tu ești slujitorul lui Dumnezeu și că prin tine vorbește înțelepciunea dumnezeiască... Dar n-am să-ți dau nici un prăpădit de șiling !... Averea mea aparține fiului meu și nu e hărăzită să susțină virtuțile copiilor de pastor... Așa că du-te, cinstitule Böhme, du-te ! ... Du-te la soția ta slabă și la modesta Anneta și povestește-le că ai dat peste un nebun foarte înțelept, care nu se va lăsa păcălit de lacrimi mincinoase și nici de o înfățișare cu adevărat prostească !... Sau du-te, Böhme, acolo... la mort și roagă-te la căpătîiul lui... Dar ia aminte că mai repede se va plictisi el de rugăciunile tale, decît mă va convinge pe mine sfințenia înșelătoare...

— Ce tot vorbești, Gotlieb ?... întrebă pastorul uimit.

— Ei, vorbesc doar destul de limpede !... V-ați unit cu toții ca să-mi luați averea, ca Józio al tău, inginerul, să se lăfăie în fabrica mea...Mi-ați ucis fiul... Vreți să mă omorîți și pe mine... N-o să vă meargă !... Eu nu sînt dintre proștii care-și cumpără mîntuirea sufletului de la preoți sau de la pastori cu milioane de ruble !...

— Gotlieb ! îl întrerupse pastorul — tu poţi să mă bănuieşti pe mine ?... pe mine ?...

Alder îl luă de braţ şi-i spuse, privindu-l în ochi cu turbare :

— Îţi mai aduci aminte, Böhme, de cîte ori m-ai ameninţat cu pedeapsa lui Dumnezeu ?... Tot aşa făceau şi iezuiţii mai de mult cu bogătaşii proşti şi le luau averile... Eu însă nu m-am lăsat păcălit, mi-am păstrat averea, aşa că... Dumnezeu m-a pedepsit !... Nu mai face pe miratul, Böhme !... Nu e mult de cînd aruncai în eleşteu dopuri şi aşchii şi-mi arătai valurile, spunîndu-mi că se vor întoarce... Ei, iată că ţi s-au întors valurile !... Numai bietul meu copil nu se mai întoarce... A plecat într-o călătorie, în care are nevoie de foarte mulţi bani şi de dragostea tatălui său ca să-l ferească de iezuiţi şi de pastori !... Hai, Böhme, du-te !... Mi se face rău cînd mă uit la nasul tău lung, care s-a înroşit atît de urît... Du-te, Böhme, la fiul meu şi, pentru că pesemne glasul tău se aude şi pe lumea cealaltă, spune-i...

Adler nu fusese niciodată atît de vorbăreţ ca acum cînd îşi pierduse minţile. Îl apucă de umăr pe pastor şi-l dădu afară. Apoi începu să umble iarăşi prin toate birourile.

În sfîrşit, plecă de la administraţie. Îl învălui întunericul serii, iar uruitul maşinilor din fabrică îi acoperi zgomotul paşilor.

Funcţionarii erau înspăimîntaţi. Nimeni nu se mai îndoia că Adler e nebun, cel puţin deocamdată. Dar nimeni nu se gîndea să-l urmărească, să aibă grijă de el. În faţa marilor nenorociri care se abătuseră pe neaşteptate asupra lor, îşi pierduseră cu toţii capul. Ştiau să îndeplinească automat activităţile obişnuite, dar nimeni nu era în

stare să întreprindă ceva față de patron, chiar dacă acesta era nebun.

Pastorul Böhme înțelegea gravitatea situației. Cunoscînd firea lui Adler, prevedea alte primejdii și ar fi dorit să le preîntîmpine măcar în parte, dar nu cuteza să dea nici o dispoziție. Cui putea să-i poruncească aici ? Cine l-ar fi ascultat ?

În acest timp, întîmplările își urmau cursul. Pe la șapte, unul dintre muncitori băgă de seamă că ușa mică de la magazia de bumbac era deschisă. Dar înainte de a-l anunța pe magazioner, înainte ca oamenii să se adune, ușa se închise.

La fabrică lumea începu să vorbească în șoaptă de un furt, de sufletul lui Ferdynand care-și ispășea pedeapsa... Fură anunțați funcționarii de la administrație, care plecaseră de la birou. Cîțiva dintre ei veniră în fugă. Mînați de presimțiri, căutară la oficiu și băgară de seamă că lipsesc cele mai importante chei ale fabricii.

Cine putea să le ia ?... Fără îndoială, patronul.... Unde era acum ?... Portarul îi asigură că îl văzuse pe Adler intrînd pe poartă, dar nu-l mai văzuse ieșind. Așadar Adler se găsea în incinta fabricii, dar cine era să-l caute noaptea într-o clădire atît de mare ?

De astă dată se pare că bătrînul contabil ghici ce fel de primejdie amenința fabrica. Chemă toți maiștrii, le porunci să pună pază la intrare, să oprească mașina și să scoată muncitorii din toate sălile.

Totuși, înainte de aplicarea acestor dispoziții, răsună clopotul de alarmă. Din magazia de bumbac începu să țîșnească prin toate crăpăturile un fum des, străpuns ici și colo de limbi de foc.

La auzul acestui semnal, muncitorii, demoralizați de cele întîmplate pînă atunci, fură cuprinși de panică și părăsiră cu toții halele. Spaima era atît de mare, încît fugiră cu toții cît putură de repede, lăsînd luminile aprinse în toate sălile și ușile vraiște ; nu opriră nici măcar mașina cu aburi.

Cu toate acestea, spaima fu pentru ei un adevărat noroc, fiindcă abia apucară să se strîngă în curte, ca să salveze magazia de bumbac, că focul izbucni și în depozitul de țesături.

— Ce înseamnă asta ? Focul e pus de cineva ! se auziră glasuri în mulțime.

— Patronul dă foc la fabrică ! răspunse altul.

— Unde este ?

— Nu se știe unde anume, dar este în incinta fabricii... Focul a cuprins acum sala de dărăcit și filatura.

— Se vede că Adler pune focul !...

— Dar pe unde intră în hale ?

— A luat cheile de la oficiu.

— Atunci de ce să-i salvăm noi fabrica, dacă el vrea s-o distrugă ?

— Păi cine ne poruncește s-o salvăm ?

— Și mîine ce-o să mîncăm ?

Asemenea exclamații însoțite de plînsul femeilor se auzeau în mulțimea de oameni fără nici o putere în fața nenorocirii. Într-adevăr, nu se mai putea face nimic. Toți cei adunați se uitau încremeniți la incendiul care în unele locuri creștea, în altele abia începea.

Fabrica oferea un tablou neobișnuit.

Pe fondul nopții înourate de toamnă se vedeau cîteva clădiri ciudat luminate. Din fiecare deschizătură a magaziilor țîșneau flăcări roșii, aidoma

unor făclii. În clădirea centrală, în formă de potcoavă, la aripa stîngă, ardea etajul patru, la cea dreaptă — parterul. Toate sălile corpului din mijloc erau luminate de lămpile de gaz, în razele cărora se vedeau războaiele de țesut mișcîndu-se repede. În curtea scăldată în lumina roșietică, din ce în ce mai deschisă, a focului, se afla o mulțime uriașă de oameni înspăimîntați care se văietau.

Murmurul de glasuri omenești era însoțit de bubuiturile, de uruitul și de zgomotul mașinilor.

Focul creștea cu fiecare clipă ; pereții magaziilor aproape că nu se mai vedeau prin perdeaua de fum și de flăcări. La aripa stîngă luase foc acoperișul, la cea dreaptă pălălaia urcase la primul etaj, năvălind prin ferestrele de la parter. Curtea se lumina din ce în ce mai mult.

Deodată murmurul oamenilor încetă. Toate privirile se îndreptară spre corpul central, pînă atunci neatins. Acolo, la etajul doi, printre războaie, în lumina lămpilor de gaz, se ivi umbra uriașă a unui om. Se mișca dintr-un loc în altul și unde se oprea mai mult, lumina creștea. Țesăturile și urzeala întinse pe războaie, dușumeaua îmbibată de uleiuri, ramele de lemn ale mașinilor — toate fură cuprinse de foc cît ai clipi din ochi. După cîteva minute ardea al doilea etaj al clădirii din mijloc. Umbra omenească apăru la etajul al treilea pe care îl străbătu încet și pieri iarăși. În curînd o zăriră în sala cea mai înaltă de la etajul patru.

— El e ! el e ! exclamară cîteva glasuri.

Acum toată fabrica era în flăcări. De la magazia de bumbac vîlvătăile țîșneau ca dintr-un vulcan, pînă la cer. Din toate ferestrele de la aripa dreaptă ieșea fum și flăcări ; acoperișul aripei stîngi se

îndoia și troznea. Geamurile se spărgeau și cădeau zornăind în curte. În cîteva săli podeaua începu să se lase sub greutatea mașinilor.

Printre troznetele de iad, ploaia de scîntei și norii de fum, deasupra șuvoiului de flăcări, care cuprinseseră toate etajele clădirii centrale, în cea mai înaltă sală, se vedea umbra omenească. Se mișca liniștită, fără grabă, ca un maistru care supraveghează muncitorii.

Uneori se oprea la vreuna din ferestre și se uita — nu se știe dacă la mulțimea adunată jos sau la micul palat.

Acoperișul de la aripa stîngă se prăbuși cu un troznet asurzitor. După o clipă se nărui și etajul al doilea din aripa dreaptă. Snopii uriași de scîntei se înălțară în tării. Era lumină ca ziua. În clădirea magaziei de bumbac, două etaje se surpară în același timp și mulțimea muncitorilor fu acoperită de o ploaie de cenușă fierbinte. Aerul era înăbușitor. Cîteva mașini din corpul central începură să scrîșnească ciudat și să se răstoarne. Din cauza rezistenței micșorate, roata mare a mașinii cu aburi se învîrtea cu o repeziciune amețitoare, scoțînd un sunet continuu, ca un urlet. Zidurile crăpau, într-un loc coșul se dărîmă, iar cărămizile se rostogoliră pînă la picioarele celor adunați.

Fumul și focul care se înălțau din clădirea centrală acopereau din cînd în cînd etajul patru, unde se vedea umbra omului plimbîndu-se liniștit de-a lungul sălii luminate.

În mulțime se auzi un murmur de groază, care nu mai semăna cu glasul oamenilor. Mulțimea începu să se frămînte, să strige și să arate spre ferestre...

Dinspre fabrica de gaz se auzi un bubuit înăbuşit. În sala de la etajul patru, flacăra lămpilor crescu brusc şi se stinse. Focul izbucni prin coşurile de aerisire ale corpului din mijloc. Întreaga clădire trozni din temelii şi cîteva tavane se prăvăliră bubuind.

În curte se făcu aşa de cald, încît mulţimea se dădu înapoi. Roata maşinii cu aburi se învîrtea tot mai încet, în sfîrşit, se opri.

...În fabrica în care cu o oră înainte pulsa o activitate bogată, stăpînea focul atotputernic. Peste tot se auzeau troznetul scîndurilor care ardeau, zgomotul zidurilor surpate şi bufniturile grele ale corpurilor de fier ale maşinilor.

Adler, industriaşul cunoscut, adeptul neclintit al luptei pentru existenţă, care adunase milioane în cursul cîtorva zeci de ani, se prăbuşea de bună voie odată cu ele.

. . . . . .

Valul nedreptăţilor se întorsese.

ANTEK

Antek venise pe lume într-un sat de lîngă Vistula.

Satul era așezat într-o vîlcea. Spre miazănoapte îl înconjurau dealuri priporoase, acoperite cu păduri de pin, iar spre miază-zi se înălțau coline cocoșate, presărate cu tufișuri de aluni, păducel și măceș. Aici păsărelele ciripeau mai cu sîrg și tot aici veneau de cele mai multe ori copiii din sat să culeagă nuci și să caute cuiburi.

Dacă ai sta în mijlocul satului, ți s-ar părea că amîndouă lanțurile de dealuri aleargă unul spre celălalt, ca să se împreune acolo unde răsare dimineața soarele roșietic. Era însă doar o amăgire.

Pentru că dincolo de sat se prelungea printre coline valea străbătută de un pîrîiaș și acoperită de iarba verde a luncii.

Acolo păștea vitele și tot acolo se adunau berzele să prindă broaștele care orăcăiau seara.

Spre apus, la marginea satului, era un dig, dincolo de dig, Vistula, iar dincolo de Vistula, iarăși coline calcaroase, sterpe.

Fiecare casă țărănească acoperită cu paie putrezite avea grădină, iar în grădină pruni ungurești, printre care se zărea coșul înnegrit de funingine și scara de incendiu. Scările acestea apăruseră nu prea de multă vreme, și sătenii credeau că ele vor feri acoperișurile de foc mai bine decît cuiburile de barză. De aceea, cînd lua foc vreo casă, se arătau foarte uimiți, dar nu puneau mîna să stingă focul.

— Se vede că asupra gospodarului s-a abătut pedeapsa lui Dumnezeu — vorbeau între ei. I-a luat foc casa, cu toate că avea scară nouă și plătise și amendă pentru cea veche, care avea cîteva trepte frînte.

Într-un sat ca acesta veni pe lume Antek. Îl puseră într-un leagăn nevopsit, rămas după frățiorul mort, în care dormi vreme de doi ani de zile. Apoi mama îi născu o surioară, pe Rozalia, așa că fu nevoit să-i lase ei leagănul, iar el, ca un om mare ce era, să se mute pe laviță.

Un an își legănă surioara, iar în cel care urmă luă cunoștință de lumea din jur. O dată căzu în rîu, a doua oară un căruțaș îl plezni cu biciul pentru că era cît p-aci să-l calce caii, iar a treia oară ciinii îl mușcară atît de rău, că zăcu pe cuptor două săptămîni. După cum se vede, trecu prin multe încercări. De aceea, în al patrulea an din viață, tatăl îi dărui vesta lui de postav cu un nasture de alamă, iar mama îi porunci să-și poarte surioara în brațe.

După ce împlini cinci ani, îl trimiseră să pască porcii. Dar Antek nu prea avu grijă de ei. Prefera să se uite de cealaltă parte a Vistulei, unde la răstimpuri apărea ceva înalt și negru în spatele colinei de calcar. Ieșea parcă de sub pămînt

din partea stîngă, urca și cădea apoi spre dreapta. După prima veneau îndată a doua și a treia, toate la fel de negre și de înalte.

În acest timp, porcii, după obiceiul lor, intrară în cartofi. Văzînd aceasta, mama îl croi cu atîta vrednicie, încît băiatului mai că i se tăie răsuflarea. Dar pentru că nu era îndărătnic — era un copil bun —, după ce țipă și se scărpină de ajuns, o întrebă:

— Măicuță, ce e aia care merge dincolo de Vistula?

Mama se uită în direcția degetului lui Antek, își puse mîna streașină la ochi și răspunse:

— Dincolo de Vistula? Păi nu vezi că merge moara de vînt? Altădată să ai grijă de porci că te bășic cu urzici.

— Aha, moara de vînt! Da' cum arată, măicuță?

— E, ești un prost — îi răspunse mama și dădu fuga la treabă. De unde să aibă ea timp și cap să-i dea lămuriri despre morile de vînt...

Dar băiatul nu mai avea liniște din cauza morii de vînt. O vedea în fiecare zi. O vedea și noaptea în somn. Curiozitatea îi crescu atît de mult, încît într-o bună zi se furișă pînă la podul plutitor care ducea oamenii de cealaltă parte și trecu rîul.

Ajuns dincolo, se cățără pe dealul de calcar tocmai în locul unde era un anunț că pe acolo nu se trece, și văzu moara. Clădirea i se păru că seamănă cu o clopotniță, doar că era mai lată, iar în locul în care clopotnița are o fereastră, avea patru aripi uriașe, așezate în formă de cruce. La început nu pricepea nimic — ce e și la ce folosește? Ciobănașii îl lămuriră pe dată, așa că le află pe toate. Mai întîi că vîntul suflă în aripi și

le învîrte ca pe niște frunze. Apoi că la moară se macină grîul pentru făină și, în sfîrșit, că lîngă moară stă morarul care-și bate nevasta și este atît de deștept că știe cum se scot șobolanii din hambare.

După această lecție, Antek se întoarse acasă pe același drum pe care venise. Podarii îi dădură cîteva scatoalce pentru munca lor grea, mama îi mai dădu și ea cîteva peste vesta de postav, dar asta nu era nimic. Antek era mulțumit, fiindcă își potolise curiozitatea. Așa că, deși se culcă flămînd, se gîndi toată noaptea cînd la moara de vînt care măcina grîul, cînd la morarul care-și bătea nevasta și scotea șobolanii din hambare.

Această întîmplare măruntă înrîuri hotărîtor viața băiatului. De atunci, cît era ziulica de mare, cioplea bețișoare și le așeza în formă de cruce. Apoi făcu o coloană, încercă, subție și potrivi, pînă cînd, în sfîrșit, meșteri o mică moară de vînt care se învîrtea în bătaia vîntului ca și aceea de peste Vistula.

Ce bucurie! Lui Antek nu-i mai lipsea acum decît o nevastă, pe care s-o poată bate, și ar fi fost un adevărat morar.

Pînă în al zecelea an de viață strică vreo patru bricege, dar jucăriile cioplite erau minunate. Făcea mori de vînt, garduri, scări, fîntîni și chiar căsuțe întregi. Pînă cînd oamenii băgară de seamă și-i spuseră mamei că Antek va ieși un mare meșter sau un mare găgăuță.

În acest timp îi mai veni pe lume încă un frățior, Wojtek, surioara se făcu mare, iar tatăl fu strîlcit de un copac în pădure.

Acasă Rozalia făcea de toate. Iarna mătura prin odaie, căra apă și era în stare să facă pînă și o

ciorbă de arpacaș. Vara o trimiteau cu vitele împreună cu Antek, fiindcă băiatul, ocupat cu cioplitul lui, numai de vite n-avea grijă. Ce-l mai bătură, ce se mai rugară de el, ce se mai văietară din pricina lui! Băiatul țipa, făgăduia, plîngea împreună cu mama sa, dar își vedea de treaba lui și vitele intrau mereu în stricăciune.

Abia după ce Rozalia veni cu el, lucrurile începură să meargă bine; el cioplea bețigașe, iar ea păzea vacile.

Nu o dată mama, văzînd că fata, deși mai mică, are mai multă minte și bunăvoință decît Antek, își frîngea mîinile cu părere de rău și își vărsa focul către bătrînul cumătru Andrzej:

— Ce să mă fac, amărîta de mine, cu neisprăvitul ăsta de Antek? Acasă nu pune mîna pe nimic, de vite n-are grijă, cioplește într-una la surcele, parcă ar fi intrat ceva în el. După cîte văd eu, cumetre Andrzej, n-o să iasă din el nici un gospodar de treabă și nici măcar un argat, o să mănînce pîinea degeaba, o să fie de rîsul oamenilor și pedeapsa lui Dumnezeu!...

Andrzej, care fusese marinar în tinerețe și văzuse multă lume, încerca s-o mîngîie pe văduva îngrijorată:

— Păi gospodar n-o să fie, ce să mai vorbim, n-are nici destulă minte pentru asta. Ar fi bine să-l dai întîi la școală și pe urmă să să facă meseriaș. O să învețe ceva carte, o să învețe o meserie, și dacă nu se va haimanali, o să să descurce.

Văduva răspundea, frîngîndu-și mîinile mereu:

— Ei, cumetre, ce vorbești dumneata! Păi nu e rușine ca un copil de gospodari să să apuce de meserie și să muncească la comanda nu știu cui?

Andrzej pufăia din luleaua de lemn și spunea:

— Ba e cam rușine, dar nu-i nimic de făcut
Apoi, întorcîndu-se către Antek care ședea jos lîngă laviță, îl întreba :

— E, ia zi, strengarule, ce vrei să ajungi ? Gospodar sau meșter ?

Și Antek :

— Eu o să fac mori de vînt care să macine grîu.

Așa răspundea întotdeauna, cu toate că cei mari clătinau din cap, cîteodată punînd mîna și pe mătură.

Împlinise zece ani, cînd sora lui, Rozalia, care avea pe atunci opt ani, se îmbolnăvi rău. Se culcase de cu seară și a doua zi nu mai era chip s-o trezească. Avea trupul fierbinte, ochii rătăciți și vorbea aiurea.

Mama crezu la început că fata se preface și-o înghionti de cîteva ori. Dacă văzu că nici asta nu ajută la nimic, o frecă cu oțet fierbinte și a doua zi îi dădu să bea votcă cu pelin. Totul se dovedi zadarnic, boala se înrăutăți ; după votcă îi ieșiră pe trup pete cenușii. Atunci văduva cotrobăi prin straiele din ladă și din cămară, luă șase groși și o chemă în ajutor pe Grzegorzowa, doftoroaie mare.

Baba pricepută se uită cu luare aminte la bolnavă, scuipă pe lîngă ea, cum se cuvenea, o unse chiar cu grăsime, dar fără nici un rezultat.

Atunci îi spuse mamei :

— Cumătră, aprinde focul în cuptorul de pîine Fata trebuie să nădușească bine și o să-i treacă

Văduva făcu un foc strașnic în cuptor și scoase jarul, așteptînd poruncile care aveau să urmeze.

— E —spuse doftoroaia — acum așază fata pe o scîndură de pin și bag-o în cuptor : o ții cît spui trei rugăciuni. O să să facă bine îndată, ca și cum i-ar fi luat boala cu mîna !

Într-adevăr, o puse pe Rozalia pe o scîndură de pin (Antek se uita la toate acestea dintr-un colţ al încăperii) şi o băgară cu picioarele înainte în cuptor.

Cînd dădu de căldură, fata îşi reveni în simţiri.

— Măicuţă, ce faceţi cu mine ? strigă.

— Taci, proasto, că o să-ţi treacă.

Cele două femei o şi băgaseră în cuptor pînă la jumătate ; fata începu să se zbată ca un peşte în plasă. O lovi pe doftoroaie şi îşi apucă mama de gît cu amîndouă mîinile, ţipînd ca din gură de şarpe :

— Măicuţă, vreţi să mă ardeţi !...

Femeile o împinseră înăuntru, astupară cuptorul cu scîndura şi începură să îngîne cele trei rugăciuni...

— Maică preacurată, sănătoasă, plină de har...

— Măicuţă, măicuţa mea, gemea fata nenorocită Oh, măicuţă !...

— Domnul fie cu tine, binecuvîntată eşti printre femei...

Antek alergă la cuptor şi trase de fusta mamei.

— Măicuţă — strigă plîngînd — acolo o doare de moarte !...

Dar nu izbuti să facă altceva decît să capete o palmă ca să nu le mai împiedice să spună rugăciunile. Între timp, bolnava încetase să mai bată în scîndură, să se mai zvîrcolească şi să ţipe. Sfîrşiră cele trei rugăciuni şi dădură scîndura la o parte.

În fundul cuptorului zăcea un trup fără viaţă cu pielea roşie, băşicată pe alocuri.

— Isuse ! ţipă mama cînd îşi văzu fata care nu mai semăna a om.

O cuprinse o părere de rău atît de mare, încît abia fu în stare s-o ajute pe doftoroaie să scoată

trupul din cuptor și să-l așeze pe pat. După aceea căzu în genunchi în mijlocul odăii și, izbindu-se cu capul de pămînt, strigă :

— Of, Grzegorzowo !... Ce mi-ai făcut !...

Doftoroaia era posomorîtă.

— Ei !... mai bine ai tăcea din gură. Tu crezi că fata s-a roșit așa din pricina căldurii ? Păi așa a ieșit boala din ea, da' a ieșit cam prea repede și a omorît-o sărmana. Totul e în puterea lui Dumnezău.

În sat nu află nimeni cauza morții Rozaliei. Murise o fată — ce să-i faci. Se vede că așa a fost să fie. Parcă numai un copil moare în fiecare casă și satul e totdeauna plin de ei !

A treia zi o puseră pe Rozalia într-un sicriaș proaspăt rășluit, cu o cruce neagră, pe care-l așezară pe scîndurile unui car cu doi boi și-l duseră la marginea satului, acolo unde deasupra mormintelor veghează crucile putrezite și mestecenii cu coaja albă. Pe drumul plin de hîrtoape sicriașul se lăsă puțin într-o parte și Antek, care mergea după car, ținîndu-se de fusta mamei, se gîndi :

„Rozaliei trebuie să-i fie rău acolo, dacă se tot îndreaptă și se întoarce pe o parte !...“

După aceea, preotul stropi sicriul cu apă sfințită, patru oameni îl sloboziră în groapă pe frînghii, astupară groapa cu pămînt — și gata.

Colinele cu păduri foșnitoare și cele pe care creșteau tufișurile rămaseră tot acolo unde erau și mai înainte. Ciobanii cîntau din fluier în vale și viața își urma cursul pe vechile făgașe, cu toate că în sat nu mai era o fată.

Oamenii vorbiră de ea vreo săptămînă, apoi o uitară și lăsară în părăsire mormîntul proaspăt,

deasupra căruia mai ofta numai vîntul și țîrluiau cosașii.

Apoi ninse și zăpada sperie și cosașii.

Iarna copiii se duceau la școală. Și pentru că mama lui Antek nu se aștepta la nici un ajutor de pe urma lui — mai curînd o împiedica la treabă —, după ce se sfătui cu cumătrul Andrzej, se hotărî să-l dea la învățătură.

— La școală o să învăț să fac mori de vînt? întrebă Antek.

— Oho! o să înveți să scrii și la cîntălarie numai să-ți dai silința.

Văduva legă patruzeci de groși în batistă, luă băiatul de mînă și, speriată, se duse cu el la învățător. Intră în casă și-l găsi cîrpindu-și un cojoc vechi. Îi făcu o plecăciune adîncă, îi dădu banii și-i spuse:

— Bună ziua, domnule învățător, vă rog frumos să-l primiți și pe băiatul meu la școală și să nu vă pară rău de el; să-l bateți cît trebuie, ca și cum ați fi tatăl lui...

Domnul învățător, care avea ghetele rupte și umplute cu paie, îl luă de bărbie pe Antek, îl privi în ochi și-l bătu pe umăr.

— Frumos băiat — spuse. Ce știi, ai?

— E drept că e frumos — interveni mama mulțumită — da' cred că nu știe nimic.

— Cum se poate, dumneata ești mama lui și nu știi ce știe și ce a învățat? întrebă învățătorul.

— Păi de unde să cunosc eu ce știe el? Eu sînt femeie și nu mă pricep la lucruri de-astea. Ce-a învățat, adică, Antek al meu, sigur că știu, a învățat să pască vitele, să taie lemne, să scoată apă din fîntînă și cam atîta.

În acest fel Antek intră la școală. Dar pentru că mamei îi părea rău după cei patruzeci de

groși cheltuiți, ca să se mai liniștească, strînse cîțiva vecini înaintea casei și îi întrebă dacă e bine că Antek o să se ducă la școală și că cheltuise atîția bani cu el.

— De !... spuse unul dintre gospodari — învățătorul e plătit de comună, așa că dacă nu vroiai, puteai să nu-i dai nimic. Da' el cere întotdeauna și pe cei care-i plătesc îi învață mai bine.

— E învățător bun ?

— E, așa și așa !... Cînd vorbești cu el, pare cam prostănac, da'-i învață cum trebuie. Băiatul meu e numai de trei ani la școală și știe tot alfabetul — de la cap la coadă și de la coadă la cap.

— E ! alfabetul nu însamnă nimic — spuse alt gospodar.

— Ba însamnă — răspunse primul. N-ați auzit ce-a zîs primarul de atîtea ori : „Dacă știam măcar alfabetul, cîștigam de la comună mai mult de o mie de ruble, tot atîta cît perceitorul" !

După cîteva zile, Antek se duse pentru prima dată la școală. I se păru tot atît de încăpătoare ca odaia de la cîrciumă, în care era tejgheaua, iar băncile erau așezate una după alta ca la biserică. Numai că aici soba era crăpată și ușa nu se închidea bine, așa că era cam frig. Copiii aveau fețele roșii și își țineau mîinile în mîneci ; învățătorul sta cu cojocul pe el și cu căciula pe cap. Prin ungherele școlii stăruia gerul alb, holbîndu-și ochii sticloși la toate cele.

Antek fu așezat printre cei care nu cunoșteau încă literele, și lecția începu.

Dăscălit de mama sa, Antek era hotărît să iasă în evidență.

Învățătorul luă creta între degetele înghețate și scrise un semn pe tabla cojită.

— Copii, uitați-vă aci ! spuse. Această literă se ține minte ușor, pentru că seamănă cu cineva care joacă cazaciocul, și se citește A. Liniște, măgarilor !... Repetați și voi : a... a... a...

— A !... a !... a !... rostiră în cor elevii din clasa întîi.

Antek strigă mai tare ca toți, dar învățătorul nu-l auzi.

Băiatul se simți puțin jignit, ambiția îi fusese stîrnită.

Învățătorul desenă alt semn.

— Litera aceasta — spuse — se ține minte și mai ușor, fiindcă seamănă cu un covrig. Voi ați văzut vreodată un covrig ?

— Wojtek a văzut, da' noi nu... — răspunse unul.

— E, atunci să țineți minte că un covrig seamănă cu această literă, care se citește B. Spuneți și voi : be ! be !

Corul repetă : be ! be ! De astădată Antek ieși într-adevăr în evidență. Își făcu amîndouă mîinile trompetă și behăi ca un ied de un an.

Copiii izbucniră în rîs, iar învățătorul aproape că începu să tremure de furie.

— Hei ! strigă la Antek. Da' voinicos mai ești ? Crezi că ești la stînă ? Aduceți-l la *încălzire !*

Băiatul încremeni de uimire, dar înainte de a-și reveni, doi inși, cei mai puternici din toată școala, îl apucară de brațe, îl scoaseră la mijloc și îl întinseră pe jos.

Antek încă nu pricepuse despre ce e vorba, cînd simți deodată cîteva lovituri puternice și auzi mustrarea :

— Na, haimanao, să nu mai behăi ! să nu mai behăi !

Îi dădură drumul. Băiatul se scuturâ ca un cîine scos din apă rece și se întoarse la locul lui.

Învățătorul desenă a treia și a patra literă, copiii o citiră în cor, după care urmă ascultarea.

Primul răspunse Antek.

— Cum se citește litera asta ? întrebă învățătorul.

— A ! răspunse băiatul.

— Dar asta, a doua ?

Antek tăcea.

— A doua se citește be. Repetă și tu, măgarule.

Antek tăcu iarăși.

— Repetă, măgarule, be !

— Păi ce, sînt prost ! îngînă băiatul, amintindu-și prea bine că în școală nu e voie să béhăi.

— Cum, haimanao, mai ești și mîndru ? La *încălzire* cu el !...

Aceiași colegi îl înhățară și-l întinseră, iar învățătorul îi aplică același număr de lovituri, mustrîndu-l :

— Să nu fii mîndru !... să nu fii mîndru !...

După un sfert de ceas veni rîndul altei clase, mai mari, iar cei mai mici se duseră în recreație la bucătăria învățătorului. Aici unii curățiră cartofi sub privegherea gospodinei, aduseră apă, alții dădură la vite să mănînce și cu astfel de treburi timpul trecu și veni amiaza.

Cînd Antek se întoarse acasă, mama îl întrebă :

— Ei, ai învățat ?

— Am învățat.

— Și ai luat ?

— Oho, și încă cum ! De două ori.

— Pentru învățătură ?

— Nu, cică pentru *încălzire*.

— Aha, așa e la început. Abia mai tîrziu o să iei și pentru învățătură ! îl mîngîie mama.

Antek, îngrijorat, căzu pe gînduri.

„De, ce să fac — își spuse în sinea lui. De bătut mă bate, dar cel puțin să-mi arate cum să fac morile de vînt."

De atunci, copiii din clasa întîia învățau mereu primele patru litere, după care se duceau la bucătărie sau în curte să ajute pe gospodina învățătorului. Nici vorbă de mori de vînt.

Într-o zi, gerul se mai înmuiase afară, așa că învățătorul își simți inima mai largă și vru să le explice celor mai mici elevi ai lui foloasele scrierii.

— Ia uitați-vă, copii — spuse, scriind pe tablă cuvîntul *casă* — ce lucru înțelept e scrierea. Aceste patru semne sînt atît de mici și ocupă atît de puțin loc, dar, cu toate acestea, înseamnă — casă. Numai să te uiți la acest cuvînt și vezi numaidecît în fața ochilor o clădire întreagă, uși, ferestre, tinda, sobe, lavițe, tablouri pe pereți, pe scurt, vezi o casă cu tot ce se găsește înăuntru.

Antek se șterse la ochi, se aplecă înainte, se uită la cuvîntul scris pe tablă, dar nu izbuti să vadă nici o casă. În cele din urmă, își înghionti vecinul și-l întrebă :

— Tu vezi casa de care vorbește domnul învățător ?

— N-o văd — răspunse vecinul.

— Trebuie să fie o minciună ! conchise Antek

Învățătorul auzi ultimele vorbe și strigă :

— Care minciună ? Ce minciună ?

— Păi aia că pe tablă e o casă. Acolo e doar puțină cretă, da' nu să vede nici o casă — răspunse Antek naiv.

Învățătorul îl luă de urechi și-l scoase la mijlocul clasei.

— La *incălzire* ! strigă — și, ceremonia prea bine cunoscută de băiat se repetă iarăși în cele mai mici amănunte.

Cînd Antek se întoarse acasă roșu la față, plîns și parcă nu prea în apele lui, mama îl întrebă din nou :

— Ai luat ?

— Păi ce, dumneata crezi că nu ? îngăimă băiatul.

— Pentru învățătură ?

— Nu la învățătură, ci pentru *incălzire* !

Mama dădu din mînă.

— De — spuse după ce se gîndi puțin — trebuie să mai aștepți și o să iei și pentru învățătură.

Apoi, aruncînd cîteva reteveie în focul din sobă, murmură pentru sine :

— Ei, așa-i întotdeauna cînd ești văduvă și copilul n-are tată. Dacă aveam să-i dau învățătorului o jumătate de rublă și nu patruzăci de groși, l-ar fi pus îndată la treabă, dar așa să joacă numai cu el și atîta tot.

Antek o auzi și se gîndi :

„Aha ! dacă acum doar să joacă cu mine, ce-o să fie cînd o să înceapă să mă învețe !"

Din fericire sau din nenorocire, temerile băiatului n-aveau să se împlinească niciodată.

Într-o zi, la vreo două luni după ce Antek intrase la școală, învățătorul veni la mama lui și, după ce-i dădu binețe, o întrebă :

— Cum e cu băiatul dumitale, femeie ? La început mi-ai dat patruzeci de groși pentru el și acum e a treia lună și n-am mai văzut nici o para ! Asta nu se cade ; plătește-mi măcar cîte patruzeci de groși pe fiecare lună.

Văduva răspunse :

— De unde să dau, dacă n-am ! Toți banii să duc la percitor. Nici haine la copii n-am cu ce să cumpăr.

Învățătorul se ridică de pe laviță, își puse căciula pe cap și răspunse :

— Dacă-i așa, Antek n-are de ce să mai vie la școală. Eu nu pot să mă ostenesc degeaba cu el. Învățătura mea nu e pentru săraci.

Și plecă, iar văduva se gîndi, privind în urma lui :

„Adăvărat. De cînd e lumea numai copiii de boier să duc la școală. De unde să plătească omul sărac atîția bani !“...

Îl chemă din nou pe cumătrul Andrzej la sfat și amîndoi începură să-l asculte pe Antek.

— Ia spune, ștrengarule, ce-ai învățat în astea două luni ? îl întrebă Andrzej. Că maică-ta a cheltuit patruzăci de groși pentru tine...

— Și încă cum ! interveni văduva.

— Păi ce să învăț ! răspunse băiatul. Cartofii să curăță și la școală tot ca acasă, iar la porci să dă de mîncare tot așa. Atîta numai că i-am făcut ghetele învățătorului de cîteva ori. Da' pentru asta mi-au rupt hainele cu... încălzirile lor...

— Ei, da' din învățătură n-ai prins nimic ?

— Ce să prind ! spuse Antek. Cînd ne învață pe înțălesul nostru, minte. Face pe tablă un sămn și zice că e o casă cu odăi, tindă și tablouri. Da' omu' are ochi și vede că nu e nici o casă. Iar cînd ne învață ca la școală, nu-l înțălege nimeni. Sînt cîțiva mai mari care cîntă ca la biserică, dar cei mai mici tot e bine dacă învață măcar să înjure...

— Dacă mai vorbești așa de urît, am să-ți arăt eu ! interveni mama.

— Măi băiete, da' de gospodărie n-ai vrea să te apuci niciodată ? îl întrebă Andrzej.

Antek îi sărută mîna şi spuse :

— Trimiteţi-mă acolo unde mă învaţă să fac mori de vînt.

Ca la un semn, amîndoi bătrînii ridicară din umeri.

Moara de vînt care măcina grîu de cealaltă parte a Vistulei intrase atît de adînc în sufletul băiatului, că nici o putere nu mai era în stare s-o scoată de acolo.

După ce se sfătuiră îndelung, hotărîră să mai aştepte. Şi aşteptară.

Săptămînile şi lunile se scurseră una după alta şi băiatul împlini doisprezece ani, dar în gospodărie tot nu făcea mare lucru. Îşi vedea de surcelele lui, tăind adesea în lemn figuri ciudate. Abia după ce i se strică briceagul şi mama nu vru să-i mai dea bani să-şi cumpere altul nou, începu să muncească. Unuia îi păzi caii pe luncă pierdut în ceaţa cenuşie a înserării şi cu ochii aţintiţi la stele ; altuia îi mînă boii la arat ; uneori se ducea la pădure să culeagă afine sau ciuperci, pe care le vindea cîrciumarului Mordko cu cîţiva groşi coşul.

Acasă nu prea le mergea. Gospodăria fără bărbat e ca trupul fără suflet ; se ştie că tatăl lui Antek se odihnea de cîţiva ani pe colina de pe care priveau spre sat, prin gardul viu de afine, crucile triste.

Pentru munca pămîntului, văduva tocmise un argat, o parte din bani trebuia s-o dea la percepţie şi abia din ce mai rămînea trebuia să se hrănească ea şi copiii.

În fiecare zi mîncau borş cu pîine şi cartofi, cîteodată caşa şi găluşte, mai rar mazăre, iar carne — poate numai de Paşte. De multe ori n-aveau de nici unele şi atunci văduva nu mai trebăluia pe

lîngă plită și cîrpea sumanele copiilor. Micul Wojtek plîngea, iar Antek prindea muște în timpul prînzului și după asemenea ospăț ieșea iarăși afară să meșterească scări, garduri, mori de vînt și sfinți. Pentru că începuse să facă și sfinți, e adevărat, la început fără chipuri și fără mîini.

În cele din urmă, cumătrul Andrzej, prietenul credincios al familiei, îi făcu rost lui Antek de un loc la un fierar din alt sat. Într-o duminică se duseră acolo toți trei. Fierarul îi primi destul de bine. Încercă brațele și pieptul băiatului și văzînd că pentru vîrsta lui era foarte puternic, îl primi ca ucenic fără plată și numai pe șase ani.

Antek fu cuprins de o tristețe amară cînd îi văzu pe bătrînul Andrzej și pe mamă-sa plîngînd, care, după ce își luaseră rămas bun de la fierar, dispărură în spatele livezilor pe drumul spre casă. Și mai părăsit se simți cînd fu nevoit să doarmă prima noapte sub un acoperiș străin, în șură, printre copiii fierarului, niște străini pentru el, care la cină îi mîncară și porția lui, dîndu-i înainte de culcare și cîteva ghionturi drept arvună a unei prietenii trainice.

Dar cînd a doua zi, odată cu zorile, plecară cu toții la fierărie, cînd ațițară focul și Antek începu să sufle din foalele umflate, iar ceilalți, cîntînd împreună cu meșterul: *„Cînd zorii se ivesc dimineața"*, începură să bată cu ciocanele fierul încins — parcă se trezi în el un alt om. Sunetul metalului, bătaia ritmică a ciocanului, cîntecul la care răspundea pînă și pădurea, ca un ecou — toate acestea îl îmbărbătară.

Se pare că îngerii cerului plămădiseră cîteva coarde în sufletul lui, necunoscute altor copii de țărani, care începeau să vibreze abia acum, în șu-

ieratul foalelor, în bătaia ciocanelor și în ploaia de scîntei ce țîșnea din fierul lovit.

Ce fierar destoinic ar fi fost, poate chiar mai mult... Dar băiatul se gîndea într-una la morile lui de vînt, cu toate că noua muncă îi plăcea într-adevăr.

Fierarul care avea acum grijă de Antek, era un om de mijloc. Meșterea fierul nici prea bine, nici prea rău. Adesea își trăznea băieții, de le ieșeau umflături, dar cea mai mare grijă a lui era ca ucenicii să nu învețe meseria prea repede. Pentru că un tinerel ca ăsta, abia scăpat de ucenicie, putea să deschidă o fierărie în coasta meșterului său și să-l oblige să lucreze mai bine !...

Trebuie să se știe că meșterul mai avea încă un obicei.

În celălalt capăt al satului stătea un prieten bun al fierarului, primarul, care în zilele obișnuite nu-și părăsea treaba de acasă aproape niciodată, dar cînd îi pica ceva gologani de la slujbă, lăsa baltă gospodăria și pleca la cîrciumă, trecînd pe lîngă fierărie. Asta se întîmpla o dată sau chiar de două ori pe săptămînă.

Pornește deci primarul la cîrciumă cu banii agonisiți la slujbă și se abate ca din întîmplare pe la fierărie.

— Ziua bună ! îi spune fierarului, oprindu-se în prag.

— Bună! răspunde fierarul. Ce mai e pe la cîmp?

— Mai nimic — zice primarul. Dar la tine la fierărie ?

— Așa și așa — spune fierarul. Slavă Domnului că ai mai ieșit și tu din casă.

— Chiar așa — răspunde primarul. Am trăncănit atîta la primărie, că trebuie să-mi clătesc gura un pic. Poate mai ieși și tu din prăfăraia asta.

— Să-nțălege că merg și eu, sănătatea înainte de toate — răspunde fierarul și pleacă la cîrciumă cu primarul, fără măcar să-și scoată șorțul de pe el.

Cînd se întîmpla să plece, era bun plecat; băieții puteau să stingă focul. De-ar fi fost treaba oricît de grabnică, putea să se prăbușească lumea, că meșterul și primarul tot n-ar fi ieșit din cîrciumă; doar dacă cel din urmă primea vreo nouă însărcinare de la slujbă.

Se întorceau acasă abia noaptea tîrziu.

De obicei, primarul îl ducea de braț pe fierar, care ținea în mînă o sticlă pentru „clăteala" de mîine. A doua zi primarul era treaz de-a binelea și își vedea de gospodărie pînă cînd cîștiga alți bani cu slujba lui, dar fierarul se uita mereu în fundul sticlei pînă o golea, și în acest fel dintr-un foc se odihnea două zile.

Vreun an și jumătate Antek mînui foalele la fierărie, pare-se fără să mai facă altceva, de un an și jumătate meșterul și primarul își tot clăteau gurile la cîrciumă. Pînă cînd odată avu loc următoarea întîmplare.

În timp ce primarul ședea cu fierarul la cîrciumă, deodată, după prima cinzeacă, li se aduse la cunoștință că se spînzurase cineva și-l luară cu forța pe primar de la masă. După ce rămase singur, fierarul întrerupse „clătirea gurii", dar își cumpără sticla obișnuită și porni agale spre casă.

Între timp, la fierărie veni un țăran cu calul la potcovit.

Cînd îl văzură, ucenicii strigară:

— Meșterul nu e aici, astăzi își clătește gura cu primarul!

— Da' dintre voi nu e-n stare nici unul să-mi potcovească iapa? întrebă omul nemulțumit.

— Păi cine să fie în stare — răspunse cel mai mare.

— O potcovesc eu — sări deodată Antek.

Cel care se îneacă se agaţă şi de un pai, aşa că ţăranul primi propunerea lui Antek, cu toate că nu prea avea încredere în el ; ceilalţi ucenici îşi băteau joc de el şi îl certau.

— Ia uite la el, pricăjitul ! se miră cel mai mare. De cînd e, a tras la foale şi a potrivit cărbunii, n-a ţinut niciodată un ciocan în mînă şi acum să încumetă să potcovească un cal !...

Se vede totuşi că Antek mai ţinuse şi altă dată ciocanul în mînă, pentru că se apucă de treabă şi în scurt timp meşteri cîteva cuie şi o potcoavă. Într-adevăr, potcoava era cam mare şi cam din topor, dar ucenicii rămaseră cu gura căscată.

Tocmai atunci pică şi meşterul. Îi povestiră cele întîmplate şi-i arătară potcoava şi cuiele.

Fierarul o suci pe toate părţile şi îşi şterse ochii năpădiţi de sînge.

— Unde-ai învăţat să faci asta, hoţomane ? îl întrebă pe Antek.

— La fierărie — răspunse băiatul mulţumit de laudă. După ce dumneata te duceai să-ţi clătească gura şi ei plecau, mă apucam şi făceam tot felul de lucruri din plumb sau chiar din fier.

Meşterul era atît de uimit, încît uită să-l mai bată pe Antek pentru că irosise materialul şi sculele. Plecă să se sfătuiască cu nevasta, după care băiatul fu îndepărtat de la fierărie şi pus să ajute la treburile gospodăriei.

— Tu eşti prea deştept, drăguţule ! îi spuse fierarul. Eşti în stare să înveţi meseria în trei ani şi să pleci. Da' maică-ta mi te-a dat ucenic pentru şase ani.

Antek mai stătu vreo jumătate de an la fierar. Săpa în grădină, plivea buruienile, tăia lemne, legăna copiii, dar nici vorbă să mai calce pragul la fierărie. Toți îl păzeau cu străşnicie : şi meşterul şi nevasta lui şi ucenicii. Pînă şi mama lui Antek şi cumătrul Andrzej, deşi ştiau de hotărîrea fierarului, nu spuseră nimic împotrivă. După înțelegere şi după obicei, băiatul avea dreptul să lucreze în meserie abia după şase ani. Dar pentru că se arătase isteț şi deprinsese meseria într-un an fără să-l învețe nimeni, cu atît mai rău pentru el !

Lui Antek i se urî curînd cu acest fel de viață. „Dacă tot trebuie să sap şi să tai lemne, atunci mai bine fac asta la mama acasă."

Aşa se tot gîndi o săptămînă, o lună. Stătea în cumpănă. Dar, în cele din urmă, fugi de la fierărie şi se întoarse acasă.

Totuşi acești cîțiva ani trecuseră cu folos pentru el. Băiatul crescuse, se maturizase, cunoscuse ceva mai multă lume decît în valea lui şi înainte de toate pusese mîna pe mai multe unelte.

Acum, cînd stătea acasă, ajuta uneori la gospodărie, dar cel mai adesea îşi meşterea maşinăriile lui şi sculpta diferite figuri. Afară de briceag, avea acum şi o daltă mică, o pilă şi un burghiu, pe care le mînuia cu atîta îndemînare, încît unele din lucrurile făcute de el le cumpăra cîrciumarul Mordko. În ce scop ?... Antek habar nu avea, deşi morile lui de vînt, căsuțele, cutiile, sfinții şi lulelele sculptate se răspîndiseră prin toate împrejurimile. Lumea se mira de talentul autodidactului necunoscut, cumpăra nu prea ieftin jucăriile de la Mordko, dar de băiat nu întreba nimeni şi cu atît mai puțin nu se gîndea nimeni să-i dea o mînă de ajutor.

Parcă se îngrijește cineva de florile de pe cîmp, de perii și vișinii sălbatici, cu toate că se știe că, dacă ar fi îngrijiți, și foloasele ar fi mai mari ?...

Între timp băiatul creștea, iar fetele și femeile din sat se uitau cu tot mai multă plăcere la el, vorbind între ele :

— Tare mai e frumos !

Într-adevăr, Antek era frumos. Era bine făcut, îndemînatic și se ținea drept, nu ca țăranii care au umerii căzuți și abia își tîrăsc picioarele trudite. Nici fața nu era ca a celorlalți, avea trăsături regulate, tenul proaspăt și expresia inteligentă. Mai avea și părul blond, creț, sprîncenele negre și ochii albaștri ca safirul întunecat, visători.

Bărbații se minunau de puterea lui și bombăneau că stă degeaba. Femeile însă preferau să-l privească în ochi.

— Cînd să uită la tine — zise una — te trec fiorii. Atît de tînăr, și te privește ca un boier adăvărat !...

— Da' de unde ! se împotrivi alta. Să uită și el ca toți copiii, da' are în ochi atîta dulceață, de te cîștigă. Eu mă pricep !...

— Cred că eu mă pricep și mai bine — răspunse cea dintîi. Că doar am slujit la curte...

Dar, în vreme ce femeile se certau pentru privirea lui Antek, el nici nu se uita la ele. Pentru el o pilă bună însemna mai mult decît cea mai frumoasă femeie.

În acest timp, primarul, un văduv în vîrstă, care își măritase fata din prima căsătorie și mai avea acasă cîțiva copii mici de la a doua nevastă, se însură a treia oară. Și cum de obicei cheloșii au noroc, își găsi dincolo de Vistula o nevestică tînără, frumoasă și bogată.

Cînd perechea se duse în fața altarului, oamenii începură să rîdă ; pînă și preotul clătină puțin din cap, așa de nepotriviți erau.

Primarul tremura ca un bătrîn ieșit din spital și dacă nu era prea cărunt, se datora faptului că avea capul chel ca un dovleac. Nevasta, în schimb, era ca o scînteie. Adevărată țigancă cu buzele de culoarea vișinii, puțin răsfrînte, și cu ochii negri, în care tinerețea ardea ca focul.

După nuntă, casa primarului, de obicei tăcută, se învioră dintr-odată, pentru că veneau mereu oaspeți. Ba paznicul care-și găsea de treabă din ce în ce mai des pe la primărie ; ba notarul care pesemne că nu se sătura de primar la cancelarie și-l vizita și acasă ; ba jandarmii care pînă atunci veneau foarte rar prin sat. Pînă și învățătorul, primindu-și leafa pe o lună, lepădă cojocul ponosit într-un colț și se îmbrăcă și el ca un bogătaș, încît unii oameni începură să-i zică „boierule"..

Toți paznicii, jandarmii, notarii și învățătorii se îmbulzeau la nevasta primarului cum trag șobolanii la moară. Abia apuca unul să iasă din casă, că al doilea apărea de după gard, al treilea se apropia de la marginea satului, iar al patrulea îi dădea tîrcoale primarului. Femeia se arăta bucuroasă cu toți, rîdea, le dădea să mănînce și să bea. Adesea însă îl trăgea pe cîte unul de păr, sau îl bătea, fiindcă avea o fire schimbătoare.

În sfîrșit, după vreun an și jumătate de petrecere, lucrurile se mai potoliră. Unii oaspeți se plictisiră, pe alții îi goni nevasta primarului ; numai învățătorul, care mînca mai nimic și își lăsa gospodina să moară de foame, din fiecare leafă își cumpăra cîte ceva de îmbrăcăminte și

stătea la ușă — din casă îl gonise — sau blestema și ofta pe lîngă gard.

Într-o duminică, Antek se duse ca de obicei la liturghie cu mama și fratele său. În biserică era mare înghesuială, dar se mai găsi puțin loc și pentru ei. Mama îngenunche printre femei, la dreapta, Antek și Wojtek printre bărbați, la stînga, și fiecare începu să se roage cum se pricepea. Mai întîi la sfîntul de la altarul mare, apoi la cel de deasupra lui și la cei de la altarele laterale. Antek se rugă pentru tatăl strivit sub copac, pentru surioara lui din care boala ieșise prea repede în cuptor și pentru ca Dumnezeu milostivul și sfinții lui de la toate altarele să-i dea și lui noroc în viață, dacă așa îi-i voia.

Deodată, în timp ce Antek își repeta a patra oară rugăciunile, simți că cineva îl calcă pe picior și se sprijină greu pe umărul lui. Înălță capul. Făcîndu-și drum prin mulțimea înghesuită, se oprise lîngă el nevasta primarului, oacheșă la față, roșie și gîfîind din pricina grabei. Era îmbrăcată ca o țărancă ; sub năframa care-i cădea de pe umeri se vedea cămașa de pînză subțire și mătăniile din boabe de chihlimbar și coral.

Se priviră în ochi. Ea își ținea mereu mîna pe umărul lui, iar el... îngenunchiat, se uita la ea ca la o nălucire minunată, neîndrăznind să se miște, ca să nu piară.

Oamenii începură să șoptească între ei.

— Cumetre, dă-te mai încolo, că trece nevasta primarului.

Oamenii se dădură la o parte și femeia trecu mai departe, pînă ajunse înaintea altarului. Pe drum, chipurile, se împiedică și se uită iarăși la Antek, înfierbîntîndu-l cu flacăra din ochii ei. Apoi se așeză într-o bancă și începu să citească

din cartea de rugăciuni, ridicînd capul la răstimpuri și uitîndu-se împrejur. Iar cînd se făcu liniște pentru Înălțare, de se auzea musca și credincioșii căzură cu fața la pămînt, ea închise cartea și se întoarse din nou către Antek, străpungîndu-l cu privirile-i înflăcărate. Peste fața ei oacheșă și peste șiragul de mătănii se revărsa prin fereastră un snop de lumină și flăcăului i se părea că e o sfîntă, în fața căreia oamenii amuțesc și se prăbușesc în pulbere.

După slujbă plecară cu toții spre casele lor. Nevasta primarului fu înconjurată de notar, de învățător și de cazangiul din al treilea sat, așa că Antek nu mai putu s-o vadă.

Acasă mama le puse băieților dinainte ciorbă de arpacaș dreasă cu lapte și colțunași cu cașa. Deși-i plăceau foarte mult, Antek nu mîncă mai nimic. Se sculă de la masă, urcă pe deal și, întinzîndu-se pe culmea cea mai înaltă, începu să se uite la casa primarului. Nu vedea însă decît acoperișul de paie și firișorul albastru de fum care se înălța încet din coșul văruit. Îl cuprinse atît de tare un dor neînțeles, încît își ascunse fața în sumanul vechi și izbucni în plîns.

Pentru prima oară în viață își simțea sărăcia. Casa lor era cea mai mică din tot satul, iar ogoarele cele mai proaste. Mama, deși fusese nevastă de gospodar cu stare, era nevoită să muncească la fel ca cei fără pămînt și umbla aproape numai în zdrențe. La el tot satul se uita ca la un pierdevară care nu se știe de ce mănîncă pîinea de la gura altora. Și cît îl mai bătuseră, ce-l mai muștruluiseră și ciinii !...

Cît de departe era el de învățător, de cazangiu sau chiar de notar, care ori de cîte ori vroiau, puteau să intre în casa primarului și să vorbească cu

nevasta lui. El nu dorea prea mult. Vroia ca măcar o dată, o singură dată în viață, nevasta primarului să-și mai pună mîna pe umărul lui și să-l privească în ochi, cum făcuse la biserică. În privirea ei văzuse ceva neînțeles, ceva ca un fulger care dezvăluie pentru o clipă adîncurile pline de taine ale cerului. Dacă le-ar fi văzut cineva, ar fi simțit toate cîte sînt pe lume și ar fi fost bogat ca un rege.

În biserică, Antek nu apucase să vadă bine jocul care sclipise în ochii nevestei primarului. Îl găsise nepregătit, îl orbise și pierduse clipa prielnică. Dar dacă ar fi vrut să se mai uite o dată la el !...

Visa că văzuse fericirea zburînd pe lîngă el și-i era tare dor de ea. Inima adormită se trezise și începuse să bată în suferință. Acum lumea i se părea cu totul altfel. Valea era prea îngustă, dealurile prea scunde, iar cerul parcă se lăsase în jos, fiindcă în loc să-l înalțe spre el, începuse să-l apese. Coborî de pe colină ca un om beat și, fără să știe ce face, se pomeni pe malul Vistulei ; uitîndu-se la vîrtejurile apei, simți că ceva îl atrăgea spre ele.

Dragostea, căreia nu știa nici măcar pe nume să-i zică, se abătuse asupra lui ca o furtună, stîrnindu-i în suflet spaimă, jale, uimire sau parcă el mai știa ce ?

De atunci se ducea în fiecare duminică la biserică și aștepta cu inima tremurînd să vie nevasta primarului și să-i pună iar mîna pe umăr și să-l privească în ochi. Dar întîmplările nu se repetă, iar, pe de altă parte, femeia era atrasă acum de cazangiu, un țăran tînăr și zdravăn, care venea la... slujbă, hăt ! din al treilea sat.

Atunci lui Antek îi veni o idee năstrușnică. Se hotărî să facă o cruciuliță frumoasă și să i-o dăruiască. Poate că atunci o să se uite la el și o să-l vindece de dorul care-l mistuia.

Dincolo de satul lor, la o răspîntie de drumuri, se găsea o cruce ciudată. În partea de jos avea cioplite niște voiuri răsucite. Puțin mai sus era scărița, sulița și coroana de spini, iar în vîrf, la umărul stîng, spînzura o mînă a lui Christos, pentru că celelalte părți le furase cineva, pentru farmece, se vede. Această cruce și-o luă Antek ca model.

Se apucă de cioplit, o refăcu, o începu din nou, străduindu-se să iasă cît se poate de frumoasă și demnă de nevasta primarului.

În acest timp satul fu lovit de o nenorocire. Vistula se revărsă, rupse digul și distruse cîmpurile de lîngă mal. Oamenii avură pierderi mari, dar mama lui Antek avu cel mai mult de suferit. În casă foamea începu să-și arate colții. Trebuia să se ducă să muncească, și se duse, sărmana, iar pe Wojtuś îl băgă să păzească vitele. Dar tot nu le ajungea. Antek care nu voia să se apuce de treburile gospodăriei, era o adevărată povară pentru ea.

Văzînd aceasta, bătrînul Andrzej începu să-l îndemne să plece în lume.

— Ești un băiat ager, puternic, îndemînatic la meserie, așa că du-te la oraș. Acolo ai să înveți și ai să o ajuți și pe maică-ta, că aici le iei ultima bucătură de la gură.

Antek aproape că se făcu galben ca ceara la gîndul că va trebui să părăsească satul fără s-o mai vadă măcar o dată pe nevasta primarului. Înțelese totuși că nu se poate altfel și se rugă să-l mai păsuiască numai cîteva zile.

În acest răstimp lucră la crucifix cu o vrednicie îndoită și îl făcu foarte frumos, cu voiuri răsucite în partea de jos, cu uneltele de tortură și cu mîna aceea ruptă spînzurînd la umărul stîng. Dar, după ce sfîrși crucifixul, n-avu curaj să se ducă la casa primarului și să-i ofere darul nevestei acestuia.

Mama îi cîrpi hainele, împrumută de la Mordko o rublă pentru drum, făcu rost de pîine și brînză pentru plecare, plînse. Dar Antek întîrzia, amînînd despărțirea de pe o zi pe alta.

Andrzej își pierdu răbdarea, îl chemă într-o sîmbătă afară din casă și-i spuse cu asprime :

— Măi băiete, cînd o să-ți vie mintea la cap ? Vrei ca maică-ta să moară de foame și de trudă din cauza ta ? Bătrînă cum e, nu poate să-și cîștige mîncarea și să te mai ție și pe tine, ditamai găliganul, care nu face nimic toată ziua !...

Antek îi făcu o plecăciune adîncă.

— Andrzej, aș pleca chiar acum, dar îmi pare tare rău să mă despărtez de ai mei !

Nu spuse totuși de cine-i părea mai rău.

— Oho ! se miră Andrzej. Păi, ce, mai ești copil de țîță, de nu poți să te descurci fără maică-ta? Ești un băiat bun, nici vorbă, da' ai în tine ceva care te-ar face să trăiești pe spinarea maică-ti pînă la bătrînețe. De-aia îți zic : mîine e sfînta duminică, toți o să fim liberi și o să te însoțim o bucată de drum. Așa că după slujbă, mănînci și pleci. Nu mai poți să stai aici cu mîinile încrucișate. Tu știi cel mai bine că eu vorbesc cu dreptate.

Antek se întoarse umilit în casă și spuse că mîine pleacă în lume să caute de lucru și să învețe. Biata femeie își înghiți lacrimile și începu să-l pregătească de drum. Îi dădu un burduf vechi,

singurul din casă, și o traistă de lînă. În burduf bägă de-ale gurii, iar în traistă îi puse pilele, ciocănelul, dalta și celelalte unelte cu care Antek își meșterea jucăriile de atîția ani.

Se lăsă noaptea. Antek se culcă pe lavița tare, dar nu putu să adoarmă. Săltîndu-și capul, se uita la cărbunii care se stingeau în sobă, asculta lătratul îndepărtat al cîinilor sau țîrîitul greierului din casă, care se văicărea deasupra lui, cum se văicăresc cosașii pe mormîntul părăsit al surioarei lui, Rozalia.

Deodată auzi un zgomot în colțul odăii. Mama nu avea somn și suspina încet...

Antek își acoperi capul cu sumanul.

Cînd se trezi, soarele era sus pe cer. Mama se sculase și, cu mîinile tremurînd, punea oalele la foc.

Apoi se așezară cu toții la masă și, după ce luară puțin în gură, plecară la biserică.

Antek avea crucifixul la piept, băgat sub suman. Îl pipăia mereu, uitîndu-se neliniștit împrejur să vadă dacă nevasta primarului nu era pe undeva și gîndindu-se cu teamă cum să-i înmîneze darul său ?

În biserică, nevasta primarului nu era. Băiatul, îngenuncheat la mijloc, se ruga mecanic, dar nici el nu înțelegea ce spune. Sunetele orgii, cîntecul oamenilor, clinchetul clopoțeilor și propria suferință se învălmășeau ca vijelia în sufletul lui. I se părea că toată lumea se va cutremura din temelii în clipa cînd el va părăsi satul, biserica și pe toți cei dragi.

Dar lumea era liniștită, doar în inima lui creștea părerea de rău.

Orga tăcu deodată și oamenii își plecară capetele. Antek își reveni și privi în jur. Și azi, ca

și atunci, era Înălțarea ; nevasta primarului ședea și de astă dată pe o bancă de lîngă altarul cel mare.

Băiatul porni printre oamenii înghesuiți și se tîrî în genunchi pînă ajunse lîngă bancă, la picioarele nevestei primarului. Bägă mîna în sîn și scoase crucifixul. Dar îi pieri orice îndrăzneală, iar glasul i se stinse, de nu mai putu să scoată nici o vorbă. Așa că în loc să-i dea crucifixul celei pentru care îl lucrase în cîteva luni de zile, îl agăță într-un cui bătut în perete, lîngă bancă. Îi oferea astfel lui Dumnezeu crucifixul de lemn și o dată cu el dragostea lui tăinuită și viitorul nesigur.

Nevasta primarului auzi zgomotul și se uită cu luare-aminte la băiat, ca și atunci. Dar el nu văzu nimic, fiindcă avea ochii plini de lacrimi.

După slujbă, mama se întoarse acasă cu copiii. Abia apucară să mănînce ciorba de cartofi și cîteva gălușțe, că intră cumătrul Andrzej și, după ce le dădu binețe, spuse :

— Hai, băiete, gata ! Călătorului îi stă bine cu drumul.

Antek se încinse peste suman cu o curea, aruncă traista cu scule pe un umăr și burduful pe celălalt. Cînd toți fură gata de drum, băiatul îngenunche, se închină și sărută vatra casei, așa cum săruta podeaua din biserică. După aceea, mama îl luă de o mînă, frățiorul Wojtuś de cealaltă și, ca pe un ginere la nuntă, îl duceau amîndoi, ființele cele mai dragi, pînă în pragul lumii.

Bătrînul Andrzej se tîra în urma lor.

— Antek, uite ici o rublă — îi spuse mama, dîndu-i în mînă o legătură plină cu bani de aramă. Să nu cumperi cu ei alte unelte, să-i păstrezi ca să ai ce să mănînci la nevoie. Și dacă ai să cîștigi

şi, tu vreun ban, să plăteşti o slujbă la biserică mai întîi, ca să-ţi ajute Dumnezău.

Şi merseră aşa încet pe drumeagul care ducea în sus, pînă cînd satul le pieri din ochi, numai de la cîrciumă se mai auzeau cîntecul slab al viorilor şi bufniturile tobei cu clopoţei. În sfîrşit, tăcură şi ele ; ajunseseră în vîrful colinei.

— E, hai să ne întoarcem — spuse Andrzej — tu, măi băiete, ţine-o tot înainte pe drum şi întreabă de oraş. Că satul nu e de tine, tu trebuie să stai la oraş, acolo oamenii să-ndeasă mai mult la ciocan, decît la plug.

Văduva se rugă plîngînd :

— Cumetre Andrzej — hai să-l ducem măcar pînă la troiţă, unde putem să-l binecuvîntăm.

Apoi se văietă :

— Doamne, cine-a mai auzit ca o mamă să-şi ducă copilul la pierzanie ? Adevărat că mulţi flăcăi din sat au plecat la armată, da' n-aveau ce face. Niciodată nu s-a mai pomenit ca cineva să plece de bună-voie din satul în care s-a născut, să lase pămîntul sfînt în care să cuvine să să odihnească. O, vai de soarta mea amărîtă ! Al treilea om îmi iese din casă şi eu trăiesc !... Copile, ai pus bine banii ?

— I-am pus, măicuţă.

Ajunseră la troiţă şi începură să-şi ia rămas bun.

— Cumetre Andrzej — spuse văduva, suspinînd — dumneata ai văzut atîta lume şi eşti şi în frăţie, aşa că binecuvîntează-l pe orfanul ăsta, ca să aibă Dumnezău grijă de el.

Andrzej se uită în jos, îşi aduse aminte rugăciunea pentru drumeţi, îşi scoase căciula şi o puse lîngă troiţă. Apoi ridică braţele spre cer, iar cînd văduva şi cei doi feciori îngenunchiară începu :

— Sfinte Dumnezăule, Părinte, care ţi-ai scos poporul din ţara Egiptului şi din casa robiei, care hrăneşti toate vietăţile cele mişcătoare, care întorci păsările la vechile cuiburi, pe tine, Doamne, te rugăm : îndură-te de acest călător sărman şi năcăjit ! Ia-l în paza ta, Doamne sfinte, mîngîie-l la supărare, fă-l sănătos cînd e bolnav, satură-l cînd e flămînd şi fereşte-l de nenorociri. Ai milă de el printre străini, cum ai avut de Tobias şi de Iosif. Ţine-i loc de tată şi mamă. Trimite-i îngerii să-l îndrume şi cînd va împlini ce şi-a pus în gînd — întoarce-l, Doamne, cu bine la casa lui în sat.

Aşa se ruga Andrzej în templul uriaş, în care miroseau ierburile cîmpului şi cîntau păsărelele ; sub ei strălucea apa cotită a Vistulei, iar deasupra lor îşi întindea larg braţele troiţa veche.

Antek îngenunche în faţa mamei, apoi a lui Andrzej, îşi sărută frăţiorul şi porni la drum.

Abia făcuse cîteva zeci de paşi, cînd văduva strigă după el.

— Antek !...

— Ce-i măicuţă ?...

— Dacă o să-ţi fie rău printre străini, să te întorci acasă... Dumnezău să te binecuvînteze !...

— Rămîneţi cu Dumnezău ! răspunse băiatul.

Glasul i se auzea tot mai slab.

— Şi să nu uiţi de noi, copilul meu ! Dumnezău să te binecuvînteze !

— Rămîneţi cu Dumnezău !

Şi merse, merse, ca băiatul din poveste plecat după înscrisul prin care îşi vînduse sufletul. În cele din urmă pieri în spatele colinei. Pe cîmp, se auzi geamătul mamei îndurerate.

Spre seară cerul se acoperi de nori şi începu să burniţeze. Dar norii nu erau prea deşi, aşa că răzbăteau prin ei razele soarelui care apunea.

Părea că peste cîmpurile cenușii și peste drumeagul argilos, plin de noroi, se ridică o boltă de aur acoperită cu o perdea îndoliată.

Pe cîmpia aceasta cenușie și tăcută, fără copaci, pe drumul alunecos, înainta încet băiatul ostenit, îmbrăcat în sumanu-i alburiu cu traista și burduful pe umeri.

În tăcerea adîncă, picăturile de ploaie păreau că îngînă o melodie plină de dor dintr-un cîntec cunoscut :

Peste deal și prin cea vale,
Merg, băiat sărman, agale,
Merg, într-una și tot cînt,
Îngînat de ploi și vînt !

. . . . . .

Poate că veți întîlni vreodată un băiat de la țară, care caută de lucru și învățătură, pe care n-a putut s-o găsească printre ai săi. În ochii lui veți vedea răsfrînt cerul care se privește în oglinda apelor liniștite ; în gîndurile lui veți recunoaște simplitatea naivă, iar în inimă — dragostea tăinuită și aproape inconștientă.

Întindeți o mînă de ajutor acestui băiat. E fratele nostru mai mic, Antek, pentru care satul natal a devenit prea strîmt, așa că a ieșit în lumea largă, lăsîndu-se în grija lui Dumnezeu și a oamenilor milostivi.

I

Domnul Adam se trăgea dintr-o familie de magnați din aceia la care pînă și animalele din curți și din grajduri o duceau mai bine decît unii oameni. Din turnul palatului nu puteai să cuprinzi cu ochii întinderile presărate cu sate, ce e drept, cam dărăpănate, nu erai în stare să numeri plugurile care arau cîmpurile neroditoare și nici să vezi capătul pădurii ținute doar pentru înmulțirea animalelor sălbatice spre mulțumirea stăpînului și a vecinilor binevoitori.

Pădurea, cîmpurile și satele existaseră cu adevărat timp de cîteva secole. În cele din urmă însă, cînd puterea neamului slăbise, evreii, coloniștii, parveniții și alții începuseră să toace averea. Cu toții făceau plecăciuni pînă la pămînt și se străduiau să aducă bani, dar fiecare rupea în schimb cîte ceva din moșie. Unul lua un sat înfometat, altul un eleșteu năpădit de noroi, al treilea o cazangerie dărăpănată, al patrulea o bucată de pădure, pînă cînd, în vremea tatălui lui Adam, puseseră mîna pe aproape toată averea. Cea mai mare grijă a răposatului era să aibă totdeauna pivnița

plină, iar la cuhnii cîțiva bucătari destoinici cu ajutoarele corespunzătoare. De celelalte nu se prea interesa și, uitîndu-se de la fereastra palatului, repeta mereu : pădurea mea, satele mele, fabrica mea de bere, cu toate că titlurile de proprietate erau înscrise numai în registrele închipuirii stăpînului.

Adam crescuse în timpul acestei decăderi încete și treptate. Vedea că odată cu fiecare sat vîndut, pierde un prieten și o rudă, un slujitor și un oaspete dintre cei care se adunau la vînătoare sau la ziua onomastică a părinților. Vedea că pe zi ce trece zidurile palatului se distrug tot mai mult, livrelele slujitorilor se decolorează, eleșteul e năpădit de ierburi, evreii și coloniștii nu mai fac plecăciuni ca altă dată, iar parveniții de tot felul se obrăzniceau din ce în ce mai mult. Din această pricină, în sufletul lui crescură cu încetul o aversiune nemărginită, deși firească, față de sărăcie și ruină, și ura față de oamenii de condiție joasă care, ori de cîte ori puteau, otrăveau viața stăpînilor puternici de altădată.

Pe fondul acestor sentimente sădiseră în sufletul lui Adam nostalgia după strălucirea de odinioară a neamului. Îi știa pe degete pe toți prinții și conții înrudiți care se îndepărtaseră de el în epoca decăderii. Își aducea aminte vînătorile grozave, balurile întinse pe săptămîni întregi, bijuteriile ce împodobiseră rochiile străbunicelor, slujitorii și echipajele, după care azi mai rămăsese doar locul gol. „De s-ar întoarce vreodată timpurile și averea de demult !“ se gîndea Adam, iar bunica lui, o matroană în vîrstă, îi repeta în fiecare zi :

— Adaș, privește ce se întîmplă în jurul tău și pune la inimă ce-ți spun !... Neamul nostru a

fost puternic și slăvit, atîta timp cît și-a păstrat cuibul întreg, dar bunicii și tatăl tău nu s-au îngrijit de asta, așa că noi am ajuns astăzi de rîsul lumii. Ține minte, tu și copiii tăi trebuie să cîștigați ce s-a pierdut... Să știi că dacă ai să-mi înșeli speranțele, am să mă scol din mormînt și am să te blestem !...

Bunica muri, mama la fel și după ea se duse și tatăl lui Adam ; bucătarii se împrăștiară, dar ei nu uită învățăturile bunicii și se gîndea mereu cum să reînvie strălucirea neamului străvechi care apunea. Soarta îl ajută, deoarece în curînd, împotriva îndemnurilor inimii, se căsători cu o femeie bolnăvicioasă și urîtă, care-i aduse o zestre foarte mare.

Existase deci un moment cînd Adam putea să refacă întreaga avere a înaintașilor, dar atunci alte lucruri îi atraseră luarea aminte. În tînărul proaspăt căsătorit, bogat și frumos, se trezi sîngele tatălui său. Avea nevoie de trăsuri și de cai, de ciini și de slujitori, de prieteni și iubite; trebuia să chefuiască, să joace cărți, să călătorească în străinătate, pentru că altfel prin ce s-ar fi deosebit un mare boier de restul gloatei. Parisul, Roma și Viena admirau strălucirea și dărnicia magnatului, dar în acest timp zestrea se topea...

Cînd domnul Adam se întoarse acasă cu soția, băgă de seamă că din averea acesteia mai rămăsese doar foarte puțin. Și, fiindcă în acea vreme industria renta, Adam, pentru a-și reface pierderile, își băgă banii în industrie. Văzînd că unii fac afaceri strașnice de pe urma cazanelor, alții cu morile și gaterele, începu să construiască gatere mari și cazangerii. Aceste inițiative durară cîțiva ani și înghițiră tot ce mai rămăsese după petrecerile în străinătate.

În acest răstimp veniră pe lume doi copii : un fiu, Mieczysław, și o fiică, Helena, două făpturi minunate, băiatul mai ales era grozav de deștept, dar amîndouă erau foarte plăpînde. Domnul Adam era ocupat cu industria și cu meditațiile legate de prosperarea neamului, așa că toată greutatea creșterii lor căzu asupra mamei, care se achită cu toată grija de această îndatorire, dar într-un chip cu totul deosebit. Copiii ei nu vedeau niciodată zăpada sub picioare, fiindcă iarna erau ținuți în încăperi spațioase, închise. Nu cunoșteau nici un joc, nu făceau exerciții fizice, pentru că acestea erau lucruri de prost gust. În schimb, vorbeau trei limbi străine, știau bine istoria și literatura universală și discutau ca niște profesori sau preoți tobă de carte.

Ciudată mai era înfățișarea acestor copii frumoși și bolnăvicioși, cu ochii inteligenți și chipurile serioase, care puneau în încurcătură pînă și pe oamenii maturi și cultivați. Aceștia îi spuseră nu o dată lui Adam :

— Nu-i mai chinui atîta, că sînt foarte slabi și atît de deștepți, încît poate să vi-i ia Dumnezeu.

Adam se mulțumea să zîmbească. Copiii trebuie să trăiască, fiindcă dacă i-ar lua, Dumnezeu ar distruge un neam însemnat, așa că și-ar face singur o nedreptate. Dacă erau prea dezvoltați pentru vîrsta lor, aproape o minune, cu atît mai bine, pentru că vor ridica strălucirea neamului pe o treaptă necunoscută pînă atunci. Și iarăși veniră timpuri grele, iarăși feluriți oameni începură să smulgă cîte o bucată din moșie, dar lui Adam nu-i mai păsa. Avea un fecior care va îndeplini fără îndoială speranțele străbunicii. În așteptarea acestor vremuri, domnul Adam se plimba prin saloanele încăpătoare și se gîndea : ba

la petrecerile din capitalele europene, ba că o să-i moară vreo rudă și o să-i lase averea, ba că undeva în pivnițele palatului zac comori, cu ajutorul cărora fiul său își va redobîndi moștenirea, ba că fiica se va căsători cu vreun prinț, conte, sau în cel mai rău caz un vlăstar al unei familii de șleahtici obișnuiți, dar atît de veche, încît să se tragă cel puțin din acei șobolani care l-au mîncat pe Popiel.

Așa se gîndea și mergea în continuu, iar podeaua de marmoră și bolțile înalte ale saloanelor spațioase șopteau abia auzit la fiecare pas :

— Stăpînul !... stăpînul !... stăpînul !...

Dacă se oprea uneori și asculta tăcerea, steguleţele ruginite de pe acoperiș păreau să scîrțîie cu glasul unei gospodine în vîrstă :

— Luminatul stăpîn !... luminatul stăpîn !...

Poate oare un om să nu creadă în noblețea sîngelui său, cînd pînă și obiectele neînsufleţite i se închină ?

Curînd soția muri, copiii se făcuseră mari, iar domnul Adam simți și el nevoia să mai scoată capul prin lume. Palatul vechi îl obosea. Cu fiecare stucatură care se desprindea din tavan, cu fiecare cărămidă care cădea de pe ziduri, firele albe și încrețiturile de pe frunte se înmulțeau. În scurt timp palatul ajunse o ruină : bufnițele și liliecii își căutară adăpost în turnuri, încăperile fură năpădite de pînze de păianjen, iar fața domnului Adam începu să semene cu aceea a unei statui scrijelite de trăznet în lung și în lat. Veniră timpuri cumplite : trebuia să-și trimită fiul în străinătate, ca să cunoască lumea, iar pentru asta fu nevoit să vîndă moșia, care pînă atunci nu ieșise din stăpînirea familiei, și să se mute cu fiica la oraș.

Domnul Adam se miră foarte mult de schimbările pe care le găsi la Varşovia după o absenţă de zece-cincisprezece ani. Vechii prieteni şi rudele muriseră, mai trăia doar soţia unui general, o bătrînă care-şi împărţea timpul între pasienţe şi peţit, tăierea cupoanelor şi rugăciuni. Toată protipendada, după care tînjise, se retrăsese undeva în umbră de pe arena publică, lăsînd locul oamenilor noi, adesea de origine cu totul îndoielnică. Străzile erau pline de trăsuri, dar pe nici una nu se vedeau blazoane. La teatru, lojile străluceau de femei frumoase şi de rochii scumpe, dar ai fi căutat zadarnic printre ele acele trăsături clasice, pe care Adam le cunoştea atît de bine. Pînă şi noţiunile despre meritele şi valoarea oamenilor se schimbaseră cu totul. Întrebări ca : „Din ce neam te tragi ?“ sau „Ce blazon ai“ deveniseră ridicole, toată lumea admira banii şi munca. Ascultînd toate acestea, Adam se gîndea cu spaimă că dacă această bolnăvicioasă stare de spirit se va prelungi, nu peste multă vreme va ajunge să lupte pentru întîietate cu proprii furnizori îmbogăţiţi şi cu dulgherii care ştiau să muncească !

Deocamdată avea impresia că nimerise într-un vîrtej. Prin saloanele societăţii înalte întîlni tot felul de parveniţi; aceştia începură să-i facă vizite, pe care era nevoit să le întoarcă. Baronii şi conţii, proaspăt unşi, cu patalamale chiar de la Viena, îi impuneau prin eleganţa lor. Bancherii şi industriaşii se străduiau să-şi aşeze milioanele pe aceeaşi treaptă cu genealogia lui. Vechii slujitori păreau aici nişte bădărani, iar careta în care umbla nu mai era la modă. Aşa că trebui să închirieze o casă uriaşă, să cumpere mobile noi şi luxoase, să angajeze slujitori costisitori, să intre în relaţii cu

bancherii și să discute cu toată lumea despre problemele economice.

Tot acum domnul Adam află că fiul său, în loc să frecventeze teatrele din capitalele europene și să intre în legături cu aristocrația de acolo, luat de curentul bolnăvicios al timpului, se înscrisese la Politehnica din Zürich. La început Adam fu îngrijorat, dar cînd Mieczysław, cu înclinațiile lui neobișnuite, atrase atenția tuturor, cînd pînă și bancherii din Varșovia începură să se entuziasmeze de lucrările lui științifice, pe care le cunoșteau din auzite, tatăl se liniști și începu să clădească proiecte îndrăznețe în legătură cu cariera fiului său.

După o jumătate de an de la venirea în Varșovia, Adam se simțea ca acasă. Foarte capabil, înțelese ușor spiritul timpului și, în vreme ce alții discutau numai despre renașterea economică a întregii țări, el se hotărî să reînvie pe această cale strălucirea numelui său.

În saloanele bancherilor, Adam întîlni un parvenit abil, destul de puțin șlefuit, care făcuse o mare avere, avînd perspectiva de a se îmbogăți și mai mult. De la prima discuție magnatul sărăcit, Adam, și parvenitul Rudolf simțiră că au mare nevoie unul de altul: unul avea relațiile și numele, dar îi trebuiau bani, celălalt avea bani, dar îi trebuiau relații pentru el și un nume pentru urmași. Dorința cea mai fierbinte a lui Adam era ca fiul său, Mieczysław, și copiii lui să se întoarcă la palatul și averea familiei, iar idealul lui Rudolf era ca urmașii fiicei lui să aibă un blazon vechi și niscaiva proprietăți de familie.

Armonia de idealuri născu armonia de interese. În curînd Adam îi încredință lui Rudolf cele cîteva mii de ruble pe care le mai avea, iar acesta începu

să-i plătească procente uriașe. Adam îl introduse pe Rudolf în saloanele aristocrației, iar Rudolf îi făcu rost de o funcție de președinte al unei societăți oarecare cu un salariu uriaș. În sfîrșit, Adam îl logodi pe Mieczysław cu fiica lui Rudolf, iar Rudolf își puse toată averea la dispoziția lui Adam. Semănau cu doi oameni care încep să urce o înălțime abruptă, cățărîndu-se pe rînd unul pe umerii celuilalt. Interesele îi uneau, dar convieţuirea nu era prea plăcută. Fiecare credea că-i face o favoare celuilalt, se socotea mai bun ; amîndoi aveau obiceiuri și tradiții diferite, nu se iubeau și nu aveau încredere unul în altul.

După ce se răspîndi vestea despre logodna lui Mieczysław cu fiica parvenitului, oamenii începură să-i facă lui Adam plecăciuni cu mult mai adînci decît de obicei, se iviră rude noi mai apropiate sau mai de departe. Numai soția generalului, legitimistă pe de-a-ntregul, îi spuse lui Adam clătinînd din cap cu tristeţe :

— E rău, dragă vere ! tot mai multe mezalianțe sînt pe lume... Ce e mai rău, e că pînă și fiul tău a căzut victima acestei boli.

— Neamul nostru — răspunse domnul Adam — are prea mult sînge curat ca să se teamă de o legătură matrimonială cu parveniții o dată la cinci secole.

— O dată la două secole, vere, o dată la două secole !... Pentru că în anul 16... voievodul... s-a căsătorit cu o șlahciancă săracă. Acum însă e și mai rău, mult mai rău ! Mi se pare că Rudolf ăsta nici nu e șleahtic... Și spunînd acestea, priză cu grijă puțin tabac din tabachera de aur. Făcea așa ori de cîte ori i se întîmpla să vorbească despre cei care nu erau nobili.

— Dragă verișoară, răspunse Adam — sămînța de stejar nimerește uneori în gunoi, dar nu s-a pomenit niciodată ca din ea să crească gunoi, ci tot stejar.

Soția generalului oftă, apoi, după o clipă de tăcere, spuse iarăși :

— Dă-o cel puțin pe Helena lui Zenon. Băiatul nu e prea ager la minte, cum e la modă astăzi, dar are un nume frumos, averea lui și o să mă moștenească și pe mine. Helenka ta e într-adevăr frumoasă și bine educată, dar n-are zestre, iar acum toți întreabă în primul rînd de zestre.

Adam se înfioră la auzul acestei propuneri. Ținea într-adevăr la nume și la avere, dar inima de părinte i se cutremură cînd se gîndi să-și dea singura fiică după Zenon, care, în privința comorilor spirituale, fusese dăruit de natură cu prea multă zgîrcenie. Fără să vrea, îi veni în minte fața acestuia, pe care demagogii locului o comparau cu a unei oi, fruntea scundă și turtită, ochii tulburi și părul foarte rar. Își mai aminti că Zencio, cu toate că se străduise foarte mult, nu era în stare să facă față nici celei mai scurte și ușoare conversații, că știe să privească doar în direcția în care privea toată lumea, iar cînd rămînea singur pentru o clipă, cădea într-o stare de agitație intelectuală care semăna foarte mult cu somnul.

— Să lăsăm asta în seama timpului, dragă verișoară, Helenka e prea tînără ! răspunse domnul Adam, și își luă rămas bun de la soția generalului. Numai la gîndul căsătoriei Helenkăi cu Zenon își pierdea buna dispoziție. Se întîmplară totuși și lucruri cu mult mai neplăcute. O dată, la un bal public, Adam auzi fără să vrea o discuție între doi bărbați pe care nu-i cunoștea.

— Sînt curios — spuse unul — de ce l-au ales pe el președinte al societății. Pentru că n-a avut prilejul să învețe operațiile comerciale nici cînd se plictisea la țară și nici cînd chefuia prin străinătate.

— Ce să-i faci — răspunse al doilea — se pricepe la comerț mai bine decît cei mai abili bancheri. Și-a vîndut convingerile, numele și fiul în schimbul cîtorva milioane — trebuie să recunoști că e o afacere strașnică.

Domnul Adam nu lua în seamă asemenea observații, nu se simțea jignit, deși îl supărau destul de mult. Avea încredere în ideea lui și disprețuia pe cei care nu se puteau ridica pînă la înțelegerea ei. Îi părea rău că nu putea și el, ca altădată părintele răposat, să pună slujitorii să-l învețe minte pe demagogul care-și îngăduise să vorbească astfel despre un președinte fără a-l cunoaște, arătînd un respect prea mic pentru titlul și, cine știe, poate chiar pentru blazonul lui.

Dar viața mergea înainte și planurile lui Adam se maturizau. În acest an, Mieczysław avea să sfîrșească politehnica, să se însoare cu fiica lui Rudolf și, ca inginer, să ia conducerea unei întreprinderi prospere. Capitalistul vroia să-i cumpere fiicei pentru zestre o proprietate de o valoare incalculabilă, avînd în vedere bogățiile care se găseau sub pămînt: cărbune și piatră litografică. Dar Adam nici nu vroia să audă de așa ceva, punînd ca primă condiție a unirii celor doi tineri cumpărarea de către Rudolf a bunurilor familiei, vîndute de Adam cu cîțiva ani înainte, care erau scoase acum iarăși la licitație. Moșia era o ruină, palatul se dărăpănase, pădurile tăiate, cazanele și fabricile de bere nu mai mergeau de mulți ani. De aceea, Rudolf se împotrivea din toate puterile,

însă Adam se ținea tare. Spunea că scopul vieții lui era să se întoarcă la cuibul părintesc, căci familiile rămase fără adăposturile străvechi se pierd. Cînd cele din urmă amenință că își va lua cuvîntul înapoi, Rudolf, cu toată furia și părerea de rău, cedă și-i spuse avocatului său să înceapă să se intereseze de moșie.

II

Într-o bună zi, cam după Anul Nou, domnul Adam stătea în cabinetul său și se gîndea cum să-și petreacă seara. Tocmai cînd ezita să aleagă între club și o serată la un bancher, ușa scîrții încet și se ivi lacheul cu o scrisoare pe tava de argint.

— De la Mieczysław ! șopti președintele cu un zîmbet, desfăcînd încet plicul. Cu siguranță că îmi aduce la cunoștință vreo nouă idee pentru binele public. Dragul meu visător...

Apoi adăugă :

— Din fericire, mă gîndesc eu și pentru el la familie... Altminteri ne-am pulveriza în această banalitate generală.

„Dragă tată ! scria Mieczysław. *Ții minte că numai din voința mea am intrat la politehnică, așa că nu mă poți bănui că nu mai vreau să învăț. Mai am doar o jumătate de an, dar... nu știu cum o să meargă. Mă simt groaznic de slăbit. Cîteodată îmi pierd memoria, de nu mai pot să adun cîteva cifre, alteori sînt așa de surescitat, încît mă tem să nu înnebunesc. Medicii mă sfătuiesc să mă odihnesc cel puțin un an, dar, pe de altă parte, conștiința îmi spune că țara așteaptă mun-*

citori destoinici, iar tu, tată, și domnul Rudolf aveți nevoie de un director la noua întreprindere. Răspunde-mi, așadar, ce crezi că e bine să fac, pentru că, dacă trebuie neapărat, voi uita de nălucirile mele și va trece și răstimpul care a mai rămas. Trebuie să recunosc totuși că un an de odihnă ar fi o adevărată ușurare pentru mine sau poate pentru lenea mea."

În timp ce citea scrisoarea, domnul Adam pălea și se roșea pe rînd. Ce concurs fatal de împrejurări, ce capriciu de neînțeles să vrei să te odihnești un an întreg, atunci cînd situația familiei atîrnă de un fir de păr! Să se odihnească un an de zile?... și ce se va întîmpla cu noua întreprindere care-l aștepta?... Cînd se va căsători cu fiica lui Rudolf?... Cînd se va întoarce toată familia la moșia strămoșească?

Și Rudolf mă întreabă aproape în fiecare săptămînă cînd termină Mieczysław școala, ca și cînd el n-ar ști. Unde mai pui că se poate ivi și un alt rival la mîna fiicei bancherului, fiindcă acum sînt foarte mulți aristocrați fără bani și foarte puține fete cu zestre, care țin la titluri.

— Energie! șopti Adam — aici nu e vorba de mine, ci de neamul nostru...

Domnul Adam, ca toți cei amenințați de distrugere, era un visător. În lunga inactivitate care dura de cîteva generații, moștenise și dezvoltase o fantezie fără margini, așa că foarte adesea ajungea la halucinații. Acum i se părea că oamenii cunoscuți și necunoscuți, apropiați și îndepărtați încep să-i umple cabinetul. Fiecare îl întreba și îi reproșa cîte ceva, îi spunea și își bătea joc de ceva, întocmai ca gloata marelui oraș, care se numește opinia publică.

„Așadar, pot să mă odihnesc ?“ întrebă fiul.

„Cu neputință ! răspunse Adam. E un moment în care neamul nostru poate să cîștige sau să piardă totul — pentru totdeauna.“

„Ce mai neam ! interveni soția generalului oftînd — sînt aproape sigură că și copiii lui Mieczysław vor avea ochii bulbucați și guși mari. Ca Rudolf !“ și priză tabac.

„Și apoi — se explică Adam — ce ne facem dacă Rudolf rupe căsătoria ?“

„O să fiu inginer — răspunse fiul — în orice caz voi putea să vă întrețin.“

„Dragul de el, o să deseneze și o să facă socoteli, iar pentru asta va primi bani. Ce vremuri îngrozitoare ! strecură soția generalului. Sînt sigură că Zencio nu se va compromite niciodată în acest fel.“

„Copilul meu — spuse Adam — pe mine nu mă interesează întreținerea mea, ci slava neamului.“

„Dar și neamurile — rosti un străin — se înalță și renasc prin muncă și merite. Înaintașii tăi au ajuns la faimă și avere prin munca și meritele lor. Gîndiți-vă deci să slujiți societății care vă va înălța.“

„În numele Tatălui și al Fiului ! exclamă soția generalului — ăsta e vreun iacobin.“

„E unul dintre profesorii fiului meu“ — răspunse Adam cu un zîmbet trist.

„Lăsați-l în pace — se auzi alt glas — munca e un lucru urît, el preferă să-și vîndă fiul...“

„Gloata ! șopti domnul Adam. Orice sacrificiu pentru o idee, pentru voi înseamnă vînzare.“

„Dar tu de ce nu te-ai sacrificat ?“ îl întrebară.

Adam se înfurie.

„Cum nu m-am sacrificat ?... N-am renunțat la femeia pe care o iubeam pentru binele familiei ?...“

„Şi ce folos? întrebă mai departe cineva din mulţime. Unde-i zestrea soţiei?... care-s urmaşii pe care i-a născut şi i-a crescut? Fiica ta e bolnavă de inimă, iar fiul, epuizat de o muncă inutilă în copilărie, nu mai poate să-şi sfîrşească studiile..."

„Lăsaţi-mă în pace!... Lăsaţi-mă în pace!..." spuse Adam, căzînd în fotoliu şi astupîndu-şi urechile.

„Diavolul îşi schimbă adesea înfăţişarea, ca să-i ispitească pe credincioşi. Cel care va rezista, acela va fi mîntuit!" îl liniştiră.

— Cel care va rezista!... repetă Adam. Eu voi rezista!... Pentru o clipă de slăbiciune să distrug o muncă de ani de zile, să renunţ la tradiţie, să îngădui ca oboseala lui Mieczysław să nimicească neamul, să ajungă să mă blesteme toţi înaintaşii şi urmaşii? Cum îndrăzniţi voi, oameni de o zi, să judecaţi faptele mele, de care atîrnă trecutul şi viitorul? Ce-mi pasă mie de ideile voastre, de părerile şi de munca voastră, care n-au decît scopul de a vă îngrăşa pe voi şi pe cei asemenea vouă? Vorbiţi de societate? Ca şi cînd societatea n-ar fi aidoma unui rîu care nu se revarsă şi nu seacă pentru că marile familii îi sînt albia şi malurile? Eu vă împiedic oare să vă faceţi unii la alţii servicii mărunte în cursul existenţei voastre trecătoare? Voi cu ce drept mă chinuiţi cu ţipetele voastre, cu ce drept criticaţi ceea ce nici unul dintre voi nu poate să simtă şi să înţeleagă?"

Cînd îşi reveni, domnul Adam era obosit peste măsură; dăduse încă una din numeroasele bătălii pe care le purta cu nişte duşmani nevăzuţi de cînd venise la Varşovia. Încă din copilărie e ferm con-

vins că un neam puternic și gloata fără nume sînt două lucruri cu totul deosebite, care au drepturi și îndatoriri diferite. Abia aici, în orașul acesta plin de îngîmfare, începuseră să-i înfățișeze alte teorii. Abia aici începuseră să-i bage în cap că și el nu era decît o părticică din mulțimea disprețuită, slăbindu-i credința în convingerile cu care crescuse.

Și iarăși îi veni dor de palatul pustiu acum, condus de o singură voință și credință, de încăperile spațioase, în care nu-l chinuiau îndoieli adînci, ce-i cutremurau toată ființa. Astăzi însă, palatul și încăperile erau în mîinile lui Rudolf; putea să se întoarcă la ele numai cu condiția ca Mieczysław să se căsătorească cu fiica lui.

Domnul Adam nu mai stătu în cumpănă. Aprinse o lumînare, se așeză la birou și cu mîna sigură, cu litere frumoase, îi scrise fiului următoarea scrisoare:

„Dragă Mieczyslaw! La întrebarea ta îți răspund pe scurt: nu poți să te odihnești, pentru că onoarea și situația familiei cer să-ți termini neapărat studiile în acest an. Și așa Rudolf îmi spune mereu că fiecare zi de absență îl face să piardă cîtera zeci de ruble, pe care le-ar putea cîștiga în noua întreprindere. Ești de acord cu mine, socotesc, că e mai ușor să suporți oboseala de o clipă, decît umilința adevărată și continuă. Mai mult, acum sau mai tîrziu oricine poate să înființeze o întreprindere la fel și atunci îți închipui ce se va întîmpla.

De aceea, mobilizează-ți toată energia, uită de nervi și sfîrșește facultatea, fiindcă tu ești omul care ține în mînă soarta neamului nostru. Cînd

te apucă urîtul, gîndeşte-te la ce vrei, la numele nostru, la mine, la sora ta, în sfîrşit, la întreaga societate, dar pune-te pe treabă şi termină studiile."

Adam citi încă o dată această scrisoare, aspră ca un ordin de zi al comandantului către ostaşi, neînduplecată ca o sentinţă şi, după ce o sigilă, îi porunci slujitorului s-o ducă numaidecît la cutie. Se vede că se temea de alte lupte, de altă ezitare, pe care i le-ar fi putut aduce ziua de mîine.

— Mi-am făcut datoria ! şopti, simţind că o greutate cumplită îi apasă inima. Aceiaşi oameni care vorbesc teoria solidarităţii sociale spun totodată că e plăcut să-ţi îndeplineşi obligaţiile. Cum se împacă una cu alta ? Se arată astfel că datoriile gloatei sînt diferite de ale marilor familii, de vreme ce primele fac plăcere, iar celelalte otrăvesc viaţa !

Se lăsase întunericul, şi domnul Adam trecu în dormitor. Aici luă în mînă, ca de obicei, o carte frumos legată şi se apropie de covoraşul unde stătea în genunchi, deasupra căruia era agăţat un crucifix de culoarea bronzului.

Îngenunche, ridică ochii spre cruce, dar se dădu înapoi. Îl cuprinse o nelinişte ciudată şi începu să se teamă că de la primele cuvinte ale rugăciunii, Acela care iubeşte pe toată lumea îşi va întoarce faţa de la el. I se părea că statueta avea să deschidă gura de bronz, spunîndu-i :

„Dacă nu crezi în mine, de ce te mai rogi ?... Iar dacă mai crezi, cum îndrăzneşti să te rogi, tată fără inimă !..."

— Mi-am sacrificat fiul ! gemu Adam.

„L-ai vîndut..."

III

Trecură cîteva luni, ploaia de primăvară spălă resturile de zăpadă, prin prăvălii apărură florile, iar deasupra orașului începură să treacă păsările călătoare. În cabinetul elegant, luxos chiar, stăteau două femei, una din ele era Helena, fiica domnului Adam, cealaltă — tovarășa ei, o persoană gălbejită și foarte scrioasă.

Domnișoara Helena era izbitor de frumoasă. Avea nasul grec, gura frumoasă, ochii negri, plini de dulceață, bărbia puțin ieșită înainte, mîinile mici și lucioase ca alabastrul. Rochia albastră, închisă la gît, și părul întunecat adunat într-un coc accentuau paloarea obrazului, pe care, din nenorocire, se vedeau urmele epuizării și ale bolii.

Dama de companie era o persoană pe cît de bătrînă, pe atît de distinsă. Îi diviniza pe Bourboni, își spunea baroneasă și discuta cu plăcere despre întemeietorul familiei, în legătură cu care cronica uneia dintre cruciade pomenește că avusese cinstea să aibă grijă de caprele și cocoșul ce arătau drumul luptătorilor spre Pămîntul Sfînt.

În clipa aceea, venerabila damă de companie citea cu glasul scîrțîit din Chateaubriand, dar pentru că făcea de cîțiva ani zilnic același lucru, Helenka nu-i mai asculta înflăcărarea măsurată a declamației. Cu o expresie de oboseală pe față, își rezemă capul de spătarul fotoliului și, dorind să-și ocupe gîndurile cu ceva, începu să se uite prin încăpere.

Dar n-o prinseră nici gravurile delicioase care înfățișau chipuri de femei aplecate sau privind spre cer, nici mobilele mărunte, acoperite cu atlas albastru, nici urnele de marmoră și vazele

pline de flori cu vrejuri spînzurate și frunze late ori alungite — într-un cuvînt, nimic. Varșovia, orașul acesta vesel și plin de larmă, în afară de huruitul trăsurilor, nu-i oferea nici o impresie. Aici, în micul ei cabinet, petrecuse cîțiva ani lungi și plictisitori, ca o pasăre într-o colivie de aur. Monotonia nu fusese întreruptă nici de dans, nici de vizite și nici de adunări mai numeroase, fiindcă Helenka nu putea să danseze din pricina sănătății șubrede, iar domnul Adam n-avea timp să se gîndească la alte distracții pentru ea. Ce-i mai rămînea de făcut?... Vizitele la soția generalului, unde întîlnea numai bătrîne, plimbarea cu trăsura prin parcul Łazieńki, unde vedea alte călugărițe ca și ea, în sfîrșit, imaginile frumoase, dar moarte ale fanteziei, pe care o moștenise de la tatăl său și o dezvoltase în singurătatea neîntreruptă ca rezultat al lipsei oricăror impresii din afară. Și acum în sufletul Helenei se treziră amintiri fantastice.

Treptat buzele palid-trandafirii i se răsfrînseră, descoperind dinții mărunți, deși și albi ca niște perle, iar genele lungi, negre, se lăsară în jos. Dama de companie ieși. În camera goală a fetei se lăsă o tăcere atît de adîncă, încît s-ar fi putut auzi cum cresc florile, dacă n-ar fi tăcut și ele în această clipă solemnă. Îngerul visărilor își desfăcuse aripile eterice deasupra unui înger al pămîntului și Dumnezeu, uitîndu-se la cele două creații ale sale, căzu pe gînduri, întrebîndu-se care dintre ele este mai frumoasă...

Visînd, își aduse aminte de anii la fel de monotoni și fără viață, pe care-i petrecuse la țară în palatul de gresie. Cu ochii sufletului își văzu fratele îngîndurat, tatăl încruntat și slujitorii în

vîrstă în haine învechite, pe chipurile cărora se citea grija și nesiguranța zilei de mîine. De la fereastra palatului putea să vadă drumul nisipos pe care rareori venea cineva, cîmpurile acoperite cu grîu rar, turla bisericii, iar pe marginea cărărilor șerpuitoare perii verzi cu coroane rotunde și crucile aplecate, negre. Acestea erau cele mai frumoase locuri, fiindcă de cealaltă parte, dincolo de parcul bătrîn, de eleșteu și de luncă, se întindea pădurea cu marginile zdrențuite, care foșnea sumbru în adierea vîntului.

Afară de acest fîșîit și de ciripitul păsărelelor nu mai ajungea pînă la ea aproape nici un zgomot ; din cînd în cînd se auzeau doar șoaptele slujitorilor, nedeslușite ca în încăperea unui mort, vuietul măsurat, îngînat de ecou al pașilor tatălui și foșnetul filelor întoarse de fratele, care își petrecea toată ziua citind.

Și, printre cei care trăiau în acest mormînt, printre oamenii rătăcitori ca niște umbre, era și ea, atît de tînără și atît de curioasă la cele ce se întîmplau acolo, dincolo de marginea cenușie a orizontului !...

Vechiul castel se înviora doar o dată pe an, de la începutul lui iulie pînă prin septembrie. Aceasta se întîmpla atunci cînd, din orașul îndepărtat, venea în vacanță Grodek, fiul administratorului domnului Adam. Parcă tînărul acesta cu pieptul lat, fruntea înaltă și ochii albaștri, îndrăzneți, aducea cu sine talismanul veseliei și al vieții. Printre siluetele gîrbovite era singurul care stătea drept, mergea zgomotos și rîdea din toată inima. Cînd era la castel, Mieczysław lăsa cărțile, se încumeta să călărească și să ia pușca în mînă.

Barca veche plutea atunci spre mijlocul eleșteului, bătrînii slujitori ieșeau mai des în curte și se mișcau mai vioi, iar pădurea seculară, îngîndurată, răsuna pînă la marginile cele mai depărtate de ecoul împușcăturilor și de strigătele vesele ale oamenilor. Grodek era acea picătură minunată a unei licori tainice, cu ajutorul căreia oceanul frămîntat al lumii trezea palatul amorțit la viață, deși pentru scurtă vreme.

De aceea, toți așteptau cu nerăbdare venirea lui. El aducea rezidenților cele mai proaspete vești politice, iar lui Mieczysław cărțile cele mai noi și mai interesante. Numai lui îi plăcea să discute ceasuri întregi cu Helenka și știa s-o distreze cel mai bine.

Copacii din parc și trestia de pe baltă nu fușneau niciodată atît de frumos ca atunci cînd se plimbau amîndoi pe jos sau cu barca. Și ce frumoase erau buchetele de flori pe care i le aducea în fiecare zi, cît de dulci afinele culese împreună !

Domnul Adam îl socotea pe Grodek medicul casei și ținea la el, dar cu măsură. Tînărul student la medicină vorbea prea mult despre minunile progresului, despre oamenii sărmani și simpli cu inima simțitoare. Părerile lui aduceau prea mult a demagogie ca să poată fi pe gustul domnului Adam ; cîndva se temuse ca Grodek să nu-i strice fiul cu teoriile lui amăgitoare, și pe drept cuvînt, căci după cîțiva ani avea să se convingă că Mieczysław intrase la Politehnică după sfatul lui.

Din firul adesea întrerupt al legăturilor cu Grodek, în sufletul Helenei rămăsese întipărită pentru totdeauna o zi de neuitat pentru amîndoi. Era în anul în care domnul Adam vînduse moșia, iar Grodek, după ce sfîrșise medicina, se pregătea

să plece în străinătate, se înțelege, pe banii lui. În ziua aceea domnul Adam plecase de acasă după-amiază, chemat de nu știu ce interese. Seara tîrziu, ei trei, adică Helenka, Mieczysław și Grodek, ieșiseră să se plimbe prin parc.

Parcul era mare, iar Mieczysław mereu îngîndurat, așa că Helenka, simțindu-se puțin obosită și neputînd conta pe ajutorul fratelui distrat, se sprijinise de brațul lui Grodek. Era o seară ciudată !... În văzduh se înălța mireasma îmbătătoare a florilor și se auzeau zgomote tainice. În lumina lunii, copacii seculari se schimbaseră în uriași care întindeau spre Helena brațele rășchirate și strîmbe. Apa eleșteului era atît de netedă, încît părea că în locul acela se despicase pămîntul, arătînd în adîncuri nemăsurate alt cer și alte stele. Visătorul Miecio dispăruse pe undeva. Printre trestii se auzea zumzetul tăunului, bufnița huhuia din turn, iar Helenka simțea o teamă nelămurită. Din fericire, Grodek era lîngă ea și teama cedase locul altui sentiment, dulce și amar, cunoscut atunci pentru prima oară în viață, pe care îl ținea minte și acum.

Veșnica idilă care nu îmbătrînește niciodată, rămînînd totdeauna frumoasă !...

După cîteva zile, Grodek plecase, ducînd cu sine ramura de trandafir, pe care o îngrijise Helenka sau poate inima fecioarei...

Helenka se trezi din visare. Să fi fost totul doar o nălucire, castelul, parcul și însoțitorul îngenuncheat care-i săruta mîinile cu atîta patimă ? Nu ! nu era un vis, totul se petrecuse în realitate... stă mărturie tufa de trandafir, singura amintire pe care o adusese de acasă. Stă mărturie scrisoarea,

o amintire și mai scumpă, care-i rămăsese de la Grodek.

Helenka se ridică din fotoliu și, apropiindu-se de măsuță, scoase dintr-o casetă prețioasă cîteva foi de hîrtie subțire. Hîrtia se îngălbenise, scrisul nu mai era atît de clar, dar se putea citi. Helenkăi îi veni cu atît mai ușor cu cît știa totul de mult aproape pe dinafară.

„Îmi place să te privesc, o, tufă de trandafiri frumoasă și amăgitoare! Cît de ciudat ai unit în tine floarea minunată și spinul dureros, cît de ciudat ai exprimat în viața ta de plantă istoria iubirii omenești!... Îmi place să mă uit la tine, fiindcă am ales un boboc care abia acum se desface — admirația trecătorului și podoaba ramurii materne. Trandafirule, o, trandafirule!... de cîte ori am renunțat la tovărășia oamenilor, numai ca să nu-ți pălească amintirea. De cîte ori n-am chemat cele mai frumoase raze ale soarelui pe capul tău și roua cea mai curată ca să-ți scalzi frumusețea în ea. Dar totdeauna ești același: nu te pleci, nu te depărtezi și mai degrabă te lași admirat, decît să împărtășești afecțiunea celor din jur.

*

Vai mie că am întins mîna goală spre tine, că, născut pentru pelin, am îndrăznit să mă gîndesc la tine, o floare! Dacă aș muri cu ochii aținliți la petalele tale, proaspete și nevinovate, ascultînd murmurul ramurilor tale, aș duce cu mine imaginea ta și murmurul tău în mormînt. Dar de voi afla pustiul acolo unde mi-au înflorit nădejdile, ce-mi va mai rămîne oare, afară de durere și singurătate?...

O, floare nerecunoscătoare! ai pătruns atît de adînc în mine, încît nu mai știu dacă te-a născut pămîntul sau inima mea!

*

Adesеori aud melodia cîntată de mîna iubită; atunci îți schimbi forma de floare în contururi de femeie și mă privești cu ochi de sfinx, de parcă ai vrea să ne legi pe amîndoi pentru totdeauna. Fiindcă sîntem ca două raze din aceeași lumină, pornite din infinit ca să se unească aici! Oameni buni, nu stați în calea stelelor care aleargă una spre alta...

Îți aranjezi părul, supărată că ți-l răvășește vîntul? Nu e vîntul, ci sărutul meu! Privește-mă!... Ochii tăi tac, dar eu le înțeleg vorbirea. În ei se răsfrînge iubirea!

Sufletul meu e ca oceanul bîntuit de furtună; cînd îmi lipsești, se lasă noaptea și lupta e și mai cumplită. Arată-te, soarele meu! Pe tine nu te ating stropii nebunatici de spumă și poate că la lumina ta, vreun om, fie și străin, își va găsi un adăpost fără primejdie ca să admire puterea valurilor și să-ți privească chipul răsfrînt în oglinda veșnic mișcătoare.

Îți aduci aminte veverița aceea mică? Avea capul triunghiular, ochii bulbucați și mișcările tale. Ei bine — au omorît-o. Toate amintirile de la mine vor avea oare aceeași soartă?...

*

M-am plîns odinioară, dar asta a fost de mult; acum, cînd sîntem iarăși împreună, plînsul devine cîntec. Iartă-mi neliniștea și necredința. Am fost

nerecunoscător! Cum am putut să cred că nu vei auzi suspinele inimii care se înalță spre tine, că-ți va fi mai dragă strălucirea aparentă decît sentimentele profunde. Uite, am găsit în mine o hidră cu o sută de brațe, te-am învăluit în plasa de foc a gîndurilor mele și mereu nesigur, mereu tremurînd pentru ziua de mîine, te-am strîns la piept într-o îmbrățișare disperată.

*

Cine-i aici, cu cine vorbesc? E un trandafir — o floare doar — dar lîngă ea se află umbra închipuirii mele. Ce singurătate! Mi s-a părut că aud zgomotul celei care vine. Spune-mi, te-ai ascuns? să te mai văd o dată; nu te-am văzut de atîta vreme!

Viața mi se scurge plină de amărăciune, asemeni tuturor celor care trebuie să lupte cu ei înșiși! Mi-am pierdut jumătate din suflet, am căutat-o, dar oamenii mi-au spus că nu știu unde se află!

N-am s-o mai găsesc oare niciodată?...

O, trandafirule!... Strunele durerii dormitează în sufletul omului pînă cînd le trezește întîmplarea sau nevoia. Atunci tremurul lor îl simt pînă și mormintele tăcute pentru totdeauna, pînă și în pietre se aude bătaia grăbită a inimii și răsuflarea neliniștită. Numai florile frumoase dar moarte zîmbesc la auzul acestor șoapte, așa cum zîmbesc cînd aud fîlfîitul aripilor unui fluture.

Nu ești și tu o astfel de floare?

*

Să ne așezăm, aici e liniște. Vîntul se strecoară printre frunze, iar cerul s-a împurpurat la apus ca

și obrajii tăi. Odinioară, la vremea asta, mă duceam în luncă să culeg flori pentru tine, ca și cînd ai fi avut într-adevăr nevoie să le porți. Unii își bat joc de asemenea amăgiri, dar eu mă simțeam atît de fericit...

Acum totul a trecut. Cînd în fericirea noastră tihnită îmi aduc aminte de izbucnirile de jale, de nopțile acelea de nesomn și înflăcărare, cînd mă gîndesc că amîndoi plîngeam de dor pe ascuns, văd că suferințele ne-au fost date ca să simțim mai adînc fericirea de acum.

Plîngi? Pleacă-ți capul pe pieptul meu ca lacrimile noastre să se unească. O, să nu se grăbească noaptea, să închid veșnicia în strîngerea mîinii tale și în atingerea buzelor tale fierbinți. Privește ce se întîmplă în jurul nostru. Pădurea a amuțit, păsările nu îndrăznesc să filfîie din aripi, palatul și-a holbat ochii morți, crengile copacilor ne-au înfășurat, iar florile aplecate se uită curioase la tine. Doar acolo sus, deasupra capetelor noastre, stelele se întreabă mirate una pe alta: «Tu știi ce e iubirea?»"

. . . . . .

Helenka sfîrși de citit. I se părea că acest cîntec timid și tainic nu era alcătuit din cuvinte omenești, ci din vuietul vîntului, plescăitul apei și fiorii tăcuți ai inimii visătoare. Deschise oberlihtul, din curte ajungea pînă la ea ciripitul vesel al vrăbiilor, iar de departe, din lumea largă, venea căldura primăverii.

„Se va întoarce oare?... Își mai aduce aminte de mine?..." se gîndi.

În clipa aceea, pe marginea ferestrei deschise se așeză un porumbel și, înșelat de verdeața mușchiului, începu să ciugulească. Speriat de o mișcare a

Helenei, zbură deodată, dar se întoarse și ciuguli iarăși mușchiul, rotindu-și capul și parcă mirîndu-se că frunzele erau moarte, deși arătau atît de frumoase.

Helenka simți o durere în inimă. O presimțire nelămurită îi șopti că și ea, asemenea porumbelului, se amăgește cu umbra unei fericiri și va suferi cumplit. Se uită la pasărea care se tot învîrtea la fereastră și două lacrimi fierbinți, amare i se rostogoliră pe obraji. Își aminti că Grodek nu era decît fiul unui administrator sărac, iar tatăl ei un aristocrat mîndru și neînduplecat.

IV

În acest timp, domnul Adam ducea o viață dacă nu monotonă, cel puțin sistematică și liniștită. Se scula tîrziu, pleca la birou, pe la cinci se întorcea acasă la masă, iar serile și le petrecea uneori la club, alteori prin saloane particulare.

Își vedea fiica în fiecare zi, deși, indiferent de afecțiunea dintre ei, relațiile lor nu arătau o duioșie prea mare, ca în alte familii. Acasă domnul Adam era mereu adîncit în gînduri sau ocupat, așa că orice manifestare mai caldă din partea fiicei era frînată de un respect adînc și de teamă. Ideea nefericită a prosperării neamului îi umplea toate ungherele sufletului, creînd în jurul lui o atmosferă de răceală, amenințătoare chiar.

De la o vreme, Mieczysław încetase să-i mai scrie Helenkăi, iar tatălui i se adresa destul de rar și pe scurt. Scrisorile lui arătau o mare oboseală. Citindu-le, domnul Adam presimțea că se întîmplă ceva rău, dar punea totul pe seama exa-

menelor și a surescitării ușoare. De altfel, se străduia să nu se mai gîndească la asta.

Cîteva zile înaintea primei duminici din aprilie, președintele fu invitat la unul dintre membrii asociației. Majoritatea bărbaților, ca de obicei, se aflau într-un salon separat ; erau acolo adunați la un loc negustori, industriași, artiști. Cîțiva discutau despre politică sau despre zvonurile care circulau în oraș, unii jucau cărți, iar alții meditau, înconjurîndu-se cu nori de fum.

Într-un colț, doi inși care vroiau să intre în rîndul bancherilor vorbeau în șoaptă despre prețul rachiului. Dar cînd domnul Adam trecu pe lîngă ei, unul spuse cu glas tare :

— L-am văzut astăzi pe prințul...

— Pe prințul Leon ? îl întrerupse celălalt. A dansat cu soția mea la primărie.

— Da' de unde — răspunse repede cel dintîi — pe prințul Wacław. Am luat gustarea de dimineață cu el...

Adam zîmbi. Îi cunoștea prea bine pe acești Brutuși ai democrației de astăzi, care tună și fulgeră pe ascuns împotriva marii nobilimi, dar se înmoaie numaidecît atunci cînd un aristocrat binevoiește să le adreseze cuvîntul. I-ar intra pînă și în buzunar și ar sta acolo șase zile din săptămînă, numai pentru ca în a șaptea să iasă în lume și să povestească în cercul lor.

— Sînt în relații foarte strînse cu acest conte cumsecade... E un om tare drăguț !

În salonul femeilor, soția unui fabricant discuta în franțuzește cu fiica unui negustor despre barbaria societății noastre, iar două neveste de bancheri recitau tot în franțuzește numele tuturor baronilor, conților și prinților pe care îi cunoșteau. Despre casieri, contabili și alți asemenea muritori,

pe care îi cunoșteau mult mai bine, nici una nu scotea o vorbă.

În cercul doamnelor de vîrstă mijlocie, președintele văzu o femeie care făcuse totdeauna o impresie adîncă asupra lui. Era prima lui logodnică ; deși se iubeau, nu se căsătorise cu ea din pricină că avea zestrea prea mică.

Adam o salută, doamna roși și după primele cuvinte întrebă :

— Ce mai face domnișoara Helena ?

— Tot așa — răspunse președintele trist. Cîteva zile e mai bine, pe urmă iar se îmbolnăvește... Dar fiica dumitale ?...

— Uite-o acolo, cea care va cînta acum.

— E foarte frumoasă ! spuse Adam, privind-o cu luare aminte.

În ochii femeii se văzu o licărire răutăcioasă ; îi răspunse îndată :

— Sănătatea și frumusețea sînt singura zestre pe care a moștenit-o de la mine.

Cînd auzi acest reproș, președintelui începură să-i tremure buzele. Lovitura era într-adevăr puternică. Fiica lui nu moștenise de la mama ei nici sănătatea și nici măcar averea pe care o risipise el.

Cînd se întoarse din nou în salonul bărbaților, se arătă vorbăreț și bine dispus, dar sufletul îi era sfîșiat de neliniște și de reproșuri de conștiință.

„Ce fac acum copiii mei... atît de slabi amîndoi ?...“ se gîndea.

Începu iarăși să se uite la cei adunați, ca să gonească presimțirile care-l chinuiau. În pieptul lui se dădea o luptă surdă. Un glas lăuntric îl năpădea cu întrebări și învinuiri batjocoritoare.

„Dacă te-ai fi căsătorit cu prima logodnică, tu ai fi fost liniștit, iar copiii tăi ar fi fost cel puțin sănătoși. Privește în jurul tău și spune cine ești tu față de cei care te înconjură ? Ei crează avuția, iar tu ai risipit-o. Ei asigură întreținerea a sute de oameni folositori, iar tu ai ajuns să ai nevoie de mila altuia, egoistule ! visătorule !...“

Tocmai atunci intră în salon Rudolf. Salută pe stăpînul casei, abia dădu din cap către cîțiva cunoscuți și, luîndu-l de braț pe Adam, îl duse repede într-o încăpere goală.

„Vrea să iasă în evidență... Le amintește celor de față că va fi socrul fiului meu“, se gîndi Adam furios. Îndată însă observă că Rudolf este foarte încurcat. Fața lui plină era galbenă ca ceara, mîinile îi tremurau.

— Ce ai ? îl întrebă președintele mirat.

— Nenorocire ! șopti Rudolf. De ce m-am mai apucat să cumpăr moșia ? adăugă ca pentru sine.

La rîndul lui, Adam se înspăimîntă, dar Rudolf urmă :

— Miecio al nostru...

— E bolnav ? îl întrerupse președintele pălind.

Rudolf căzu pe un scaun și-și duse amîndouă mîinile la tîmple.

— Spune o dată ce s-a întîmplat ! zbieră Adam cu glas răgușit și-l scutură de umăr.

În loc de răspuns, Rudolf scoase un plic mare și-l dădu președintelui, apoi își sprijini coatele pe masă și își ascunse fața în palme.

Stăpînul casei, care nu se distingea printr-un tact deosebit, dădu buzna peste ei și strigă cu veselie :

— Domnilor, nu-i frumos să fugiți de ceilalți... Aha ! văd niște telegrame... Pot să vă felicit pentru noutățile...

— Fiul meu a murit ! gemu Adam și ieși în fugă, fără să-și mai ia rămas bun.

Gazda se întoarse în grabă să împărtășească vestea musafirilor, iar Rudolf, rămas singur, murmură :

— Păcat de băiat, dar păcat și de moșia cealaltă. Cărbune și piatră litografică ! Ca și cînd aș fi zvîrlit totul pe fereastră.

Văzîndu-l pe Adam, lacheul care stătea alături de trăsură, deschise ușa, dar președintele nici nu se uită la el și porni pe trotuar, împletindu-se din cînd în cînd. Îl apăsa o durere uriașă, cu neputință de exprimat. Își aduse aminte cu greutate că se află pe stradă și se miră că nu poate să se mai țină pe picioare și se poticnește.

Apoi încetă să se mai mire, încetă să se mai gîndească. Fără să vrea, întoarse capul și văzu trăsura care înainta încet printre umbrele nopții ca după un mort. Atunci șopti iarăși :

— Fiul meu a murit !...

Se îndreptă și merse țeapăn mai departe.

În sufletul acestui om, sub crusta groasă a egoismului, a plăcerii de a străluci în îndestulare, a mîndriei mincinoase și a ideii și mai mincinoase a neamului, se ascundea o dragoste puternică pentru fiul său.

Atîta vreme cît privise la el, cît trăise cu el aievea sau prin scrisori, nici măcar nu-și dăduse seama cît îl iubește. Abia acum înțelegea, cînd trăznetul morții zdrobise învelișul de sub care se scurgea lava durerii nemărginite.

Fiul lui murise ! Cîți copii nu văzuse pînă acum acoperiți de giulgiul morții ? De cîte ori nu fusese martor la disperarea atîtor părinți ? Dar nici una, nici alta nu făcuseră impresie asupra lui. Abia azi înțelegea că există ceva mai groaznic decît

moartea părinților și a soției, decît falimentul și umilința — moartea fiului. Ceilalți care muriseră înainte nu erau fiii lui, iar cei care plîngeau deasupra lor nu purtau în pieptul sfîșiat inima lui.

Adam intră în cabinetul său în vîrful degetelor ; dădu lampa mai mare și scoase din buzunar plicul, pe care îl adusese Rudolf. În el era o înștiințare, scrisă de o mînă străină, în care unul dintre colegi îl vestea că Mieczysław se aruncase înaintea unui tren în mișcare, și un bilet de la fiul său.

„Dragă tată și surioară — scria răposatul — *iertați-mă și voi, că Dumnezeu se pare că m-a iertat. Sănătatea mi-e zdruncinată de tot, iar aptitudinile se sting pe zi ce trece. Mor pentru că mă tem de nebunia care mă amenință mereu, pentru că n-am curaj să agonizez Dumnezeu știe cît...“*

În cele din urmă, Adam găsi un certificat iscălit de cîțiva medici ; se spunea acolo că de la un timp Mieczysław cădea într-o stare de rătăcire a minții care dura destul de puțin...

Nu-i aduseseră la cunoștință mai de vreme acest lucru, avînd în vedere rugămințile stăruitoare ale fiului care promisese că se va întoarce în țară să se odihnească.

Pentru Adam, cauzele morții fiului său se limpeziră pe deplin : nenorocirea era rezultatul slăbiciunii moștenite după mamă, a celui mai irațional sistem de educație și a condițiilor artificiale de viață. Dacă ar fi înlăturat măcar una din aceste cauze, tînărul acesta capabil și virtuos n-ar fi sfîrșit atît de rău.

Își aduse aminte apoi de Helenka. Și ea moștenise boala de inimă și nu i se îngăduise să se dezvolte... La durerea proaspătă pentru pierderea fiului, se adăuga acum teama pentru sănătatea

fiicei, așa că se duse în dormitorul ei, lucru care i se întîmpla destul de rar.

Camera fetei era plină de lumina albăstruie, blîndă, a lămpii. Președintele privi la fiica lui și picături de sudoare îi apărură pe frunte. Helenka dormea adînc, fața ei avea o nuanță pămîntie, iar pe buzele care zîmbeau trist se zăreau urme de fierbințeală. Răsufla repede și neliniștit, iar cînd tatăl îi atinse mîna, simți că pulsul îi bătea și mai inegal decît de obicei.

— Cine e ?... întrebă, trezindu-se brusc.

Ochii larg deschiși străluceau, zîmbea, dar multă vreme nu putu să-și revină.

— Ah ! tu ești, tată ? adăugă. S-a făcut ziuă ?...

Și iarăși se lăsă pe pernă, cufundîndu-se într-un somn bolnăvicios. Cînd președintele își apropie capul de pieptul ei, auzi bătaia greoaie și neregulată a inimii. Îl cuprinse părerea de rău și o slăbiciune atît de mare, încît vru să strîngă la piept, să îmbrățișeze plîngînd singurul copil pe care-l mai avea acum. Dar pentru că nu făcuse niciodată așa ceva, pentru că o asemenea manifestare a duioșiei părintești i se părea ceva nefiresc, se dădu înapoi, stăpînindu-și suspinele cu greutate. Își aduse aminte din nou de Mieczyslaw și începu să-i acuze și să-i certe pe toți în gînd. Nu moștenise oare fiul său o constituție slabă de la mama lui ? Nu-l copleșise ea în copilărie cu o muncă inutilă ? Nu fusese Grodek acela care îi aprinsese pasiunea pentru știință și-l îndemnase apoi să intre la Politehnică ? În sfîrșit, cauza cea mai apropiată a sinuciderii era nerăbdarea lacomului acela nerușinat, Rudolf, care acum se plînge că a început negocierile pentru cumpărarea moșiei !

Într-un cuvînt, după judecata acestui visător nebun, toată lumea era vinovată, numai el nu. Şi doar el alesese pe mama copiilor săi şi făcuse din însuşirile şi frumuseţea lor factorii principali ai unei lupte egoiste şi neînţelese împotriva spiritului vremii.

VI

Relaţiile lui Adam cu Rudolf se întrerupseră într-un mod destul de brutal. La prima întîlnire, Adam, înfuriat, îi reproşă asociatului său lăcomia şi absenţa sentimentelor delicate, îşi prezentă demisia din funcţia de preşedinte şi ceru să i se facă socoteala pentru banii depuşi la Rudolf. Cînd acesta îi îndeplini dorinţa, domnul Adam se convinse că era ameninţat de ruina totală : nu numai că pierdea un venit destul de mare şi sigur, dar în loc de cincisprezece mii de ruble, primi înapoi doar cîteva mii. Nădăjduia că milioanele lui Rudolf aveau să fie ale lui, risipise aproape toţi banii în cîţiva ani de zile.

O nenorocire nu vine niciodată singură ; aflînd despre moartea fratelui iubit, Helenka fu cuprinsă de o slăbiciune puternică. În bucătărie, prin coridoare şi la garderobă se vorbea în şoaptă. Dama de companie, înţelegînd cele ce se întîmplă, fu apucată de un dor nestăpînit de Franţa şi, pentru prima dată în această casă, făcu o criză de isterie.

Între timp, gura lumii nu stătea degeaba, în oraş începură să circule cele mai năstruşnice zvonuri. Cînd se află că Adam nu-i îngăduise fiului să întrerupă studiile pentru un an, oamenii fură de-a dreptul revoltaţi. Unii susţineau că domnul

Adam este un nebun care în goana după năluca măririlor își omoară proprii copii. Alții îl credeau o paiață care-și ascundea scopurile egoiste, meschine, sub masca ideii de prosperare a neamului. Cîțiva îi reproșau nerecunoștința față de Rudolf. Cu toții își spuneau în gînd că domnul Adam este un falit fără scăpare, care trebuia evitat. Cîtă vreme era cineva și avea perspectiva de a pune mîna pe o mare avere, se arătaseră îngăduitori cu principiile lui de castă și cu atitudinea batjocoritoare față de oameni, dar acum nu mai aveau nici un interes.

Nu-i de mirare că asemenea păreri circulau printre oamenii din toate straturile și de pe toate treptele. Exista oare măcar un singur om, căruia domnul Adam să-i fi făcut vreun bine, o inimă care să se fi legat de el?... Cu toate acestea, nu era un om rău, era însă un maniac, un adept fanatic al unei idei cu totul false. Din nefericire, în societate există destui oameni de acest fel. Mîndria obîrșiei constituie pentru ei mai mult sau mai puțin un principiu de credință. Îndureraţi de propria decădere, visează să reînvie strălucirea de altădată, dar nu sînt în stare să înțeleagă mijloacele care duc la realizarea acestei idei, uită că faima și rangurile nu se cuceresc prin disprețul față de ceilalți, prin separatism înfumurat, ci prin muncă. De aceea, în timp ce ei nu se gîndesc decît să-și înconjure numele și persoana cu elemente decorative cît mai frumoase, pe scena vieții intră alți actori, alte nume, alte glorii, iar ei sînt uitați de toată lumea.

La cîteva zile după ce primise vestea morții fiului său, nefericitul Adam îi făcu o vizită soției generalului, care izbucni în plîns.

— Dumnezeu a dat, Dumnezeu a luat — răspunse domnul Adam.

Era un om într-adevăr de fier.

— Dac-ai şti tot ce se întîmplă — spuse bătrîna. Oraşul e plin de zvonuri şi toţi repetă într-un glas că la mijloc e pedeapsa lui Dumnezeu. Nu ţi-a fost de nici un folos că te-ai încurcat cu Rudolf ; oamenii ca el nu ştiu să ne preţuiască. De altfel, acum e altă lume !...

— Îmi pare rău că m-am încurcat cu el, dar e prea tîrziu... îngînă Adam.

Soţia generalului izbucni iarăşi în plîns, gîndindu-se totdeodată, dacă, cine ştie, cu această ocazie nu poate să-şi facă şi interesul ei.

— Asigură cel puţin soarta fiicei tale — spuse. Zencio al meu are numai el cîteva milioane şi o să-i mai dau şi eu cîte ceva. Tu ai sta cu copiii şi în orice caz aţi avea amîndoi o societate corespunzătoare în care să trăiţi.

Domnul Adam înţelese că verişoara făcea o aluzie la sărăcia lor viitoare şi la gloata în care vor fi nevoiţi să dispară cîndva. Dar nici de astă dată nu răspunse nimic ; îşi sprijini capul într-o mînă, gîndindu-se :

„Nu e cu putinţă ca Helenka să nu-şi găsească un soţ egal ca nume şi avere ; cel puţin nu atît de respingător ca Zenon. Doar am atîţia cunoscuţi, atîtea rude !... Relaţiile mele cu Rudolf puteau într-adevăr să constituie o piedică, dar acum..."

Se înşela însă. Nu relaţiile cu Rudolf constituiau o piedică pentru cunoscuţii şi rudele lui, ci faptul că Helenka n-avea zestre. Nu cunoştea schimbările care interveniseră în opinia celor pe care conta după ce se despărţise de Rudolf. În curînd se convinse de acest lucru într-un fel destul de dureros.

Venise Vinerea Mare. După un obicei mai vechi, domnul Adam puse în portmoneu cîteva monezi de aur și plecă, intenționînd să viziteze mormintele.

În biserica în care intră, domnea întunericul. Altarele și ferestrele erau acoperite cu zăbranice, sfeșnicele răsturnate. În mulțimea de oameni palizi și serioși, lîngă tava de argint, se aflau cîteva doamne în rochii negre, care sporovoiau cu destulă veselie cu însoțitorii lor eleganți. Din cînd în cînd, pe lîngă tîrșîitul picioarelor, oftaturi și rugăciuni, răsunau rîsul înăbușit al celor care făceau cheta și clinchetul banilor aruncați pe tavă.

Adam îi cunoștea pe toți cei care stăteau la masă. Fiecare dintre aceste doamne se arătase binevoitoare față de el sau chiar mai mult decît atît. Toți domnii jucaseră cărți cu el și făceau parte din grupul celor mai buni prieteni. În frînturile de conversație care ajunseră pînă la el, auzi numele cîtorva cunoscuți și rude apropiate. De cîteva zile, nefericitul Adam se simți pentru prima dată înviorat, era doar printre oamenii din sfera lui. Prin urmare, se apropie cu pași siguri de masă și puse pe tavă doi ducați de aur.

În aceeași clipă se cutremură, de parcă l-ar fi atins cineva cu un fier înroșit.

Abia apucase să întindă mîna, cînd tinerii tăcură și întoarseră capul, iar doamnele își coborîră ochii pe cărți ; doar cea mai în vîrstă dintre ele îi mulțumi cu o înclinare rece și maiestoasă din cap. Nimeni nu-i spuse nici o vorbă, nimeni nici măcar nu se uită la el.

Adam înlemni. Se aștepta la asemenea jignire de la niște parveniți, de la gloata de pe stradă, dar de la ai lui... Erau oameni din aceeași clasă cu el, oameni cu aceleași convingeri, oameni ale

căror idei și tradiții erau idolii lui !...

Scena dură cît ai clipi din ochi, dar Adam o înțelese și, umilit, abătut mai mult ca oricînd, se retrase într-un colț al bisericii.

„Ce mă așteaptă acum ?“ se gîndi.

— *Pax tecum et cum spiritu tuo !* Pace ție și duhului tău !... rosti preotul, dîndu-i crucea s-o sărute.

Pace ție !... Pace lui care-și pierduse fiul, averea și fusese respins de ai săi. Nu era o ironie ?

Adam nu se mai putea stăpîni. I se părea că cineva aruncă peste el greutăți din ce în ce mai mari, care-l strivesc. Respins de cei puternici, se pierdu în mulțimea celor mici, se așeză pe o bancă și, ațintindu-și privirile rătăcite la o icoană care înfățișa mormîntul lui Christos, se adînci în gînduri nespus de triste. Îi veni în minte cripta însingurată a fiului său la cîteva sute de mile depărtare și se gîndi că oamenii aceștia care își pleacă fruntea înaintea mormîntului sfînt și-ar fi întors fața de la celălalt, blestemînd. Aceiași oameni, către care fusese împins fără voia lui.

Lucruri clare, pe care le văzuse de atîtea ori în fiecare an, căpătau acum în mintea lui o însemnătate nouă, mohorîtă. Vedea oameni înveliți în șaluri murdare, în loc de cămăși, alături de fete gătite cu dantele demodate, purtate la al treilea carnaval. Vedea surori de caritate cufundate în rugăciuni, după ce renunțaseră la plăcerile lumii, alături de cîte un fante de calitate înșelătoare, care se străduia în zadar să țină monoclul la ochiul gol și nerușinat. Auzea ciripitul păsărelelor mecanice, de cîteva sute de ruble, și oftatul fierbinte al săracului, pentru care pîinea uscată avea să fie singura mîncare sfințită în această zi de sărbătoare.

Iar ei, prietenii și rudele, îl silesc să coboare printre oamenii aceștia, pe el — deținătorul atîtor titluri, care se bucurase de atîta faimă ! Acceptă ca nepoții lui să fie frații acestor indivizi în zdrențe, flămînzi și condamnați la muncă ?...

Din cînd în cînd se legăna vîrful unui palmier ori ramura de brad, ca și cînd o pasăre s-ar fi așezat pe ea. Era cîte un copil curios și slab care se uita la mormîntul înconjurat de lumini. Oare și copiii fiicei lui aveau să se îmbulzească aici, înghiontiți și împinși de alții ?... La mijloc susura încet jetul subțire al unei fîntîni ; din inima lui se scurgea la fel un pîrîu de durere, tulbure și fierbinte !...

Alături auzi suspine înăbușite ; o femeie tînără cu trăsături delicate plîngea plecată, acoperindu-și fața cu năframa. Nu era oare imaginea fiicei lui, cînd avea să rămînă singură în mijlocul acestei gloate, în care din zece frați, unul plînge !

Adam se ridică și ieși în grabă. Se înăbușea aici, unde vedea lumea cufundată în rugăciuni, numai oameni sărmani care n-aveau altă nădejde afară de Dumnezeu și de munca lor. Avea să coboare de bunăvoie de pe înălțimea pe care se afla la această mulțime disprețuită ? Să împartă cu ea sărăcia și munca, mîngîindu-se drept răsplată cu astfel de cuvinte:

Pax tecum et cum spiritu tuo !

La ieșirea din biserică, văzu un grup de cerșetori care vindeau rămurele cu ghimpi, ca și cînd n-ar fi existat și așa destui ghimpi în viață. Le cumpărau oamenii săraci și simpli, pentru care liniștea sufletului era singura comoară. Dar domnul Adam nu mai vroia să se uite la semenii aceștia și cu atît mai puțin să pășească pe drumurile

lor pline de spini. El nu era chiar atît de părăsit şi neputincios ca ei, el mai avea un mijloc de scăpare.

Urcă în trăsură şi porunci să fie dus la soţia generalului. După o oră era sigur că nepoţii lui nu se vor amesteca niciodată cu gloata.

Căsătoria Helenkăi cu idiotul Zenon era încheiată. Soţia generalului se înduioşă atît de tare, încît făgădui să-i dea Helenei ca dar de nuntă jumătate din bijuteriile ei.

VII

După cîteva săptămîni, în salonul domnului Adam intră un oaspete foarte puţin aşteptat, Grodek. Era un bărbat frumos, fiecare mişcare arăta energie şi hotărîre. Aflînd de moartea lui Mieczysław şi de falimentul lui Adam, venise din străinătate să-şi salveze stăpînul de odinioară şi să-şi găsească fericirea, pe care o visa de atîţia ani.

Domnul Adam îl întîmpină cu răceală. O vreme discutară despre moartea lui Mieczyslaw şi despre grijile casei. Dar cînd Adam pomeni numele fiicei sale, Grodek întrebă nerăbdător :

— Îmi îngăduiţi s-o văd pe domnişoara Helena ?

— Îmi pare foarte rău — răspunse uscat Adam — dar fiica mea e puţin suferindă astăzi.

— Bine, dar eu sînt medic — strigă Grodek.

— Aşa-i, dar nu eşti un medic destul de bătrîn...

Răspunsul acesta, ca şi primirea lui Adam îl iritară puţin pe tînărul cam aprins din fire. De aceea, avînd în vedere vechile relaţii, se hotărî să spună numaidecît pe faţă ce gînduri avea.

— Domnule Adam ! rosti cu glas mișcat — tatăl meu ține foarte mult la dumneavoastră, eu am fost prietenul lui Miecio...

„Bine l-ai mai sfătuit..." se gîndi Adam.

Grodek continuă :

— Cred, așadar, că n-o să vă supărați dacă o să vă spun totul deschis de la început...

— Ascult.

— O iubesc de mult pe domnișoara Helena...

— Ce ?... întreba Adam, dîndu-se înapoi.

Grodek începu să-și piardă răbdarea.

— Domnule Adam ! spuse mai departe. Acum știți că nu am nici un interes material. La zestre nici nu mă gîndesc, pentru că am venituri destul de însemnate. Am ajuns printre oamenii cu oarecare situație și renume, sînt profesor la universitate...

— Dar numele ?... îl întrerupse Adam.

— Numele meu — răspunse jignit Grodek — valorează azi cel puțin tot atîta ca și altele mai vechi...

— Domnule Grodek ! spuse Adam liniștit. Mă bucur că fiul unuia dintre slujitorii mei a făcut o carieră frumoasă. Cred totuși că titlurile dumitale îți dau dreptul să fii doar medicul fiicei mele...

Spunînd acestea, se înclină în fața lui Grodek care amuțise, și ieși.

În cabinet o găsi pe Helenka. Era rumenă la față și agitată ca niciodată : privi neliniștită la tatăl său și șopti :

— Tată, mi se pare că a venit domnul Grodek?... L-am văzut pe fereastră...

Adam îi luă mîinile și, privind-o aspru în ochi, răspunse :

— O domnișoară care va fi în curînd soția lui Zenon nu se cuvine să afle totul uitîndu-se pe fereastră.

— Cum, tată — strigă speriată — eu voi fi într-adevăr soția lui ?...

— Într-adevăr ? repetă Adam batjocoritor. Mai bine m-ai întreba dacă am căzut atît de jos, încît pînă și unul ca Grodek să-ți ceară mîna !

— Mi-a cerut mîna ! strigă Helenka, împreunîndu-și mîinile.

Domnul Adam o privi cu mirare, păli și răspunse, abia stăpînindu-se să nu izbucnească :

— Aha ! Asta era ?... Și tu, fiica mea, ai profitat de vacanțele lui ?... Vino ! strigă, trăgînd-o de mînă — și privește ! adăugă, arătîndu-i portretele agățate pe pereți. Privește !... Aceștia au fost voievozi, ăsta castelan, ăsta — primat... îndrăznești să crezi că aș așeza printre ei un doctoraș oarecare ?... Un om cu totul necunoscut, care chiar dacă ar avea mitrica pusă la punct, ar afla în ea doar economi, vechili și țărani !...

Helenka se clătină și, frîngîndu-și mîinile, îi căzu la picioare, strigînd :

— Tată, nu te supăra !...

Domnul Adam se dădu înapoi, și fruntea fetei se izbi de dușumea.

Privelișteа îl înfioră. Abia acum îi veni în minte boala singurului său copil. Se aplecă și o luă în brațe.

— Helenka !... Hela !... strigă — liniștește-te... Uite că nu mai sînt supărat. Hei, oameni buni !... apă... trimiteți după un medic !...

Brațele și capul Helenei atîrnau fără viață. Medicii și iertarea veneau prea tîrziu.

A treia zi Grodek, aflînd din ziare despre moartea neașteptată a Helenei, alergă disperat la casa tatălui ei. Cînd intră în salon, o văzu în sfîrșit după atîția ani, în sicriu. Alături stătea domnul Adam. Grodek își pironi privirile pe trăsăturile acestea

atît de dragi și frumoase, deși fără viață, iar domnul Adam se apropie de el și începu să-i spună cu glasul înăbușit, batjocoritor.

— E, acum cred că ești mulțumit ?... Teoriile tale, progresul vostru îmi răpesc al doilea copil. O, asupra capetelor voastre să cadă sîngele lor, jalea și durerea mea !... Știința voastră otrăvește sufletul și atingerea voastră ucide !...

Grodek se uită în ochii lui rătăciți și tăcu, iar Adam îi puse mîna pe umăr și-l îndemnă :

— Hai, înviaz-o acum !... Te pomenești că inteligența voastră e-n stare să-mi scoale și fiul din mormînt ? Fă asta și am să-ți cad la picioare, eu — ție, al cărui bunic și tată mi-au îmbrățișat nu o dată genunchii...

— Strigoi !... șopti Grodek, îndepărtîndu-i mîna cu scîrbă.

— Întocmai, pentru voi sînt un strigoi !... repetă Adam. Din fericire, în curînd am să mă duc și eu după ei. Teoriile voastre n-o să ajungă pînă acolo!...

Grodek plecă îndurerat și revoltat.

Cele două ființe nevinovate nu fuseseră ucise de teoriile timpului și de progres, ci de tatăl lor, un visător nebun și neînduplecat, care încercase să lupte cu viața, în loc s-o înțeleagă și s-o întoarcă în folosul lui.

CUPRINS

Prefață V
Tabel cronologic XXV

ANIELKA 1
UMBRE 221
VESTA 225
MICHAŁKO 239
VALUL CARE SE ÎNTOARCE 265
ANTEK 364
ÎN LUPTĂ CU VIAȚA 397

bolesław prus

Bolesław Prus (1845—1912) este reprezentantul strălucit al literaturii realist-critice din Polonia. Avînd o operă cu valențe multiple: romane, nuvele, publicistică etc. B. Prus rămîne în primul rînd un mare plăsmuitor de viață desfășurată pe largi spații epice. Autor al unor romane de prestigiu ca *Păpușa* — imagine policromă și expresivă a sfîrșitului de veac varșovian, *Faraonul* — reconstituire în tente hotărîte a Egiptului faraonilor cu puternice rezonanțe contemporane ori *Emancipatele* — creație de substanță epico-instructivă ș.a., Prus ocupă unul dintre locurile de frunte în patrimoniul literaturii poloneze și universale.

STAN VELEA

editura minerva

Lei 5